

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

του μαθητοῦ

Παύλου Β. Κεραφᾶς

Σχολιῶν ἐκὸς 1917-18

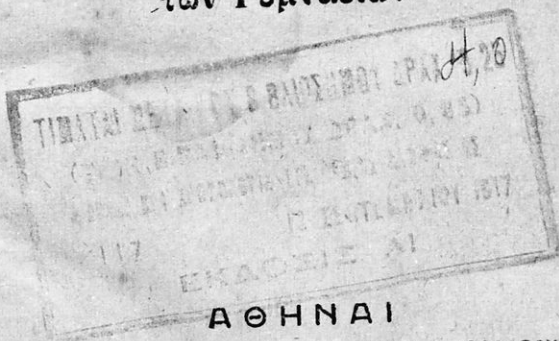
Ν. Ι. ΜΠΕΡΤΟΥ

Αρ. Εισ. 17756

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

Διὰ τὴν Δευτέραν τάξιν
τῶν Γυμνασίων.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΗΡΕΣΤΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΟΛΛΑΡΟΥ

1917

Πλάτων Β. Μεταξᾶς
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΙΩ. ΜΠΕΡΤΟΥ Δ. Φ.

Καθηγητοῦ ἐν τῷ Προτύπῳ τοῦ Λυκείου τῆς Μ. Ἐκπαίδευσεως

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΑΣ

ΤΗΣ Β΄ ΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

Τὰ τελευταῖον ἐγκριμένα

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΟΛΕΙΟΝ Η "ΕΣΤΙΑ,"
ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΟΛΛΑΡΟΥ
1917

Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει τὴν κάτωθι ὑπογραφήν μου
καὶ τὸ σῆμά μου (τὴν κεφαλὴν τοῦ Σολωμοῦ) εἰς τὴν πρώτην σελίδα

Μαρίνος

Ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453) ἀρχεται νέα περίοδος οὐ μόνον ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Καὶ ταῦτα, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἠκολούθησαν τὰς δυσμενεῖς πολιτικὰς τύχας τοῦ Ἔθνους.

Οἱ πλείστοι τῶν Ἑλλήνων λογίων μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τινὲς δὲ καὶ πρὸ αὐτῆς μετέβησαν εἰς τὴν Δύσει καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνθα διὰ τῆς εὐστόχου διδασκαλίας των, διὰ τῶν συγγραφῶν αὐτῶν καὶ μάλιστα διὰ κριτικῶν ἐκδόσεων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ μεταφράσεων αὐτῶν καὶ διὰ συστάσεως ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων διέδωκαν τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν εἰς τὴν λεγομένην Ἀναγέννησιν ἐν τῇ Δύσει τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν. Καὶ τοὺς ἐκπατριζομένους δὲ ὁμοεθνεῖς αὐτῶν πολλαχῶς ὑπεστήριζαν καὶ οὐδέποτε ἔπαυσαν ἐνεργοῦντες παρὰ τοῖς δυνατοῖς τῆς Δύσεως ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος των. Τῶν τοιούτων ἀνδρῶν ἐπιφανέστατοι ἀπέβησαν ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς, ὁ Λαόνικος καὶ ὁ Δημήτριος Χαλκοκονδύλης, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος, ὁ Γεώργιος Πλήθων ἢ Γεμιστός, ὁ Κωνσταντῖνος Λάσκαρης, ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος, ὁ Θεόδωρος Γαζής, ὁ Βησαρίων, ὁ Ἰανὸς Λάσκαρης, ὁ Μάρκος Μουσοῦρας.

Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι, εἰ καὶ οἱ κατακτηταὶ ἐφάνησαν δυσμενέστατοι πρὸς τοὺς ὑποδούλους, δὲν ἐξέλιπε πᾶσα πνευματικὴ κίνησις, ἐφ' ὅσον δὲ ὁ χρόνος παρέρχεται, αὐξάνουσι τὰ μέσα τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δουλεύοντος ἔθνους διὰ συστάσεως ὁσημέραι νέων σχολείων, ἐν αἷς διδάσκουσιν ἄνδρες εἴτε ἐν τῇ Δύσει σπουδάσαντες εἴτε ἐκπαιδευθέντες ἐν ταῖς ἐπιφανεστάταις σχολαῖς τῆς πατρίδος των. Τὰ ἔργα δὲ τῶν διδασκάλων τούτων τοῦ γένους ἢ εἶναι τὰ πλείστα διδακτικὰ ἐγχειρίδια, ἀποβλέποντα εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν

σχολείων, ἢ ἀναφέρονται εἰς τὰς μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως θεολογικὰς ἔριδας ἢ καὶ σχετίζονται πρὸς τὸν περὶ τῆς γραφομένης γλώσσης ἤδη τότε (1) ἀρξάμενον ἀγῶνα, ἐν τῷ ὅποίῳ οἱ πλείστοι μὲν τῶν λογίων ἐτάσσοντο ὑπὲρ τῆς ἀρχαϊζούσης γλώσσης, τινὲς δὲ ὑπὲρ τῆς ἐμιλουμένης ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ἄλλοι ὑπὲρ ἀναμίκτου τινὸς ἰδιώματος. Ἐκ τῶν ἀνδρῶν δὲ τούτων, παραλείποντες πολλοὺς ἐπιφανεῖς, ἀναφερόμεν δύο τοὺς κορυφαίους, τὸν Κερκυραῖον Εὐγένιον Βούλγαριν (1716—1806) καὶ τὸν Χίον Ἀδαμάντιον Κοραῆν (1748—1833), ἀνδρας φιλοπονωτάτους καὶ πολυμαθεστάτους, οἵτινες διὰ τῶν πολυαριθμῶν αὐτῶν συγγραμμάτων, ὁ δὲ πρῶτος καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας, προσεπάθησαν νὰ μορφώσωσι τὸ Ἔθνος αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν Βούλγαρις διὰ τῆς κλοσσιαίας αὐτοῦ συγγραφικῆς ἐργασίας, ἀναφερομένης εἰς ποικίλους κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ, δὲν κατώρθωσε νὰ παραγάγῃ τοὺς προσδοκωμένους καρποὺς καὶ ἐλάχιστα ἐφάνη λυσιτελεῖς εἰς τοὺς συγχρόνους, διότι καὶ ἡ γλῶσσα τῶν πλείστων συγγραμμάτων αὐτοῦ ἦτο ὑπεράγαν ἀρχαϊζουσα καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν κατὰ πολὺ ἀνώτερον τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τῶν ὁμοειδῶν αὐτοῦ, οὓς προτιθέτο νὰ διδάξῃ. Τοῦναντίον δὲ ὁ Κοραῆς διὰ τῶν σοφῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, ἐν οἷς μετεχειρίσθη τοιαύτην γλῶσσαν, ὥστε καὶ εἰς τὸν λαὸν νὰ εἶναι καταληπτὸς καὶ νὰ συγκινήῃ αὐτὸν καὶ πρὸς τὸ γλωσσικὸν αἰσθημα τῶν λογίων νὰ μὴ προσκρούῃ, κατώρθωσε νὰ φανῇ ἐπιφελέστατος εἰς τὸ Ἔθνος καὶ εἰς τῶν κυριωτάτων δημιουργῶν τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος.

Ἐξετάζοντες δὲ τὰ πνευματικὰ προϊόντα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας ὑπὸ καθαρῶς λογοτεχνικῆν ἔποψιν, ὑπὸ τὴν ἔποψιν δηλονότι τῆς πρωτοτυπίας αὐτῶν καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν προερχομένης καλαισθητικῆς τέρψεως, ἐλάχιστα ἔργα θὰ εὕρωμεν ἄξια τοῦ ὀνόματος. Οἱ δὲ συγγραφεῖς τῶν τοιούτων ἔργων, ἀν' ἐξαιρέσωμεν τὸν Κοραῆν, οὕτινος πολλὰ τῶν ἔργων ἔχουσι λογοτεχνικὴν ἄξιαν, εἶναι κυρίως πεζογράφοι καὶ ποιηταὶ Ἑπτανήσιοι ἢ Κρήτες. Ἐκ τῶν πεζογράφων ἀναφερόμεν τὸν Κρήτη Φραγκίσκον Σκοῦφον (1639—1710) (2), τὸν Κεφαλλῆνα Ἡλίαν Μηλιάτην (1669—1714) καὶ τὸν

1) Καὶ ἴσως ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος.

2) Ἡ χρονολογία δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀκριβὴς ὡς πρὸς τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ.

Κερκυραῖον Νικηφόρον Θεοτόκην (1736—1800). Πάντες οὗτοι κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ πρώτου αὐτῶν Φραγκίσκου Σκούφου μεταχειρισθέντες ἐν τοῖς λόγοις καὶ ταῖς συγγραφαῖς αὐτῶν τὴν νέαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μετὰ θαυμασίας τέχνης καὶ ἁρμονίας ἐμόρφωσαν ῥητορικὸν ὕφος ἐξαιρετὸν διὰ τὴν δύναμιν τῆς ἐκφράσεως, τὴν ζωηρότητα τῶν εἰκόνων, τὴν χάριν καὶ τὴν πειστικότητα, αἱ δὲ συγγραφαὶ αὐτῶν ἀπέβησαν ἐπωφελέστατον ἀνάγνωσμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τελειότερον δ' ἔμως τῶν πεζογράφων εἰργάσθησαν οἱ Κρήτες ἰδίως ποιηταί, οἵτινες ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἀνέπτυξαν ἀξιόλογον ποίησιν, ἐν τισὶ μὲν ἔργοις μιμουμένην πρότυπα τῆς Δύσεως καὶ ἰδίᾳ τῆς Ἰταλίας, ἐν ἄλλοις δὲ ἀπηλλαγμένην τῆς ξενικῆς ἐπιδράσεως καὶ ὑπὸ ἐθνικῆς πνοῆς ἐμπνεομένην. Μνημονεύομεν ἐνταῦθα τοῦ ἐπικλυρικοῦ ποιήματος «Ἐρωτοκρίτου», ἕπερ συνταχθὲν πιθανώτατα κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἀλώσεως χρόνους, ἐχρησίμωσεν ὡς προσφιλέστατον ἀνάγνωσμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ἀπεκλήθη δὲ ὑπὸ τοῦ Κοραῆ «Ὁμηρὸς τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας». Ὁ ποιητὴς τοῦ ποιήματος τούτου παρὰ τὴν ἐνουπάρχουσαν ἐνιαχοῦ μακρηγορίαν, κοινὴν ἄλλως εἰς πάντας σχεδὸν τοὺς Κρήτας ποιητὰς τῆς ἐνετοκρατίας, «ἐφθάσε πολλαχοῦ τοῦ ἔργου του εἰς σπανίαν ποιητικὴν ἔξαρσιν καὶ δύναμιν φαντασίας καὶ ἀνέπτυξε χάριν καὶ φραστικὴν δύναμιν, ἥτις ἀναδεικνύει τὸ δημῶδες ἰδιώμα, ἕπερ θαυμασίως ἠπίστατο, ἱκανὸν νὰ ἐκφράσῃ τὴν ὑψηλοτέραν σκέψιν καὶ τὸ λεπτότερον αἶσθημα». Ὡσαύτως ἀναφέρομεν τὴν «Ἐρωφίλην» τοῦ Γεωργίου Χορτάτζη, τραγωδίαν γεγραμμένην ὁμοίως ἐν τῷ Κρητικῷ ἰδιώματι, ἐν ἣ «διαλάμπει ἡ ποιητικὴ χάρις, ἡ ζωηρότης καὶ ἡ ποικιλία τῶν εἰκόνων».

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς πνευματικῆς ταύτης κινήσεως τῆς ἐκπροσωπούμενης ὑπὸ τῶν λογίων τοῦ ἔθνους καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς διὰ τῆς ἀπλάστου καὶ ἀπροσποίητου μούσης αὐτοῦ ἤρχισε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους νὰ ψάλλῃ εἰς τὰ δημοτικὰ του τραγούδια τοὺς ποικίλους τῆς ψυχῆς του πόθους. Καὶ ἄλλοτε εἰς προγενεστέρους χρόνους ὁ φύσει εὐφάνταστος καὶ ποιητικὸς ἑλληνικὸς λαὸς ἐξέμνησε διὰ τῆς μούσης αὐτοῦ, τοὺς ἐθνικοὺς μας ἥρωας. Παράδειγμα ἔστωσαν τὰ ᾄσματα τοῦ Ἀκριτικοῦ λεγομένου κύκλου, ἅτινα ποιηθέντα κατὰ τὸν Ι' μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος καὶ ἄχρι τοῦ

νῶν φερόμενα εἰς τὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐξυμνοῦσι διαφόρους ἀνδραγαθίας τοῦ ἐθνικοῦ ἥρωος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, ὅστις ἀποτελῶν τὸν πρωταγωνιστὴν ὁμωνύμου ἐποποιΐας, ἀπορρυσάσῃς ἀπὸ τῶν ἀσμάτων τούτων καὶ ἐν διαφόροις παραλλαγαῖς φερομένης, δὲν εἶναι ἱστορικὸν πρόσωπον, ἀλλ' ἐκπροσωπεῖ αὐτὸ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τὸ ἀδιακόπως ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων παλαῖον κατὰ τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου. Ἀπὸ δὲ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος εἰσνεὶ ἀφυπνίζεται καὶ πάλιν ἡ λαϊκὴ μούσα καὶ διὰ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, ὧν πολλὰ ὑπομιμνήσκουσι κατὰ τὴν ἔκφρασιν καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ποιητικὰ προϊόντα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἐξέφρασε μετ' ἀνοπερβλήτου ἀπλότητος καὶ ζωηρᾶς δραματικῆς παραστάσεως τοὺς πόθους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἰδίᾳ τὸν πόνον ἐπὶ τῇ ὑποδουλώσει τῆς πατρίδος, τὸ ἄληκτον μῖσος κατὰ τῶν τυράννων, τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ζωὴν καὶ ἐν γένει πάσας τὰς ἠθικὰς καὶ κοινωνικὰς αὐτοῦ ἐκδηλώσεις. Τὰ δημοτικὰ τραγούδια ψαλλόμενα ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐξύψουν, ἰδίως τὰ κλέφτικα, τὸ φρόνημα αὐτοῦ καὶ διετήρουν ἄσβεστον τὸ μῖσος αὐτοῦ κατὰ τῶν τυράννων, τὰ μέγιστα δὲ συνετέλεσαν οὐ μόνον εἰς τὴν πολιτικὴν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν νεοελληνικῆς ποιήσεως ὄντως ἐθνικῆς, ἧς τὰ στερεὰ θεμέλια ὑπέθηκε κατ' αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ὁ Ζακύνθιος Διονύσιος Σολωμός. Ἐν τέλει δὲ ἀναφέρομεν τρεῖς ποιητὰς ἀκμάσαντας πρὸ τοῦ Σολωμοῦ, τὸν Ἀθανάσιον Χριστόπουλον ἐκ Μακεδονίας, τὸν Ἡπειρώτην Ἰωάννην Βηλαρᾶν καὶ τὸν Ῥήγαν Φεραῖον. Καὶ τῶν μὲν δύο-πρώτων ἡ ποίησις εἶναι ὑπὸ ἐποψίν τεχνῆς ἀνωτέρα τῆς τοῦ Ῥήγα, ἀλλ' ὅμως ὁ Ῥήγας διὰ τοῦ μαρτυρικοῦ τοῦ θανάτου προσέδωκεν εἰς τὴν ποίησιν αὐτοῦ μέγα ἠθικὸν κύρος καὶ ἔσχεν ὑψίστην ἐθνικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὥστε δικαίως ἐθεωρήθη ὡς «λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ἀμεσώτερον καὶ δραστηριώτερον ἢ ὁ Κοραῆς ἐνεργήσας ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἔθνους».

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ

ΤΗΣ ΠΡΟ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Α'. Ἐκ τοῦ ἔπους τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα¹⁾

Στ. 362. καὶ ε. Ἡ μονομαχία Κωνσταντίνου καὶ Ἀμηρᾶ.

Εὐθὺς τοὺς ἵππους ἔτυραν, κατῆλθον εἰς τοὺς κάμπους·
ὡς δράκοντες ἐσύριζον, ὡς λέοντες ὄρουσθαι
καὶ ὡς ἀετοὶ πετάμενοι ἐνώθησαν οἱ δύο
καὶ τὰ κοντάρια κρούσαντες ἐκλάσθησαν τῶν δύο.
Ἔτερος δὲ τὸν ἕτερον οὐκ ἴσχυσε κρημνίσαι
καὶ τὰ σπαθία ἔσυρον ἐνστατικῶς πεσόντες,
ἀλλήλους συνεκόπτοντο ἐπὶ πολλὰς τὰς ὥρας.
Καὶ τότε ἔβλεπε πόλεμον καλῶν παλληγαρίων
καὶ ἐκ τοῦ τύπου τοῦ πολλοῦ οἱ κάμποι ἐφοβοῦντο.
τὰ ὄρη ἀντιδονούσασιν καὶ τὰ βουνὰ βροντοῦσαν,
καὶ ὁ ἰδρῶς κατέρρεεν εἰς τὰ σκαλόλουρά των.
Τοῦ Κωνσταντίνου ταχύτερος ἐτύγγανεν ὁ μαῦρος,
καὶ θαυμαστὸς νεώτερος ἦτον ὁ καρβαλλάρης·
ραβδέαν δὲ τὸν Ἀμηρᾶν προσέκρουσε μεγάλην
καὶ τότε αὐτὸς ἀπήρξατο νὰ τρέμη δειλιάζων.

Στ. 1069 καὶ ε. Ἡ ζωὴ τῶν ἀπελατῶν.

Ἄν καυχηθῆς, νεώτερε, νὰ γίνης ἀπελάτης,
τὴν ράβδον ταύτην ἔπαρε καὶ κάτελθε εἰς βίγλαν,
καὶ ἂν νηστεῦσαι δύνασαι ἡμέρας δεκαπέντε
μηδ' ὕπνον εἰς τὰ βλέφαρα λάβης τῶν ὀφθαλμῶν σου,
καὶ μετὰ ταῦτα ἀπελθὼν λέοντας νὰ σκοτώσης,
καὶ ἐκείνων τὰ δερμάτια νὰ φέρης ἐδῶ πάντα,
καὶ πάλιν ἂν δύνασαι εἰς βίγλαν νὰ κατέβης,

1) Ἐλήφθησαν ἐκ τῆς ἐκδόσεως Α. Μηλιαράκη.

ὅταν περνοῦν οἱ ἄρχοντες μετὰ πολλοῦ τοῦ πλήθους,
ἔχοντας νύμφην καὶ γαμβρὸν νὰ ἔμβης εἰς τὸ μέσον,
νὰ πάρῃς νύμφην καὶ γαμβρὸν ἐνθάδε νὰ ἐλθῆτε,
τότε πληροφορηθήητι νὰ γίνῃς ἀπελάτης.

Στ. 2836. *Περιγραφή τοπίου.*

Τὸ ἔδαφος μὲ τ' ἄνθη ἦτο δὲ στολισμένον,
τόπον χαρούμενον καλὸν καὶ στολισμένον εἶχον,
ῥόδα, τριαντάφυλλα πολλὰ κόκκινα μυρωδάτα,
δένδρα πικνότατα πολλὰ, ὑψίκομα μεγάλα
ἦσαν λαμπρὰ οἱ κλάδοι τοὺς καλῶς περιπλεγμένοι.
ἡ εὐωδία τῶν καρπῶν ὁμοίαζε τοῖς ἄνθοις,
τὰ δένδρα ἐπενδύοντο ὁμοῦ μετὰ κλημάτων,
ἀναβλαστάνασιν ὁμοῦ κλήματα μὲ τὰ δένδρα,
καὶ ἄνθη ὠραιότατα ἦσαν στήν γῆν ἅπάνω,
κισσὸς ἀνάθαλλε γλωρὸς, τριαντάφυλλα καὶ κοντζάδες (1)
κρούο νερὸν τε ἔτρεχε στήν μέσην τοῦ λειμῶνος,
καὶ πανταχοῦ διέτρεχε σὲ κείνῳ τε τῷ τόπῳ
χαράδρες ἦσαν ἀνοικτὲς εἰς τὴν πηγὴν ἐκείνην,
καθρέπτῃς ἦτον τὸ νερὸν στὰ δένδρη τε καὶ ἄνθη,
τὰ πάντα, ὅλα φαίνοντο ὅσα ἄνθη τε καὶ δένδρη.
Καὶ τὰ πουλιὰ ποῦ κάθοντο ἐπάνω εἰς τοὺς κλάδους
ἐκελαδοῦσαν τὴν αὐγὴν καὶ ἀγάλλετο ἡ ψυχὴ μου.
Ἦσαν ὀρνέων γένη ἱκανὰ ποῦ ἔβροσκον εἰς δάσος,
ἦσαν παγώνια ἡμερα καὶ ψιττακοὶ καὶ κύκνοι
οἱ κύκνοι τε ἐβόσκοντο εἰς τὰ νερὰ τῆς βούσης,
τὰ παγώνια ξάπλωναν τὰς πτέρυγας εἰς τ' ἄνθη,
ἀντέλαμπον αἱ πτέρυγες ταῖς τῶν ἀνθέων χροαῖς
τὰ δὲ ἐπίλοιπα πουλιὰ ἐπέτοντο τοῖς κλάδοις,
(ἔπαιζον καὶ ἐπέτοντο ἅπάνω εἰς τοὺς κλάδους)
καὶ λιγυρῶς ἐπάδουσαι ὑπὲρ Σειρήνων μέλη,
καὶ τὰ παγώνια ἀγάλλοντο τῇ τῶν πτερῶν κοσμήσει.

Στ. 3733 καὶ ε. Ἡ Ἀμαζῶν Μαξιμώ.

Καὶ ὅταν ἡμέρα γέλασε καὶ ἥλιος ἐφάνην,
καὶ τοῦ ἡλίου λάμπαντος ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας,

1) = Ὀφθαλμοὶ ἄνθους, (μπομπούκια).

καὶ τότε μόνη ἢ Μαξιμὴ ἐράνη εἰς τὸν κάμπον·
 ἵππον ἐκαβαλλίκευσεν ἄσπρον ὡσάν χιόνιν,
 τὰ τέσσαρα ὀνύχια τοῦ δηλωθέντος ἵππου
 βαμμένα ὄλα ἦσασιν κίτρινα μὲ τὸν κόκκον,
 λωρίον (1) θαυμαστότατον καὶ κατωχρωμένον,
 ἀπάνω στοῦ λωρίκιον (1) λαμπρὸν ἐφόρει ἑοῦχον,
 πολύτιμον καὶ θαυμαστὸν διὰ λιθομαργάρων·
 ἐν τῇ χειρὶ ἐβάσταζε πολλὰ λαμπρὸν κοντάρι,
 κοντάρι ἀραβίτικον, βένετον, χρυσομένον,
 σπαθίον εἰς τὴν μέσην τῆς ἀρτάχιν (2) εἰς τὴν σέλλαν,
 σκουτάρι (3) ἐκράτει ἀργυρὸν, γύρωθεν χρυσομένον,
 στὴν μέσην εἶχεν λέοντα δλόχρυσον ἐκ λίθου,
 καὶ διὰ τάχους ἦρχετο διὰ τὰ πολεμήση.

Ἐκ τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου.

Τρίτ' ἐγεννήθ' ὁ Διγενής, τρίτη θὲ τὰ πεθάνη.
 Στέλνει, φέρνει τοὺς φίλους του, ὅλους τοὺς ἀντρειωμένους.
 Νάρθ' ὁ Μηνᾶς, ὁ Μαυραῖλῆς καὶ αὐτὸς ὁ γιὸς τοῦ Δράκου.
 Καὶ πῆγαν καὶ τὸν ἠῦρανε στὸν κάμπο ξαπλωμένο·
 Βογγάει, τρέμουν τὰ βουνά, βογγάει, τρέμουν οἱ κάμποι.
 «Σὰν τί τὰ σ' ἠῦρε, Διγενή, καὶ θέλεις τὰ πεθάνης;»
 — Ὅγδόντα χρόνους ἔζησα εἰς τὸν ἀπάνω κόσμον,
 Κανένα δὲ φοβήθηκα ἀπὸ τοὺς ἀντρειωμένους,
 τὴν εἶδα ἕνα ξυπόλυτο καὶ λαμπροφωρημένο·
 φορεῖ τοῦ ἡλίου τὰ μαλλιά, τῆς ἀστραπῆς τὰ μάτια·
 μὲ κράζει τὰ παλέψωμε στὰ μαρμαρέν' ἀλώνια·
 καὶ ὅποιος νικήσ' ἀπὸ τοὺς δυό, τὰ παίρηται τὴν ψυχὴν του.
 — Καὶ πῆγαν καὶ παλέψανε, στὰ μαρμαρέν' ἀλώνια·
 καὶ ὅθε χτυπάει ὁ Διγενής, τὸ αἷμ' ἀυλάκι κάνει.
 καὶ ὅθε χτυπάει ὁ Χάροντας, τὸ αἷμα τράφο κάνει....

Β'. Ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ Ἐρωτοκρίτου.

(Τὸ κονταροχτύπημα)

Ἀρμάτωσεν τὴν κεφαλὴν, τὸ τρέξιμο ἀρχίσει,
 Σφίγγουσι τὰ κοντάρια νῦν, καὶ τὰ φαριὰ κινήσει.

1)=θώραξ. 2)=μέγα ξίφος. 3)=ἀσπίς.

Ὅσάν τὸ μαῦρο νέφελο, π' ἄνεμος τὸ σκορπίζει
 Καὶ μὲ βροντές, καὶ μ' ἀστραπὲς τὸν κόσμον φοβερίζει,
 Φυσᾷ τ' ὄχ τὴν Ἀνατολή, καὶ πάει το στὴν Δύση,
 Κάνει τ' ἢ ἀνεκάτωση νὰ βρέξῃ νὰ χιονίσῃ,
 Ἐδέτο' ἀστραποβρόντηξε τοὶ Κρήτης τὸ λοντάρι,
 Ὅντε στὴν ἀμασκάλην του ἤσφιξε τὸ κοντάρι.
 Μ' ἄλλ' ὄρεξῃ, μ' ἄλλη καρδιὰ μὲ τὸν Σγλαβουῖνο τρέχει
 Παρὰ μὲ τὸ Ρηγόπουλο, γιατί ὄχθρὸ τὸν ἔχει.
 Ἐμοῦγκρισε τοὶ Σγλαβουινᾶς ὁ δράκος, κ' ἐβρουχᾶτο,
 Λογιάζει ἔς πρώτη κονταρὰ νὰ τότε ρίξῃ κάτω.
 Συναπαντήχουν τὰ θεριά, καὶ τὰ κοντάρια πῆγα
 Εἰς τὸν ἀέρα σὰ φτερά, κι ὡσάν πουλάκια φύγα·
 Στὸ κούτελ' ὁ Τριπόλεμος τὴν κονταρὰ τοῦ δίδει,
 Κ' ἤβγαλε σπίνθες ἐκατὸ τὸ σιδερὸ κασίδι (1)
 Τ' ἄλογον ἐγονάτισε, μὰ χάμαι δὲν ἐστοράφη,
 Καὶ τὸ ζιμιὸν ἐπίδηξε ὀλόρθο σὰν τὸ λάφι.
 Ἄλλο κακὸ δὲν ἤκαμε ἢ κονταρὰ ἢ μεγάλη,
 Γιατί μὲ σίδηρα διπλὰ σκεπάζει τὸ κεφάλι·
 Αἶδει κι ὁ μαῦρος κοπανιὰ μὲ τὸ βαρὺ κοντάρι,
 Τ' ἄλογο ρίχνει ἀνάσκελα μ' ὄλον τὸν καβαλλάρη.
 Κι ὡσάν ἀπὸ ψηλὸ βουνὶ χοντρὸ χαράκι (2) πέση,
 Καὶ δώσῃ μὲ τὸ βροντισμὸ εἰς τοῦ γυαλοῦ τὴν μέση,
 Ἐνεκατώσῃ τὰ νερά, καὶ κάμ' ἀφροὺς κυμάτω,
 Γενῆ μεγάλη ταραχὴ στῆς θάλασσας τὸν πάτο,
 Ἐτοιας λογιῆς ἐβρόντησε στὴν πεσματιὰν ἐζεινή,
 Κ' ἔτσι μεγάλη ταραχὴ τὴν ὥρα κείνη γίνη.
 Καταχτυπᾷ, καὶ βροντισμὸς ἤβγαине τῶν ἀρμάτων,
 Κ' ἔτσινα, καὶ ἐταράσσετο εἰς τ' ἄλογο ἀποζάτω.
 Ἐτρόμαξ' ὄλος ὁ λαός, ἔτιο θεριὸ νὰ δοῦσι,
 Νὰ πέσῃ μ' ὄλο τ' ἄλογο, γιὰ θάμα τὸ κρατοῦσι....

(Περιγραφή μάχης).

Μὲ σάλπιγγες, μὲ βούκινα, μὲ κτύπους τῶν ἀρμάτων,
 Τὸ ἄλλο φουσαῖτο ξύπνησε πὺρ ὄλο τὸ πλιὰ κοιμάτω.....

1)=περικεφαλαία, κράνος.

2)=λίθος μέγας ἢ μικρός.

Πᾶν τὰ μαντάτα τὰ προικὰ εἰς τοῦ Ρηγῶς στή Χώρα,
 Βοήθεια γλήγορα ζητοῦ, γιατί τοῖ βιάζ' ἡ ὦρα.
 Ὁ βασιλιὸς ὁπούτونه στὸ στρώμα κουμπισμένους,
 Πάσαντας ἐσηκώθηκε σὰν ξεπεριωρισμένους.
 Σπουδάχικ' ἀρματώνεται, τὸ ἀπομονώρους (1) κράζει,
 Ν' ἀρματοθοῦ νὰ τ' ἀκλουθοῦ στὸ πόλεμο τσι βιάζει.
 Γέρου καρδιά δὲν ἤδειξε, μιὰ νιότη κοπελιάρη, (2)
 Καὶ δὲν δευλιᾶ τὸ θάνατο, ὄντε κι ἂν τότε πάρη,
 Βγαίν' ὄχ τὴ χώρα κι ἀκλουθοῦ ὄλ' οἱ ἀρματομένοι
 Πᾶσιν ἐκεῖ ποῦ ὁ θάνατος κι ὁ χάρος τὸ ἀνιμένει.
 Ἄνακατόνετ' ὁ λαὸς καὶ τὰ φουσατά σιμίγου,
 Μά τον ἀκόμη σκοτειγὰ καὶ δὲν καλοξανοίγου.
 Δίδου στὰ βούκιν' ἀναπνοιά, τοῖ σάλπιγγες φουσοῦσι,
 Πάει ἡ λαλιὰ στὸν οὐρανό, τὰ νέφ' ἀντιλαλοῦσι.
 Μὲ τὴν βαβούρα τὴν πολλὴ καὶ χτύπους τῶν ἀρμάτων,
 Ἐγρίχισ' ὁ Ῥωτόκριτος, γιατί δὲν ἐκοιμάτο....
 Ἄλλο μαντάτο νὰ τοῦ ποῦ, δὲν στέκει ν' ἀνιμένη,
 Μὲ σπούδα καβαλίκεψε, στὸν κάμπο κατεβάνει.
 Σὰν ὄντε εἶν καλοκαιριά, μέρα συγανεμένη,
 Κι ἀξάφν' ἀνέμοστρόβιλος ἀπὸ τὴ γῆς ἐβγαίνει,
 Μὲ βροντισμὸ καὶ ταραχὴ τὴ σκόν' ἀνασηκώση,
 Καὶ πάει τὴν τόσο ψηλά, ὅπου στὰ νέφη σώση,
 Ἔτσι κι ὄντε ν' ἐκίνησε, μ' ἔτοι' ἀντρεϊὰ πορπάτει,
 Ὅποῦ βροντῆς καὶ σκονισμοὺς κάνει στὸ μονοπάτι.
 Μ' ἔτοια μεγάλη μάντα ἤσωσε στὸ φουσατό,
 Ὅπ' ὅποιος κι ἂν ἐγλύτωσε μὲ φόβο τὸ δηγᾶτο.
 Εἰσὲ καιρὸ ὁ Ῥώκριτος ἤσωσε στὸ λιμῶνα,
 Ποῦ οἱ Ἀθηναῖοι φεύγασι κ' οἱ Βιάχοι τσι ζυγῶνα.
 Μὲ φόβον ἐγλακούσανε (3), βοήθεια δὲν εὐρίσκα,
 Καὶ οἱ ὄχθροὶ τοῖ διώχνανε κι ἀλύπητα βαρίσκα
 Κι ὡσὰν λιοντάρ' ὄντε λεινᾶ κι ἀπὸ μακρὰ γρικῆση
 Κ' ἔρχεται βρωμα, (4) πού πασγε νὰ βρῆ νὰ κυνηγήση,

1) = ὑπολειπομένους.

2) = νεανίας

3) = ἐτρέποντο εἰς φυγὴν.

4) = θήραμα.

Κ' εἰς τὴν καρδίᾳ κινᾷ, ὡς τὸ δῆ, ἢ πιθυμιὰ τῆ μάχῃ,
 Τρέχει ζιμιδὸν ἐπάνω ντου κι ἀγριεύγει σὰν τοῦ λάχῃ,
 Φωτιὰ πυρὴ στὰ μάτια ντου ἀνεβοκατεβαίνει,
 Καπνὸς ὄχ τὰ ρουθούνια του μαῦρος βραστὸς ἐβγαίνει,
 Ἐφροκοπᾷ τὸ στόμα ντου, τὸ κοῦφος ¹⁾ του μουγκρίζει,
 Ἐνασηκῶνει τὴν ὄρα, τὸν κόσμον φοβερίζει,
 Καταχτυποῦ τὰ δόντια ντου, καὶ τὸ κορμὶ σφαράσσει,
 Ἐναγετρώνουν τὰ μαλλιά καὶ τρέχει νὰ τὸ πιάσῃ,
 Ἐδέτσι ξαγριεύτηκε γιὰ τὰ κακὰ μαντάτα,
 Κι ὡσὰν αἰτὸς ἐπέταξε κ' ἐμπῆκε στὰ φουσατά....
 Ὅπουλαγε νὰ δῆ ποτὲ σύγκλιση νὰ φουσκώσῃ,
 Νὰ πνίξῃ ἀνθρώπους καὶ θεριά, δεντροὰ νὰ ξεροζιώσῃ,
 Καὶ νὰ μουγκρίζ' οἱ ποταμοί, κι ὁ κόσμος ν' ἀγριέψῃ,
 Κι ἀστροπελέκια ὁ οὐρανὸς χάμαι στὴ γῆς νὰ πέψῃ,
 Νὰ τρέμουν ὅσοι τὰ θωροῦ, τὸ πνέμα ντως νὰ χάνου
 Νὰ ξυψυχῶ ὄχ τὸ φόβον τως πρὶ παρὰ ν' ἀποθάνου,
 Ἐδέτσι κι ὁ Ρωτόκριτος κάνει τὴν ὄρα κείνη
 Πολλὰ μεγάλη σύχυση εἰς τὸ φουσατό γίνῃ.
 Τίνος τὸν πόδα ἤκοβγε, τίνος τὴν χέρα ρίχτει,
 Τίνος ἐκόπ' ἢ κεφαλὴ, τίνος τ' ἀστήθ' ἐνοίχτει,
 Ποῖδον ὄχ τῆ μέση χώριζε, τίνος κοιλίαν ἐτρύπα,
 Πάντα κὰν' αἶμα ἢ κοπανιὰ ἐκεῖ πού τὴν ἐχτύπα.
 Σὰν κὰν' ὁ λύκος εἰς τ' ἀρνιά, ὄντε πεινᾷ κι ἀράσσει ²⁾,
 Καὶ πνίγει τ' ὄπου κι ἂν τὰ βρῆ, καὶ φτάνει ὅπου πάσι,
 Ἐτσ' ἦσαν ὁ Ρωτόκριτος ξετρεχόντας τὸ νίκος ³⁾,
 Οἱ Βλάχοι τρέμουν σὰν τ' ἀρνιά, κ' ἐκεῖνος εἶν' ὁ λύκος·
 Ζερβὰ δεξὰ τοὺς πολεμᾷ κι ἀλύπητα σκοτώνει,
 Καὶ σὰν θεριὸ τ' ἀπογλακᾷ, σὰ δράκος τσι ζυγώνει·
 Ἐκοβγε μέσες καὶ μεριά, κορμιὰ πὸ πὰν' ὡς κάτω,
 Ἐκλαγ' ἐκεῖνος ὁ λαὸς κ' ἤτρεμε τὸ φουσατό.
 Πέφτ' ὄχ τῆ χέρα τὸ σπαθί, χάνουν τὸ χαλιναίρι,
 Τὸ θέλαν δεῖ ἀπὸ μακρὰ τοῦτο τὸ παλληκάρι,

1) = Ὁ θώραξ, τὸ στῆθος.

2) = ὄρμα.

3) = ἐπιδιώκων τὴν νίκην.

Ἄποκρουγαῖναν οἱ καρδιές, τὴν ἀντρείαν ἐχάνα,
 Ἐφεύγαν κ' ἐγλακούσανε, τὰ μονοπάτια πιάνα.
 Παίρνει ψυχὴ καὶ δύναμη τὸ Ἀθήνας τὸ φουσατό,
 Ποὺ τό βρεν ὀλοσκορπιστο, κ' ἐγλάκα πάνω κάτω.
 Τὸ πρόσωπο γυρίσανε, ποὺ δείχνασι τὴ ράχη,
 Κι' ὅσο ματώνουν τὰ σπαθιά, τόσο πληθαίν' ἡ μάχη·
 Τίς πέφτει καὶ ψυχομαχεῖ, τίς πέφτ' ἀποθαμένος,
 Καὶ τίς ὀλίγα, τίς πολλὰ βρίζεται λαβωμένος.
 Μεγάλος καλορρίζικος ἐκράζοντονε τότες,
 Ἐκεῖνος ὅπου πόθανε μὲ τὸι πληγῆς τὸι πρῶτες,
 Κι ὡς εἶχε πέσ' ἀπ τὸ φαρί, τὴ ζήση νὰ τελειώση,
 Κι οὐδ' ἄλλο πόν' ὁ πόλεμος κ' ἡ μάχη νὰ τοῦ δώση.
 Μὰ οἱ ἄλλοι ποὺ γκρεμνίζονταν, κ' εἶχαν πνοὴ κ' ἐξοῦσα
 Οἱ καβαλάροι κ' οἱ πεζοὶ τοὺς ἐκλοτσοπατοῦσα
 Κι ἀπάνω 'ς τὸι λαβωματιῆς τὰ πέταλα βουλοῦσα
 Καὶ τὴν πληγὴ ξεσχίζασι καὶ πόνους ἐγκροικοῦσα
 Καὶ μὲ τσινιές²⁾, λαβωματιῆς, κοιτήρια³⁾ ποὺ τῶς δίδα.
 Πολλ' ἄσχημα τελειώνασι δίχως ζωῆς ὀλπίδα.
 Κεῖταται τ' ἄλογο, ψοφᾷ στ' ἀφέντη του τὸ πλάι,
 Στρέφει τ' φίλος καὶ θορεῖ τὸ φίλο πῶς ἐσφάη
 Σύντροφος μὲ τὸν σύντροφο νὰ ξεψυχοῦν ὀμάδι,
 Τὸ αἷμα εἶν' ἡ κλίνη ντως κ' ἡ γῆς προσκεφαλάδι.
 Κεῖται' ἀπάνω στὸ νεκρὸ ὁ ζωντανός, κὶ ἀκόμη
 Δὲν ἤρθαν τοῦ ξεψυχισμοῦ οἱ ἴδρωτες κ' οἱ τρόμοι.
 Ἦλεφτεν ἔϊσ' ὀλούχανεν, ὡσάν κὶ ὀπου κερδαίνει,
 Κι ὄντιεν ὁ γεῖς ψυχομαχεῖ, ὁ ἄλλος ἀποθαίνει....
 Τὰ αἷματα κινούσανε χειμωνικὸ ποτάμι,
 Τῶ σκοτωμένω τὰ κορμιά, ποὺ κείτονταν ἀντάμη,
 Τράφους ἐκάναν καὶ βουριά, κὶ ὁ Ρώκριτος στὴ μέση,
 Ἄλύπητα τὸι πολεμᾷ, καὶ πάσκει νὰ κερδαίση.
 Κι ὅπου κὶ ἀν ἐτορπάτηξεν ἐκείνην τὴν ἡμέρα,
 Ἦτονε χάρος τὸ σπαθί, καὶ θάνατος ἡ χέρα.

2) = λακτίσματα.

3) = βασανιστήρια.

Ἡ γῆς ὀποῦτον πράσινη μὲ χόρτα στολισμένη,
 Ἐγίνηκ' ὀλοκόκινη τὰ αἵματα βαμμένη.
 Ὁ πόλεμος ἐπλήθαινε μὲ ταραχὴ μεγάλη,
 Κι ὄρες ἐνίκ' ἢ μιὰ μερὰ, κι ὄρες ἐνίκ' ἢ ἄλλη
 Σὰν τοῦ γιалоῦ τὰ κύματα σ' καιροῦ ἀνεκατωμένον
 Ποὺ οἱ ἀνέμοι τὰ φυσοῦ καὶ πρὸς τῆς γῆς τὰ πηαίνου
 Κι ὄρες ἀφρίζουν καὶ σκορποῦν ὄξω στὸ περιγιάλι
 Κι ὄρες στὸ βάθος τοῦ γιалоῦ ξαναγιαγέρονουν πάλι,
 Ἔτσι καὶ τὰ φουσατ' αὐτὰ τ' ἄγρια, τὰ θυμωμένα,
 ὄρες ὀπίσ' ἐσύρνονταν κι ὄρες ὀμπρὸς ἐπηαῖνα...

(Περιγραφή Ἐνατολῆς).

Τὴν ὥρα ποὺ Αὐγερινὸς πασίχαρος προβαίνει
 κι ἀπὸ τοῖ γῆς τὸ πρόσωπο ἢ σκοτεινάγρα βγαίνει,
 καὶ τὰ πουλιὰ χαμοπετοῦ κι ἀναγαλλιοῦσιν οὐλα
 κ' ἔχουν εἰς τὰ φτερούγια ντωσ πάχν' ἀπὸ τὴ δροσοῦλα,
 ποιοὶ κάθεται ᾗ γλωρὸ κλαδί, ποιοὶ ᾗ δέντρο, ποιοὶ ᾗ χαράκι,
 καὶ τὸ σκοπόν του κεληδεῖ πᾶσα λογῆς πουλάκι
 καὶ μὲ τὴ σιγανὴ λαλιὰ τὸν ἥλιο προσκαλοῦσι
 καὶ πεθυμοῦσι γλήγορα νὰ βγῆ νὰ τόνε δοῦσι...

(Ἐτέρα περιγραφή Ἐνατολῆς).

Ἐφάν' ὀλόχαρ' ἢ αὐγὴ καὶ τὴ δροσοῦλα ρίχνει,
 σημάδια τῆς ξεφάντωσης κείνη τὴν ὥρα δείχνει.
 Χορτάρια βγήκασι στὴ γῆς, τὰ δεντρολιάκ' ἀθίσια,
 κι ἀπὸ τς ἀγκάλιες τ' οὐρανοῦ γλυκὺς βοροῶς ἐφύσα,
 Τὰ περιγιάλια λάμπασι, κ' ἢ θάλασσα κοιμᾶτο,
 γλυκὺς σκοπὸς εἰς τὰ δέντρα κ' εἰς τὰ νερὰ γρικᾶτο.
 Ὀλόχαρη καὶ λαμπηρὴ ἢ μέρα ξημερώνει,
 ἐγέλα ν ἢ ἀνατολὴ κ' ἢ δύση καμαρώνει.
 Ὁ ἥλιος τὲς ἀχτίνες του πᾶρα ποτὲ στολίζει,
 μὲ λάμψη, κι ὄλα τὰ βουνιά καὶ κάμπους ὀμορφίζει.
 Χαμολετώντας τὰ πουλιὰ ἐγλυκοκελαδοῦσα,
 στὰ κλωναράκια τῶν δενδρῶ ἐσμίγαν κ' ἐφιλοῦσα,
 δυὸ, δυὸ ἐξενγαρώνασι, ζεστός καιρὸς ἐκίνα,

ἔσμιξες ¹⁾), γαίους καὶ χαρὸς ἐδείχασιν κ' ἐκεῖνα
ἔσοκόρπισεν ἢ συννεφιά οἱ ἀντάρες ἐχαθῆκα. . . .

Ἐκ τοῦ Κρητικοῦ θεάτρου (Ἐρωφίλη)

(Πᾶν ἀγαθὸν κτάται τις μοχθῶν).

Τῶν ἀρετῶν τὰ πορικὰ πάντα ναι μυρισμένα,
κι ὄλ' οἶγ ἀνθρῶποι τάχουσι πολλὰ πεθυμισμένα·
δὲν εἶν' κανεῖς νὰ μὴν ποθῆ ἡ νάχη τιμῆς καὶ πλούτη,
κι ἀπ' ὅλους μεγαλύτερος νὰ ναι στὴν γῆν ἐτούτη·
μὰ μόνο μὲ τὴν πεθυμιὰ ποτὲ κανεῖς δὲ φτάνει,
ς τόπο μεγάλο καὶ ψηλὸ τὰ πόδια του νὰ βάνη.
μὰ ναι μεσίτης τῆς τιμῆς ἢ προθυμιὰ κ' οἱ κόποι,
κι ὄχι ποτὲ τὸ ριζικό, σὰ θέλουν οἶγ ἀνθρῶποι·
τὸν ἥλιον καὶ τὸν οὐρανόν, τ' ἄστρα καὶ τὸ φεγγάρι,
τὴ γῆ, τ' αἴρι, τὸ γιὰλὸ μᾶς ἔδωκεν ἡ χάρι
τοῦ Ζεῦ κείνα, κι ὅποιος κοπιᾷ κ' εἰς τὸ καλὸ σπουδάξει
τὸν ἑμαυτὸν του σὲ τιμῆς καὶ δόξες ἀνεβάξει.
καὶ πάλ' ὁποῦν' ἀνάμελος, δὲν πρέπει ν' ἀνιμένη,
παρὰ τοῦ πάντα σὲ κακὸν ἀπὸ κακὸ νὰ πηαίνη.

(Ὑμνος πρὸς τὸν ἥλιον).

Ἀκτῖνα τ' οὐρανοῦ χαριτωμένη,
ἀποῦ μὲ τὴ φωτιά σου τὴ μεγάλη,
σ' ὅλη χαρίζεις φῶς τὴν οἰκουμένη,
τὸν οὐρανὸ στολίζει ἔς μιὰ κ' εἰς ἄλλη
μερὰ κ' ὅλη τὴ γῆ ἢ πορπατηξιά σου,
δίχως ποτὲ τὴ στράτα τση νὰ σφάλῃ.
κι ὄντ' αἰ μᾶς ἑμακροίνης τὴ θωριά σου,
μὲ χιόνια καὶ βροχὲς τὴ γῆ ποτίζεις,
γιὰ νὰ μποροῦ νὰ ζιοῦν τὰ πλάσματά σου·
καὶ πάλι σὰ σιμώσης κι ἀρχινίσης

1) = συνεχεῖς.

τά χιόνια νὰ σκορπᾶς, καὶ νὰ ζεσταίνῃς
 τὸν κόσμ' ὅλη τὴ γῆ μ' ἀθουὺς γεμίξεις,
 τὰ φυτὰ ἀναγαλλιάς, καρποὺς πληθαίνεις,
 μεστῶνεις πορικὰ, γεννᾶς λιθάρια
 πολλῶ λογιῶ, κ' εἰς δόξα πάντα μένεις·
 διαμάντια καὶ ρουμπιά, μαργαριτάρια
 καὶ ὅλες τρεῖς πέτρες τρεῖς ἄλλες μοναχός σου
 πῶς κάμνεις, ὅλοι βλέπομε καθάρια.
 Τὰ δὲ θωρεῖ στὴ γῆ ποτὲ τὸ φῶς σου,
 εὐρίσκονται στὰ βάθη φυλαμένα,
 καὶ ὅσα καὶ ἂν εἶν' ὀμπρὸς τῶν ὀμματιῶν σου,
 γῆ¹⁾ σὺ τὰ κάνεις ὅλα, γῆ¹⁾ ἀπὸ σένα
 θρέφονται καὶ κρατιοῦνται καὶ πληθαίνου,
 καὶ νὰ χαθῆ ποτὲ μπορεῖ κανένα.
 Ἕλιέ μου φωτερέ.....

Ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας

Καβάλλα πάει ὁ Χάροντας
 Τὸ Διγενῆ στὸν Ἄδη
 Κι ἄλλους μαζί... Κλαίει δέρνεται
 Τ' ἀνθρώπινο κοπαδι.

Καὶ τοὺς κρατεῖ στοῦ ἀλόγου του
 Δεμένους τὰ καπούλια
 τῆς λεβεντιάς τὸν ἄνεμο,
 τῆς ὁμορφιάς τὴν πούλια.

Καὶ σὰ νὰ μὴν τὸν πάτησε
 Τοῦ Χάρου τὸ ποδάρι
 Ὁ Ἀκρίτας μόνο ἀτάραχα
 Κοιτάει τὸν καβαλλάρη!

— Ὁ Ἀκρίτας εἶμαι, Χάροντα,
 Δὲν περῶ μὲ τὰ χιόνια.
 Μ' ἄγγιξες καὶ δὲ μ' ἔνωσες
 Στὰ μαρμαρένια αἰώνια;

1) = ἦ, ἦ.

Εἶμ' ἐγὼ ἡ ἀκατάλυτη
 Ψυχὴ τῶν Σαλαμίνων.
 Στὴν Ἐφτάλοφην ἔφερα
 Τὸ σπαθὶ τῶν Ἑλλήνων.

Δὲ χάνομαι στὰ Τύρταρα
 Μονάχα ξυλοσταίνω.
 Στὴ ζωὴ ξαναφαίνομαι
 Καὶ λαοὺς ἀνασταίνω!

Κ. Παλαμᾶς

Δέσεις πρὸς Χριστὸν ὑπὲρ Ἑλλάδος

Φθάνει, Κριτὰ δικαιοσύνη, φθάνει. Ἔως πότε οἱ τρισάθλιοι Ἕλληνες ἔχουσι νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας, καὶ μὲ ὑπερήφανον πίδα νὰ τοῖς πατῆ τὸν λαιμὸν ὁ βάρβαρος Θραξ; Ἔως πότε γένος τόσον ἐνδοξόν καὶ εὐγενικὸν ἔχει νὰ προσκυνᾷ ἐπάνω εἰς βασιλικὸν θρόνον ἓνα ἄθεον τουλουπάνι, καὶ αἱ χῶρες ἐκεῖνες, εἰς τὰς ὁποῖες ἀνατέλλει ὁ ἑρατὲς ταύτος ἥλιος καὶ εἰς ἀνθρωπίνην μορφὴν ἀνέτειλας καὶ Ἐσὺ ὁ ἀόρατος, ἀπὸ ἡμῶν φεγγάρι νὰ βασιλεύωνται; Ἄ! ἐνθυμήσου, σὲ παρακαλῶ, πῶς εἶσαι ὄχι μόνον Κριτὴς, ἀμὴ καὶ πατὴρ, καὶ πῶς παιδεύεις, ἀμὴ δὲν θανατώνεις τὰ τέκνα σου. Ὅθεν ἀνίσως καὶ οἱ ἁμαρτίες τῶν Ἑλλήνων ἐπαρακίνησαν τὴν δικαίαν σου ὀργὴν, ἀνίσως καὶ εἰς τὴν κάμινον τῆς ἰδίας των ἀνομίας σου ἐχάλκευσαν τὰ ἀστροπελέκια, διὰ νὰ τοὺς ἀφανίσῃς ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς οἰκουμένης, Ἐσὺ, ὅπου εἶσαι ὄλος εὐσπλαγχνία, συγχώρησε καὶ σβῆσε ἐκεῖνα εἰς τὸ πέλαγος τῆς ἀπεύρου Σου ἐλεημοσύνης. Ἐνθυμήσου, Θεάνθρωπε Ἰησοῦ, πῶς τὸ ἑλληνικὸν γένος ἐστάθη τὸ πρῶτον, ὅπου ἀνοῖξε τὰς ἀγκάλας, διὰ νὰ δεχθῆ τὸ θεῖόν Σου Εὐαγγέλιον, τὸ πρῶτον ὅπου ἔρριξε χαμαὶ τὰ εἰδῶλα καὶ κρεμάμενον εἰς ἓνα ξύλον Σὲ ἐπροσκύνησεν ὡς Θεόν. Τὸ πρῶτον ὅπου ἀντιστάθη τῶν τυράννων, ὅπου μὲ τόσα καὶ τόσα βέβηλα ἐγύρευαν νὰ ξεριζώσουν ἀπὸ τὸν κόσμον τὴν πίστην καὶ ἀπὸ τὰς καρδίας τῶν χριστιανῶν τὸ θεῖόν Σου ὄνομα. Μὲ τοὺς ἔδρωτας τῶν Ἑλλήνων γῆρξανε, Χριστέ μου, εἰς ὄλην τὴν οἰκουμένην ἡ Ἐκκλησία Σου. Οἱ Ἕλληνες τὴν ἐπλούτισαν μὲ τοὺς θησαυ-

ροὺς τῆς σοφίας, τοῦτοι καὶ μὲ τὴν γλῶσσαν, καὶ μὲ τὸν κάλαμον, καὶ μὲ τὴν ἰδίαν ζωὴν τὴν ἐδιαφέντευσαν, τρέχοντες μὲ ἄπειρον μεγαλοφυχίαν καὶ εἰς τὰς φυλακὰς, καὶ εἰς τὰς μάστιγας, καὶ εἰς τοὺς τροχοὺς καὶ εἰς τὰς ἐξορίες, καὶ εἰς τὰς φλόγες, καὶ εἰς τὰς πίσσες, μόνον διὰ νὰ σβήσουν τὴν πλάνην, διὰ νὰ ἐξαπλώσουν τὴν πίστιν, διὰ νὰ Σε κηρύξουν Θεάνθρωπον, καὶ διὰ νὰ λάμπῃ ὅπου λάμπει ὁ Ἥλιος τοῦ Σταυροῦ, ἡ δόξα καὶ τὸ μυστήριον. Ὅθεν ὡς εὐσπλαγγχος μὲ τὴν θεϊκὴν Σου παντοδυναμίαν κάμε νὰ φύγουν τὸν ζυγὸν τέτοιας βαρβαρικῆς αἰχμαλωσίας, ὡς φιλόδωρος καὶ πλουσιοπάροχος ἀνταποδοτῆς, ἀνοίγοντας τοὺς θησαυροὺς τῶν θείων Σου χαρίτων, ὕψωσε καὶ πάλιν εἰς τὴν προτέραν δόξαν τὸ Γένος, καὶ ἀπὸ τὴν κοπρίαν, εἰς τὴν ὁποίαν κάθεται, δὸς του τὸ σηκῆπτρον καὶ τὸ βασίλειον. Ναί, Σε παρακαλῶ, μὰ τὸ χαῖρε ἐκεῖνο, ὅπου ἔφερε τὴν χαρὰν εἰς τὸν κόσμον, μὰ τὴν θεῖαν σου ἐκείνην Ἐνσάρκωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὄντας Θεὸς ἐγένηκες ἄνθρωπος, διὰ νὰ φανῆς μὲ τοὺς ἀνθρώπους φιλόανθρωπος. Μὰ τὸν Σταυρόν, ὅπου μᾶς ἀνοίξε τὸν Παράδεισον. Μὰ τὸν θάνατον, ὅπου μᾶς ἔδωκε τὴν ζωὴν καὶ μὰ τὴν ἔνδοξον ἐκείνην Ἐγερσιν, ὅπου μᾶς ἀνέβασε εἰς τὰ οὐράνια. Καὶ ἀνίσως καὶ οἱ φωνές μου τοῦτες δὲν Σε παρακινούσιν εἰς σπλάγγχος, ἄς Σε παρακινήσουν τὰ δάκρυα, ὅπου μοῦ τρέχουν ἀπὸ τὰ ὄμματα, καὶ ἂν δὲν φθάνουν καὶ τοῦτα, οἱ παρακάλεσες τῶν Ἁγίων Σου, ὅπου ἀπὸ ὅλα νὰ μέρη τῆς τρισαθλίης Ἑλλάδος φωνάζουσι. Φωνάζει ἀπὸ τὴν Κρήτην ἓνας Ἀνδρέας καὶ Σε παρακαλεῖ νὰ ἐξολοθρεύσῃς τοὺς Ἀγαρηνοὺς λύκους ἀπ' ἐκεῖνο τὸ βασίλειον, εἰς τὸ ὅποιον ἐποίμανε τῆς Χριστωνύμου Σου ποιμνῆς τὰ πρόβατα. Φωνάζει ἀπὸ τὴν πόλιν ἓνας Χρυσόστομος καὶ Σε παρακαλεῖ νὰ μὴ κυριεύεται ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Γίου ἐκείνη ἡ χώρα, ὅπου μίαν φορὰν ἀφιερῶθη τῆς Μητρὸς καὶ Παρθένου. Φωνάζει ἡ Αἰκατερίνα, καὶ δεικνύούσά Σου τὸν τροχόν, εἰς τὸν ὅποιον ἐμαρτύρησε, Σε παρακαλεῖ, ὁ τροχὸς πάλιν νὰ γυρίσῃ τῆς τύχης διὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Φωνάζουσιν οἱ Ἰγνατίοι ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν, οἱ Πολύκαρποι ἀπὸ τὴν Σμύρνην, οἱ Διονύσιοι ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, οἱ Σπυρίδωνες ἀπὸ τὴν Κύπρον, καὶ δείχνοντάς σου τοὺς λέοντας, ὅπου τοὺς ἐξέσχισαν, τὰς φλόγες, ὅπου τοὺς ἔκαυσαν, τὰ σίδηρα, ὅπου τοὺς ἐθέρισαν, ἐλπίζουσιν

ἀπὸ τὴν ἄκραν σου εὐσπλαγχνίαν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ
 ἔλης τῆς Ἑλλάδος τὴν ἀπολύτρωσιν.

Φ. Σκουφός

Ἑλλάδος καὶ Ἑλλήνων ἔπαινος

Τί γελάς, ὦ φθονερὲ τῆς Ἑλληνικῆς δόξης;

Ναὶ καὶ εἶναι ἀλήθεια, πῶς καὶ ἡ φήμη καὶ ὁ νοῦς τῶν ἀνθρώ-
 πων κουράζονται, ἐκεῖνη νὰ διηγᾶται, τοῦτος νὰ θαυμάζει τῆς
 Ἑλλάδος τὰ ἔνδοξα μεγαλεῖα. Εἶπέ, ἂν ὁ φθόνος δὲν σοῦ πνίγη
 μέσα εἰς τὸν λάρυγγα τὴν φωνὴν καὶ τὸν λόγον, πόθεν ἀνέτειλαν
 τόσοι ἥλιοι τῆς σοφίας, μὲ τὰς ἀκτίνες τῶν ὁποίων στολισμένοι οἱ
 ἄλλοι φαίνονται ἀστέρες, ὅπου τάχα ἤθελαν εἶσθαι σκύτος καὶ
 κάρβουνα; Λὲν ἄστραψαν ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν, ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα
 τόσοι φιλόσοφοι καὶ ἀναμέσα εἰς τοὺς ἄλλους οἱ Ἀριστοτέλεις καὶ
 Πλάτωνες, τῶν ὁποίων τὰ λόγια δέχεται καὶ προσκυνᾷ ὁ κόσμος
 τῶν ἐναρέτων ὡς τὰ ἐκ τρίποδος· τοῦτοι λέγω καὶ ἄλλοι μυρῖοι δὲν
 εἶναι Ἕλληνες; Ποῖον γένος ὡσὰν τὸ ἑλληνικὸν εἰμπορεῖ νὰ δεῖξῃ
 εἰς τὴν ποιητικὴν τέχνην ἕνα Ὅμηρον, ὅπου τυφλὸς εἰς τὰ ὄμ-
 ματα, ἦτο ἡ κόρη καὶ τὸ φῶς τῶν Μουσῶν; Ἐνα Πίνδαρον ὅπου
 χύνοντας ἀπὸ τὸ στόμα ὄσους στίχους τόσα βόδα καὶ ἄνθη, τοῦ
 ἔτρεχαν εἰς τὴν γλώσσαν οἱ μέλισσες, διὰ νὰ πιπιλίσουν τὸ μέλι
 καὶ τὴν γλυκύτητα; Ἐνα Ἀριστοφάνη, ἕνα Εὐριπίδην, ἕνα Ἡσίο-
 δον καὶ τόσοις ἄλλοις ποιητάς, ὅπου διὰ νὰ τοὺς στεφανώσῃ ἐμά-
 δεσεν ὁ Ἀπόλλων τὰς δάφνες ὅλες τοῦ Ἑλικῶνος; Ὁ Δημοσθένης
 ὅπου εἰς τὴν εὐγλωττίαν εἶναι ὁ ἀρχηγὸς καὶ ἡ στολὴ τῶν ρητό-
 ρων; Ὁ Εὐκλείδης ὅπου εἰς τὴν μαθηματικὴν ἐπλεξε τῆς ἰδίας
 του κεφαλῆς τόσοις στεφάνους, ὄσους ἕκαμε κύκλους, καὶ ὕψωσεν
 εἰς ἀθανασίαν τοῦ ὀνόματος τόσες πυραμίδες, ὅσα εὗρηκε τρίγωνα
 καὶ τετράγωνα σχήματα; Ὁ Ἱπποκράτης, ὁ Γαληνός, θεοὶ τῆς
 ἰατρικῆς τέχνης, ὅπου χωρεῖ νὰ κλέψουν ὡς ὁ Προμηθεὺς τὴν φω-
 τιάν ἀπὸ τὴν ἡλιακὴν σφαῖραν ἐμφύχωναν τοὺς νεκροὺς καὶ μὲ
 πῶτὰ θαυμαστότερα ἀπὸ τὸν κρατήρα τῆς Ἑλένης τῶν ἐπότηζαν
 τὴν ζωὴν; Ὁ Ἀλέξανδρος, ὅπου διὰ τὴν στρατηγικὴν ἀνδρείαν
 ἐφάνη εἰς τοὺς πολέμους ἄλλος Ἄρης καὶ σφίγγοντας ὄχι μάχαι-
 ραν, ἀμὴ ἀστροπελέκι, ἐπροσκυνᾶτο ἀπὸ τὸν κόσμον ὡς παιδί τοῦ

μεγάλου Διός; Καί τέλος ὁ Θουκυδίδης εἰς τὰς ἱστορίας, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Πλούταρχος, εἰς τὸν ὅποιον βλέπομεν θησαυρισμένα τὰ πλούτη κάθε μαθήσεως καὶ σοφίας (διὰ τὰ ἀφήσω τοὺς ἄλλους, εἰς κάθε ἐπιστήμην καὶ ἀρετὴν ὄχι ἀπλῶς ἑναρέτους ἀνδρας, ἀλλὰ ἥρωας καὶ ἡμιθέους) τοῦτοι ὅλοι δὲν εἶναι τῆς σοφῆς Ἑλλάδος γόνοι καὶ τέκνα; Ποῦ ἀνθῆσαν οἱ Ἀκαδημίες τοῦ θεοῦ Πλάτωνος; Ποῦ οἱ περίπατοι τοῦ μεγάλου Ἀριστοτέλους; Ποῦ οἱ στοαὲς τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων; Πόθεν οἱ Λυκοῦργοι, οἱ Σόλωνες καὶ οἱ ἄλλοι νομοθέται τῆς οἰκουμένης; Πόθεν οἱ νόμοι, ὅπου ἕως τὴν σήμερον κυβερνώσι τὸν κόσμον, ὡσὰν νὰ μὴ ἔφθανε ἄλλη σοφία διὰ τὸν κυβερνήσῃ παρ' ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων; Διατί λοιπόν, ἃ δὲν ἔχῃς ὄμματα νὰ ἰδῆς τόσον φῶς, ἔχεις γλῶσσαν νὰ γαυγίζῃς ὡς ἄλλος Κέρβερος; Ἄλλ' ἀκούω τί λέγεις. Ὑστερον ὅπου τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου ἔδωξε τὰ σκότη τῆς πλάνης καὶ ἔλαμψε εἰς τὸν κόσμον ἢ πίστις, ἐσβήσθη καὶ τῶν Ἑλλήνων ἡ δόξα. Σφαίρεις (1), πονηρέ, διότι δὲν ἀστράψε περισσότερο, παρὰ ἀνάμεσα εἰς τὰς ἀκτίνες τῆς πίστεως. Μάρτυρας ὄλη ἡ χριστιανικὴ πολιτεία, τοῦτη ἄς εἰπῇ, πόσους διδασκάλους τῆς ἔδωκεν ἡ Ἑλλάδα, ὅπου μὲ τοὺς ἰδρωτάς τοῦ προσώπου, μὲ ἔξορισμούς, μὲ κινδύνους καὶ μὲ χίλιες ἄλλες ταλαιπωρίες ὑπερμάχησαν διὰ τὴν Ἑκκλησίαν πόσους ποιμένας, ὅπου μὲ τὸ γάλα τῆς εὐσεβείας ἔθρεψαν λαούς, χῶρες, βασιλεία, καὶ μὲ τὴν ποιμαντικὴν ράβδον ἔδωξαν μακρὰν τοὺς σατανικοὺς λύκους πόσους ἑμπείρους ναύτας, ὅπου ἀνάμεσα εἰς τὰς τρικυμίας τῶν αἰρέσεων, εἰς τοὺς σκληροὺς ἀνέμους τῶν διωγμῶν, εἰς τὰς ἀστραπὰς τῶν ἡκονισμένων μαχαιρῶν, εἰς τὰς βροντὰς τῶν τυράννων, ὅπου ἐφοβέριζαν χίλιους θανάτους, ἐκυβέρνησαν τὸ σκαφίδιον τοῦ Πέτρου, διὰ τὰ μὴν μακρῶν ποτὲ ἀπὸ τὴν λιμένα τῆς ἀληθείας πόσους γεωργούς, ὅπου ξερριζώνοντας ἀπὸ τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων τὰς ἀκάνθες τῆς πλάνης, ἐφύτευσαν τὸ δένδρον τῆς ζωῆς, ὅπου εἶναι ἡ ἀληθινὴ καὶ καθολικὴ πίστις. Ἡ πορφύρα, ὅπου στολίζει τὴν Ἑκκλησίαν, δὲν ἐβάφη εἰς τὰ αἷματα τῶν γενναίων καὶ ἀθλοφόρων μαρτύρων, ὅπου ἐγέννησεν ἡ Ἑλλάδα; Ὁ στέφανος ὅπου τῆς στεφανώνει τὴν κορυφὴν δὲν ἐπλέχθη, μὲ τούτα τὰ ρόδα, καὶ μὲ τοὺς κρίνους, ὅπου ἐβλάστησαν εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς κήπους;

1) Σφάλλασαι.

Τὸ σκῆπτρον ὁποῦ ἔχει, ὄχι εἰς μίαν ἢ ἄλλην χώραν, ἀλλ' εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην, δὲν τῆς τὸ ἀπόκτησαν οἱ Ἄθανάσιοι, οἱ Γρηγόριοι, οἱ Βασίλειοι, οἱ Χρυσόστομοι καὶ τόσοι ἄλλοι Πατέρες καὶ ὑπέρμαχοι τῆς ἀληθείας, ἀρπάζοντας ἀπὸ τὴν τυραννίδα τοῦ σατανικοῦ Κοσμοκράτορος τὰ βασίλεια, καὶ ὑποτάζοντας τούτα εἰς τὸν γλυκὺν ζυγὸν τοῦ Σταυροῦ; Τοῦτοι δὲν ἐκήρυξαν μὲ τὴν γλῶσσαν, δὲν ἐβεβαίωσαν μὲ τὸν κάλαμον, δὲν ἐλάμπρυναν μὲ τὰ βιβλία, δὲν ἐμαρτύρησαν μὲ τὰ θαύματα (ὁποῦ ἐθαύμασαν καὶ θαυμάζουσιν οἱ αἰῶνες) τὴν πίστιν, τὰ δόγματα, ὁποῦ ἐκείνη ὁμολογᾷ καὶ κηρύττει; Μίλησε καὶ Ἐσὺ, ὦ Οὐρανέ, εἶπε καὶ ἐσὺ μὲ ἀκτινοβόλον γλῶσσαν τῆς Χριστωνύμου Ἑλλάδος τὲς δόξες. Ποῦ εἶδες τὴν πρώτην φοράν ἀνθρώπους νὰ περνῶσι μέσα εἰς τὰς ἐρήμους ζωνῶν τῶν Ἀγγέλων καὶ νὰ ἀντιλαλοῦσι τοὺς θεϊκοὺς ὕμνους ἐκεῖνα τὰ δάση, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἀκούοντο παρὰ οἱ ἄγριες φωνῆς τῶν θηρίων; Ποῦ εἶδες τὰ ὄρη πετρώδη καὶ ἄκαρπα νὰ βλαστάνουσι ἄνθη τῶν ἀρετῶν καὶ κάθε πλέα¹⁾ θαυμαστῆς ἀγιότητος; Ποῦ εἶδες τόσους παραδείσους, ὅσα Κοινόβια, καὶ τόσους νέους Ἀδὰμ χωρὶς ἁμαρτίαν καὶ πταίσμα, ὅσους μονάζοντας; Πόθεν ἐξερίψωσας τόσους κρίνους, διὰ νὰ στολίσῃς τοὺς ἰδικούς σου κήπους; Πόθεν ἐτρέψῃσας τόσα ῥόδα, διὰ νὰ μυρίσῃ μὲ τεκεῖνα ὁ Παράδεισος; Πόθεν ἐμάζωξας τόσους φοίνικας, τόσες δάφνες, διὰ νὰ ῥαντίσῃς μὲ τοῦτες καὶ νὰ στεφανώσῃς μὲ τεκεῖνους τοῦ μεγάλου βασιλέως τὸν θρόνον; Ποῖος παρὰ ἢ Ἑλλάδα ποῦ σοῦ ἐχάρισε τὰ πλέα ὑπέρφωτα ἄστρα, ὁποῦ νὰ σοῦ ἀστράπτουσι εἰς τὸ στερέωμα; Ποῖοι παρὰ οἱ Ἕλληνες ἐστάθησαν ἐκεῖνοι, ὁποῦ ἐλεύκαναν τὸν εὐμορφον Γαλαξίαν μὲ τὸ γάλα τῆς παρθενίας²⁾, ὁποῦ σοῦ ἐζωγράψισαν τὴν θαυμαστὴν Ἴριν μὲ τὸ αἶμα, ὅπου ἔχυσαν διὰ τὴν πίστιν καὶ μὲ τὰς ἀρετὰς, ὡς μὲ τίμιες πέτρες, σοῦ ἔκτισαν τὴν μακαρίαν καὶ ἀστραπηφόρον σου πόλιν; Καὶ εἰς βραχυλογίαν, ἂν ὁ Ἐωσφόρος σὲ ἐγδυσεν ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, τὸ ἐλληνικὸν γένος τόσους καὶ τόσους ἁγίους σοῦ ἔδωκεν, ὁποῦ δὲν

1) Πλέον.

2) Διὰ τῆς ποιητικῆς ταύτης ἐκφράσεως ὑπαινίσσεται τὰς ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἀγιασθείσας παρθένας, συνδράζων τὴν ἔννοιαν ταύτην μετὰ τοῦ ἀρχαίου μύθου, καθ' ἣν ὁ Γαλαξίας ἐγένετο ἐκ τοῦ γαλακτος τῆς Ἥρας.

φαίνεσαι πλέα Οὐρανός, ἀμὴ χωρὶς καμμίαν ὑπερβολήν, ἕλος ἕλος φαίνεται μία Ἑλλάδα.

Φ. Σκουφός

Δεήσεις εἰς τὴν Θεοτόκον ὑπὲρ τῶν ὑπὲρ τοὺς Τούρκους δουλευόντων Ἑλλήνων.

α') Ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου.

Ἔως πότε, πανακίρατε Κόρη, τὸ τρισάθλιον γένος τῶν Ἑλλήνων ἔχει νὰ εὐρίσκειται εἰς τὰ δεσμὰ τῆς ἀνυποφέρτου δουλείας; ἔως πότε νὰ τοῦ πατῆ τὸν εὐγενικὸν λαὸν ὁ βάρβαρος Θραῖς; ἔως πότε ἔχουσι νὰ βασιλεύωνται ἀπὸ ἡμῶν φεγγάρι αἱ χῶραι ἐκεῖναι, εἰς τὰς ὁποίας ἀνέτειλεν εἰς ἀνθρωπίνην μορφήν ἀπὸ τὴν ἡγιασμένην σου γαστέρα ὁ μυστικὸς τῆς Δικαιοσύνης Ἥλιος; ἄχ Παρθένε, ἐνθυμήσου, πῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα πρότερον παρὰ εἰς ἄλλον τόπον ἔλαμψε τὸ ζωηρὸν φῶς τῆς ἀληθινῆς πίστεως· τὸ ἐλληνικὸν γένος ἐστάθη τὸ πρῶτον, ὅπου ἀνοίξε τὰς ἀγκάλας καὶ ἐδέχθη τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον τοῦ Μονογενοῦς σου Υἱοῦ· τὸ πρῶτον, ὅπου σὲ ἀνεγνώρισε διὰ ἀληθινὴν Μητέρα τοῦ Θεανθρώπου λόγου· τὸ πρῶτον, ὅπου ἀντιστάθη τῶν Τούρκων, ὅπου μὲ μύρια βάσανα ἐγύρευαν νὰ ξεριζώσωσιν ἀπὸ τὰς καρδίας τῶν πιστῶν τὸ σεβάσιμόν σου ὄνομα· ἐτοῦτο ἔδωκεν εἰς τὸν Κόσμον τοὺς Διδασκάλους, οἱ ὅποιοι μὲ τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας τῶν ἐφώτισαν τὰς ἡμαυρωμένας διανοίας τῶν ἀνθρώπων· ἐτοῦτο τοὺς Ποιμένας, ὅπου μὲ τὴν ποιμαντικὴν ράβδον ἐξώρισαν τοὺς αἰμοβόρους λύκους ἀπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ποίμνιον· ἐτοῦτο τοὺς Γεωργούς, ὅπου μὲ τὸ ἄστρον τοῦ Σταυροῦ, καὶ μὲ τὸν ἰδρώτα τοῦ προσώπου ἐγεώργησαν τὰς καρδίας καὶ σπέρνοντες τὸν εὐαγγελικὸν Σπόρον ἐθήρισαν τὰς ψυχὰς διὰ τὴν οὐρανίαν ἀποθήκην· ἐτοῦτο τοὺς Μάρτυρας, ὅπου μὲ τὸ ἴδιον αἷμά των ἔβαψαν τὴν πορφύραν τῆς Ἐκκλησίας. Λοιπόν, εὐσπλαχνε Μαριάμ, παρακαλοῦμέν σε διὰ τὸ Χαῖρε ἐκεῖνο, ὅπου μᾶς ἐπροξένησε τὴν χαρὰν διὰ τὸν Ἀγγελικὸν ἐκεῖνον Εὐαγγελισμόν, ὅπου ἐστάθη τῆς σωτηρίας μας τὸ προσίμιον· χάρισέ τῃ τὴν πρότεραν τιμὴν· σήκωσέ το ἀπὸ τὴν κοπρίαν τῆς δουλείας εἰς τὸν

θρόνον τοῦ Βασιλικοῦ ἀξιώματος, ἀπὸ τὰ δεσμὰ εἰς τὸ σκήπτρον, ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν εἰς τὸ Βασίλειον· καὶ ἂν ἐτοῦταί μας αἰ φωναι δὲν σὲ παρακινῶσιν εἰς σπλάγγνος, ὡς σὲ παρακινήσωσιν ἐτοῦτα τὰ πικρὰ δάκρυα, ὅπου μᾶς πέφτουσιν ἀπὸ τὰ ὀμμάτια· ἀλλ' ἀνίσως καὶ ἐτοῦτα δὲν φθάνωσιν, ὡς σὲ παρακινήσωσιν αἰ φωναὶ καὶ οἱ παρακάλειες τῶν Ἁγίων σου, ὅπου ἀκαταπαύστως φωνάζουσιν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς τρισαθλίου Ἑλλάδος· φωνάζει ὁ Ἀνδρέας ἀπὸ τὴν Κρήτην· φωνάζει ὁ Σπυρίδων ἀπὸ τὴν Κύπρον· φωνάζει ὁ Ἰγνάτιος ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν· φωνάζει ὁ Διονύσιος ἀπὸ τὰς Ἀθήνας· φωνάζει ὁ Πολύκαρπος ἀπὸ τὴν Σμύρνην· φωνάζει ἡ Αἰκατερίνα ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν· φωνάζει ὁ Χρυσόστομος ἀπὸ τὴν βασιλεύουσαν πόλιν καὶ δείχνοντάς σου τὴν σκληροτάτην τυραννίδα τῶν ἀθέων Ἀγαρηνῶν, ἐλπίζουσιν ἀπὸ τὴν ἄκραν σου Εὐσπλαχνίαν τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους τὴν ἀπολύτρωσιν.

β') Ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὴν γέννησιν τῆς Θεοτόκου.

Ἐσὺ, ὅπου δικαίως τὸ ὄνομα τῆς Ὁδηγήτριας ἔχεις, Ἐσὺ ὁδήγησες καὶ κατεῦδωσες τὰ εὐσεβῆ του στρατεύματα, χαρίζοντάς του πάντα νίκας καὶ θριάμβους κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν, εἰς δόξαν τοῦ σοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ μας. «Ἰδοῦ, Παναγία Παρθένε, οἱ ἐχθροὶ σου ἤχησαν καὶ οἱ μισοῦντές σε ἤσαν κεφαλὴν ἐπὶ τὸν λαόν σου κτεπανουργέσαντο γνώμην καὶ ἐβουλεύσαντο κατὰ τῶν ἁγίων σου», μὴ ὑπομείνης, Πανάχραντε Κόρη, νὰ εὑρίσκειται εἰς χεῖρας μεμολυσμένων ἀνθρώπων ἐκεῖνος ὁ πάνσεπτος Τάφος, εἰς τὸν ὅποιον ἐτάφη νεκρὰ ἡ ζωὴ τοῦ Κόσμου καί, καθὼς μίαν φοράν ὁ Υἱός σου, πιάνοντας σχοινίον εἰς τὰ χεῖρα του, ἐδίωξεν ἀπὸ τὸν ἱερόν του Ναὸν τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας, λέγοντάς τους· «μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου», ἔτι καὶ ἐσὺ πιάνοντας εἰς τὰς χεῖράς σου τὰ πυρίφλεκτα ἀστροπελέκια τῆς δικαίας σου ὀργῆς, ῥίψε τα εἰς τὰς κεφαλὰς ἐκείνων, ὅπου «ἐμίαναν τὸν ναὸν τὸν ἁγίον σου, ἔθεντο Ἱερουσαλήμ ὡς ὀπωροφυλάκιον». Ἴδε πῶς εἶναι καταπατημένος ὁ φόβος τοῦ Υἱοῦ σου, ἀπολελυμένη ἡ ἀπλότητα, μεμολυσμένη ἡ σωφροσύνη, χαμένη ἡ εὐσέβεια, συγχυσμένη ἡ εἰρήνη· εἶναι στερημένα τὰ βασίλεια ἀπὸ χώρας, αἱ χῶραι ἀπὸ ἀνθρώπους, οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ διανοίας,

αί διάνοιαι ἀπὸ τὸν Θεὸν, ὁ Θεὸς ἀπὸ τοὺς ναοὺς, οἱ νοεὶ ἀπὸ
 φυσιαστήρια, τὰ φυσιαστήρια ἀπὸ Ἱερεῖς· οἱ Ἱερεῖς ἀπὸ τὰ ὑπάρ-
 χοντάτους· εἰς ὅλον τὸν κόσμον ἀλαζονεῖα καὶ ἀσεβεία. Διὰ τοῦτο
 ἐσὺ, ἀκήρατε Κόρη, μὲ τὴν θείαν σου δύναμιν ἐξολόθρευσον ἀπὸ
 τὸ πρόσωπον τῆς Γῆς τοὺς τοὺς αἰμοβόρους λύκους, διὰ τὰ
 στέκη πάντα σφόν καὶ ἀβλαβὲς τὸ σὸν ἅγιον ποίμνιον· ἐσὺ, ὅπου
 ἤφερες εἰς τὸν κόσμον τὸ φῶς τοῦ Κόσμου, ἐσὺ χάρισε φῶς ἐλευ-
 θερίας εἰς ἐκείνους τοὺς δυστυχημένους Χριστιανούς, ὅπου εὐρί-
 σκονται εἰς τόσους πόνους καὶ πάθη. Μυθολογοῦσιν οἱ παλαιοὶ
 ποιηταί, πῶς, ὁ Ἡρακλῆς ὄντας ἀκόμη μικρὸν παιδάκι εἰς τὴν
 κούριαν ἐκαταξέσχισε τοὺς ὄφεις ἀποσταλμένους ἀπὸ τὴν Ἥραν·
 ἐσὺ τώρα, ἀρτίτοκε Παρθένε, θανάτωσε καὶ κατεπάτησε ἐτούτους
 τοὺς ἰσβόλους ὄφεις, σταλμένους ὄχι ἀπὸ τὴν Ἥραν, μὰ ἀπὸ τὴν
 ἀρὰν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὰ χύσουν τὸ θανατηφόρον φαρμάκι τῆς ἀ-
 σεβείας εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν· ναί, Θεοτόκε Μαρία, «ἀρθήτω ὁ
 ἀσεβής, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου».

Ἡλ. Μηλιάτης

Ἡ παιδεία τοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Δουλείας

Ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς πνευματικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ζωῆς
 κρύπτεται εἰς τὰ νέφη τῶν προγενεστέρων τῆς ἱστορίας αἰώνων·
 τὴν δ' ἀκμὴν αὐτῆς ἀναγινώσκομεν εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ μελετώ-
 μεν μετὰ θαυμασμοῦ εἰς τὰ διασωθέντα μέχρις ἡμῶν ἀθάνατα αὐ-
 τῆς προϊόντα. Ἀφ' οὗ ἡ ῥηθείσα πνευματικὴ τοῦ ἔθνους ζωὴ προ-
 βᾶσα κατὰ μικρὸν εἰς ἀκμὴν θαυμασίαν παρήγαγε τοὺς ἀρίστους
 ἐκείνους καρπούς, οἵτινες αἰῶνας πολλοὺς διέθρεψαν καὶ καθήδυ-
 ναν καὶ νῦν ἐτι διατρέφουσι καὶ ἡδύνουσι τὸ ἀνθρ πινον πνεῦμα,
 μεταδοθεῖσα δὲ διὰ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν εἰς πολλοὺς ἰών
 λαῶν τῶν κατοικούντων τὰς παραλίους χώρας τῆς Μεσογείου καὶ
 τοῦ Εὐξείνου πόντου, διὰ δὲ τῶν κατακτήσεων τοῦ Μεγάλου Ἀλε-
 ξάνδρου εἰς τὰ ἔθνη τῆς ἐνδοτέρας Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, ἐξέ-
 τεινε μακρὰν τὰ ἔθνη τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἤρχισεν ἀπὸ τῆς γ' πρὸ
 Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος νὰ παρακμάζῃ κατ' ὀλίγον καὶ νὰ μα-
 ραίνηται. Ὅμως ἡ βραδεία παρακμὴ καὶ ὁ μαρασμὸς δὲν ἐπήνεγ-

καν τὸν θάνατον· ἀλλὰ καὶ ἀπ' οὗ ἡ ἔστιά τῆς πνευματικῆς ἐκείνης ζωῆς μετετεπίσθη ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ κατόπιν εἰς τὸ Βυζάντιον, εἶχεν αὐτῇ ἀκόμῃ δύναμιν ἰκανὴν νὰ συνέχη καὶ ζωοποιῇ τοὺς ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ ἐξελληνισθέντας καὶ εἰς ἓν μέγα πολιτικὸν σῶμα συναφθέντας λαοὺς, νὰ ἀποκρούῃ δὲ ἀπ' αὐτοῦ τὰς παντοίας φθοροποιούς τῶν βαρβαρικῶν λαῶν ἐπιδράσεις.

Ὁλέθριος ἰδίως εἰς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ζωὴν ἐδείχθη ὁ ὀρμητικὸς ἐνθουσιασμὸς τῶν πρώτων ὀπκῶν τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας, ἣτις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐβδόμου μ. Χ. αἰῶνος ὑπ' ἀνδρῶν· εὐφρατασιώτου ἐν Ἀραβίᾳ πλασθεῖσα διεδόθη μὲ τεραστίαν ταχύτητα εἰς τὴν ἀραβικὴν χερσόνησον, τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς ἐξῆς βορείους χώρας τῆς Ἀφρικῆς, πολεμοῦσα πανταχοῦ τὰς προγενεστέρας θρησκείας οὐχὶ διὰ λόγων, ἀλλὰ διὰ τῶν ὅπλων καὶ πολλαπλασιάζουσα διηνεκῶς, οὐχὶ διὰ τῆς πειθοῦς, ἀλλὰ διὰ τοῦ τρόμου τοὺς προσηλύτους τῆς. Ὁ θρησκευτικὸς τῶν Μωαμεθανῶν ἐνθουσιασμὸς, ἀποκρούων πᾶν ὅ,τι ἐνομιζετο ἀσύμφωνον πρὸς τὴν νέαν θρησκείαν, κατεπολέμει τὴν ἄλλοτριαν ἐπιστήμην πανταχοῦ, ὅπου οἱ φιλοπόλεμοι ἐκείνης ὀπαδοὶ ἐξέτεινον διὰ τῶν ὅπλων τὸ κράτος τῶν.

Τοῦ κακοῦ τούτου ἰατρεία τις ἠλπίσθη ἐκ τῶν ἐπιγενομένων σταυροφορικῶν στρατειῶν· ἀλλ' ἡ ἐλπίς αὕτη ἀπέβη ματαία· διότι ἡ παράσπονδος καὶ πρὸς τὴν κατ' ἀρχὰς ἐπιδειχθεῖσαν ἀγνήν χριστιανικὴν πρόθεσιν ἐναντία διαγωγή τῶν φιλαρπάγων καὶ χειροκρατικῶν Σταυροφόρων, αἵτινες ἤρπασαν καὶ κατεκράτησαν πολλὰς τῆς Βυζαντιακῆς ἀρχῆς ἐπαρχίας, ἐπὶ ἐξήκοντα δὲ ἔτη καὶ αὐτὴν τὴν πρωτεύουσάν, ἐξησθένωσε πολὺ τὴν συνεκτικὴν δύναμιν τοῦ συνόλου τῶν συγκροτούντων τὴν Βυζαντιακὴν αυτοκρατορίαν λαῶν καὶ διευκόλυνε δυστυχῶς τὴν βραδύτερον συμβᾶσαν παντελεῖ ταύτης διάλυσιν. Οὕτως ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἐπολεμήθη μὲν ἀμέσως καὶ ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων, ἐμμέσως ὅμως ἔλαβεν ἐξ αὐτῶν μέγα τραῦμα.

Ὁλεθριωτέρα πρὸς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ζωὴν κατέστη ἡ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Μωάμεθ θρησκοληψία βραδύτερον, ὅτε συνεζεύχθη μετὰ τῆς ἀγριότητος τῶν τουρκικῶν ἐκείνων φυλῶν, αἵτινες ἀπὸ τῶν πέραν τοῦ Ὁξοῦ καὶ Ἰαξάρτου τόπων

τῆς μέσης Ἀσίας πρὸς μεσημβρίαν καὶ δυσμὰς ὀρμηθεῖσαι· καὶ εὐρυτάτας χώρας καταλαβοῦσαι ἤλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς ἐξ Ἀραβίας κατακτητὰς τῆς Περσίας καὶ ὁπαδοὺς τῆς νέας θρησκείας καὶ ἔγιναν προσήλυτοι καὶ ἰσχυροὶ ταύτης πρόμαχοι. Τῶν βῆθεισῶν φυλῶν μοῖραί τινες μετὰ πολλὰς περιπετείας, ἃς ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐνωθεῖσαι ὑπὸ τὸν μέγαν Ὀθωμανὸν κατέστησαν ὑπ' αὐτὸν καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ ἐν τῇ ἐλλάσσονι Ἀσίᾳ ἐπικινδυνότατοι καὶ ἀδιάλλακτοι πολέμιοι τοῦ βυζαντιακοῦ βασιλείου, ἐν ταυτῷ δὲ καὶ ἀντίμαχοι τῆς πνευματικῆς τοῦ ἐλληνικοῦ γένους ζωῆς οὕτω δεινοί, ὥστε ἤθελον βεβαίως ἐπενέγκει εἰς ταύτην τὸν θάνατον, ἐὰν ὁ θάνατος ἦτο εἰς αὐτὴν πεπρωμένος ἦτοι ἂν ἦτο προωρισμένος ἐν τῇ βουλῇ τοῦ Ὑψίστου νὰ ἀπολέσῃ ἢ ἀνθρωπότης πᾶν ἔτι καλὸν καὶ ὑψηλὸν ἢ ἐλληνικὴ φαντασία ἐδημιούργησεν.

Οἱ φιλοπόλεμοι ἐκεῖνοι λαοί, οἱ ἀπὸ τοῦ μεγάλου Ὀθωμανοῦ ἢ Ὀθμᾶνοῦ Ὀθωμανοὶ ἢ Ὀθμᾶνοὶ ἐπονομασθέντες, κραταιωθέντες ἐν τῇ ἐλλάσσονι Ἀσίᾳ διὰ τῶν ὅπλων καὶ ὠφελοῦμενοι ἔνθεν μὲν ἐκ τῆς γεροντικῆς ἀτονίας γείτονος βασιλείου χιλιετοῦς καὶ ὑπὸ πολλῶν παλαιῶν καὶ νέων τραυμάτων ἐξασθενήσαντος, ἔνθεν δὲ ἐκ τῆς ἀλληλομαχίας καὶ πρὸς τοὺς κινδυνεύοντας ἀνατολικοὺς χριστιανοὺς ἀδιαφορίας τῶν τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης ἰσχυρῶν ἡγεμόνων, ἀφῆρπασαν πρῶτον ἄλλην μετ' ἄλλην τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐπαρχίας αὐτοῦ· ἔπειτα δὲ ἀντλοῦντες νέαν αἰεὶ δύναμιν καὶ νέον θάρρος ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν των, δι' ὧν καὶ ἡ ἀκόρεστος αὐτῶν πλεονεξία αἰεὶ μᾶλλον ἠϋξάνετο, διέβησαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ δι' ἀλλεπαλλήλων πολέμων καὶ ἀρπαγῶν τὸ βυζαντινὸν βασιλεῖον καταλύσαντες κατέστρεψαν καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν σωζομένην τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων μητρόπολιν, τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐξ ἧς ὡς ἐκ φανοῦ ἀμαυροφεγγοῦς διεχέοντο ἔτι ἐπὶ τῆς γῆς ἀμυδραὶ τινες ἐλληνικῆς ἐπιστήμης ἀκτῖνες.

Τὴν κατακτητικὴν τῶν Ὀθωμανῶν πορείαν κατὰ τε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην, πρὸ τε τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου καὶ μετ' αὐτήν, ἐσήμαινον πανταχοῦ ἀναστάσεις καὶ ἐρήμωσις, ρεύματα αἵματος καὶ ἐρείπια. Ἡ πνευματικὴ τῶν ὑποζυγομένων λαῶν ζωὴ μισομένη ἢ καταφρονουμένη ὑπὸ τῶν ἀγερῶχων κατακτητῶν διὰ τὴν πρὸς τὰς θρησκευτικὰς τῶν δεξασίας ἀντί-

θεσιν, κατεπιέζετο σφόδρα μέχρις αποπνίξεως. Ἐνίοτε προσωπική ἠπιότης ἢ πολιτικοὶ ὑπολογισμοὶ τοῦ δυνάστου ἠλάττων ἐπὶ μικρὸν τὴν κατάθλιψιν· συμφέροντα δὲ κυβερνητικὰ καθίστων μετριωτέραν τὴν φανεράν κατὰ τῶν ἐλληνικῶν φώτων καταφοράν τῶν κρατούντων ἢ καὶ ἠνάγκαζον αὐτοὺς νὰ περιποιῶνται τινὰς τῶν πεπαιδευμένων ὑπηκόων των, ὧν τὰς γνώσεις ἔκρινον χρησίμους εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των· ἀλλ' ἢ κατὰ τῆς ἐλληνικῆς παιδείας ἀπέχθεια διετηρεῖτο πάντοτε ἐν τῷ δυναστεύοντι ἔθνει, ταχέως δὲ πάλιν ἐξεδηλοῦτο διὰ παντοίων καταπιέσεων, ὧν σκοπὸς ἦτο ἢ ἀπόσβεσις παντος φωτὸς ἀμαυροῦντος τὸ ἐκ τῆς Μένκας διαχεόμενον, ὅπερ ἐπιστεύετο ὑπ' αὐτοῦ προωρισμένον νὰ φωτίσῃ, ὡς εἰς πνευματικὸς ἥλιος, τὸν κόσμον ὀλόκληρον.

Ἄλλὰ καὶ ὅτε καὶ ὅπου αἱ ἐλληνικαὶ μαθήσεις δὲν κατεδιώκοντο ἀμέσως ὑπὸ τῶν δυναστῶν, οὔτε βιβλιοθήκαι ἐπυρπολοῦντο, οὔτε σχολεῖα κατηροῦντο, ἤρχει τοῦ σιδηροῦ αὐτῶν ζυγοῦ ἢ βαρύτης καὶ ἢ ὑπερβολικῆ πασῶν τῶν τάξεων τοῦ ἐλληνικοῦ γένους κατάθλιψις νὰ ἀποναρκώσῃ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ ζωὴν. Ἡ περιγραφὴ τῆς ἐκπτώσεως καὶ τῶν δεινῶν παθημάτων τῶν χριστιανικῶν τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου λαῶν, οὗς τύχη σκληρὰ ὑπέβαλεν εἰς τὸν σιδηροῦν ζυγὸν φυλῆς βαρβάρου, ἐχθρᾶς τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ πρὸς τὰς ἐλληνικὰς χάριτας ἀναισθήτου, εἶναι τοῦ παρόντος μου θέματος ἀλλοτρία. Διὸ παραλείπων αὐτὴν ἀρκοῦμαι μόνον νὰ μνημονεύσω ἐνταῦθα, ὅτι πλείστοι τῶν ὁμογενῶν ἡμῶν σοφῶν, οἱ μὲν ὀλίγον πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου, οἷον προαισθανόμενοι ὡς τὰ χειμοφυγοῦντα πτηνὰ τὸν ἐπικείμενον εἰς τὸ γένος βαρὺν χειμῶνα, οἱ δὲ μετὰ τὴν ἄλωσιν, φεύγοντες τὴν ἀξιοθρήνητον αὐτοῦ τύχην, καταλιπόντες μετὰ δακρύων τὸ πατρῶον ἔδαφος μετέβησαν εἰς Ἰταλίαν καὶ εἰς ἄλλας τῆς Εὐρώπης χώρας, φέροντες μεθ' ἑαυτῶν τὸν Ὅμηρον, τὸν Ἡσίοδον, τὸν Αἰσχύλον, τὸν Σοφοκλέα, τὸν Εὐριπίδην, τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Θουκυδίδην, τὸν Πλάτωνα, τὸν Ἀριστοτέλην καὶ ἄλλους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος σοφούς, ὅπως πάλαι ποτὲ οἱ περὶ τὸν Αἰνεῖαν ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν εἰς τὴν ξενιτείαν τοὺς ἐφεστίους θεοὺς των. Ἡ ῥήθεισα φυγὴ τῶν Ἑλλήνων σοφῶν καὶ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν μετοίκησις ἐξημίωσε βεβαίως τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ προσκαίρως κέρδος δὲ μέγα καὶ διηνεκὲς προϋξένησεν εἰς τὴν

δυτικὴν Εὐρώπην καὶ δι' αὐτῆς εἰς ἕλην τὴν ἀνθρωπότητα. Τίς δύναται νὰ εἴπῃ, ὅποια χωρὶς τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου γεγονότος ἤθελεν εἶσθαι σήμερον ἢ κατάστασις τῶν γραμμάτων ἐν Εὐρώπῃ; Ὅποσον δὲ καὶ τὸ ἡμέτερον ἔθνος ἐξ ἐκείνου ἔπειτα ὠφελήθη! Αἱ γνώσεις, ἃς οἱ φυγάδες ὁμογενεῖς μετήνεγκαν τότε εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἦσαν κεφάλαια πνευματικά, ἅτινα μετακομισθέντα ἐν καιρῷ τοῦ κινδύνου ἐκεῖ καὶ κατατεθέντα εἰς μέρος ἀσφαλές, ἀνελάβομεν ἔπειτα καὶ νῦν ἐτι ἀναλαμβάνομεν μετὰ τόκου πολλαπλασίου.

Ὅσον ὀλεθρία καὶ ἀνὸς ὑπῆρξεν εἰς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ζωὴν ἢ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατάκτησις καὶ ἢ ἀκόλουθος δεινὴ καταπίεσις, δὲν ἐπήγαγεν ὅμως τὸν θάνατον εἰς αὐτὴν. Ἡ Ἑλλὰς ὁμοιάζει γόνιμον γῆν κρύπτουσαν ἐντὸς ἑαυτῆς ἀνεξολόθρευτα φυτικῆς ζωῆς σπέρματα. Ὡς ἐκείνης τὴν ἐπιφάνειαν καταβόσκει πολλακίς παμφάγον πῦρ καὶ κατακαίει μέχρι ῥίζης τὰ καλύπτοντα αὐτὴν καὶ κατακοσμοῦντα φυτὰ καὶ ὑψίκομα δένδρα, ἀρκεῖ δὲ πάντοτε ὀλίγη τις ἀπὸ τῶν νεφῶν νοτιά καὶ ὀλίγη θερμότης ἡλιακὴ, ἵνα ἐκ τῶν κεκρυμμένων ἐν αὐτῇ σπερμάτων ἀναβλαστήσῃ καὶ καλύψῃ αὐτὴν νέος κόσμος φυτῶν ἀγλαῶν, οὕτω καὶ ἡ Ἑλλὰς καίπερ καταβροσκηθεῖσα ὑπὸ τοῦ βαρβαρικοῦ πυρός καὶ ἐρημωθεῖσα, διετήρησεν ὅμως ἐν ἑαυτῇ ἱκανὰ πνευματικῆς ζωῆς σπέρματα, εἰς ὧν τὴν ἀναβλάστησιν ἤρκει πάντοτε ὀλίγη δρόσος τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀσθενῆς τις ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπίδρασις. Σχολεῖα ταπεινά, ὅποια συνεχώρουν αἱ δεινὰ περιστάσεις τοῦ ἔθνους, μικρὰ καὶ λυπρὰ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων φυτῶρια ἀναφαίνονται ἐνιαχοῦ τῆς ἑλληνικῆς χώρας καὶ μετὰ τὴν πόρθησιν αὐτῆς καὶ ἐρήμωσιν, κρυπτόμενα πολλακίς ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν κρατούντων εἰς τόπους δυσβάτους, εἰς ἐρημικὰ μοναστήρια, παραμυθούμενα τὴν πνευματικὴν πείναν καὶ δίψαν τῶν δυστοχῶν ἀπογόνων τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους, τῶν κατατεθλιμμένων μαθητῶν τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ Ναζιανζηνοῦ Γρηγορίου. Αὐξάνει δὲ τῶν ῥηθέντων σχολείων ὁ ἀριθμὸς, καθ' ὅσον ἐλαττοῦται ἢ παρὰ τῶν κρατούντων δεινὴ τοῦ λαοῦ πίεσις.

Ἄνδρες ἑλληνικῆς παιδείας ἱκανῶς μέτοχοι, διδάσκαλοι τῶν ἑλληνικῶν λόγων καὶ τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας, παραδόξως ἐγεί-

ρονται ἐν τῇ χώρᾳ τῇ κατακλυσθείσῃ ὑπὸ τῆς βαρβαρότητος κατ' ἀρχὰς μὲν σπανιότεροι, προχωροῦντος δὲ τοῦ χρόνου συχνότεροι. Ἐφαίνεται, ὅτι οὗτοι ἀνίσταντο ἐκ λίθων μεταμορφούμενοι καὶ ἐπανελαμβάνετο εἰς τὰς διὰ τοῦ βαρβαρικοῦ κατακλυσμοῦ ἐρημωθεῖσας χώρας τὸ κατὰ τὸν παλαιὸν μῦθον θαυματουργηθὲν ἐπὶ Δευκαλίωνος. Ἦθελον αποπλανηθῆ πολὺ τοῦ κυρίου θέματος, εἰ ἐπεχείρουν ν' ἀπαριθμῶσιν ἐνταῦθα τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τῆς κατακτήσεως ἕως τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἰδρυθέντα ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἐξ ὧν ἐν τῷ μακρῷ τῆς δουλείας σκότει διεχέετο παραμυθητικόν τι φῶς εἰς τὸ ἡμέτερον γένος, νὰ κ' ἐταλέξω δὲ τοὺς πεπαιδευμένους ἐκείνους ὁμογενεῖς, οἵτινες διὰ τῆς ζώσης διδασκαλίας ἢ διὰ τῶν συγγραμμάτων διετήρησαν ἐν τῷ μακρῷ καὶ δεινῷ ἐκείνῳ χειμῶνι τῆς ἑλληνικῆς παιδείας τὰ ζώπυρα. Διό, παρὰπέμπων τοὺς θέλοντας νὰ γνωρίσωσι τὰ περὶ αὐτῶν εἰς εἰδικὰ τινα ὁμογενῶν καὶ ἀλλοδαπῶν συγγράμματα, ἀρκοῦμαι ἐνταῦθα νὰ εἶπω συντόμως ὅτι, προχωροῦντος τοῦ χρόνου, καθόσον ἡ ἀγριότης τῶν κατακτητῶν διὰ τῆς καθημερινῆς πρὸς τοὺς ὑποκειμένους Χριστιανοὺς ἐπιμιξίας καὶ συμβιοτεύσεως ἤλαττοτο, ἠδξάνετο τούτων τὸ θάρρος, ἡ πνευματικὴ ζωὴ ἀνεπτύσσετο, τὰ δημόσια σχολεῖα ἐπληθύνοντο, οἱ δὲ λόγιοι ἄνδρες, οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ συγγραφεῖς ἐπολλαπλασιάζοντο κατὰ λόγον. Νίκαι τῶν Χριστιανικῶν τῆς Εὐρώπης Δυνάμεων, ἐμπνέουσαι εἰς ταύτας καθημέραν θάρρος πλειότερον, κατέστειλλον οὕτω τῶν Ὀθωμανῶν τὴν παράβολον τόλμην καὶ ἐπαρσιν, ὥστε ἡ ὀθωμανικὴ ἀρχὴ εὗρισκεν ἕκτοτε φρονιμώτερον νὰ δεικνύηται πρὸς τοὺς ὑποκειμένους Χριστιανοὺς ἠπιωτέρα καὶ συγκαταβατικωτέρα πρὸς τὰς δικαιοτάτας αὐτῶν περὶ ἰδρύσεως ναῶν καὶ σχολείων αἰτήσεις, πρὸς ἃς ἐδεικνύετο πρότερον χαλεπὴ λίαν καὶ δύσκαμπτος. Εἰς τὰ πλείεστα τῶν ῥηθέντων σχολείων περιωρίζετο ἡ διδασκαλία εἰς μόνον τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ἱερὰν κατῆχησιν ἀλλὰ κατ' ὀλίγον εἰσήγοντο εἰς τινὰ αὐτῶν, τὰ εὐπορώτερα (οἷον εἰς τὸ τῶν Ἰωαννίνων, τὸ τοῦ Πατριαρχείου, τὸ τῆς Χίου, τὸ τῆς Σμύρνης, τὸ τῶν Κυθωνίων) καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τῆς Ῥητορικῆς, τῆς Φιλοσοφίας, τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν στοιχείων τῆς Φυσικῆς. Οὐχὶ δὲ μόνον εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἰδρύνοντο καὶ διετηροῦντο πρὸς παιδευσιν

τῶν νέων Ἑλλήνων σχολεῖα εἰς τὰς τότε περιστάσεις ἀρμόδια, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἰδίως ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν οἷς ἐδιδάχθησαν πολλοὶ Ἕλληνες διαπρέψαντες ἔπειτα ὡς διδάσκαλοι, ἱεροκήρυκες, συγγραφεῖς, πολιτικοί. Καὶ εἰς τὰς διαφόρους δὲ τῆς Εὐρώπης ἀκαδημίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας οἱ νέοι Ἕλληνες μεταβαίνοντες ἐδιδάσκοντο ὑψηλότερα μαθήματα καὶ εἰδικὰς ἐπιστήμας, μάλιστα δὲ ἰατρικὴν, δι' ἧς εὐχερέστερον μετὰ τὴν ἐπάνοδόν των τιμὴν καὶ δύναμιν παρὰ τοῖς κρατοῦσιν ἤλπιζον ν' ἀποκτήσωσι καὶ εἰς τὴν πατρίδα των ὠφελιμώτεροι νὰ δειχθῶσιν. Οὕτως ἡ πνευματικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ζωὴ κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς δεσποτείας διατηρουμένη καὶ κατ' ὀλίγον κρατινομένη ἔλαβεν αἰφνιδίως περὶ τὸ τέλος τῆς παρελθούσης ἑκκονταετηρίδος ἐκ τῆς γαλλικῆς μεταπολιτεύσεως νέαν ἰσχὺν καὶ νέαν κατεύθυνσιν.

Ἡ ῥηθεῖσα μεταπολίτευσις διὰ τῆς βαρυηχοῦς σάλπιγγός της ἐξεγείρασα ἐν Εὐρώπῃ (1789) ἀπὸ μακροχρονίου ληθαργοῦ καὶ ἄρχοντας καὶ λαοὺς ἀρχομένους διεκήρυξεν εἰς πᾶσαν τὴν ὑφήλιον νέας πολιτικὰς ἀρχάς, τὰς ἀρχάς τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος. Τὸ δὲ μέγα τοῦτο καὶ διαπρύσιον κήρυγμα ἀκουσθὲν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξύπνησεν ἐν τῷ στήθει τῶν Ἑλλήνων πόθους δικαίους ἀπὸ πολλοῦ κοιμωμένους καὶ ἀνεξωπύρησε γλυκυτάτας ἐλπίδας.

Ἡ διὰ τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου αὐξηθεῖσα τότε τῶν Ἑλλήνων κοινωνία πρὸς τοὺς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης λαοὺς καὶ ἡ ἐντεῦθεν προσελθούσα βελτίωσις τῆς οἰκονομικῆς αὐτῶν καταστάσεως διήγειρε τὴν ἐθνικὴν των φιλοτιμίαν, ἀνέφλεξε τὴν φιλομάθειάν των καὶ ἀνῆρέθισε πάντας εἰς συντονωτέραν πρὸς τὸ ποθοῦμενον ἐνέργειαν. Ἐκτοτε ἐπολλαπλασιάσθησαν μετὰ πλειοτέρας σπουδῆς τὰ σχολεῖα καὶ ἐβελτιώθησαν φιλοτιμότερον τὰ ὑπάρχοντα δι' εἰσαγωγῆς μαθημάτων ὑψηλοτέρων. Ἐκτοτε οἱ νέοι ἤρχισαν μετὰ τὴν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς πατρίδος των περάτωσιν τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων νὰ μεταβαίνωσι πολὺ συχνότερα εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης, ἵνα ἀπὸ τῶν πολυχειμόνων ἐκείνων πηγῶν ἀρῶνται ἀφθονώτερα τῆς σοφίας τὰ νάματα καὶ τελειοποιῶνται εἰς τὴν Φιλολογίαν, τὴν Φιλοσοφίαν, τὰς μαθηματικὰς καὶ φυσικὰς ἐπιστήμας, ἵνα σπουδάζωσι περὶ τὴν ἱεράν των Ἀσκληπιαδῶν τέχνην. Ἐπανερχόμενοι δὲ εἰς τὴν πατρίδα οἱ μὲν ἐφώτιζον τοὺς ὁμογενεῖς των διὰ τῆς προφορικῆς ἐν τοῖς σχολείοις

διδασκαλίας ἢ διὰ τῶν πολυειδῶν συγγραμμάτων των, πρὸς ἔκδοσιν τῶν ὁποίων καὶ τυπογραφεία εἰς τινὰς τῶν ἐν Τουρκίᾳ πόλεων ἰδρύθησαν, οἱ δὲ ἄλλως πῶς ἐγίνοντο εἰς τοὺς ὁμογενεῖς των ὠφελίμοι. Δια τῆς βήθεισός τῃς ζωηροτέρας πνευματικῆς τῶν Ἑλλήνων κινήσεως παρεσκευάσθη τὸ μέγα ἔργον τῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος ἀναγεννήσεως. Πολιτικὴ νύξ κατεῖχεν ἔτι τὴν πατρίδα των ἀρχαίων διδασκάλων τῆς ἀνθρωπότητος ἀλλά, καθὼς τὰ μέλη τῶν ὠδικῶν ὀρνίθων πυκνούμενα κατὰ τὸ περίορθρον προμηνύουσι τὴν προσέγγισιν τῆς ἡμέρας, οὕτω καὶ τὰ ἄσματα τῶν Μουσῶν πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος πυκνότερα τότε καὶ σαφέστερα ἀκουόμενα προήγγελλον εἰς τοὺς λαοὺς αὐτῆς τὴν ποθεινὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡδυτάτου φωτός τῆς ἐλευθερίας καὶ διήγειρον εἰς τὰς καρδίας πάντων τὸ ἐκ φόβου καὶ ἐλπίδος μικτὸν ἐκεῖνο τῆς προσδοκίας αἰσθημα. Τέλος ὁ ἥλιος τῆς κε' τοῦ Μαρτίου αἰῶνος ἀνέτειλεν. Ὁ ἥλιος αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἡμέρας τοῦ ἔτους, καθ' ἣν πρὸ αἰῶνων δεκάοκτώ εἶχεν εὐαγγελισθῆ τὸ ἀνθρώπινον γένος τὴν ἀπὸ τοῦ ἄρχοντος τοῦ κόσμου τούτου σωτηρίαν του, ἐπιλάμπας εἰς τὴν Ἑλλάδα εὐηγγέλισεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν γένος τὴν ἀπὸ τῆς βαρβαρικῆς δυναστείας ἐλευθερίαν του. Μυριάδες πολλὰ Χριστιανῶν ἀπὸ τεσσάρων αἰῶνων ὑπὸ βαρῶν ζυγῶν πιεζόμενοι ἐχαιρέτισαν τὸν ἥλιον τῆς ἡμέρας ἐκείνης πλήρεις ἐνθουσιώδους χαρᾶς. Ἡ σημαία τοῦ σταυροῦ πανταχοῦ ἐν Ἑλλάδι ἀνεπετάσθη καὶ πανταχοῦ ἀντήχησαν τοῦ Φεραίου Τυρταίου τὰ πολεμιστήρια ἄσματα, προσίμια δεινοῦ τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνος ἀγῶνος ὀλίγων πρὸς πολλοὺς, ἀόπλων πρὸς ὀπλισμένους, ἀδυνάτων πρὸς ἰσχυροὺς, ἀγῶνος περὶ ζωῆς καὶ θανάτου ὀλοκλήρου τοῦ γένους. Ἀπὸ τῆς ἀξιομνημονεύτου ἐκείνης ἡμέρας ἤρχισεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ γένει νέα πνευματικῆς ζωῆς ἐποχὴ.

Φίλ. Ἰωάννου

Ἰδαμάντιος Κοραΐς.

Ὀλίγαις ἡμέραις πρὸ τῆς συμπληρώσεως τοῦ πέμπτου καὶ ὀγδοηχοστοῦ τῆς ἡλικίας ἔτους (25 ἀπριλίου 1833), μικρὸν μετὰ τὰς μεσονυκτίους ὥρας, ἐξέπνευσε τὸν βίον ὁ τὸν βίον ὅλον ἐκμο-

χθήσας καὶ κατατρίψας ὑπὲρ τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς παλιγγενεσίας τῶν Ἑλλήνων.

«Σμικρὰ παλαιὰ σώματ' εὐνάξει ὄσπῃ!»

Τῇ 6)18 Μαρτίου, περὶ τὴν δευτέραν μετὰ μεσημβρίαν ὥραν, ὅποτε ἐλάμβανε συνήθως τὴν λιτὴν αὐτοῦ σίτησιν, κύψας ἀνισορρόπως εἰς τὰ κάτω, κατέπεσεν ἀπὸ τῆς ἑδρας αὐτοῦ καὶ ὑπέστη κατὰ τὴν πτώσιν πάθημα ἐπώδυνον, ὑφ' οὗ ἐκακουχήθη ἐπὶ ἐννέα καὶ δέκα ἡμέρας τὸ ὑπὸ τοῦ σάλου σεσεισμένον καὶ ὑπὸ τοῦ γήρωος τετραχωμένον καὶ καταπεπονημένον αὐτοῦ σῶμα. Ἡ πατρίς ἦτο ἡ τελευταία λέξις, ἡ ἐκπορευθεῖσα ἐκ τῶν καθαρῶν τοῦ θνήσκοντος χειλέων· συγχρόνως δὲ ἀτενίσας τὸ ἀμαυρούμενον ὄμμα πρὸς τὴν ἐκεῖ που ἀνακρεμασμένην τοῦ Δημοσθένους εἰκόνα, ἀνέκραξεν ἐκεῖνος ἦτο ἄνθρωπος! Τὸ προσφιλὲς καὶ ἐπῆρατον τῆς πατρίδος ὄνομα, καὶ θρηνῶν καὶ χαίρων, καὶ νοσῶν καὶ εὐφραϊνόμενος, εἶχε πάντοτε διὰ στόματος ὁ ζηλωτὴς τοῦ Δημοσθένους Κοραῆς, ἀπὸ τῆς παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας μέχρι τῆς λαισθίας πνοῆς, πάντα δὲ ὅσα ἔλεξε, ἔγραψε καὶ ἔπραξεν ὑπόκεινται τοῖς πᾶσι μνημείον αἰδίου ἀξιαγαστοῦ πρὸς τὴν πατρίδα στοργῆς καὶ ὑποκαρδίου πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ γένους θεραπείας διὸ καὶ ἡ ἐν Γροιζήνι τρίτη Ἑθνικὴ Συνέλευσις, τὸ κοινὸν ἐρμηνεύουσα φρόνημα, ἐξέφρασε τῇ 1827 πρὸς τὸν Κοραῆν πάνδημον εὐχαριστίαν, ἐφ' αἷς ἐπεδαφιλεύσατο πρὸς τοὺς Ἕλληνας εὐεργεσίαις.

Μνησθεῖς τοῦ Δημοσθένους κατὰ τὴν ὑστάτην τῆς ζωῆς ὥραν, ἀπέβλειψε περιπαθῶς πρὸς τὸν τελειότατον τῶν ἑλληνικῶν ῥητόρων, εἶτι δὲ μᾶλλον πρὸς τὸν εὐλόγιστον, μεγαλόφρονα καὶ φιλόπολιν πολιτικόν, οὗ τὸ φλογερὸν στόμα, μάτην πολλοὺς καὶ θερμοὺς ἐξήγγειλε καὶ ἐπόνθησε λόγους τε καὶ πόνους, ὅπως ἐκπωρώσῃ ἐγκαίρως τοὺς ὑπὸ νάρκης πεπηγότας Ἀθηναίους καὶ σώσῃ ἐκ τοῦ ἐπικρεμαμένου ὀλέθρου τὴν εἰς ὀλεθρον γοργῶ τῇ βήματι χωροῦσαν ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν τῆς τῶν Ἑλλήνων Μητροπόλεως. Ἐγγὺς τοῦ θανάτου ἀνεμνήσθη ὁ Κοραῆς τῶν μεγίστων καὶ ἐξαισιῶν ἀγῶνων τοῦ θαυμαστοῦ ἐκείνου ἀνδρός, ὅστις καὶ πρεσβεῶν καὶ δημηγορῶν καὶ πολιτευόμενος, οὔτε τοῖς ἐχθροῖς τῆς Ἑλλάδος ἐγόνοτο πώποτε ὑποχείριος, οὔτε ἐν καιρῷ κινδύνου ἔπραξέ τι τοῦ δήμου ἀνάξιον, ἀλλ' ἀπεδείχθη ἀνέκαθεν τῆς πα-

τρίδος ευεργέτης καὶ τοῦ δικαίου ὑπέρμαχος καὶ πολλῶν καὶ καλῶν σύμβουλος, εἰς ἐπήκοον δυσηκόων, λογοφίλων καὶ περὶ τὰ πολεμικὰ ἔργα βραθυμοτάτων συμπολιτῶν· ὅστις καὶ ἐπιτηράρχησε καὶ ἐχορήγησε καὶ ἄλλας ἀδράς χρημάτων εἰσφοράς πολλάκις διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως ἐποιήσατο, τούτων δ' ἕνεκα καὶ ἐθαυμάσθη καὶ ἐστεφανώθη χρυσαῖς στεφάνοις ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων· ὅστις ἐπάλαισε κάλλιστα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Ἑλλάδος ὑπομιμνήσκων τὸν τε Μαραθῶνα καὶ τὴν Σαλαμίνα καὶ τὰς Πλαταιάς, καθ' ἣν χρόνου στιγμήν αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς ἀρχαίας ἀμνήμονες ἀρετῆς ἔγεμον ἀργυρωνήτων προδοτῶν καὶ ἐξένιζον ἐν τοῖς ἰδίοις κόλποις τοὺς λυμεῶνας τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὁ μὲν Δημοσθένης, ἐφ' οὗ τῆς εἰκόνος ἐπέγραψαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ ἔλεγειον

Εἵπερ ἴσην ῥώμην γνώμη, Δημοσθένης, εἶχες
 Οὐποτ' ἂν Ἑλλήνων ἦρχεν Ἀρης Μακεδῶν

καταδικώμενος ὑπὸ τοῦ αἰσχροῦ καὶ πονηροτάτου τῶν τοῦ Ἀντιπάτρου ὑπασπιστῶν, Ἀρχίου τοῦ φυγαδοθήρου, ἀνεῖλεν ἑαυτὸν ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ποσειδῶνος, τὸ ἐν Καλαυρείᾳ, ἔνθα κατέφυγεν «οὐ σωτηρίας δεόμενος, ἀλλ' ὡς ἐλέγξω τοὺς Μακεδόνας», σὺν τῷ θανάτῳ δὲ τοῦ Δημοσθένους ἀπέθανον καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας τὰ ζῶπυρα. Εὐτυχέστερος τοῦ μεγάλου ῥήτορος, ὁ μέγας Χρῆστος ἔζησεν ἱκανὸν χρόνον, ἵνα ἴδῃ τέλος πάντων ἀναλάμπων καὶ πληρούμενον τὸ ποθεινότερον αὐτοῦ ἰνδαλμα τὴν ἀπὸ στυγερωτάτης δουλείας ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, εἰς ἣν ὑπὲρ πάντα ἄλλον συνεβάλετο δι' ἀθανάτων συγγραφῶν καὶ ἀληθῶς Δημοσθενείων παραινέσεων. Καὶ τί πλέον νὰ θαυμάσωμεν, τὴν ἀδρότητα τὴν παιδείαν ἢ τὴν ἀξιοζήλωτον αὐτοῦ ἀρετὴν, τὴν κριτικὴν εὐθυγνωσίαν καὶ φιλολογικὴν ἐπιστήμην, ἢ τὴν παρρησίαν, τὴν φιλομάθειαν, τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν φιλογένειαν;

«Ὁ βίος τοῦ Κοραῆ! (ἀνεφώνει πρὸ ἕξ καὶ πεντήκοντα ἐνιαυτῶν ὁ περίβλεπτος καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν Γενεύῃ Πρεβῶ). Τοῖς Ἑλλήσιν ἀπόκειται νὰ ἱστορήσωσι τὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὄλωσ καθοσιωθέντα τοῦτον βίον. Δὲν θὰ ἐξαρθῇ ἀρά γε ἐκ τῶν κόλπων αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος φωνὴ εὐγνώμων καὶ εὐχάριστος;»

«Ὁ Κοραῆς (ἔγραψεν ἕτερος καθηγητὴς, ὁ γάλλος Egger)

προσωποποιεί αίσίως τὴν νέαν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀναγέννησιν καὶ τὴν στενὴν τούτου συνάφειαν πρὸς τοὺς θεσμούς, τὰ δόγματα καὶ τὰ ἥθη τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων».

Ἄλλ' ἰδίως προσωποποιεῖ ὁ Κοραῆς τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ καλοκαγαθίαν ἐν τῷ ἐμμελεστάτῳ ἀλλήλων συνδέσμῳ. Ἐδίδαξε τοὺς Ἕλληνας τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα τῇ πατρίδι καὶ ἐκράτυνε διὰ τῶν ἔργων τὴν σωτήριον διδασκαλίαν του, διαφυλάξας δι' ὅλου τοῦ βίου ἀνέγκλητον καὶ καθαρὰν παντὸς φθόνου καὶ κολακείας τὴν προαίρεσιν, καταπολεμήσας τοὺς ἀλαζόνας, τοὺς σχολαστικούς, τοὺς δοξολόπους, τοὺς ὑποκριτὰς καὶ τοὺς κόλακας, οἵτινες, κατὰ τὸ ἴδιον συμφέρον καὶ κατὰ τὰς περιστάσεις πάνταχοῦ «τὴν αὐτὴν ἀμίδα καὶ οἶνοχόην» ἔχουσι. Διέζησε πενίαν παρὰ πάντα τὸν βίον ὡς τῶν Ἑλλήνων οἱ ἀριστοί, ἀλλ' ὅποια μεγαλοπρέπεια, ὅποια μεγαλοφροσύνη ἐλάμβανεν ἐν τῷ πενομένῳ ἐκείνῳ σώματι! Ἡ σύνοικος τοῦ Κοραῆ ἔνδεια ἤγαγεν αὐτὸν πλέον ἢ ἄπαξ εἰς ὀδύνην καὶ ἀπελπισμόν, ἀλλ' οὐδέποτε οὐδαμῶς ἴσχυσε νὰ ἐξασθενώσῃ τὸ διακαῖον τὴν φιλόπατριν αὐτοῦ ψυχὴν πῦρ, οὐχὶ τὸ κοινὸν καὶ σύνθηρες, ἀλλὰ τὸ κατὰ Πλάτωνα, θεῖον καὶ ἄφθιτον. Ἡ δὲ εὐχαριστία του ἦτο πάντοτε ἐνάμιλλος πρὸς τὸ μέγεθος τῆς φιλοπατρίας· διότι, φέρων ἑσσεῖ ἐν μνήμῃ ὅσας ἔτυχε παρὰ τῶν Γάλλων φιλοφροσύνας καὶ τιμὰς, ἐφανέρωσεν ἦν ἡσθάνετο εὐγνωμοσύνην καὶ ἀντιφίλησιν διὰ τοῦ αὐτοποιήτου ἐπιγράμματος «Ἀδαμάντιος Κοραῆς Χῖος ὑπὸ ξένην μὲν ἴσα δὲ τῇ φύσασί μ' Ἑλλάδι πεφιλημένην γῆν τῶν Παρισίων κείμει».

Ἄλλ' οὐχὶ μόνον οἱ Γάλλοι ἠγάπησαν καὶ ἐτίμησαν τὸν παρ' αὐτοῖς διατρίψαντα Κοραῆν. Γερμανοί, Ἄγγλοι, Ἑλβετοὶ καὶ ἄλλοι σοφοὶ ἄνδρες, ἰδίως ἐκ τῶν συγγραψάντων τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, μετὰ μεγίστης τιμῆς μνημονεύουσι πάντες ὁμοθυμῶς τοῦ Κοραῆ τὸ ὄνομα, μετὰ μεγίστων δὲ ἐγκωμίων ἀναφέρουσι τὰ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ὑπ' ἐκείνου κατορθωμένα. Πρῶτος ὁ Κοραῆς (λέγει ὁ περικλεῆς τῆς φιλοσοφίας καθηγητῆς Χριστιανὸς Βράνδης) διέπτυξε καὶ ἀσπαστὴν τοῖς πᾶσιν ἐποίησατο τὴν ἰδέαν, ὅτι τῆς πολιτικῆς τῶν Ἑλλήνων ἀναγεννήσεως ἔδει νὰ προηγηθῇ ἡ ἀναγέννησις ἡ πνευματικὴ· πρῶτος αὐτὸς ἐπέσχωψε τὴν τιτλομανίαν καὶ τὴν ματαιοφροσύνην τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ δι' ὅλου ἐμόχθησε τοῦ βίου,

ὅπως ἐπαναγάγῃ τοὺς ὑπὸ τῆς δουλείας τεταπεινωμένους ὁμογε-
νεῖς εἰς τὰς παραδόσεις τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Διὰ τῶν παν-
τοδαπῶν καὶ πλουσιοπαρόχων αὐτοῦ συγγραμμάτων, ἀνεξωπύ-
ρησεν ὁ Κοραῆς τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν φιλολογίαν τῶν Ἑλλήνων·
τὰ ὑπὸ θερμότητος φιλοπατρίας ἐμπνευσμένα Προλεγόμενα αὐ-
τοῦ καὶ αἱ ἐπιστολαί, καὶ πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ
μετ' αὐτήν, ἐπενήργησαν ἰσχυρότατα εἰς τὸν νοῦν τῶν Ἑλλήνων,
ὥστανεὶ αὐτὸς ὁ σεβάσμιος πρεσβύτης διετέλει παρῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ
πατρίδι καὶ λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ἠγωνίζετο ἐν μέσῳ τῶν Ἑλλήνων.
Διὰ τοῦ Κοραῆ κατ' ἐξοχὴν ἐκρατύνθη καὶ ἐστερεώθη ἐν τῇ ἐθνικῇ
τῶν Ἑλλήνων συνειδήσει τὸ μέγα καὶ γόνιμον δόγμα, ὅτι ἐκ μό-
νης τῆς παιδεύσεως ἔμελλε νὰ προέλθῃ ἡ ἐλευθερία· τοῦτο δὲ τὸ
δόγμα παρῶρμησεν ἔπειτα καὶ τὸν λόρδον Γύλφορντ εἰς τὴν ἰδίᾳς
ἀναλώμασιν Ἰδρυσιν Ἀκαδημείας ἐν Κερκύρα καὶ εἰς τὴν μόρ-
φωσιν Ἑλλήνων διδασκάλων». «Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς (γράφει
ἕτερος Γερμανός, ὁ πολὺς Γερβίνος, ἐν τῇ «Ἱστορίᾳ τῆς Ἑνεα-
καιδεκάτης Ἑκατονταετηρίδος») προσήγαγεν ἐφ' ἑαυτὸν καὶ ἐπὶ
τὴν Ἑλλάδα τὰ ὅμματα σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου,
ὁπότε ἐβουλεύθη νὰ ἀφιερῶσιν τὸν βίον αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκπαίδευ-
σιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ Κοραῆς ἀπεδείχθη μαντεῖον τῶν Ἑλ-
λήνων. Ἀφ' ὅτου ἀνέγνω ἐν τῇ Ἐταιρείᾳ τῶν Ἀνθρωποποιητη-
τῶν τὸ περὶ Ἑλλάδος ὑπόμνημα, δι' οὗ ἐπειράθη νὰ ἐπιστήσῃ
τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τὴν ἀναγέννησιν τῆς ἰδίας πα-
τρίδος, μέχρι τῶν χρόνων τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὁπότε
ἐξέδωκε τοῦ Ἀριστοτέλους τὰ Πολιτικά, σὺν δὲ τούτοις καὶ τὰς
πολιτικὰς αὐτοῦ παραινέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας, οὐδαμῶς ἐπαύ-
σατο ὁ Κοραῆς συμβουλευῶν πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς ἔρωτα τοῦ κοι-
νοῦ ἀγαθοῦ, ὁμόνοιαν, φιλονομίαν καὶ καρτερίαν, γράφων αἰείποτε
καὶ πολιτευόμενος ὡς ἀληθῆς πολίτης καὶ ὡς ἀληθῆς φιλόπα-
τρις καὶ φιλόσοφος. Μετὰ πάσης δὲ προθυμίας καὶ ἐπιμελείας
ἐσπούδασε νὰ ἐγχαράξῃ εἰς τῶν Ἑλλήνων τὰ στήθη τὴν πίστιν,
ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος παλιγγενεσία ἔδει νὰ προσδοπηθῇ
διὰ τῆς πνευματικῆς, συνάμα δὲ ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτε-
λεσθῇ ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις καὶ νὰ μὴ ἐπακολουθῆσιν εἰς
αὐτὴν ἡ πολιτικὴ». Καὶ ἕτεροι ὀνομαστοὶ Γερμανοὶ ἐπιστήμονες,
ὁ Μάουρερ, ὁ τοῦ Γερβίνου μαθητῆς Μένδελσον Βαρθόλδου καὶ

ὁ Χέρτσμπεργ ἀνακηρύττουσι μιᾶ φωνῇ τὸν Κοραῖν ἀρχιμύστην καὶ ἀρχιτέκτονα τῆς πνευματικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος προπαρασκευῆς.

«Διακαιόμενος ὑπὸ διαπύρου φιλοπατρίας, γράφει ὁ Μάουρερ, διψῶν μαθήσεως, ὅπως διὰ τῶν μεμαθημένων διδάξῃ ἔπειτα τὸ γένος, τὸ ὑπὸ τῆς ἀπαιδευσίας κακοδαιμονοῦν, ὁ ἄριστος οὗτος ἀνὴρ μετόκησεν εἰς Παρισίους πρὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, αὐτόθεν δέ ἐπὶ πενήκοντα καὶ περιπλέον ἑνιαυτοὺς ἐδεικνυεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν τὴν ἀληθῆ ὁδὸν, τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν ἡμέρωσιν. Κατήρξατο τοῦ ἔργου ἀπὸ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης.

Αἱ ἔνθεοι αὐτοῦ συγγραφαί, καταγοητεύτασαι καὶ παροξύνασαι τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν φιλομάθειαν σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ, ἐγένοντο παραίτιοι τῆς ἰδρύσεως νέων σχολείων καὶ βιβλιοθηκῶν καὶ τῆς ἐκδόσεως ἐφημερίδων, λεξικῶν καὶ ἄλλων κοινωφελῶν πονημάτων. Τοιοῦτῳ δὲ τῷ τρόπῳ προητοίμασεν αὐτὸς ὁ Κοραῖς ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τῆς ἀναγεννήσεως τῆς προσφιλοῦς αὐτῷ πατρίδος. Ὁ Μένδελσων Βαρθόλδου διὰ μακροτέρων ἱστορῶν τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ Κοραῖ ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἀναμορφωτὴν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς φιλολογίας, πνευματικὸν πρωτοστάτην τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀνακαινιστὴν. Ὁ δὲ καθηγητὴς Χέρτσμπεργ ἀποφαινόμενος (ἐν τῇ «Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἀπονεκρώσεως τοῦ ἀρχαίου βίου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων») ὅτι ὁ Κοραῖς καὶ ὁ Καποδίστριας εἶναι τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων οἱ καρυφαῖοι, ὑπερεγκωμιάζει τὴν τελεσιουργὸν παιδείαν, τὴν ἀρετὴν, τὸ ἀγνότατον ἦθος καὶ τὸν παραδειγματικὸν τοῦ Κοραῖ βίον.

Ἐπὶ τέλος ὁ περὶ τοὺς ἐπαίνους φειδωλότατος, πρὸς τὰς μομφὰς δὲ ἀφειδέστατος ἄγγλος ἱστορικὸς Φίνλεϋ ὠδέ πως χαρακτηρίζει τὸν ἄνδρα. «Ὁ ἐκ Χίου Κοραῖς ὑπῆρξεν ὁ μέγας δημοτικὸς μεταρρυθμιστὴς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, ὁ νομοθέτης τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἐξοχώτατος ἀπόστολος τῆς θρησκευτικῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἀπεδείχθη στιβαρὸς ἀντίπαλος τῆς ὀρθοδόξου δεισιδαιμονίας, ἥτις ἐκινδύνευσε νὰ ὑποδουλώσῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν Ῥωσίαν, καὶ τῆς φαναριωτικῆς δουλοφροσύνης, ἥτις ἐθεράπευσε τὴν τουρ-

κικήν δεσποτείαν. Ἡπόρει δὲ καὶ πάντων τῶν προσωπικῶν χαρισμάτων, τῶν παρεχόντων κύρος καὶ αὐθεντίαν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἤτο ἀδιάφορος πρὸς τὸν πλοῦτον, τίμιος, ἐλευθέριος τὸ φρόνημα καὶ τὴν γνώμην, εἰλικρινῶς φιλόπατρις καὶ βαθύνοος φιλόλογος καὶ κριτικός. Διήλθε τὸν βίον ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς τῶν Ἑλλήνων ἐπιδόσεως. Ἡθλήσεν ἄθλους οὐχὶ ἀνωφελεῖς· ἀνέπλασεν εὐμεθόδως τὴν γραφομένην γλῶσσαν, ἐνέσταξε δὲ καὶ εἰς τὰς φρένας τῶν Ἑλλήνων ἀρχὰς ἀκραιφνοῦς ἐλευθερίας καὶ καθαρᾶς ἠθικότητος. Τοσαύτην δὲ καὶ τηλικαύτην ἔσχε ῥοπὴν πρὸς τοὺς ἄνδρας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ὥστε πᾶσα τῆς Ἑλλάδος ἱστορία θὰ ἦτο ἀτελής, ἂν παρελείπετο τὸ ὄνομα τοῦ πρωταγωνιστοῦ τῆς Ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως Κοραῆ».

Ἄλλ' ἀρκοῦσιν αἱ μαρτυρίαι αὗται. Συγκρινόμενος πρὸς τοὺς ἄλλους λογίους Ἑλληνας παρίσταται ὁ Κοραῆς εἰς τὰς ὄψεις ἡμῶν ὡς ὑψικάρηνος καὶ βαθύρριζος ὄρυς, περιεστοιχισμένη κύκλῳ ὑπὸ δενδρυφίων ἀκλώνων, φυλλορροούντων καὶ πάσης σχεδὸν θαλερᾶς βλαστήσεως ἀπεψιλωμένων, εἴτε διὰ τῆς γῆς τὴν λυπρότητα εἴτε δι' ἄλλην αἰτίαν. Πρὸς τὴν ἀντίθεσιν δὲ ταύτην ἐκπεπληγμένος ὁ θεατῆς, καὶ διὰ τοῦ ὄμματος τῆς ψυχῆς εἰς τοῦ Κοραῆ ἀναβλέπων τὸ ὄψος, πάντως θάναβόησεν τὸ δημηρικὸν ἐκεῖνο

Ὅψω πεπνῦσθαι· τοὶ δὲ σιαὶ αἰσσοῦσιν.

Δ. Θερεϊανὸς

Ὁ ποιητὴς Σολωμὸς

Ὁ βίος καὶ τὸ ἔργον

Ἐγεννήθη τὴν ἐνάτην Ἀπριλίου τοῦ 1798 εἰς τὴν Ζάκυνθον· βλαστὸς ἀρχοντικῆς οἰκογενείας. Οἱ πρόγονοί του, φεύγοντες τοὺς Τούρκους, μετηγάστεισαν ἐκεῖ ἀπὸ τὴν Κρήτην εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος. Ἐπαιδεύθη μὲ τὰ Ἰταλικά γράμματα, ὅπως οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ εἰς τὴν Ἐπτάνησον. Παιδίον μαθητεύει εἰς τὰ λύκεια τῆς Κρεμῶνης καὶ τῆς Βενετίας. Ἀπὸ τὸ 1815 μέχρι τοῦ 1818 ἐσπούδασεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Παβίας. Τὸ 1818

ἐπιστρέφει εἰς τὴν γενέθλιον. Προωρισμένος διὰ τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου, ἐπανήλθεν ὄχι τόνον κάτοχος αὐτῆς, ὅσον πλούσιος ἀπὸ τὴν ἰταλικὴν σοφίαν καὶ ποίησιν, τὴν λαμπρῶς ἀναθάλλουσαν τότε. Τὸ 1828 μετοικεῖ εἰς Κέρκυραν. Εἶχεν ἤδη γράψῃ τὰ πρῶτα εἰς ἰταλικὴν γλῶσσαν ποιητικὰ του δοκίμια. Ἀλλὰ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ ποιητὴς τῆς «Φαρμακωμένης».

Τὰ τραγούδια μου τάλεγες ὄλα,
τοῦτο μόνον δὲν θέλεις εἰπεῖ...

Ποῖος δὲν γνωρίζει τοὺς στίχους αὐτοὺς, τόνον ἀπλοῦς, ὅσον καὶ ὑψηλός, τοὺς εὐφραδεῖς ὡς ἀπολογία καὶ κατανουκτικὸς ὡς προσευχή; Ἦτο ὁ ποιητὴς τοῦ «Ἕμνου πρὸς τὴν Ἑλευθερίαν», τοῦ «ἄσματος τῶν ἄσμάτων», ὡς τὸ ἀπεκάλεσεν ὁ Τερτσέτης τῆς, πατριωτικῆς ἐμπνεύσεως τοῦ Ἕμνου, μέσα εἰς τὸν ὅποιον ἡ λυρική φαντασία φέρεται ἀπὸ ἄλματος εἰς ἄλμα καὶ ἀπὸ πτερυγίσματος εἰς πτερυγίσμα καὶ ἀπηχεῖ ὄλα τὰ σαλπίσματα καὶ ὄλα τὰ κελადήματα :

Ποιοὶ εἶν' αὐτοὶ ποὺ πλησιάζουν
Μὲ πολλὴ ποδοβολή,
Κι ἄρματα ἄρματα ταράζουν;
Ἐλετάχτηκες Ἐσὺ !

Ἄ ! τὸ φῶς ποὺ σὲ στολίζει
Σὰν ἡλίου φεγγαβολή
Καὶ μακρόθεν σπινθηρίζει,
Δὲν εἶναι, ὄχι, ἀπὸ τῆ γῆ !

Λάμπιν ἔχει ὄλη φλογώδη,
Χεῖλος, μέτωπο, ὀφθαλμός,
Φῶς τὸ χέρι, φῶς τὸ πόδι,
Κι ὄλα γύρω σου εἶναι φῶς !

Τὸ σπαθὶ σου ἀντισηκώνεις,
Τρία πατήματα πατῆς,
Σὰν τὸ πύργο μεγαλώνεις,
Καὶ σὸ τέταρτο χτυπᾷς !

Ἦτον ὁ ποιητὴς τοῦ Λάμπρου», ὅπου τὸ τραγικώτατον πάθος δείχνεται μετὰ τὴν καταπληκτικὴν ἔντασιν τοῦ δράματος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τὸ ἔσμα τοῦ Σολωμοῦ, ἂν δὲν ἀντηχῆ εἰς ὅλων τὰ χεῖλη, ἀλλὰ τὸ ὄνομά του φέρεται εἰς ὅλων τὰ στόματα.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ

Ἡ Κέρκυρα τότε ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ γνησιωτέρα καθεδρὰ τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος.

Ἐκεῖ ἀκμάζει ἡ Ἴόνιος Ἀκαδημία· τὸ ἀνθος τῆς ἑλληνικῆς μαθήσεως ἐκεῖ διδάσκει· ξένοι φιλόλογοι διατηροῦν ἐκεῖ συνεχῆ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς πρὸς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τῆς Δύσεως. Ὁ κόσμος οὗτος ἀρμόζεται καλύτερα πρὸς τὰς διανοητικὰς ἀνάγκας τοῦ Σολωμοῦ. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ἴονίου ζητεῖ νὰ εὔρη ἄξιον ἄσυλον, διὰ ν' ἀφιερῶσθαι ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς του εἰς τὴν θεραπείαν τῆς Τέχνης. Ἐπὶ τριάντα συνεχῆ ἔτη ἔζησεν ἀνάμεσα εἰς τὴν ὠραίαν φύσιν, εἰς τὴν ἐκλεκτὴν κοινωνίαν ἐκείνην. Καὶ παρήγαγεν ἐκεῖ ἂν ὄχι τὰ πλέον ἄρτια, ἀλλὰ τὰ πλέον μεγαλοφάνταστα ἔργα του. Συνεπλήρωσε τὰ ὠραιότερα τεμάχια τοῦ «Λάμπρου»· ἐνεπνεύσθη τὸν «Κρητικὸ» καὶ τὴ «Φαρμακωμένη στὸν Ἄδη». Ἐσχεδίασε τὸ «Carmen Seculare». τὸν «Νικηφόρον Βρυένιον», τὸν «Ἀνατολικὸν πόλεμον»· τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν ποικίλως καὶ πλουσίως ἐζητοῦσε νὰ συμβολίσῃ εἰς τὰ ποιήματα ταῦτα. Μετέφραζεν Ὀμηρικὰς Ῥαψῳδίας. Ὑφαινε καὶ ἐξύφαινε καὶ κατέλυε καὶ ἀνέπλαττε, κάθε φορὰν καὶ τεχνικώτερον, τὴν μεγάλην ἐπικολυρικὴν σύνθεσιν τῶν «Ἐλευθέρων πολιορκημένων», ἀποθέωσιν τῶν ἡρωϊκῶν ἀγώνων τοῦ Μεσολογίου. Ἐκεῖ τέλος ἔγραψε τὸν «Πόρφυραν», τοῦ ὁποίου τοὺς ὄλιγους περισωθέντας στίχους διαπνέει θεῖα τις πνοή.

Ἐκεῖ μεταξὺ κοινωνίας ἀνεπτυγμένων, μεταξὺ κοινωνίας νεολαίας προσιτῆς εἰς τὰ δυσκολοπρόσιτα τῆς τέχνης, ὁ Σολωμὸς δὲν ἐκτιμᾶται μόνον ὡς ἐξοχος ποιητῆς, ἀλλὰ τιμᾶται ὡς ἥρωϊς τοῦ πνεύματος. Οἱ νέοι τῆς Κερκύρας διεκδικοῦσιν ὡς δόξαν, ἔστω καὶ ἀπλήν πρόσκλησιν τοῦ δυσκολοκοινωνήτου ποιητοῦ· εἰς τὸν περίπατον, διὰ νὰ σταθοῦν παραπλεύρως του, εἰς τὴν οἰκίαν του, διὰ νὰ ὀμιλήσουν μαζί του. Ὁ Ἰάκωβος Πολυλάς, μόλις ἐγύρισεν ἀπὸ τὴν Γερμανίαν, ἐξοδεύει νύκτα καὶ ἡμέραν τὴν Γερμανομάθειάν του, διὰ νὰ μεταφράσῃ καὶ παραδίδῃ πρὸς ἀνάγνωσιν εἰς τὸν λατρευτὸν διδάσκαλον τόμους τοῦ Ἐγγέλου καὶ τοῦ Σίλλερ. Καὶ αὐτὰς τὰς ὄχι ὀλίγας ἰδιοτροπίας του σέβονται ὡς νόμους οἱ φίλοι του. Ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, περαστικὸς ἀπὸ τὴν Κέρκυραν, νεόνυμφος τότε, συναντᾷ καθ' ὁδὸν τὸν ποιητὴν, στενωτάτα συνδεδεμένον μαζί του. Τὸν παραλαμβάνει, διὰ νὰ τὸν γνωρίσῃ μὲ τὴν νεαρὰν συντρόφισσαν τοῦ βίου του. Ἄλλ' ὅ παραξένος ποιητῆς δὲν πείθεται ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸν οἶκόν του καὶ μόνον συγκατανεύει νὰ

σταθῆ ἀπέξω, ἐκεῖ κληθεῖσα ὑπὸ τοῦ συζύγου κατῆλθεν ἡ εὐγενῆς δέσποινα εἰς τὸν δρόμον, διὰ νὰ τὸν ἴδῃ καὶ νὰ τὸν χαιρετίσῃ.

Ὁ ποιητὴς δὲν βιάζεται νὰ δημοσιεύσῃ τὰ νεώτερα ἔργα του, οὐδὲ θηρεύει τὴν ἀπόκτησιν εὐκόλου φήμης. Δὲν ἀποβλέπει εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἐπιτυχίαν· καταφρονεῖ τὴν δημοτικότητά· αὐτὴ συνήθως ἐξαγοράζεται μὲ συγκκαταβάσεις ἀναξίας τῆς συνειδήσεως τοῦ καλλιτέχνου.

Ἐργάζεται διὰ τὴν ποίησιν. Ὁ μέγας ποιητὴς τῆς συγχρόνου Ἰταλίας, ὁ Καρδούτσης, ὁμιλῶν περὶ τοῦ Δάντη, εἶπεν. «Ἐψαλεν εἰς τὴν θεῖαν Κωμωδίαν του τὰ ὑψηλότετα τῆς ζωῆς, τὰ ὑψηλότετα τῶν ἀνθρώπων, τὰ ὑψηλότετα τῶν ψυχῶν μυστήρια ὄχι τῆς ἰδικῆς του ἢ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ψυχῆς ἀλλὰ πάσης ψυχῆς». Ὁ Σολωμὸς δὲν ἠτύχησε νὰ καταλίπη μέγα καὶ ὑπερέλειον μῆμειον, ὡς τὸ κληροδοτηθὲν εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπὸ τὸν Δάντην, ἀλλ' ἐφιλοδόξεσε τὴν ποίησιν ὡς ὁ ὑψηλότετος ἐκεῖνος ποιητὴς. Διὰ τοῦτο ὁ στίχος καὶ τοῦ Σολωμοῦ ἀπευθύνεται πρὸς ἕλας ἑμοῦ τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς· προῦποθέτει ἀριότητα πνευματικῶν χαρισμάτων ἢ πλήρης ἀντίληψις τοῦ κάλλους αὐτοῦ. Ὁ Σολωμὸς ἀνέβαλλεν ἐκάστοτε νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸ κοινὸν τὰ φωτεινότερα καὶ τολμηρότερα τῶν τέκνων του. Ἀγωνίζεται νὰ φθάσῃ εἰς τὴν τελειότητα. Παλαίει διὰ νὰ ὑποτάξῃ τὸ δυσκολοῦπότακτον ὕλικόν εἰς τὴν ἀπολυταρχίαν τῆς τέχνης. Προβαίνει διὰ μεθοδικῆς διορθώσεως τῶν ἔργων του καὶ ἀναπλάσεως. Πάντοτε δυσσαρεστημένος μὲ τὸν ἑαυτὸν του, ὄχι σπανίως συντρίβει ὡς ὁ ἀρχαῖος γλύπτης τὰ πλάσματά του. Ἀλλὰ καὶ τῆς ζωῆς του αἰ ἰδιάζουσαι περιπέτειαι δὲν ἐπιτρέπουν νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ εὐρὺ κοινόν. Τὸ θολὸν ρεῦμα τῆς πραγματικότητος εἰσχωρεῖ μέχρι τῶν ἀδύτων τοῦ ναοῦ· μολύνει μὲ τὴν λάσπην του τοὺς πόδας τοῦ χρυσοῦ θυσιαστηρίου.

Ἀπὸ τὸ 1833 περιπλέκεται εἰς δίκην συγγενικήν· ἀσυγκρίτως περισσότερον παρ' ὅσον αὕτη ἠπέιλησε τὴν ὕλικήν του ἀνεσιν, κατέφευγεν ἐναντίον του, ὡς λέγεται, καίριον ἠθικὸν τραῦμα.

Καὶ τὴν μὲν δίκην ἐκέρδισε μετ' ὀλίγα ἔτη, ἀλλὰ μὲ τὴν παντοτινὴν φύσιν τῆς γαλήνης του. Βαθμηδὸν ἡ ὀξύθυμία, ἡ μελαγχολία, ἡ φιλοποσία, ἡ μισανθρωπία, ἡ νευροπάθεια κρατοῦσιν ἰσχυρότερον αὐτοῦ· τέλος ἀπεθνήσκει τὴν ἐνάτην Φεβρουαρίου

τοῦ 1857 εἰς τὴν Κέρκυραν, θῆμα ἐγκεφαλικοῦ παθήματος. Μόλις ἠγγέλθη ὁ θάνατός του, ἡ Βουλὴ τῶν Ἰονίων διέκοψε τὴν συνεδρίασιν καὶ ἐκήρυξε δημόσιον τὸ πένθος. Ἐκλείσθησαν τὰ θεάτρα. Ὁ λαὸς τῆς πόλεως καὶ τῶν παραστείων συνέρρευσε εἰς τὴν κηδείαν, πάνδημον. Δώδεκα νέοι αὐθόρμητοι ζήτησαντες ὑπεβάσταζον μέχρι τοῦ τάφου τὸ φέρετρον.

Ὀλίγον χρόνον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σολωμοῦ ἔγραφεν εἰς ἓκ τῶν γλυκυτέρων μαθητῶν ἐκείνου. «Μόλις δημοσιευθῶν τὰ ἀνέκδοτα ποιήματά του, θὰ γνωρίσῃ ὁ κόσμος, ὅτι ἔχει καὶ ἡ Ἑλλάδα τὸν Δάντην τῆς». Ἡ ταιαύτη προσδοκία τῶν θαυμαστῶν του δὲν ἦτο ἀποτέλεσμα τυφλοῦ καὶ ἀκρίτου θαυμασμοῦ. Ναὶ μὲν ὁ ποιητὴς δὲν παρέδιδεν εἰς τὴν εὐρείαν δημοσιότητα τὰ ἔργα τὰ μεταγενέστερα τῶν πρώτων εἰδωλλίων καὶ τῶν ὕμνων του καθὼς παρεστήσαμεν ἤδη, τὰ ἐπλαστούργει βραδέως καὶ μακρὰν τῶν ἀμυήτων, ὡς διὰ νὰ τὰ παραδώσῃ ἄψογα εἰς τὴν ἀθανασίαν. Ἀλλὰ παρέδιδεν ὅμως συχνὰ πικρὰ πλείστα μέρη ἐξ αὐτῶν χαρακτηριστικώτατα εἰς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν μᾶλλον οἰκείων ἔκ τῶν φίλων του· ἡ λαμπρὰ τοῦ ποιητοῦ ἀπαγγελία ἰσχυρότερον τὰ ἐνετύπωνεν εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀκρωμένων.

Ἀλλὰ τὸ μέγιστον καὶ τὸ κάλλιστον ἴσως μέρος τῶν στίχων καὶ τῶν ρυθμῶν, ποῦ ἐξήρχοντο ἀπὸ τὰ χεῖλη του ὡς λειτουργία πρὸς δόξαν τοῦ αἰωνίου καλοῦ, ἀπέθανε μαζί του. Καὶ κατάπληξις ὀδυνηρὰ ἐκυρίευσεν τοὺς φίλους καὶ τοὺς θαυμαστάς· διότι ἐγνώσθη, ὅτι οἱ λόγιοι ἄνδρες οἱ ἀναλαβόντες τὴν ἐπιστάσιαν τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἀπάντων του—χρόνον τινὰ μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου—δὲν εὗρον εἰς τὰ χειρόγραφα, ὅσα τοῖς παρεδόθησαν ὑπὸ τῶν συγγενῶν, τίποτε σχεδὸν ἄρτιον καὶ πλήρες ἀπὸ τὸν προσδοκώμενον θησαυρόν. Λάμποντα μόνον συντρίμματα τῶν αἰθερίων κόσμων καὶ ἀνεπανόρθωτα χάσματα καὶ ἀπλήρωτον κενόν. Σχεδιάσματα εἰς τὸ πεζὸν ἰταλιστί, ἀτελείωτα τεμάχια, στίχους μεμονωμένους· ποῦ καὶ ποῦ ὀλιγόστιχα ἀποσπάσματα, στοχασμοὺς ἐπὶ στοχασμῶν, παραλλαγὰς ἐπὶ παραλλαγῶν· ἐρείπια φανταστικῶν ναῶν καὶ λείψανα μαγικῶν παλατιῶν· καὶ ἀντὶ τοῦ ὅλου ἔργου, ἑδραίως καὶ ἑναρμονίως συνηρμολογημένου, ἀραιὰ τινα μόνον κτίσματα αὐτοῦ καὶ δείγματα συσσωρευμένου ὕλικου. Ἐκ τούτων μόλις ἐννοοῦμεν ποῖον θὰ ἦτο τὸ οἰκοδόμημα. Καὶ τὸ οἰκοδό-

μημα τούτο ἐν μέρει μᾶς τὸ ἀποκαλύπτουν, ἐν μέρει μᾶς ἀφήνουν νὰ τὸ φαντασθῶμεν οἱ ἐκδόται τῶν «Εὐρισκομένων τοῦ Σολωμοῦ», ὡς ἐτυπώθησαν ταῦτα τὸ 1859 εἰς τὴν Κέρκυραν μετὰ τὴν σαφὴν μελέτην τοῦ Πολυλά, προταχθεῖσαν τοῦ βιβλίου.

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐχάθησαν, καὶ κατὰ τρόπον δυσεξιχνίαστον, τὰ ἔργα τοῦ μεγίστου τῶν ποιητῶν τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος, διὰ τῶν ἑσπίων ἢ νέα μᾶς ποιήσεις θὰ ἠδύνατο εὐτόλμως ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰς ἀλλοφύλους ἀδελφάς τῆς. Ἴσως κακοῦργος ὑπολογισμὸς τὰ ὑπεξήρρεσεν ἴσως χεῖρ ἐναγῆς τὰ κατέστρεψεν ἴσως ὁ ἴδιος ποιητὴς ἐν στιγμῇ τις οἶδε τίνος παροξυσμοῦ τὰ ἐξηφάνισεν ἀλλ' ἢ οὕτως ἢ ἄλλως ἢ μυστηριώδης των ἐκλείψεις εἶναι ὡς τὸ τελευταῖον κτύπημα ζοφερᾶς μοίρας, ἢ ὅποια κατεδίωκε τὸν ποιητὴν.

Καὶ ὅμως ἡ καταστροφὴ αὕτη ἐξηφάνισε μὲν τὸ μέγα ἀρχιτεκτονικὸν σύνολον καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν ἀριότητα τῶν ἔργων τούτων, ἀλλὰ προσέδωκεν εἰς ταῦτα, εἴτε συντρίμματα εἴτε ἀπλᾶ προσχεδιάσματα, χάριν ἀφραστον. Μορφώνεται τοιοῦτοτρόπως δι' αὐτῶν νέον εἶδος ποιήσεως, συγγενεῦον μᾶλλον πρὸς τὴν τέχνην τῶν ἤχων ἢ τῶν στίχων. Ὅχι διότι τὰ περιωθέντα ἢ καὶ τὰ μηδέποτε περατωθέντα ταῦτα δὲν εἶναι παρὰ μόνον εὐηχοὶ φθόγγοι χωρὶς κανὲν σαφὲς νόημα· ἀλλὰ διότι ταῦτα εἶναι ὠραῖα καὶ συγκινουν μᾶλλον διὰ μουσικῆς τινος ἢ διὰ τῆς καθαρώτερον ποιητικῆς δυνάμεως. Χωρὶς ἀρχὴν καὶ χωρὶς τέλος, ἀκόμη καὶ στερούμενα ἀλληλουχίας, περιβάλλοντα μετὰ τὴν γοητείαν τῶν ὀνείρων.

Εἶναι τοῦ ὠραίου ἀποκάλυψις ὅχι δι' ὄσων κατὰ πλάτος καὶ ἀμέσως ἐκφράζουσιν, ἀλλὰ δι' ὄσων βαθέως καὶ πλαγίως πως ὑποβάλλουσιν.

Ἐπιβάλλονται μετὰ τὴν σεπτότητα τῶν ἐρειπίων καὶ μετὰ τὸ μυστήριον τῶν συμβόλων. Ἡ σκοτεινότης των δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα φραστικῆς ἀδυναμίας, ἀλλ' εὐγλωττίας σιωπηλῆς, ὡς προσώπου τὸ ὀπίσθιον θὰ ἐσφράγιζε τὸ στόμα του καὶ θὰ μετεβίβαζεν ὅλην τὴν εὐφράδειαν τῆς γλώσσης εἰς τὴν λάμψιν τῶν ὀφθαλμῶν.

Κ. Παλαμᾶς.

Ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Σολωμοῦ.**Ἡ γαλήνη.**

Δὲν ἀκούεται οὔτ' ἓνα κῦμα
 Εἰς τὴν ἔρημην ἀκρογιαλιά.
 Λὲς καὶ ἡ θάλασσα κοιμᾶται
 Μὲς στῆς γῆς τὴν ἀγκαλιά.

Ἡ καταστροφή τῶν Ψαρῶν

Στῶν Ψαρῶν τὴν δλόμαυρη ράχη
 Περπατῶντας ἡ Δόξα μονάχη,
 Μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια
 Καὶ στὴ κόμη στεφάνι φορεῖ
 Γινομένο ἀπὸ λίγα χορτάρια
 Ποῦ εἶχαν μείνει στὴν ἔρημη γῆ.

Ἀπὸ τὸν Ἐθνικὸν Ὕμνον**(Ἡ ἄλωση τῆς Τριπόλεως)**

Ἀκούω κούφια τὰ τουφέκια,
 Ἀκούω σμίξιμο σπαθιῶν,
 Ἀκούω ξύλα, ἀκούω πελέκια,
 Ἀκούω τριζιμο δοντιῶν.

Ἄ! τί νύκτα ἦταν ἐκεῖνη,
 Ποῦ τὴν τρέμει ὁ λογισμὸς;
 Ἄλλος ὕπνος δὲν ἐγένη
 Πάρεξ θάνατου πικρός.

Τῆς σκηνῆς ἡ ὄρα, ὁ τόπος,
 Οἱ κραυγές, ἡ ταραχή,
 Ὁ σκληρόψυχος ὁ τρόπος
 Τοῦ πολέμου, καὶ οἱ καπνοί,

Καὶ οἱ βροντές, καὶ τὸ σκοτάδι,
 Ὅπου ἀντίσκοφτε ἡ φωτιά,
 Ἐπαράσταιναν τὸν ἄδην
 Ποῦ ἀκατέρευε τὰ σκυλιά.

(Ἡ καταστροφή τοῦ Δράμαλη)

Τῆς Κορίνθου ἰδοὺ καὶ οἱ κάμποι
 Δὲν λάμπ' ἥλιος μοναχὰ
 Εἰς τοὺς πλάτανους, δὲν λάμπει
 Εἰς τ' ἀμπέλια, εἰς τὰ νερά.

Εἰς τὸν ἥσυχον αἰθέρα
 Τώρα ἀθῶα δὲν ἀντηγεῖ
 Τὰ λαλήματα ἢ φλογέρα,
 Τὰ βελάσματα τὸ ἀρνί.

Τρέχουν ἄρματα χιλιάδες,
 Σὰν τὸ κῦμα εἰς τὸ γιαιλό.
 Ἄλλ' οἱ ἀνδρεῖοι παλληκαράδες
 Δὲν ψηφοῦν τὸν ἀριθμό.

ὦ τρακόσιοι! σηκωθῆτε
 Καὶ ξανάθετε σὲ μᾶς.
 Τὰ παιδιά σας θέλ' ἰδῆτε
 Πόσο μοιάζουνε μὲ σᾶς.

Ὅλοι ἐκεῖνοι τὰ φοβοῦνται,
 Καὶ μὲ πάτημα τυφλό
 Εἰς τὴν Κόρινθο ἀποκλειοῦνται
 Κι ὅλοι χάνονται ἀπ' ἐδῶ.

Στέλνει ὁ ἄγγελος τοῦ ὀλέθρου
 Πεῖνα καὶ θανατικό,
 Ποὺ μὲ σχῆμα ἐνὸς σκελέθρου
 Περπατοῦν ἀντάμα οἱ δυὸ

Καὶ πεσμένα εἰς τὰ χορτάρια
 Ἄπεθαίνανε παντοῦ
 Τὰ θλιμμένα ἀπομεινάρια
 Τῆς φυγῆς καὶ τοῦ χαμοῦ.

Καὶ ἐσὺ ἀθάνατη, ἐσὺ θεία,
 Ποὺ ὅ,τι θέλεις ἠμπορεῖς
 Εἰς τὸν κάμπο, Ἐλευθερία,
 Ματωμένη περπατεῖς!

Στὴν σιὰ γεροπιασμένες,
 Στὴν σιὰ βλέπω κ' ἐγὼ
 Κρινοδάχτυλες παρθένες,
 Ὅπου κάνουνε χορό.

Στὸν χορὸ γλυκογυρίζουν
 Ὁραῖα μάτια ἐρωτικά,
 Καὶ εἰς τὴν αὔρα κυματίζουν
 Μαῦρα, ὀλόχρυσά μαλλιά.

Ἡ ψυχὴ μου ἀναγαλλιάζει,
 Πῶς ὁ κόρφος κάθε μιᾶς
 Γλυκοβύζαστο ἐτοιμάζει
 Γάλα ἀνδρείας, καὶ ἐλευθερίας.

Μὲς στὰ χόρτα στὰ λουλούδια
 Τὸ ποτῆρι δὲν βαστῶ.
 Φιλελεύθερα τραγούδια
 Σὰν τὸν Πίνδαρο ἐκφωνῶ.

Ἄπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη
 Τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά,
 Καὶ σὰν πρῶτα ἀνδρειωμένη,
 Χαῖρε, ὦ χαῖρε, Ἐλευθεριά!

(Τὸ Μεσολόγγι)

Πῆγες εἰς τὸ Μεσολόγγι
 Τὴν ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ,
 Μέρα ποὺ ἀνθίσαν οἱ λόγγοι,⁽¹⁾
 Γιὰ τὸ τέκνο τοῦ Θεοῦ.

Σοῦ ἦλθε ἐμπρὸς λαμποκοπώντας
 Ἡ θρησκεία μ' ἓνα σταυρό,
 Καὶ τὸ δάκτυλο κινώντας
 Ὅπου ἀνοί' τὸν οὐρανό,

1) Ὁ ποιητὴς ὑπαινίσσεται τὸν στίχον τοῦ Ἰσαίου: Ἀγαλλιάσθη ἔρημος καὶ ἀνθειέτω ὡς κρίνον.

Σ' αὐτό, ἐφώνησε, τὸ χῶμα
 Στάσου, ὀλόρθη, Ἐλευθεριά·
 Καὶ φιλῶντας σου τὸ στόμα
 Μπαίνει μὲς στὴν ἐκκλησιά.

(Αἰ κατὰ θάλασσαν νῆαι)

Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψη
 Τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή,
 Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψη
 Ποῦ μὲ βία μετράει τὴν γῆ.

Εἰς αὐτὴν εἶν ἔακουσμένο
 Δὲν νικίεσαι σὺ ποτέ·
 Ὅμως, ὄχι, δὲν εἶν ξένο
 Καὶ τὸ πέλαγο γιὰ σέ.

Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ ξαπλώνει
 Κύματ' ἄπειρα εἰς τὴν γῆ,
 Μὲ τὰ ὁποῖα τὴν περιζώνει,
 Κ' εἶναι εἰκόνα σου λαμπρή.

Μὲ βρονχίσματα σαλεύει
 Ποῦ τρομάζει ἡ ἀκοή
 Κάθε ξύλο κινδυνεύει
 Καὶ λιμιῶνα ἀναζητεῖ.

Φαίνεται ἔπειτα ἡ γαλήνη
 Καὶ τὸ λάμπιμο τοῦ ἡλιοῦ,
 Καὶ τὰ χρώματα ἀναδίνει
 Τοῦ γλαυκότετου οὐρανοῦ.

Δὲν νικίεσαι, εἶν ἔακουσμένο,
 Στὴν ξηρὰν ἐσὺ ποτέ.
 Ὅμως, ὄχι, δὲν εἶν ξένο
 Καὶ τὸ πέλαγο γιὰ σέ.

Περνοῦν ἄπειρα τὰ ξάρτια,
 Καὶ σὰν λόγγος στρουμωχτὰ
 Τὰ τρεχοῦμενα κατάρτια,
 Τὰ ὀλοφούσκωτα πανιά.

Σὺ τὲς δύνამές σου σπρώχνεις,
 Καὶ ἀγκαλιὰ δὲν εἶν πολλές,
 Πολεμῶντας ἄλλα διώχνεις,
 Ἄλλα παίρνεις, ἄλλα καῖς.

Μὲ ἐπεθύμια νὰ τηράζης
 Δύο μεγάλα σὲ θωρῶ,
 Καὶ θανάσιμον τινάζεις
 Ἐναντίον τους κεραυνὸ

Πιάνει, αὐξάνει, κοκκινίζει,
 Καὶ σηκώνει μιὰ βροντὴ,
 Καὶ τὸ πέλαο χρωματίζει
 Μὲ αἱματόχροη βαφῆ.

Πνίγοντ' ὅλοι οἱ πολεμάρχοι,
 Καὶ δὲν μνέσκει ἓνα κορμί·
 Χάρου, σκιὰ τοῦ Πατριάρχου,
 Ποὺ σὲ πέταξαν ἐκεῖ.

(Ἀπὸ τὴν ὥδην εἰς τὸν Βύρωνα)

Ποῦ θὰ πάη; Βουνὰ καὶ λόγγοι
 Καὶ λαγκάδια ἀἴλογοῦν¹⁾.
 Ποῦ θὰ πάη;—Στὸ Μεσολόγγι,
 Καὶ ἄλλοι ἄς μὴ ζηλοφθονοῦν.

Τέτοιο γῶμα, ἀπ τὴν ἡμέρα
 Τῆ μεγάλης τοῦ Χριστοῦ,
 Ποὺ εἶχε φέρει ἀπ τὸν αἰθέρα
 Τιμὴ ἡμᾶς καὶ δόξα Αὐτοῦ,

Εἶν' ἱερὸ προσκυνητᾶρι,
 Καὶ δὲ θέλει πατηθῆ
 Ἀπὸ βάρβαρο ποδάρι,
 Πάρεξ ὅταν χαλαστῆ.

Δὲν ἦταν τὴ μέρα τούτη
 Μοσχολίβανα, ψαλμοὶ
 Νά, μολύβια, νά, μαρουῖτι,
 Νά, σπαθιῶν λαμποκοπή.

1) Παραμένουσιν ἀποροῦντα.

Στὸν ἀέρα ἀνακατώνονται.
 Οἱ σπιθόβολοι καπνοί,
 Καὶ ἀπὸ πάνου φανερόνεται
 Ἴσκιοι θεῖοι πολεμικοί.

Καὶ εἶναι αὐτοί, πού πολεμῶντας
 Ἐσκεπάσανε τὴ γῆ,
 Πάνου εἰς τ' ἄρματα βροντῶντας
 Μὲ τὸ ἐλεύθερο κορμί.

Καὶ ἀγκαλιάσματα ἐκεῖ πλήθια,
 Δάφνες ἔλαβαν, φιλιά,
 Ὅσα ἐλάβανε εἰς τὰ στήθια
 Βόλια, τούρκικα σπαθιά.

Ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ πολεμάρχοι
 Περιζώνουνε πυκνοί
 Τὴν ψυχὴ τοῦ Πατριάρχου,
 Πού τὸν πόλεμο εὐλογεῖ.

(Ἡ ἡμέρα τῆς Λαμπρῆς).

Καθαρότατον ἥλιο ἐπρομηνοῦσε
 Τῆς αὐγῆς τὸ δροσάτο ὕστερο ἀστέρι,
 Σύγνεφο, καταχνιά, δὲν ἀπερνοῦσε
 Τ' οὐρανοῦ σὲ κανένα ἀπὸ τὰ μέρη
 Καὶ ἀπὸ κεῖ κινημένο ἀργοφυσουσε
 Τόσο γλυκὸ στὸ πρόσωπο τ' ἀέρι,
 Πού λές καὶ λέει μὲς στῆς καρδιάς τὰ φύλλα·
 Γλυκεῖα ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος μαυρίλα.

Χριστὸς ἀνέστη! Νέοι, γέροι καὶ κόρες,
 Ὅλοι, μικροὶ μεγάλοι, ἐτοιμασθῆτε·
 Μέσα στὲς ἐκκλησίαις τὲς δαρνοφόρες
 Μὲ τὸ φῶς τῆς χαρᾶς συμμαζωχτήτε·
 Ἄνοιξατε ἀγκαλιῆς εἰρηνοφόρες
 Ὅμπροστά στοὺς Ἁγίους, καὶ φιληθῆτε·
 Φιληθῆτε γλυκὰ χεῖλη μὲ χεῖλη,
 Πέστε **Χριστὸς ἀνέστη** ἐχθροὶ καὶ φίλοι.

Λάφνες εἰς κάθε πλάκα ἔχουν οἱ τάφοι,
 Καὶ βρέφη ὠραῖα στήν ἀγκαλιὰ οἱ μανάδες·
 Γλυκόφωνα, κοιτῶντας τὲς ζωγραφι-
 σμένες εἰκόνας, ψάλλουνε οἱ ψαλτάδες·
 Λάμπει τὸ ἀσῆμι, λάμπει τὸ χρυσάφι,
 Ἐπὶ τὸ φῶς πὺν χύνουνε οἱ λαμπάδες·
 Κάθε πρόσωπο λάμπει ἀπ' τ' ἁγιοκέρι,
 Ὅπου κρατοῦνε οἱ Χριστιανοὶ στὸ χέρι.

Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι

Παράμερα στέκει
 Ὁ ἄντρας καὶ κλαίει·
 Ἄργα τὸ τουφέκι
 Σηκώνει καὶ λέει·
 «Σὲ τοῦτο τὸ χέρι
 Τί κάνεις ἐσύ;
 Ὁ ἐχθρὸς μου τὸ ξέρει
 Πῶς μοῦ εἶσαι βαρὺ».
 Τῆς μάνας ὦ λαύρα!
 Τὰ τέκνα τριγύρου
 Φθαρημένα καὶ μαῦρα,
 Σὰν ἴσκιους ὄνειρου·
 Λαλεῖ τὸ πουλιάκι
 Στοῦ πόνου τῆ γῆ,
 Καὶ βρῖσκει σπειράκι
 Καὶ μάνα φθονεῖ.

Ἄκρα τοῦ τάφου σιωπῇ στὸν κάμπο βασιλεύει·
 Λαλεῖ πουλί, παίρνει σπειρί, κ' ἡ μάνα τὸ ζηλεύει.
 Τὰ μάτια ἢ πείνα ἐμαύρισε· στὰ μάτια ἢ μάνα μνείει·
 Στέκει ὁ Σουλιώτης ὁ καλὸς παράμερα καὶ κλαίει·
 «Ἔρω τουφέκι σκοτεινὸ, τί σ' ἔχω γὼ στὸ χέρι;
 Ὅπου σὺ μοῦ γινεσ βαρὺ, κι ὁ Ἄγαρηνὸς τὸ ξέρει»·

Ὁ Ἀπρίλης μὲ τὸν Ἔρωτα χορεύουν καὶ γελοῦνε,
 Καὶ ὅσ' ἄνθια βγαίνουν καὶ καρποὶ τόσ' ἄοματα σὲ κλειοῦνε.

Λευκὸ βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει,
 Καὶ μὲς στὴ θάλασσα βαθιὰ ξαναπειτέται πάλι.
 Κι ὀλόλευκο ἐσύσμιξε μὲ τ' οὐρανοῦ τὰ κάλλη.
 Καὶ μὲς στῆς λίμνης τὰ νερά, ὅπ' ἔφθασε μ' ἄσποῦδα, (1)
 Ἐπαιξε μὲ τὸν ἴσκιό της γαλάζια πεταλοῦδα,
 Ποῦ εὐώδιασε τὸν ὕπνο της μέσα στὸν ἄγριο κρίνο·
 Τὸ σκουληκάκι βρίσκεται σ' ὦρα γλυκειὰ κ' ἐκεῖνο.
 Μάγεμα ἢ φύσις κι ὄνειρο στὴν ὁμορφιὰ καὶ χάρη,
 Ἡ μαύρη πέτρα ὀλόχρυση καὶ τὸ ξερὸ χορτάρι·
 Μὲ χίλιες βρῦσες χύνεται, μὲ χίλιες γλῶσσες κρένει·
 Ὅποιος πεθάνῃ σήμερα χίλιες φορὲς πεθαίνει.

Γιὰ κοίτα κεῖ χάσμα σεισμοῦ βαθιὰ στὸν τοῖχο πέρα,
 Καὶ βγαίνουν ἄνθια πλουμιστά, καὶ τρέμουν στὸν ἀέρα·
 Δούλουδα μύρια, ποῦ καλοῦν χρυσὸ μελισσολοῖ,
 Ἄσπρα, γαλάζια, κόκκινα, καὶ κρύβουνε τὴ γλόη.

Ἔστησε ὁ Ἔρωτας χορὸ μὲ τὸν ξανθὸν Ἀπρίλη,
 Κ' ἢ φύσις ἤρε τὴν καλὴ καὶ τὴ γλυκειὰ της ὦρα,
 Καὶ μὲς στὴ σκιὰ, ποῦ φούντωσε καὶ κλεῖ δροσὲς καὶ μύσχους,
 Ἀνάκουστος κηλαϊδισμός καὶ λιποθυμισμένους.
 Νερά καθάρια καὶ γλυκά, νερά χαριτωμένα,
 Χύνονται μὲς τὴν ἄβυσσο τὴ μοσχοβολισμένη,
 Καὶ πέρνουνε τὸ μύσχο της, κι ἀφήνουν τὴ δροσιά τους,
 Κι οὔλα στὸν ἥλιο δείχνοντας τὰ πλούτια τῆς πηγῆς τους·
 Τρέχουν ἐδῶ, τρέχουν ἐκεῖ, καὶ κάνουν σὰν ἀηδόνια.

Δὲν τοὺς βαραίνει ὁ πόλεμος, ἀλλ' ἔγινε πνοή τους
 κ' ἐμπόδιμα δὲν εἶναι
 Στὲς κορασιὲς νὰ τραγουδοῦν καὶ στὰ παιδιὰ νὰ παίζουν.

Ἄλλ' ἥλιος, ἀλλ' ἀόρατος αἰθέρας κοσμοφόρος
 Ὁ στύλος φανερόνεται, μὲ κάτου μαζωμένα
 Τὰ παλληκάρια τὰ καλά, κι ἀπάνου τὴ σημαία,

1) = ἐν σπουδῇ, ταχέως.

Πὸν μουρμουρίζει καὶ μιλεῖ καὶ τὸ Σταυρὸν ἀπλώνει
 Παντόγυρα στὸν ὄμορφον ἀέρα τῆς ἀντροείας·
 Κι ὁ οὐρανὸς καμάρωνε, κ' ἡ γῆ χειροκροτοῦσε·
 Κάθε φωνὴ κινούμενη κατὰ τὸ φῶς μιλοῦσε
 Κ' ἐσκόπα τὰ τρισεύγενα λουλούδια τῆς ἀγάπης·
 «Ὄμορφη, πλούσια, κι ἀπαρτη καὶ σεβαστὴ, κι ἀγία!».

Καὶ βλέπω πέρα τὰ παιδιά καὶ τὲς ἀντρογυναῖκες
 Γύρου στὴν φλόγα πάναψαν, καὶ θλιβερὰ τὴ θρέψαν
 Μ' ἀγαπημένα πράματα, καὶ μὲ σεμνὰ χροβάτια,
 Ἀκίνητες, ἀστέναχτες, δίχως νὰ ρίξουν δάκρυ·
 Καὶ γγίζ' ἡ σπῖθα τὰ μαλλιά καὶ τὰ λυομένα ροῦχα.

Εἶν' ἔτοιμα στὴν ἄσπονδη πλημμύρα τῶν ἀρμάτων
 Δρόμο νὰ σχίσουν τὰ σπαθιά, κ' ἐλεύθεροι νὰ μείνουν,
 Ἐκεῖθε μὲ τοὺς ἀδελφούς, ἐδῶθε μὲ τὸ Χάρο.

(Μιὰ γυναῖκα εἰς τὸ γιουροῦσι)
 Τουφέκια τούρκικα σπαθιά!
 Τὸ ξεροκάλαμο περνᾷ.

Εἰς Μᾶρκο Μπότσαρη

Ἡ δόξα δεξιὰ συντροφεύει
 Τὸν ἄντρα, πὸν τρέχει μὲ κόπους
 Τῆς Φήμης τοὺς δύσβατους τόπους,
 Καὶ ὁ Φθόνος τοῦ στέζει ξερβιά,
 Μὲ μάτια μὲ χεῖλη πιχρὰ·
 Ἄλλ' ὅποτε ἡ μοῖρα τοῦ γραψῆ,
 Τὸν δρόμον τοῦ κόσμου νὰ πάψῃ,
 Ἡ Δόξα καθίζει μονάχη
 Στὴν πλάκα τοῦ τάφου λαμπρῆ,
 Καὶ ὁ Φθόνος ἄλλοῦ περπατεῖ.
 Στὴν πλάκα τοῦ Μάρκου καθίζει
 Ἡ Δόξα λαμπράδες γιομάτη·
 Κλεισμένο γιὰ πάντα τὸ μάτι,
 Ὅπου γε πολέμιον φωτιά.
 Ἐλάτε ν' ἀκοῦστε παιδιά!

Τὸ λείψανο, ποῦχε γλυτώσει
 Ὁ Πορίαμος μὲ θρήνους, μὲ δῶρα,
 Ἐγίριζε ὀπίσω τὴν ὥρα
 Ποὺ πέφτει στὴν ὄψη τῆς γῆς
 Τὸ φῶς τὸ γλυκὸ τῆς αὐγῆς,
 Ἐβγῆζαν μαζί τῆς θλιμμένης
 Τρωάδας ἀπ' ὅλα τὰ μέρη
 Γυναῖκες, παιδάκια καὶ γέροι,
 Θρηνηῶντας, νὰ ἴδοῦν τὸ κοριμὶ
 Ποὺ χάνει γι' αὐτοὺς τὴν ψυχὴ.
 Κλεισιμένο δὲν ἔμεινε στόμα
 Ἀπάνου στοῦ Μάρκου τὸ σῶμα·
 Ἀπέθαν' ἀπέθανε ὁ Μᾶρκος·
 Μιὰ θλίψη, μιὰ ἄκρα βοή,
 Καὶ θρήνος καὶ κλάψα πολλή.

Ἡ πρώτη Μαΐου.

Τοῦ Μαΐου ὁδοφαίνεται ἡ μέρα,
 Ποὺ ὠραιότερη ἢ φύση ξυπνάει,
 Καὶ τὴν κάνουν λαμπρὰ καὶ γελᾷει
 Πρασινάδες, ἀχτῖνες, νερά.
 Ἄνθη κι ἄνθη βαστοῦνε στὸ χέρι
 Παιδιὰ κι ἄντρες, γυναῖκες καὶ γέροι·
 Ἀσπροεντύματα, γέλια καὶ κρότοι,
 Ὅλοι οἱ δρόμοι γιομᾶτοι χαρά·
 Ναί, χαρῆτε τοῦ χρόνου τὴ νιότη,
 Ἄντρες, γέροι, γυναῖκες, παιδιὰ.

Γνώμαι Σολωμοῦ.

Κλεῖσε μέσα στὴν ψυχὴ σου τὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ αἰσθανθῆς
 μέσα σου νὰ λαχταρίζῃ κάθε εἶδος μεγαλείου.

Τὸ ἔθνος πρέπει νὰ μάθῃ νὰ θεωρῆ ἔθνικὸν ὅ,τι εἶνε ἀληθές.

Ἡ ἀληθινὴ σοφία λέγει τὸ δίκαιόν της μὲ μεγαλοπρέπειαν καὶ
 χωρὶς θυμούς.

Ἦ Αἰὼν τοῦ Αὐγούστου

Πάντα τὰ μεγάλα ἔθνη ἔχουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῶν μίαν ἢ πλείονας ἐξαιρετικὰς ἐποχάς, ἕνα ἢ πλείονας κύκλους ἐτῶν ὀρισμένων, καθ' ὅσους κατὰ τινα συνδρομὴν εὐτυχῶν περιστάσεων τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι φθάνουσιν εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς τελειότητος αὐτῶν, καθ' ὅσους ἄνδρες ἔξοχοι οἰοῦνται συνανθῶσι καὶ συνακμάζουσιν· οὕτω δὲ ἐν τοῖς στενοῖς ὀρίοις ἀκριβῶς ὀρισμένου χρόνου εὐρίσκεται συμπεπυκνωμένη πᾶσα ἡ δόξα ἡ ἀπὸ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν, δι' ἧς δύναται ἐν ἔθνος ἕσαιε νὰ λαμπρυνθῇ. Ὅπως δὲ ἐν τῇ φυσικῇ τῆς γῆς παραγωγῇ ὑπάρχουσι θέρη ἐξαιρετικὰ, καθ' ἃ διὰ τινα τῶν φυσικῶν περιστάσεων εὐτυχῇ συνδρομῇ ἔκτακτος καὶ μοναδικῆ γίνεται ἡ εὐφορία καὶ τῶν καρπῶν τῆς γῆς ἢ συγχομιδῆ, τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐν τῇ πνευματικῇ τῶν ἐθνῶν παραγωγῇ. Ἀλλὰ τὰ ἔκτακτα ταῦτα πνευματικὰ θέρη δὲν εἶναι βέβαια συνήθη. Τέσσαρα μάλιστα ἔχει ν' ἀναφέρῃ ἡ καθόλου ἱστορία τῶν λεγόμενων αἰῶνα τοῦ Περικλέους, τὸν τοῦ Αὐγούστου, τὸν τοῦ Πάπα Λέοντος (1) τοῦ δεκάτου καὶ τὸν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' (2). Τούτων δὲ μάλιστα οἱ δύο πρῶτοι, ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους καὶ ὁ τοῦ Αὐγούστου, εἶναι διὰ λόγους πολλοὺς καὶ παικίλους οἱ ἐπιφανέστατοι. Ὀνομάζονται δὲ αἱ ἐποχαὶ αὗται αἰῶνες, ἦτοι αὐτὸ τοῦτο ἐποχαί, ἡλικίαι, χωρὶς νὰ προσλαμβάνῃ ἡ λέξις τὴν εἰδικωτέραν καὶ μεταγενεστέραν σημασίαν τῆς ἑκατονταετηρίδος, καὶ καθορίζονται διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπιφανεστάτου πολιτικοῦ μάλιστα ἄρχοντος ἢ ἡγεμόνος τῆς ἐποχῆς, ὅστις θεωρεῖται οὕτω ἀδιάφορον ἂν δικαίως ἢ ἀδικως—ὡς ὁ κύριος προστάτης καὶ κηδεμὼν πάσης τῆς κατὰ τοὺς ἑαυτοῦ χρόνους ἐκτάκτου καὶ ἐξαιρετικῆς πνευματικῆς κινήσεως, ὅπως συνήθως λέγομεν, καὶ παραγωγῆς. Αἱ ἐποχαὶ αὗται, οἱ αἰῶνες οὗτοι οἱ λαμπροὶ καὶ ἐπιφανεῖς, προσλαμβάνουσιν ἐνίοτε τὸ ἐπίθετον χρυσοῦς· καὶ τοῦτον τῆς ὀνομασίας τὸν τρόπον προτιμῶσι τινὲς τῶν λογίων λέγοντες ὅχι ὁ αἰὼν τοῦ Αὐγούστου λ. χ. ἀλλ' ὁ

1) Εἰς τῶν διαπρεπεστάτων παπῶν (1513—21 μ. Χ.).

2) Ἐζησεν ἀπὸ τοῦ 1638—1735. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἤκμασαν οἱ μεγάλοι ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς τῆς Γαλλίας, Ρακίνας, Μολιέρος, Φεβελῶν, Καρτέσιος καὶ ἄλλοι.

χρυσούς αἰὼν τῆς ῥωμαϊκῆς γραμματείας. Ἡ ἀπὸ τοῦ εὐγενεστάτου τῶν μετάλλων ὀνομασία ἔχει τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς εἰς τὸν Ἡσίοδον:

Χρῦσεον μὲν πρότιστα γένος μερόπων ἀνθρώπων

Ἄθνατοι ποίησαν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες.

Οἱ μὲν ἐπὶ Κρόνου ἦσαν, ὅτ' οὐρανῷ ἐβασίλευε κτλ.

Οὕτω χαρακτηρίζει ὁ ποιητὴς τὸν μακάριον ἐκεῖνον ἐπὶ Κρόνου βίον, τὸν παροιμιώδη καταστάνα καὶ πρὸς ὃν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Ἀθηναίων Πολιτείᾳ παραβάλλει τὴν ἡλιωτάτην τοῦ Πεισιστράτου τυραννίδα: «Δι' ὃ καὶ πολλάκις τοῦτ' ἐλέγετο, ὡς ἡ Πεισιστράτου τυραννὶς ὁ ἐπὶ Κρόνου βίος εἴη».

Πρὸς τὸν μυθικὸν λοιπὸν ἐκεῖνον καὶ ἀειπόθητον χρυσοῦν αἰῶνα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου παραβάλλοντες οἱ γραμματολογοῦντες καὶ τὰς περιόδους τῆς ἀκμῆς τῶν γραμμάτων, ὀνομάζουσι καὶ ταύτας χρυσοὺς αἰῶνας. Τηροῦντες δ' ἔπειτα τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν πράττουσι καὶ λέγουσι καὶ ἀργυροὺς αἰῶνας, χαλκείους κ. λ., ὅπως καὶ ὁ Ἡσίοδος:

Δεύτερον αὐτε γένος πολὺ χειρότερον μετόπισθεν

Ἀργύροον ποίησαν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες

Ζεὺς δὲ πατὴρ τρίτον ἄλλο γένος μερόπων ἀνθρώπων

Χάλκειον ποίησ' οὐκ ἀργυρέῳ οὐδὲν ὁμοῖον.

Εἶναι δὲ προφανὲς ὅτι, ἀφοῦ ἡ μελέτη τῆς γραμματείας τῶν Ῥωμαίων εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι ἐν τῶν σπουδαιστάτων μελημάτων τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης, ἰδιάζουσιν πρέπει νὰ κατέχη θέσιν ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ ἡ ἐξέτασις τοῦ χρυσοῦ αὐτῆς αἰῶνος, ἥτοι τῆς περιόδου τῆς ποιητικῆς αὐτῆς ἀκμῆς. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ οἱ ποιηταὶ οἱ ἀνήκοντες εἰς ταύτην τὴν περίοδον ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν καὶ ἰδιαίτερας σπουδῆς ὑποκείμενον καί, οὕτως εἰπεῖν, δημοτικώτατοι, καὶ ἡ περίοδος αὕτη συλλήβδην ἔχει ἀνέκαθεν ὡσαύτως ἐλπίσει τὴν προσοχὴν τῶν λογίων: πρὸ ὀλίγων δ' ἀκόμη μηνῶν εἰς τὴν περισπούδαστον ταύτην περίοδον ἀφιέρωσεν ὁ Gardt hausen¹⁾ μακρὸν καὶ πολλοῦ λόγου ἕξιον σύγγραμμα ἐπιγρα-

1) Σύγχρονος γερμανὸς καθηγητῆς.

φόμενον «ὁ Αὐγούστος καὶ ὁ αἰὼν αὐτοῦ», οὐτινος ἐξεδόθη ἔως τῶρα μόνον τοῦ πρώτου μέρους ὁ πρώτος τόμος.

Ἄς χαρακτηρίσωμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς τὴν περίοδον ταύτην.

Ἡ παρὰ τὸ Ἄκτιον ναυμαχία καὶ τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου ὁ θάνατος εἶχον θέσει τέρμα εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, ἡ δὲ ὑπερτάτη ἀρχὴ ἔμενον ἀναμφοβήτητος εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ὀκταβίου, τοῦ ὁποίου ἡ σύνεσις κατώρθωσε νὰ ἀποφύγῃ τὰς δυσχερείας, καθ' ὧν εἶχε συντριβῆ καὶ ἀποτύχει τοῦ μεγάλου Καίσαρος τὸ πολιτικὸν ἐπιχείρημα. Ἀφῆκεν ὁ Ὀκτάβιος ὀρθίους πάντας τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους τῆς ἀβασιλεύτου πολιτείας, ἀλλὰ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον κατέστησεν αὐτοὺς ὄργανα τῆς ἰδίας αὐτοῦ καὶ τῆς τῶν διαδόχων του ἀπολύτου δεσποτείας. Συνεκέντρωνε δὲ εἰς ἑαυτὸν πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν προσποιούμενος, ὅτι ἀποφεύγει αὐτὰς καὶ προσπαθῶν νὰ φαίνεται ὅχι ὅτι ἐπιζητεῖ τὴν ἀρχὴν, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀρχὴ τὸν ἐπεζητεῖ. Τὰ πάντα ἤξευρε διὰ τρόπου καταλλήλου νὰ καθιστᾷ ὄργανα τῶν σκοπῶν του καὶ τῆς ἐξουσίας του, ἐν μέρει δὲ καὶ αὐτὴν τὴν γραμματεῖαν κατέστησεν *instrumentum regni*. Γινώσκετε τὸ περίφημον ἐκεῖνο δίγλωσσον ἐπιγραφικὸν μνημεῖον, τὸ λεγόμενον Ἄγκυρανόν¹⁾, τὰς *Res gestas divi Augusti*. Ἐκεῖ ὁ αὐτοκράτωρ ἀπαριθμεῖ ἐν ἀρχῇ τὰ πρῶτά του κατορθώματα, ἔπειτα δὲ λέγει τάδε:—Παραθέτομεν μόνον τὸ ἑλληνικὸν κείμενον—«Ἀυτεξουσίον μοι τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπόντι καὶ παρόντι διδομένην ὑπὸ τε τοῦ δήμου καὶ τῆς συγκλήτου, Μάρκῳ Μαρκέλλῳ καὶ Λευκίῳ Ἀρρουντίῳ ὑπάτοις, οὐκ ἔδεξάμην. Οὐ παρητησάμην ἐν τῇ μεγίστῃ τοῦ σίτου σπάνει τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἀγορᾶς, ἣν οὕτως ἐπετέθουσα, ὥστε ἐν ὀλίγαις ἡμέραις τοῦ παρόντος φόβου καὶ κινδύνου ταῖς ἑμαῖς δαπάναις τὸν δῆμον ἐλευθερῶσαι. Ὑπατεῖαν τέ μοι τότε διδομένην καὶ ἐνιαύσιον καὶ διὰ βίου οὐκ ἔδεξάμην». Καὶ κατωτέρω «Τῆς τε συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων ὁμολογούντων, ἵνα ἐπιμελητῆς τῶν τε νόμων καὶ τῶν τρόπων ἐν τῇ μεγίστῃ ἐξουσίᾳ μόνος χειροτονηθῶ, ἀρχὴν οὐδεμίαν παρὰ τὰ πάτρια ἔθῃ διδομένην ἀπεδεξάμην». Τοῦτο δὲ τὸ οὐκ ἀπεδεξάμην, non accerpi, ἐπαναλαμβάνομενον, μᾶς δεικνύει ἀκριβῶς τὸ πῶς κατώρθωσε τὰ πάντα νὰ λάβῃ, ὅπως ἐν τῷ αὐτῷ

1) Εὐρέθῃ τὸ πρῶτον τῷ 1554 ἐν Ἀγκύρᾳ, πόλει τῆς Φρυγίας. Εἶχεν ἰδρυθῆ ἐν τῷ πρὸς τιμὴν τοῦ Αὐγούστου καθιερωθέντι ἐκεῖ ναφ, ἣτο δὲ γεγραμμένον ἐν τῇ Λατινικῇ καὶ τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ.

μνημείῳ καὶ ὁ ἴδιος κατωτέρω ἀνομολογεῖ. Εἶναι δὲ περίεργον ὅτι, ἐνῶ κομπορρημονῶν ὁ αὐτοκράτωρ συναριθμεῖ καὶ καταλέγει ὅσα ὑπὲρ τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων ἢ τοῦ κράτους τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἔπραξεν εὐεργετήματα, οἰκοδομήματα, πολέμους, νίκας, ὑποταγὰς, θριάμβους, οὐδὲν λέγει περὶ τῆς γραμματείας καὶ τῆς ἐνθαρρύνσεως, ἣς αὕτη παρ' αὐτοῦ ἔτυχε διὰ τῆς κραταιᾶς προστασίας, δι' ἣς αὐτὸς περιέβαλλε τοὺς μεγάλους ποιητὰς τῶν χρόνων αὐτοῦ.

Ὑπὸ πολιτικὴν λοιπὸν ἐποψιν εἶναι διττὴ ἢ φάσις, δι' ἣς δεικνύεται εἰς ἡμᾶς ὁ αἰὼν τοῦ Αὐγούστου· βλέπομεν δηλαδὴ συγχρόνως καὶ τὴν κατεδάφισιν, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἀρχαίας τάξεως τῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς νέας, τὴν ἀγωνίαν τῆς ἐλευθέρως πολιτείας καὶ τὴν ἴδρυσιν μοναρχίας. Πολλοὶ τῶν τότε ἐπισημοτάτων ἀνδρῶν, ὁ Ἀσίνιος Πολλίων, ὁ Μεσσάλας, ὁ Ὀράτιος μετέσχον τῶν πραγμάτων καὶ ἐπολέμησαν ἐπὶ τῆς ἐλευθέρως πολιτείας. Ἀλλὰ τὸν Αὐγούστου δὲν ἐβοήθησαν μόνον ἡ πολιτικὴ σύνεσις, ἐβοήθησαν αὐτὸν καὶ αἱ περιστάσεις. Εἶχεν ἀφθόνως θείρσει ὁ θάνατος ἐν τῇ ἀγρῷ τῶν προμάχων τῆς ἐλευθέρως πολιτείας, οἱ δὲ ὀλίγοι ἐπιζήσαντες, ἀπεγνωσμένοι καὶ ἀνίσχυροι, οὐδεμίαν εὕρισκον ὑποδοχὴν καὶ ὑποστήριξιν, διότι ὁ δῆμος, οἱ πολῖται, ἐπέθουον ἡσυχίαν πλέον καὶ ἀνάπαυσιν ἀπὸ τοῦ πολυχρονίου καὶ φοβεροῦ σάλου τῆς πολιτείας. Ἡ δίψα τῆς ἡσυχίας ἔρριπτεν εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Αὐγούστου τὴν πολιτείαν, δεομένην πλέον προστατοῦ καὶ ἀντιλήπτορος, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, ἄλλοι μὲν ἐκόντες, ἄλλοι δὲ ἄκοντες, ἐπιπτον καὶ προσεκύνουν αὐτῷ, ἡσυχίαν μόνον καὶ τάξιν ζητοῦντες καὶ οὐδὲν ἄλλο. Ἡ δὲ αἰσχρὰ διαγωγὴ τοῦ Ἀντωνίου, σχεδὸν εἰπεῖν θέσαντος ὑπὸ τοὺς πόδας τῆς Κλεοπάτρας τὸ κράτος τῆς Ῥώμης, ἀπετελείωσε καὶ κατέστησεν ὀριστικὸν τὸν θρίαμβον τοῦ εὐτυχοῦς ἀντιπάλου του διὰ τῆς βδελυγμίας, ἣν εἶχε διεγείρει τὸ ἀνοσιούργημα ἐκεῖνο εἰς τὰς ψυχὰς καὶ αὐτῶν τῶν δυσμενῶς πρὸς τὸν Αὐγούστου διακειμένων. Τοῦτο δὲ τὸ φαινόμενον τῆς ἐξεγέρσεως τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν Ῥωμαίων κατέδειξε λίαν προσφυῶς ἡ ποίησις, καὶ βλέπομεν πόσας ἔρριψε μετ' ἀγανακτήσεως ἀράς κατὰ τῆς Αἰγυπτίας καὶ ὁ Ὀράτιος καὶ ὁ Βιργίλιος καὶ ὁ Προπέρτιος καὶ ὁ Ὀβίδιος.

Ἡ κυβέρνησις αὕτη τοῦ Αὐγούστου, ἡ προελθούσα κυρίως ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς εἰρήνης, ἐφάνη εἰς πάντας,

ὅπως καὶ πράγματι ὑπὸ τὴν ἐποψὴν ταύτην ὑπῆρξεν, ἐξόχως εὐεργετική, ἐν τούτῳ δὲ ἔγκειται ἡ μεγάλη ὑπόληψις, ἣς ἀπήλαυεν ὁ Αὐγουστος μάλιστα παρὰ τοῖς λογίοις καὶ παρ' ἐκείνοις, οἵτινες, καθὼς εἶπομεν, οὐδὲν ἄλλο ἐπόθουν εἰ μὴ τὰ ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐνομίας, καὶ ἐκ τούτου ἦντλει ὁ Αὐγουστος καὶ τὴν ἐν τῇ ἐσωτερικῇ τοῦ κράτους διοικήσει δυνάμιν του. Pax augusta! Δύο δὲ μάλιστα ἔσχεν εἰς τὸ ἔργον του βοηθοὺς, τὸν Βιψάνιον Ἄγρίππαν καὶ τὸν Κίλωνιον Μαικήναν, ἐκείνον μὲν στρατιωτικώτερον, τοῦτον δὲ πολιτικώτερον.

Μία δὲ τόσον βαθεῖα μεταβολὴ ἐν τῇ πολιτικῇ βίῳ τῶν Ῥωμαίων τῶν χρόνων τούτων ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, φυσικὸν ἦτο νὰ ἐπενέγκη μεταβολὴν καὶ εἰς τὰς γνώμας καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν ἀνθρώπων τῆς νέας γενεᾶς. Ἐξ αὐτῶν οἱ πλείστοι δὲν εἶχαν γνωρίσει ἀκμάζουσαν τὴν ἐλευθέραν πολιτείαν, ἐκ δὲ τοῦ πολιτεύματος ἐκείνου οὐδὲν ἄλλο ἐμνημόνευον ἢ ἐριδας καὶ ταραχὰς καὶ σπαραγμοὺς ἐμφυλίου, ἐν οἷς ἴσως εἶχον καὶ θανατωθῆ οἱ πατέρες ἢ οἱ συγγενεῖς αὐτῶν ἢ εἶχον ἀπολέσει τὰ ὑπάρχοντά των, ἀνευ τοῦλάχιστον οὐδεμιᾶς ὠφελείας τῆς πατρίδος. Ὅθεν δὲν ἐνέπνεεν αὐτοὺς πλέον τὸ πνεῦμα τοῦ ἐλευθέρου δημοσίου βίου, οὐδὲ ἡ φιλοδοξία ἢ προτέρα νὰ καταλάβωσι τὰς ὑπάτας τῆς πολιτείας ἀρχάς, ἀφοῦ τῶν ἀρχῶν τούτων ἡ κατάληψις ἦτο τόσον δυσχερὴς καὶ ἐπικίνδυνος, ἀλλὰ τὸ κοινῇ συμφέρον ὑπεδέκνυεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑποστηρίξωσι τὸν ἄνδρα, ὅστις εἶχεν ἀναλάβει τὸ βαρὺ φορτίον τῆς κυβερνήσεως καὶ μόνος ἠδύνατο τὸ ἔργον τοῦτο λυσιτελῶς νὰ ἐκτελέσῃ. Οὕτω δὲ καὶ οἱ πρεσβύτεροι, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐλέγομεν, καὶ οἱ νεώτεροι οὗτοι, ἔφθανον εἰς τὰς αὐτὰς σκέψεις καὶ δὴ εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, τὴν ὑποστήριξιν τῆς κυβερνήσεως τοῦ Αὐγουστίου. Πᾶσα λοιπὸν ἀντιπολίτευσις κατ' αὐτοῦ καθίστατο ματαία καὶ ἀνίσχυρος. Ἴσως δὲ— ἄς μὴ φανῆ τοῦτο παράδοξον— ἡ ἀποχὴ πλέον ἀπὸ πάσης πολιτικῆς καὶ κομματικῆς ἐριδος ἀνύψωσε τότε, ἕνεκα τῶν εἰδικῶν τότε περιστάσεων, τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν. Ἡ Ῥώμη καὶ μόνον ἡ Ῥώμη ἦτο τὸ ἰδεῶδες, ὁ δὲ Αὐγουστος, ὁ θεόπεμπτος αὐτῆς ἀντιπρόσωπος ἐν ᾧ πᾶσα ἡ ἐθνικὴ ἰδέα ἐνεσαρκουῖτο. Οἱ πρὸς τὸν Αὐγουστον πάντοθεν ἐρχόμενοι ἔπαινοι, ἡ ἀποθέωσίς του ἢ πολιτικῇ, ἢ τις προηγίθη τῆς θρησκευτικῆς ἀποθέωσεως, ὅτι τέλος ἐνομίσθη ἐκ πα-

ρανοήσεως τῶν περιστάσεων καὶ τῶν πραγμάτων ὡς ταπεινὴ καὶ εὐτελὴς κολακεία, ἔπερ ὅμως οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἐκ πεποιθήσεως σεβασμὸς καὶ ἀφοσίωσις καὶ εὐγνωμοσύνη, ταῦτα πάντα ἔχουσι τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἐθνικῆς ρωμαϊκῆς ἰδέας καὶ τὴν πρὸς αὐτὴν συνταύτισιν τοῦ προσώπου τοῦ Αὐγούστου.

Καὶ εἶχεν, ὡς φαίνεται, συναίσθησιν ὁ Αὐγούστος τῶν καθηκόντων, τὰ ὅποια τῷ ἐπέβαλλεν ἢ ἐπ' αὐτὸν πεποιθήσεις τῶν Ρωμαίων, ὡς ἀναμορφωτὴν ἰδίως καὶ ἀνορθωτὴν τῶν ἠθῶν καὶ τῶν νόμων. Τοῦ θρησκευτικοῦ μάλιστα αἰσθήματος τὴν ἀναξωπύρην συστηματικῶς ἐπεδίωξεν ὁ αὐτοκράτωρ. Πολλοὺς ναοὺς παλαιοὺς ἐπεσκεύασεν, ἄλλους νέους ᾠκοδόμησε. Λέγει ὁ ἴδιος ἐν τῷ Ἄγκυρανῶ μνημείῳ: Βουλευτήριον καὶ τὸ πλησίον αὐτῷ Χαλκιδικόν, ναὸν τε Ἄπολλωνος ἐν Παλατίῳ σὺν στοαῖς, ναὸν Θεοῦ Ἰουλίου, Πανὸς ἱεροῦ, στοῶν πρὸς Ἴπποδρόμῳ τῷ προσαγορευμένῳ Φλαμινίῳ... ναὸν πρὸς τῷ μεγάλῳ Ἴπποδρόμῳ, ναοὺς ἐν Καπιτωλίῳ Διὸς τροπαιοφόρου καὶ Διὸς Ἐλευθερίου ἐν Ἄουεντίνῳ, «Ἡρώων πρὸς τῇ ἱερᾷ ὁδῷ, Θεῶν κατοικιδίων ἐν Οὐελία, ναὸν Νεότητος, ναὸν Μητρὸς Θεῶν ἐν Παλατίῳ ἐποίησα κ.τ.λ.»

Ἄλλὰ καὶ τὰ τῶν ἱερατικῶν συλλόγων ἀναδιωργάνωσε καὶ τὰ τῆς λατρείας, ἧς αὐτὸς πρῶτος ἦτο αὐστηρότατος τηρητής, καὶ νέας δὲ τελετὰς καὶ λατρείας εἰσήγαγεν. Ἐπειτα νέους νόμους ἐξέδωκεν ἀφορῶντας εἰς τῶν δημοσίων ἠθῶν τὴν ἀνόρθωσιν, οἷον περὶ πολυτελείας καὶ αὐστηρὰς διατάξεις ἀνέγραψεν εἰς τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν γάμον καὶ de adulteriis et pudicitia. Εἰς ταύτην του δὲ κατ' ἐξοχὴν τὴν ἐνέργειαν ὑπεβοήθησαν αὐτόν, ὡς γνωστόν, οἱ σύγχρονοι ποιηταὶ οἱ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου εἰς τοῦτο παροτρυνόμενοι ἢ ὑπὸ φίλων αὐτοῦ. Καὶ δὴ οἱ ποιηταὶ ἐπανεφέρον εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων τὰς παλαιὰς παραδόσεις τῆς θρησκείας ἢ ἐσατίριζον τὰς κοινωνικὰς κακίας καὶ ὑπεδείκνυσαν τοὺς ὑπὲρ ἀνορθώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων ἀγῶνας τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐπήνουν αὐτὸν διὰ τοῦτο ἢ ἄλλα τοιαῦτα ἐκέρυττον. Τῷ ὄντι δὲ ἢ ἐπὶ Αὐγούστου γενεὰ εἶχε γίνεαι ἠθικωτέρα τῆς ἀμέσως προηγουμένης, ἀλλὰ δυστυχῶς ἢ βελτίωσις δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ, διότι ἢ διαφθορὰ εἶχεν ἤδη εἰσδύσει πολὺ βαθέως καὶ οὐδὲν ἴσχυον τὰ προσκαίρως ληφθέντα μέτρα, ἢ δὲ παλαιὰ θρησκεία οὐδεμίαν εἶχεν ἀνορθωτικὴν καὶ ἠθικὴν δύναμιν.

Με ὄλην ὄμως τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐνεργείας τοῦ Αὐγούστου, τὸν αἰῶνα αὐτοῦ χαρακτηρίζει τάσις πρὸς βελτίωσιν, πρὸς ἰδεῶδες τι ὑπέρτερον τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ συμφερόντων, τάσις ὄμως προερχομένη μᾶλλον ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ Αὐγούστου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν καὶ ὄχι ἐξ ἐνδομύχου συναισθήσεως τοῦ ἔθνους· ὅθεν· προσποιήσις εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς κοινωνίας, ἔπειτα δὲ μετ' ὀλίγον ραγδαία πάλιν παρακμὴ καὶ κατὰπτωσις.

Ταύτης λοιπὸν τῆς νέας τῶν πραγμάτων κλίσεως καὶ διευθύνσεως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ μετὰσχη καὶ ἡ γραμματεία· καὶ δὴ ἐρχόμεθα ἐπὶ τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτῆς. Ἀφ' οὗ δηλαδὴ οὐσιωδῶς μετεβλήθησαν τὰ αἰτία, τὰ ὅποια τὴν ἐνέπνεον, ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ προσλάβῃ μορφήν ἄλλην ἐκείνης, ἣν εἶχεν ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Κικέρωνος, ἦτοι κατὰ τὴν ἀμέσως προηγουμένην γενεάν. Ὅχι πλέον ὅπως ἄλλοτε ἡ Ρώμη καὶ ἡ πολιτεία, ἀλλ' ἡ Ρώμη καὶ ὁ Αὐγούστος ἐγένοντο τὸ κέντρον τῆς κινήσεως καὶ ἐν τοῖς γράμμασιν. Ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τῆς εὐνοίας, ἣν ἐπεδαψίλευεν εἰς τοὺς τῶν γραμμάτων καλλιεργητάς, ὑποβοηθούμενος εἰς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Ἀσινίου Πολλίωνος, καὶ κατ' ἐξοχὴν τοῦ Μαικήνα, ἔκαμεν ὥστε νὰ ὑπουργῶσι καὶ ὑπηρετῶσι τὰ γράμματα εἰς τοὺς ἰδίους αὐτοῦ σκοποὺς, τὰ κατέστησεν, ὡς εἶπομεν, ὄργανον τῶν μεταρρυθμιστικῶν σχεδίων καὶ κήρυκας τῶν ἐπαίνων του.

Ὅθεν ἐγίνεν ἡ ποίησις μάλιστα, ἀλλὰ καὶ ἡ γραμματεία καθόλου, θρησκευτικώτερα καὶ ἠθικώτερα κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ κατὰ βάθος ὀλιγώτερον εἰλικρινῆς ἢ πρότερον καὶ κολακευτικώτερα, τοῦτο ὄμως ὄχι, ὡς ἀνωτέρω ὑπεδείξαμεν, ἀπὸ σκοποῦ καὶ ἀπὸ κακῆς προθέσεως, ἀλλ' ἐκ πεποιθήσεως καὶ προνοίας ὑπὲρ τοῦ τότε νομιζομένου ἀγαθοῦ. Τοῦτου δὲ φυσικὴ ἀκολουθία εἶναι, ὅτι εἶδη τινὰ τοῦ λόγου ἔπρεπε νὰ καταπέσωσι καὶ κατέπεσαν, οἷον ἡ ῥητορεία, ἣτις ζῆ καὶ ἀναστρέφεται καὶ προκόπτει μόνον ἐν ἐλευθέρᾳ πολιτεία καὶ γενικώτερον εἰπεῖν τὸν πεζὸν λόγον ἐπεσκίασεν ἡ ποίησις, ἣτις τρεφομένη ἀδιαλείπτως ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν σπουδῶν καὶ τῆς ἐλληνικῆς τέχνης καὶ τῆς κλασικῆς καὶ τῆς Ἀλεξανδρινῆς, ἔφθασε μάλιστα ὡς πρὸς ἐξωτερικὴν μορφήν καὶ τὴν ὀριστικὴν διατύπωσιν τοῦ ποιητικοῦ τῆς λέξεως χαρακτήρος εἰς ἀνυπέβλητον τελειότητα καὶ ἀκμὴν. Διὰ τοῦτο δὲ ἀκριβῶς κατὰ τὴν περίοδον τῆς ποιητικῆς ἀκμῆς ἔμεινεν

ὀπίσω ὁ πεζὸς λόγος, διότι δηλαδή ἡ μεγάλη τοῦ ποιητικοῦ λόγου ἀνάπτυξις βλαβερῶς ἐπιδραῖ ἐπὶ τὸν πεζὸν λόγον, ὅστις ἄλλως δὲν ἦτο καὶ εὐχερὲς τότε νὰ φθάσῃ εἰς ἀνώτερον τελειότητος σημεῖον μετὰ τὸν Κικέρωνα καὶ τὸν Καίσαρα. Ὅτι δὲ ἡ γραμματικὴ δρᾶσις τοῦ ἀνθους ἐκείνου τῶν Αὐγουστείων ποιητῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ προκαλέσῃ ἀντίδρασιν εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν. Τίς ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ Ὀρατίου ἀγνοεῖ τοὺς δυσηρεστημένους ἐκείνους, οἵτινες δὲν ἠρέσκοντο εἰς τὴν σύγχρονον ποίησιν, ἀλλ' ἐπρωτίμων καὶ ἐπήγνον τοὺς παλαιούς; Καὶ χωρὶς δὲ νὰ τὸ εἴπωμεν, εὐχερῶς ἐννοεῖται, ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἀπεφαίνοντο οὕτως ὑπείκοντες εἰς ὠρισμένας καὶ σταθερὰς ἀρχὰς ὄχι μόνον γραμματειακὰς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ πολιτειακὰς. Ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐν πᾶσι ἐπρωτίμων τὰ παλαιά, ἦσαν οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τοῦ Αὐγούστου καὶ τῶν οἰωνδῆποτε ὀπαδῶν του. Ἄλλ' οἱ ἀγῶνές των ὑπῆρξαν μάταιοι· οὔτε τὸ ἀρχαῖον πολιτευμα ἀνέζησε πλέον, οὔτε οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλλωσι τοὺς νέους. Ὁ Βιργίλιος καὶ ὁ Ὀράτιος θὰ ζῶσιν, ἐφ' ὅσον θὰ ζῆ ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ ἡμέρωσις, τοῦ δὲ Ἐννίου καὶ τῶν ἄλλων παλαιῶν, τῶν πλείστων, μετ' εὐλαβείας περισυλλέγομεν οἱ φιλόλογοι λείψανα μόνον καὶ ἀποσπάσματα. Τῶν συγχρόνων τὴν γνώμην ἐκύρωσε καὶ ἡ γνώμη τῶν μεταγενεστέρων. Δὲν ἦτο δὲ τυχαία τις ἡ γνώμη τῶν συγχρόνων, διότι οὐδέποτε ἄλλοτε πρότερον ὑπῆρξε πρᾶξ τοῖς Ῥωμαίοις καθόλου τόσον διαδεδομένη ἡ παιδεία ὅσον τότε, ἐπὶ Αὐγούστου. Τότε εἶχον ἰδρυθῆ καὶ βιβλιοθηκαὶ δημόσιαι, ἡ τοῦ Πολλίωνος ἐν τῷ ἀτρίῳ τῆς Ἐλευθερίας, ἡ τοῦ Αὐγούστου ἐν τῷ ναφ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Παλατίῳ καὶ ἡ ἄλλη ὡσαύτως τοῦ Αὐγούστου ἐν τῇ Ὀκταβίᾳ στοᾶ. Τότε εἶχεν εἰσαχθῆ τὸ ἔθος τοῦ νὰ γίνωνται ἐνώπιον ἀκροατῶν ἐπὶ τούτῳ προσκαλουμένων δημόσια ἀναγνώσματα ποιητικῶν ἢ πεζῶν συνθεμάτων, ὅπερ ἔθος ἔσχε τοῦτο ἴσως τὸ κακὸν ἐπακολούθημα, τοῦ νὰ καταστήσῃ οὕτως εἰπεῖν ἀριστοκρατικώτεραν κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἰδίως μορφήν τὴν ποίησιν, ἐνεκα τοῦ περιορισμένου καὶ ἐκλεκτοῦ κύκλου τῶν ἀκροατῶν, δι' οὗς προωριζέτο.

Τοιοῦτος εἶναι περίπου ὁ γενικὸς χαρακτηρισμὸς, διὰ μετὰ τῶν γραμμῶν, τῆς Αὐγουστείας γραμματείας.

Ἄλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν ἀγωγὴν καὶ ἐκπαίδευσιν τῶν νέων ὀχι ὀλίγον ἐπέδρασεν ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων...

Ἄς ὀρίσωμεν τῶρα χρονολογικῶς τὴν περίοδον, περὶ ἧς ὀμιλοῦμεν. Ἄς τάξωμεν τὰ χρονικὰ σημεῖα τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῆς περιόδου ταύτης, ἐντὸς τῶν ὀποίων χρονικῶν σημείων θὰ περιλάβωμεν τοὺς Αὐγουστείους ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς καὶ θὰ καταλέξωμεν τὰ προϊόντα τῆς διανοίας καὶ τῆς τέχνης αὐτῶν. Κυρίως εἰπεῖν ὀ αἰὼν τοῦ Αὐγούστου πρέπει νὰ ἀρχῆται κατὰ τὸ ἔτος 31 π. X. ὅτε συνέβη ἡ παρὰ τὸ Ἄκτιον ναυμαχία, ἧτις καὶ ἔκρινε τὰ πράγματα ὕπερ τοῦ Ὀκταβίου. Ἄλλ' ἂν λάβωμεν τὸ ἔτος τοῦτο ὡς ἔτος τῆς ἀρχῆς τῆς περιόδου, ποιήματα τῶν Βιργιλίου ἐκ τῶν Βουκολικῶν καὶ τῶν τοῦ Ὀρατίου, προγενέστερα ὄντα, θὰ μείνωσιν ἔξω τῆς Αὐγουστείας περιόδου, ὅπερ ἄτοπον. Ὀλόκληρος ὀ Βιργίλιος καὶ ὀλόκληρος ὀ Ὀρατίος πρέπει νὰ περιλαμβάνωνται εἰς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα, διότι οἱ δύο οὔτοι ποιηταὶ εἶναι ἡ καλλίστη καὶ τυπικωτάτη τοῦ αἰῶνος ἐκεῖνου ποιητικὴ ἔκπροσώπησις· ἔξ ἀνάγκης λοιπὸν πρέπει ν' ἀναβιβάσωμεν ὀλίγον κατὰ χρόνους τὸ ὄνορον καὶ δὴ τάσσωμεν αὐτὸ εἰς τὸ ἔτος 42 π. X. τὸ ἔτος δηλαδὴ τῆς ἐν Φιλίπποις μάχης καὶ τῆς ἠττης τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Κασίου. Τὸ δὲ τέλος τῆς Αὐγουστείας περιόδου τάσσωμεν φυσικῶς εἰς αὐτὸ τὸ ἔτος τῆς τελευτῆς τοῦ Αὐγούστου, ἧτο τὸ 14 μ. X.

Πρὸ τοῦ Αὐγούστου εἶχον ἠδὴ ἀποθάνει πάντες οἱ ἔξοχοι ἄνδρες οἱ ὀπωσδὴποτε λαμπρύναντες τὸν αἰῶνά του : ὀ Βιργίλιος τῷ 19 π. X. καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον ὀ Τίβουλλος, ὀ Προπέρτιος τῷ 15 π. X., ὀ Ἄγρίππας τῷ 12 π. X., ὀ Ὀρατίος τῷ 8 π. X. καὶ ὀλίγον πρὸ αὐτοῦ ὀ Μαικήνας—τῷ 11 π. X. ὀ Μεσσάλας. Μόνον ὀ Ὀβιδίος καὶ ὀ Λίβιος ἔτελεῦτησαν ἀμρότεροι τέσσαρα ἔτη μετὰ τὸν αὐτοκράτορα. Ὀ αἰὼν λοιπὸν τοῦ Αὐγούστου ἀρχεται κατὰ τὸ ἔτος 42 π. X. καὶ λήγει κατὰ τὸ ἔτος 14 μ. X. ἧτοι διαρκεῖ ἔτη, ἔξ καὶ πενήντα. Ἄν δὲ περιορισθῶμεν εἰς τοὺς ποιητὰς—διότι ποιητικὴ εἶναι κατ' ἔξοχὴν ἡ περίοδος—καὶ μάλιστα τοὺς ἐπιφανεῖς καὶ θελήσωμεν δύο ποιητὰς νὰ τάξωμεν ὡς ὀρια εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ Αὐγουστείου αἰῶνος, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι μετὰ τοῦ Βιργιλίου ἀρχεται ὀ αἰὼν καὶ λήγει μετὰ τοῦ Ὀβιδίου, ὅστις, ὡς ὀ ἴδιος λέγει, *vidit tantum Virgilium, τὸν εἶδε μόνον*.

διότι ἦτο κατὰ εἰκοσιεπτὰ ἔτη νεώτερος· ὅτε τὸ 19 π.Χ. ἀπέθανε, ὁ Βιργίλιος, ὁ Ὀβίδιος ἦτο μόνον εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν.

Καιρὸς εἶναι νὰ ἴδωμεν τίνας ποιητὰς καὶ τίνας συγγραφεῖς περιλαμβάνει ἡ Αὐγουστεία περίοδος, τίνες εἶναι μάλιστα οἱ ποιηταί, οἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ δοθῇ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς ἀκμῆς ἐκεῖνος ὁ ἰδιάζων εἰς τὴν γραμματείαν χαρακτηριστῆρ, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐλέγομεν, ἡ ἀκρίβεια τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς καὶ τῆς φιλοκαλίας ἢ ἐντέλεια.

Βεβαίως πλείστοι καὶ δὴ ἐπιφανέστατοι ἄνδρες ἠσχολήθησαν περὶ τὰ διάφορα μέρη τοῦ πεζοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ μορφή καὶ τοῦ λεκτικοῦ χαρακτηριστῆρος ἡ ἀκρίβεια δεικνύουσιν ἀρχὴν παρακμῆς. Ὁ Κικέρων καὶ ὁ Καῖσαρ ἔμειναν ἀνυπέρβλητοι. Ἐκ δὲ τῶν συγγραφέων ὀλίγους μόνον ἐδῶ ἀναφέρομεν, ἱστορικοὺς μάλιστα—διότι ἡ ἱστοριογραφία εἶχε τότε εὐρὺ τὸ στάδιον—τὸν Ἀσίνιον Πολλίωνα, τὸν Μεσσάλαν, τὸν Ἀγρίππαν, αὐτὸν τὸν Αὐγουστον, τὸν Ὀκτάβιον Μούσαν, τὸν Τρωῶγον Πομπήϊον, τὸν Ὑγῖνον, τὸν ἔφορον τῆς ἐν Παλατίῳ βιβλιοθήκης, τὸν πολυμαθέστατον Βέριον Φλάκκον, τὸν περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ἀκμάσαντα σοφιστὴν Ῥουτίλιον Λοῦπον, τὸν μέγαν ἀρχιτέκτονα Βιτρούβιον καὶ ἄλλους. Δι' ἡμᾶς ὅμως σήμερον εἰς μόνον ἀνὴρ ἐκπροσωπεῖ κυρίως τὴν ἐπὶ Αὐγούστου πεζογραφίαν, ὁ ἱστοριογράφος Τίτος Λίβιος. Ἐρχόμεθα εἰς τοὺς ποιητὰς.

«Ἄν εἰς τὸν Βιργίλιον, λέγει ὁ Patin (1), προσθέσωμεν τὸν Ὀράτιον, ὃν κατέστησεν ἀπὸ τοῦ Βιργιλίου ἀχώριστον ὄχι μόνον ἢ ὑπὸ τινα ἔποψιν ὁμοιότης τῆς διανοίας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν τῇ ποιήσει ἐπιτυχία καὶ τοῦ βίου αἰ περιπέτεια, ἂν τοῦ Ὀβιδίου προτάξωμεν ἐκείνους, οἵτινες προσέδραμον αὐτοῦ καὶ οὕτως εἶπεῖν προεκήρυσαν αὐτόν, τὸν Προπέρτιον δηλονότι καὶ τὸν Τίβουλλον, ἂν δὲ προσγράψωμεν ἀκόμη εἰς τὸν βραχὺν τούτον κατάλογον τὰ ὄνόματα τῶν διδακτικῶν ποιητῶν Γρατίου καὶ Μανιλίου καὶ ἀναφέρωμεν τέλος διὰ τὴν ἐξαιρετον αὐτοῦ κομψότητα, τὸν μυθογράφον Φαῖδρον, ὅστις ὅμως οὐδὲν πιθανώτατα ἐδημοσίευσεν πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Τιβερίου, θὰ ἔχωμεν μνημονεύσει πᾶν ὅ,τι σχεδὸν σήμερον ἐκπροσωπεῖ τὴν ποίησιν μιᾶς περιόδου κοινωνικῆς ἡρε-

1) Γάλλος φιλόλογος τοῦ 19ου αἰῶνος.

μίας, καθ' ἣν ἡ τέχνη τῶν στίχων ἀνάμικτος πρὸς τε τὰς ἡδονὰς καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν Ῥωμαίων, κόσμημα τῆς χλιδῆς ἅμα δὲ καὶ τῆς διαφθορᾶς αὐτῶν, ἀπησχόλει συγχρόνως καὶ πολυαριθμούς συγγραφεῖς ἐξαιρέτους καὶ μέγα πλήθος ἐθελοντῶν ἐρασιτεχνῶν». Φοβερὰν ὅμως καταστροφὴν ἐπήνεγκεν ὁ χρόνος.

Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν ἐκείνων συγγραφέων καὶ ἐκ τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν ἐρασιτεχνῶν τῶν διαγωνιζομένων, τῶν ἀνηκόντων εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας σχολὰς, τί διεσώθη; τί ἐκπροσωπεῖ σήμερον τὴν ποίησιν τοῦ αἰῶνος τοῦ Αὐγούστου; «Ἀκούσατε!» Ὁ Βιργίλιος, ὁ Ὀράτιος, ὁ Τίβουλλος, ὁ Προπέρτιος, ὁ Ὀβίδιος. Τίποτε ἄλλο! Τόση δόξα, τόσαι ἐπευφημίαι, τόσα ἐγκώμια, τόσα χειροκροτήματα ἴσως, μάτην ἀπενεμήθησαν, ἐχάθησαν. Καὶ τὸ δυστύχημα εἶναι, ὅτι δὲν ἐχάσαμεν μόνον τὰ ἀνάξια λόγου, ἀλλὰ σὺν αὐτοῖς καὶ πολλὰ ἀξιόλογα. Θὰ εἶχε πάντως ἀξίαν τινὰ ἐκεῖνος ὁ Λεύκιος Ἰούλιος Κάλιδος, ὃν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀττικοῦ μνημονεύει ὁ Κορνήλιος Νέπως λέγων περὶ αὐτοῦ τὰ ἀξιοσημείωτα ταῦτα:

«Quem post Lucretii Catulique mortem multo elegantissimum poetam nostram tulisse aetatem vere videor posse contendere». Elegantissimus μετὰ τὸν Λουκρήτιον καὶ τὸν Κάτουλλον—μεγάλους, πολὺ μεγάλους ποιητὰς—διατείνεται ὁ Νέπως ὅτι ἦτο ὁ Κάλιδος, καὶ ὅμως ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ χωρίον ἐκεῖνο τοῦ Νέπως, θὰ ἠγνοοῦμεν καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομά του καὶ αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν του! Μήπως δὲν θὰ εἶχον ἀξίαν τοῦ Γάλλου αἰ ἐλεγείαι, αἰ κωμῳδίαί τοῦ Φούνθανίου, αἰ τραγωδίαί τοῦ Πολλίωνος καὶ τοῦ Βαρίου, τοῦ Ὀβιδίου ἢ Μήδειαι; Εἶναι δυνατόν νὰ ἦσαν ὅλως ἀνάξια λόγου ἔργα τὰ ἐπικά ποιήματα τοῦ Βαρίου, τοῦ Ραβιρίου, τοῦ Κορνηλίου Σεύηρου καὶ τοῦ Πέδωνος τοῦ Ἀλβινοσιανοῦ ἢ τὰ διδακτικὰ καὶ περιγραφικὰ τοῦ Μάκρου; Καὶ ὅμως παντελῶς θὰ τὰ ἠγνοοῦμεν, ἂν ἄλλοι ποιηταὶ ἢ συγγραφεῖς δὲν ἔκαμνον εὐφημον μνείαν αὐτῶν, ἂν ἔλειπεν ὁ Σελέκας, ὁ Κυντιλιανός, ὁ Πάτερκλος, ἂν ὁ Βιργίλιος, ὁ Ὀράτιος, ὁ Ὀβίδιος δὲν τοὺς ἐθεώρουν ἴσους καὶ ἐνίοτε ἀνωτέρους των.

Ἐλάβομεν καὶ ἄλλοτε ἀφερμὴν νὰ ὑποδείξωμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων οὐδὲν γίνεται ἄνευ λόγου, καὶ τούτου ἕνεκα λόγος τις πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ εἰς τὸ ἐδῶ παρατηρούμενον γεγονός. Θὰ ὑπάρχη ἀρετὴ τις ἢ ἀρεταὶ τινες, δι' ἃς ἐσώθησαν ὅσοι

ἑσώθησαν. Δὲν εἶναι δυνατόν ἐπὶ τοσοῦτον οἱ ἄνθρωποι νὰ ἠπατήθησαν. Δύναται τις τὸ πολὺ νὰ δεχθῆ ὅτι ἔργα τινὰ κατὰ τύχην ἐχάθησαν, δὲν διεσώθησαν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῆ περὶ πάντων. Ὅσα ἐχάθησαν προφανῶς δὲν ἦσαν κτήματα ἑσαεὶ, ἀλλ' ἀγωνίσματα ἐς τὸ παραορήμα. Ἐδῶ ἐγκεῖται ὁ λόγος τῆς ἀπωλείας. Ἄλλ' ὁ λόγος οὗτος δὲν ἐκτυλίσσεται, δὲν ἀναπτύσσεται προχείρως καὶ δι' ὀλίγων λέξεων. . . Μανθάνοντες τίνες ἀρεταὶ κατέστησαν τοὺς ἐξόχους ἐκείνους ποιητὰς ἀξίους νὰ ζήσωσι, θὰ ἐννοήσητε συγχρόνως διατὶ ἔζησαν, θὰ σκεφθῆτε τότε, ὅτι οὐδόλως εἶναι θαυμάσιον τὸ παράδοξον φαινόμενον, ὅτι δηλαδὴ πεντὰς ποιητῶν ἤρκεσε νὰ λαμπρύνῃ τὴν κοσμοκράτειραν πόλιν ἔσον καὶ αἱ κατακτήσεις αὐτῆς αἱ ἀχανεῖς, ὅτι ἄδοξος θὰ ἦτο πᾶσα ἢ λοιπὴ δόξα τοῦ Αὐγούστου, ἂν ἢ σκιά τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορος δὲν ἐπεφαίνετο εἰς τὰς ἔπειτα γενεὰς ἀπαραιτήτως καὶ ἀχωρίστως συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου καὶ τοῦ Ὀρατίου.

(1891)

Σ. Κ. Σακελλαρόπουλος

Ἡ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ.

Διηγείται ὁ Πλούταρχος, ὅτι ὀλίγον πρὸ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἔζη, οἱ ἐπιβάται νηὸς πλεούσης πλησίον τῆς νήσου Παξῶν ἤκουσαν ἐξαίφνης νύκτα τινὰ φωνὴν ἀπὸ τῆς νήσου καλοῦσαν ἓνα τῶν πλεόντων, εἰς ὃν ἢ ἄγνωστος φωνὴ ἔδωκε τὴν ἐντολήν ν' ἀναγγεῖλη, ὅτι ἀπέθανεν ὁ μέγας Πάν. Ἡ διήγησις αὕτη ἐμπερικλείει ἐν τῷ μελαγχολικῇ αὐτῆς ἐκφράσει ἀσαφῆ τινὰ ἐννοίαν τῆς κοινωνικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐπαναστάσεως, πρὸς ἣν ἔβαινεν ὁ ἀρχαῖος κόσμος, τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀναμορφώσεως, ἣς κοίτις ὑπῆρξεν ἢ Ναζαρέτ τῆς Παλαιστίνης. Ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ περὶ τὰς δύο δεκαετηρίδας πρὶν ἢ γεννηθῆ ἐν Χαιρωνείᾳ ὁ Πλούταρχος ἀπέθνησκεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐν μέσῳ δύο ληστῶν ἐκείνος, ὃν ἢ πίστις τῶν αἰῶνων ἐλάτρευσε καὶ λατρεῖε ὡς θεᾶνθρωπον.

Ὁ Ἰησοῦς, ἐμφανισθεὶς ἐν μέσῳ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, τοῦ ὅπου ἡ θρησκεία εἶχε περιπέσει εἰς τὴν ἀπλήν πλήρωσιν ἐξωτερικῶν τιῶν τύπων, ἀλλ' ὅστις ἀνεκινεῖτο ἤδη ὑπὸ ἰδεῶν ὑπερτέρων καὶ πόθων ὑψηλοτέρων, οὓς ἐξέκαιον αἱ περὶ Μεσσίου προφητεῖαι, ἐκήρυξε τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀγάπην, τὴν ἀνυπόκριτον πρὸς τὸν ἓνα Θεὸν πί-

στιν και τήν ἀδελφότητα τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀγνότης τῆς καρδίας και ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ τήρησις τοῦ ἐλέου, τῆς πίστεως και τῆς κρίσεως ἦσαν κατὰ τὰ διδάγματα τοῦ υἱοῦ τῆς Μαρίας αἱ ὁδοὶ αἱ ἄγουσαι εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ κηρυσσομένην βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὁ Ναζωραῖος προφήτης ἐγνώριζεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐνθους Θεὸν ὑψηλότερον, εὐγενέστερον, μὴ ἔχοντα ὀρισμένην ἔδραν, ἀλλὰ παρόντα πανταχοῦ και πάντοτε, μὴ ζητοῦντα μόνον ὀλοκαυτώματα και θυσίας, οἳ ἦσαν οἱ θεοὶ τῶν ἐθνικῶν, ἀλλ' ὄντα πνεῦμα, θέλον προσκύνησιν ἀνάλογον, τελουμένην ἐν πνεύματι και ἀληθείᾳ. Ὡς δὲ ὑψηλὸς και μέγας ἦτο ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος Θεός, οὕτω και ἡ ἀγάπη, ἦν ἐδίδασκεν ὁ θεοσέσιος ἀγορητής, ἐλέγετο μὲν ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ἀλλ' ἦτο εὐρυτάτη, διότι δὲν περιορίζετο εἰς μόνον τὸν οἰκεῖον και φίλον, εἰς μόνον τὸν ὁμόπιστον και ὁμόφυλον, ἀλλ' ἐξετείνεται και εἰς πάντα ἄνθρωπον, και εἰς αὐτὸν τὸν ἐχθρόν, ὁμοίᾳ πρὸς τὴν ἀγάπην τοῦ πατρὸς τοῦ οὐρανοῦ, ὅστις ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐξ Ἰσου ἐπὶ ἀγαθοῦς και πονηροῦς και βρέχει ἐπὶ τε δικαίους και ἀδίκους.

Ἐποῖα διαφορὰ μεταξὺ τῶν ὑψηλῶν τούτων διδαγμάτων και τῶν παχυλῶν, πολλάκις ἀπανθρώπων, πάσης εὐγενοῦς ἰδέας ἐστερημένων πρώτων θρησκευμάτων τοῦ ἀγρίου! Ἀλλὰ και ὁποῖα πρόδοσις ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ μονοθεϊσμοῦ, ἀπ' αὐτῆς τῆς Περσικῆς λατρείας τοῦ Μίθρα, ἀπ' αὐτῶν τῶν θεῶν τῆς Ἑλλάδος και τῆς Ρώμης τῶν ἐχόντων ἀνθρωπίνην τὴν μορφήν, ἀλλὰ και τὰ πάθη ἀνθρώπινα. Ὡς αἱ περιορισμέναι ἐλληνικαὶ πολιτεῖαι, ὡς τὰ διεσπαρμένα ἀνατολικά κράτη συνεχωνάοντο ἐπὶ Αὐγούστου εἰς τὴν ἐνιαίαν βασιλείαν τῆς Ρώμης, οὕτως εὐηγγελίζετο ὁ ὑψηλὸς τῆς νέας θρησκείας ἰδρυτής τὸν ἀφανισμὸν τῶν μικρῶν ἐκείνων θεῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐνώπιον τοῦ ἐνὸς και μεγάλου πατρὸς τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ δὲν ἠφρανίζοντο μόνον τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνικῶν, ἀλλὰ μετ' αὐτῶν κρημνιζομένων συγκατελύοντο οἱ φραγμοὶ οἱ χωρίζοντες τὰ ἔθνη, συγκαθηρεῖτο ἡ διαίρεσις ἡ διασπῶσα τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἐλευθέρους και δούλους, και διενέμετο ἡ αὐτὴ δικαιοσύνη και παρείχοντο ταῦτά δικαιώματα εἰς πάντας καθὸ πεπλασμένους κατ' εἰκόνα και ὁμοίωσιν τοῦ θεοῦ προσώπου.

Ἐν ᾧ δ' αἱ ἀλήθειαι αὗται ἦσαν οὕτω μεγάλαι και αἱ κηρυσσομέναι ἀρεταὶ οὕτως ὑψηλαί, ἀφελῆς και παντὸς μεταφυσικοῦ

δγκου ἑστερημένη, πειστική ἄνευ σοφιστικῆς ζητήσεως, πάναγνος ἄνευ φαρισαϊκῆς καυχησιολογίας ἦτο ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ.

Ἐπηύξανε δὲ τῶν αἰωνίων ἐκεινῶν ἀληθειῶν τὴν πειθῶ αὐτὸ τὸ παράδειγμα τοῦ θείου κήρυκος, αὐτὸς αὐτοῦ ὁ βίος, ὃν ἐπεσφράγισεν ἡ ἀνάρτησις ἀπὸ τοῦ σταυροῦ.

Ἀλλὰ τὸ μαρτύριον ἐκεῖνο τὸ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ δὲν ὑπῆρξεν ὁ τάφος τοῦ ὑψηλοῦ κηρύγματος. Ὁ ἀκάνθινος στέφανος ὁ περιβάλλων τὴν κεφαλὴν τοῦ ἑσταυρωμένου ἦτο δεῖγμα ἀτιμίας εἰς μόνους τῶν διωκτῶν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς. Ἀλλ' ἐκεῖνος, ὃν οἱ Σαδδουκαῖοι τοῦ ναοῦ καὶ οἱ Φαρισαῖοι καὶ ὁ ἐν Ἰουδαίᾳ ἀντιπρόσωπος τῆς Ρωμαϊκῆς ἀρχῆς ἀνεβίβασαν εἰς τὸν σταυρὸν ὡς συγκατάδικον ληστῶν, εἶχεν ἤδη περὶ ἑαυτὸν κύκλον ὁμιλητῶν, οἵτινες ἠγάπησαν αὐτὸν περιπαθῶς καὶ ἐνεστερνίσθησαν τὰ διδάγματα τοῦ. Ἡ ὑψηλὴ τοῦ διδασκαλίας δὲν συναπεσβέσθη μετ' αὐτοῦ ἀφέντος τὸ πνεῦμα ἐν τῷ Κρανίου τόπῳ, ἀλλ' ἐπέζησεν ἐν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, οἵτινες πορευθέντες ἐμαθήτευσαν κατὰ τὸ παράγγελμα αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Τὸ ἔργον τῶν ἀπαστόλων, τῶν πρώτων, οἵτινες ἀνέλαβον τὴν διδασκίαν τῶν σωτηρίων ἰδεῶν τοῦ μεγάλου διδασκάλου, ὑπῆρξεν ὑψηλόν, ἀλλὰ καὶ βαρύν. Ὑπῆρχον μὲν πολλὰ τὰ εὐκολύνονα τὴν ἐπιτέλειαν τῆς ἐντολῆς τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ καὶ πολὺ μεγαλύτεραι αἱ δυσκολίαι, πολὺ ἰσχυρότερα τὰ προσκόμματα.

Ὅτε οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ ἤρχισαν διαδίδοντας τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν, τὸ ἔδαφος ἦτο οὕτως εἰπεῖν παρεσκευασμένον ὅπως ὑποδεχθῆ τὸν γόνιμον ἐκεῖνον σπόρον. Διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ εἶχον πέσει οἱ φραγμοὶ οἱ χωρίζοντες τὴν Ἑλληνικὴν Δύσιν καὶ τὴν Ἀνατολήν, εἶχεν ἐπέλθει ἀνάκρασίς τις τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ, ἀνάμειξις τις τῶν δύο πολιτισμῶν καὶ τῶν χωριστῶν θρησκευμάτων, ἡ δ' ἑλληνικὴ γλῶσσα, πανταχοῦ τῆς ἀνατολῆς διαδοθεῖσα εἶχε γίνει ὁλοκαίρι διεθνῆς τις σύνδεσμος ἔθνῶν τέως διεστώτων, καὶ ἀντιμαχομένων. Ἡ δὲ ὑπὸ τοὺς ρωμαϊκοὺς αἰετοὺς ἐπελθοῦσα πολιτικὴ συνένωσις τοῦ μεγίστου μέρους τῆς εἰς τοὺς ἀρχαίους γνωστῆς ὑψηλῆς καὶ ἡ συμπαραομαρτοῦσα μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς συγκοινωνίας καθίστανον τὰς λεωφόρους καὶ τὰς τρίβους

τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἐπ' Ἰσῆς βατάς εἰς τὰς νέας ιδέας ὡς καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον. Τοῦ δ' ἐμπορίου τούτου παράγοντες κυριώτατοι ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ πλουτισμοῦ ἀκαταπόνητοι διάδοχοι τῶν Φοινίκων, οἱ αἰώνιοι ἔμποροι οἱ πρὸς οὐδεμίαν ἀποκνοῦντες ὁδὸν ἄγουσαν εἰς κέρδος. Ἀφ' οὗ δὲ διὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν γυναικῶν ἡ νέα διδασκαλία ἀπέκτησεν ὁσημέραι πλείονας ὁδοὺς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ καὶ τῇ λοιπῇ Ἰουδαίᾳ, δὲν ὑπῆρξε δύσκολος ἢ καὶ ἐκτὸς τῆς Ἰουδαίας ἐξάπλωσις τῶν ιδεῶν ἐκείνων.

Καὶ πρῶτοι μὲν δεξιώτατοι πράκτορες τῆς ἀναγεννήσεως ὑπῆρξαν οἱ Ἰουδαῖοι μικρέμποροι ἔσοι ἤδη εἶχον προσχωρήσει εἰς τὴν νέαν θρησκείαν, οἵτινες, διεισδύσαντες πανταχοῦ, μετὰ τῆς περιζητήτου αὐτῶν ἐμπολῆς διέδιδον κατ' ὀλίγον, ὑποκώφως, ἱεροκρυφίως τὰς ιδέας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Προσφορώτατον δὲ ὄργανον πρὸς ἐξάπλωσιν τῶν νέων τούτων ιδεῶν ὑπῆρξεν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, χρησιμεύουσα ὡς διεθνὲς οὕτως εἶπειν μέσον πνευματικῆς ἐπικοινωνίας ἔνεκα τῆς μεγάλης αὐτῆς διαδόσεως ἀπὸ τῶν μετ' Ἀλέξανδρον χρόνων. Αἱ δὲ ὑπηρεσίαι, ἃς παρείχεν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἦτις ἦτο γνωστὴ ἐπ' Ἰσῆς ἐν Ἰουδαίᾳ καὶ ἐν Ῥώμῃ, ἦσαν τοιαῦται, ὥστε καὶ τὰ εὐαγγέλια ἐν αὐτῇ γραφέντα διεδόθησαν καὶ αὐτῶν δὲ τῶν ἀποστόλων ἔσοι ἔτυχον νὰ μὴ γνωρίζωσιν αὐτὴν προσέλαβον γραμματεῖς Ἑλληνας, ὅπως δι' αὐτῶν συνεννοῶνται μετὰ τῶν νεοσυστάτων χριστιανικῶν κοινοτήτων. Ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ ἀκόμη οἱ Ἀπόστολοι ἐπιληφθῶσι συστηματικῶς τοῦ ἔργου τῶν, οἱ περιπλανώμενοι ἐκεῖνοι Ἰουδαῖοι ἔμποροι προηγήθησαν αὐτῶν ποιῶντες προσηλύτους, οὕτω δὲ ἤδη ἐν ἔτει 50 εὕρισκοντο χριστιανοὶ ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἡ Ἰουδαϊκὴ τῆς μεγάλης πόλεως συναγωγὴ ἀνεκυκᾶτο ὑπὸ τῶν νέων ιδεῶν, δὲν ἔλειψαν δὲ καὶ ταραχαὶ ἐντεῦθεν προκληθεῖσαι καὶ ἀναγκάσασαι τὸν αὐτοκράτορα Κλαύδιον νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκδίωξιν τῶν Ἰουδαίων νεωτεροποιῶν.

Ἀλλὰ τὰς εὐκολίας τὰς προσδοποιούσας τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ παρέλυσαν ἐξ ἑτέρου μεγάλα κωλύματα, ἀναχαιτίζοντα τὴν αὐξῆσιν αὐτοῦ. Ἐν αὐτῇ τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ ραββινισμὸς ὠρθοῦτο ἀντιμέτωπος τῆς νέας θρησκείας, παρακωλύων τὴν ἀποδοχὴν καὶ διάδοσιν αὐτῆς. Ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις χώραις τῆς Ἀνα-

τολής και κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν Εὐρώπην οὐσιώδες πρόσκομμα ἦτο ἡ ἔμμογή τῶν ἐθνῶν εἰς τὰ πατροπαράδοτα θρησκευόμενα. Ἡ αὐστηρά τοῦ χριστιανισμοῦ ἠθικὴ προσέκρουεν εἰς τὸν φιλήδονον τῶν ἐθνικῶν βίον καὶ εἰς τὰ ἀνειμένα αὐτῶν ἡθῆ· ἡ ἀπλότης τῆς νέας λατρείας ἀντέκειτο εἰς τὸ φιλόρτον καὶ πολυθύτον τῆς εἰδωλολατρείας· ὁ Ἰησυχος, μεμονωμένος καὶ σχεδὸν λαθραῖος βίος τῶν ὁπαδῶν τῆς νέας θρησκείας καὶ ἡ τέλεισις τῶν ἰδιαιτέρων παρ' αὐτοῖς θρησκευτικῶν νομίμων παρείχον ἀφορμὴν εἰς μυρίας περὶ αὐτῶν προκαταλήψεις, καθίστανον αὐτοὺς ὑπόπτους εἰς τοὺς ἀμυήτους διὰ τὴν νομιζομένην τῶν Χριστιανῶν μισανθρωπίαν καὶ ἀθειαν, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ἄλλως πρὸς τὰς ἀνεγνωρισμένας παλαιὰς θρησκείας ἐπεικὴ καὶ ἀνεξίθρησκον ῥωμαϊκὴν πολιτείαν παρώρμων εἰς δίωξιν τῶν Χριστιανῶν ὡς εἰσηγητῶν κακῶν δογμάτων καὶ ὡς ἀντιδρώντων εἰς αὐτοὺς τοὺς θεσμοὺς τοῦ κράτους.

Εἰς δὲ τὰ ἐξωτερικὰ ταῦτα προσκόμματα προσετίθεντο ἤδη κατ' αὐτὰς τὰς πρώτας μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Ἰησοῦ δεκαετηρίδας δυσχέρειαι προερχόμεναι ἐκ τῆς διχονοίας αὐτῶν τῶν μαθητῶν του. Ὡς ἡ ἄγραφος σωκρατικὴ διδασκαλία διαφόρως διευτυπώθη ἐν ταῖς συγγραφαῖς τοῦ Ξενοφώντος καὶ ταῖς τοῦ Πλάτωνος, οὕτω καὶ τοῦ Χριστοῦ τὰ λόγια δὲν ἀφήκαν εἰς τὴν ψυχὴν πάντων, ὅσοι παρηκολούθουν αὐτὸν ζῶντα, τὴν αὐτὴν ἠχώ, οὐδ' ἀντελήφθησαν πάντες αὐτῶν ὁμοίως. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν πρώτων τοῦ Χριστοῦ ἀποστόλων ἀνεφάνησαν ἤδη τὰ κακὰ τῆς τοιαύτης διαφόρου τῶν διδαγμάτων του ἀντιλήψεως, καὶ τὴν πρώτην ἐκκλησίαν ἐχώριζον ἤδη οὐ μόνον θεωρητικαὶ διαφοραί, ἀλλὰ καὶ ἀξιώσεις πρωτείων, προβαίνουσαι μέχρις ἀντεγκλήσεων. Ἰδίως δὲ τὸ χάσμα ἦτο βαθύτερον μεταξὺ τῶν Ἰουδαϊζόντων, τῶν ἰδρυτῶν τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, οἵτινες τὸν χριστιανισμὸν ἤθελον ἀναπόσπαστον ἀπὸ τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, τῶν σαββάτων καὶ τῆς περιτομῆς, καὶ τοῦ Ταρσέως ἐκείνου σκηνοποιοῦ, ὅστις ἀπὸ διώκτου τῶν χριστιανῶν ἐπιστραφεὶς εἰς τὸν χριστιανισμὸν, καίπερ μὴ ἀκούσας αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ διδάσκοντος, εἰσέδυσε βαθύτερον εἰς τὸ πνεῦμα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς δράσεως αὐτοῦ εἶπερ τις καὶ ἄλλος συνενέλεσεν εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ εὐαγγελίου τῆς νέας θρησκείας.

Ἄλλ' ἢ μὲν στενὴ ἔρμηνεῖα τῶν Ἱεροσολυμιτῶν, οἵτινες ἐν μέσῳ τῶν τύπων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ παρελθόντος ἐξήλειπον οὕτως εἰπεῖν αὐτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἦτο προωρισμένη νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὁρίων τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ὁ δὲ Παῦλος παραστήσας ὑψηλοτέραν καὶ θειοτέραν τὴν μορφήν τοῦ θεανθρώπου, ἀνέφξεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ὀρίζοντας εὐρυτάτους καὶ κατέκτησεν ἀνεπαισθήτως τὰς καρδίας, εὐαγγελιζόμενος τὸν Ἰησοῦν, περὶ οὗ ἐκήρυσσε, ὅτι «ἐγεννήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις».

Σπυρ. Π. Λάμπρος.

Αἱ πρῶται ἐκκλησῖαι.

Ὁ βίος τῶν πρώτων χριστιανῶν εἶναι φυσικὴ ἀπόρροια οὐ μόνον τῆς νέας διδασκαλίας αὐτῆς καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ καὶ τῶν περιστάσεων καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν αὕτη διεδίδετο. Ὁ χριστιανισμὸς, γεννηθεὶς καὶ αὐξηθεὶς εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐν ἀντιδράσει πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ εὐρεθεὶς ἀντιμέτωπος ἀντιφρονούντων διωκτῶν, εἶχεν, ὡς εἶκός ὅπως προκόψῃ, ἀνάγκην πάντως μὲν ἀφοσιώσεως καὶ ἀγάπης τῶν εἰς τὰ δόγματα αὐτοῦ προσερχομένων, ἐν μέρει δὲ καὶ μυστικότητος. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ὁ τύπος ἰδίᾳς τινὸς κεχωρισμένης κοινωνίας, ἀναλόγου πρὸς τοὺς θιάσους καὶ τοὺς ἐράνους τῶν ἀρχαίων, ὑφ' ὃν παρουσιάζονται αἱ πρῶται ἐκκλησῖαι καὶ ἡ ἀδελφότης τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὰς μελῶν.

Τῶν ἀδελφοτήτων τούτων, αἵτινες χωρὶς νὰ φθάνωσιν εἰς κατάργησιν τῆς προσωπικῆς ἰδιοκτησίας διετήρουν κοινὰ ταμεῖα καὶ εἶχον εἰς μέγιστον βαθμὸν ἀνεπτυγμένην τὴν ἰδέαν τῆς ἐλεημοσύνης καὶ τῆς ἐθελουσίας, κυριώτατος συνεκτικὸς δεσμὸς ἦτο ἢ ἐν κοινῷ προσευχῇ, ἢ τις ἠγγίαζε τὸν ἅπαντα τῶν χριστιανῶν βίον. Τὴν συνάθροισιν τῶν πιστῶν ἀπησχόλει ἢ ἄσις τῶν ψαλμῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὡς καὶ ἀρτιφανῶν χριστιανικῶν ὕμνων, ἢ ἀκρόασις τῶν ἐπιστολῶν τῶν ἀποστόλων καὶ τῆς περὶ αὐτῶν κατηχητικῆς ἐρμηνείας. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς σιγῆς τῶν διὰ πέπλου κεκαλυμμένων γυναικῶν ἐκ τῶν τάξεων τῶν ἀνδρῶν ἠκούετο οἶον ἔμπνους ἢ φωνή τινος τῶν παρακαθημένων, ἐκφωνοῦντος δίκην προφήτου ψαλμοὺς ἢ εὐλογίας, ὕμνους ἢ ᾠδὰς, διδασχὰς ἢ προφη-

τείας. Οί δ' ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν ᾧ ἐγένετο ἡ συνάθροισις τῶν πιστῶν, συνερχόμενοι ὑπεδέχοντο τὰς ἐπιφωνήσεις ταύτας, αἵτινες ἐθεωροῦντο λόγια Θεοῦ, διὰ τοῦ ἀμῆν καὶ τοῦ κύριε ἐλέησον.

Μέγιστον δὲ καὶ σπουδαιότατον μέρος τῆς ἄλλως ἀπλῆς τῶν πρώτων χριστιανῶν λατρείας ἀπέρρεεν ἐκ τῆς ἀναμνήσεως τοῦ λεγομένου Κυριακοῦ δεῖπνου. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἰησοῦ μετ' ἰδιαζούσης τινὸς στοργῆς ἐπανελάμβανον τὸν μυστικὸν ἐκεῖνον δεῖπνον, συνερχόμενοι δ' ἐπὶ τῷ αὐτῷ τὴν ἐσπέραν ὑπὸ τὸ φῶς πολλῶν λαμπάδων καὶ κλῶντες τὸν ἄρτον καὶ πίνοντες τὸν οἶνον κατὰ τὸ παράγγελμα τοῦ Σωτῆρος, ἐφαντάζοντο, ὅτι ἔτρωγον τὰς σάρκας καὶ ἔπινον αὐτοῦ τὸ αἷμα, ὡς εἶχεν ἐπαγγελθῆ εἰς τοὺς μαθητάς του αὐτὸς ὁ Χριστὸς τὴν φοβερὰν ἐκείνην νύκτα, ἐν ἣ παρεδίδοτο. Τὰ δὲ ἀδελφικὰ ἐκεῖνα δεῖπνα τὰ συνδεόμενα μετὰ τῆς εὐχαριστίας καὶ ὧν προηγεῖτο ἀσπασμὸς ἀγάπης, φίλημα ἅγιον, ἐνδεικτικώτατα ἐκαλοῦντο ἀγάπαι. Καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς συνήρχοντο οἱ πιστοὶ εἰς ἀγάπην καθ' ἑκάστην ἐσπέραν, μετὰ δὲ τρεῖς ἢ τέσσαρας δεκαετηρίδας ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν ἀγαπῶν εἰσαγωγῆς ἐτελοῦντο αὗται μόνον ἅπαξ τῆς ἐβδομάδος, καὶ δὴ τὴν ὑστεραίαν τῶν Σαββάτων, τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἣτις πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἐκλήθη ὑπὸ τῶν χριστιανῶν τῆς Ἑλλάδος Κυριακή. Ἄλλ' ἐνωρὶς εἰσέδυσαν διακρίσεις καὶ ἄλλαι καταχρήσεις εἰς τὰς ἀδελφικὰς ταύτας συνάξεις. Ἐπελθόντος δὲ ἀπὸ τῶν μέσων περίπου τοῦ δευτέρου αἰῶνος τοῦ χωρισμοῦ τῆς εὐχαριστίας ἀπὸ τῶν ἀγαπῶν, αὗται τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς παρέμειναν μεταβληθεῖσαι εἰς δεῖπνα ἐλέου, παρεχόμενα εἰς τοὺς πτωχοὺς, ἔπειτα δὲ καὶ ἐξέλιπον καθ' ὀλοκληρίαν τὸν τέταρτον αἰῶνα, καὶ ὡς μόνον αὐτῶν λείψανον διεφύλαξεν ἡ ἐκκλησία τὴν ἀνάμιξιν τοῦ εὐλογημένου ἄρτου μετὰ τοῦ οἴνου τῆς θείας μεταλήψεως.

Καθ' ὃν χρόνον αἱ ἀγάπαι εὕρισκοντο ἀκόμη ἐν τῇ ἀκμῇ των τὸ μέσον τῆς κοινῆς τραπέζης τῶν πιστῶν κατειχεν ὁ πρεσβύτερος τῆς συνάξεως. Ἐκαλοῦντο δὲ πρεσβύτεροι τὰρχαιότερα τῶν μελῶν τῆς ἐκκλησίας, οἱ δραστηριώτεροι καὶ μᾶλλον τῶν ἄλλων κοπιῶντες καὶ διὰ τοῦτο ἐκλεγόμενοι ὡς προϊστάμενοι ὑπ' αὐτῶν τῶν πιστῶν διὰ χειροτονίας. Εἶχον δὲ οἱ πρώτοι οὗτοι ποιμένες τοῦ χριστιανικοῦ ποιμνίου οὐκ ὀλίγα ἔργα, τὴν ποιμανσιν τῶν πιστῶν, τὴν ἐπιστασίαν τῶν διανεμομένων εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐλεῶν, τὴν διεύ-

θυσίαν τῶν ἄλλων φιλαδέλφων καὶ φιλανθρωπικῶν ἔργων καὶ τέλος τὴν ἑλὴν ἐπισκόπησιν τῆς ἐκκλησίας ἣς προϊστάντο. Διὰ τοῦτο δ' ἐκκαλοῦντο ἐπίσκοποι δι' ὄνοματος, ὅπερ προϊόντος τοῦ χρόνου, ὅτε ἀπὸ τοῦ δευτέρου αἰῶνος ἐπῆλθεν ὁ χωρισμὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ κλήρου ἦται τῶν κληρικῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ, ὃν ἀπετέλουν οἱ λαϊκοί, ἐπεφυλάχθη πρὸς δῆλωσιν ἰδίου βαθμοῦ ἱερωσύνης, ἀνωτέρου τοῦ τῶν πρεσβυτέρων. Ἦδη δὲ καὶ πρὸ τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἰδίων λειτουργῶν τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ ἄλλου τῶν πιστῶν πλήθους ἀναφαίνονται ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς ἐκκλησίας οἱ διάκονοι, ἔργον ἔχοντες τὴν συλλογὴν καὶ διανομὴν τῶν ἐλεῶν, καὶ αἱ διακονίᾳσαι, ἀργότερον δὲ καὶ ἴδιοι κατηχηταί, ἔργον ἔχοντες τὴν προπαρασκευὴν καὶ φηρησκευτικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν κατηχουμένων προσηλύτων.

Ὡς δὲ κατ' ὀλίγον ἀπεσχίσθη τὸ ἱερατικὸν ἀπὸ τῶν κοσμικῶν, οὕτω καὶ αἱ ἀπλαῖ τελεταὶ τῆς λατρείας τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἀνεπτύχθησαν βαθμηδὸν καὶ ἐμορφώθη ἰδία λειτουργία, κατὰ τόπους διάφορος, ἐν ἣ ἐπιφανῆ θεσίμιν κατέλαβεν ἡ ἀνάγνωσις τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἰδίως δὲ τῶν ἤδη συντεταγμένων καὶ διαδεδομένων εὐαγγελίων καὶ ἡ τῶν προφητικῶν καὶ ἀποστολικῶν συγγραμμάτων. Ἰδία δὲ αἴγλη ἤρχισε νὰ περιβάλλῃ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὰς μεγάλας ἑορτὰς τῆς ἐκκλησίας, αἵτινες τὸ κατ' ἀρχὰς συνέπιπτον πρὸς τὰς παρ' Ἰουδαίους ἐπισήμους ἡμέρας. Ἦσαν δὲ αὐταὶ τὸ Πάσχα καὶ ἡ Πεντηκοστή. Ἀλλ' ἡ σημασία, ἣν αἱ δύο αὐταὶ ἑορταὶ εἶχον παρ' Ἰουδαίους, ἐκείνη μὲν τελουμένη εἰς ἀνάμνησιν τῆς διαβάσεως τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, αὕτη δὲ οὕτω παλαιὰ τῶν Σημιτῶν πανήγυρις ἐπὶ τῇ φερισμῶ, μετεβλήθη οὐσιωδῶς, καὶ τὸ μὲν χριστιανικὸν πάσχα ἐγεινεν ἡ λαμπρὰ ἑορτὴ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, κατὰ δὲ τὴν Πεντηκοστὴν ἤρχισε νὰ ἑορτάζῃται ἡ ἀνάμνησις τῆς εἰς τοὺς ἀποστόλους ἐπιφοιτήσεως τοῦ παναγίου πνεύματος. Κατ' ὀλίγον δὲ προσετέθησαν καὶ ἄλλαι κυριακαὶ ἑορταί, ἡ τῆς Ἀναλήψεως, ἡ τῶν Ἐπιφανείων, ἡ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως καὶ αἱ πρὸς τιμὴν τῆς Θεομήτορος Μαρίας καὶ τῶν μαρτύρων τῶν διὰ τοῦ καρτερικοῦ αὐτῶν θανάτου στηριζάντων τὴν πίστιν, καὶ καθιερώθη ἡ Κυριακὴ ὡς ἡμέρα εὐφροσύνης καὶ ἀργίας, καὶ ὠρίσθησαν ἡ Τετάρτη καὶ ἡ Παρασκευὴ ὡς ἡμέραι ἀναμνησκουσαὶ τὸ πάθος

τοῦ Κυρίου καὶ ἤρχισε νὰ εἰσαῖγῃται ἡ διὰ νηστείας παρασκευὴ τῶν πιστῶν πρὸς τὰς μεγάλας ἑορτάς.

Αἱ δὲ σύνοδοι τῶν χριστιανῶν καὶ αἱ προσευχαὶ δὲν ἐτελοῦντο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν ἰδίοις εὐκτηρίοις κτίσμασιν, ἀλλ' αἱ χάριν λατρείας συναθροίσεις ἐγένοντο κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους καὶ ἐπὶ πολὺ μετ' αὐτοὺς ἐν ἰδίοις οἴκοις, τοῖς τῶν γνωστοτέρων ἀδελφῶν τῶν ἐχόντων μέγαν οἶκον, καὶ δὴ ἐν τῷ ὑπερώφ αὐτῶν. Αἱ δὲ κατ' οἶκον αὗται ἐκκλησίαι ἦσαν ἐν ταῖς πόλεσι ταῖς ἐχούσαις πολλοὺς πιστοὺς πλείονες τῆς μιᾶς. Ἄλλ' ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ δευτέρου αἰῶνος ἀπαντῶνται ἴδια κτίρια πρὸς συνάθροισιν τῶν χριστιανῶν, ἅτινα ἐκλήθησαν ἐκκλησίαι, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ κοινότης τῶν πιστῶν, ἡ κυριακὰ. Παρουσιάζονται δὲ τὰ πρῶτα ταῦτα ἱερά παρὰ τοὺς τάφους τῶν μαρτύρων, καὶ διὰ τοῦτο ἐνωρὶς μεγάλην σημασίαν ἀποκτῶσι τὰ χριστιανικὰ κοιμητήρια.

Οἱ πρῶτοι χριστιανοί, ἀποφεύγοντες τὴν φανεράν ἐν ὑπαίθρῳ τέλει τῆς λατρείας αὐτῶν διὰ τὸν φόβον τῶν διωκτῶν, κατέρχονται εἰς τὰ ὑπὸ τὴν γῆν. Ἐκεῖ δὲ θάπτοντες τοὺς προσφιλεῖς αὐτῶν νεκροὺς καὶ τοὺς εὐσεβεῖς μάρτυρας, μεταβάλλουσι, τὰ ὑποχθόνια εἰς νεκροταφεῖα ἅμα καὶ προσκυνητήρια, ὡς καὶ εἰς κρησφύγετα ἐν ὧρα κινδύνου, καὶ τελοῦσι τὰ νόμιμα τῆς διωκομένης αὐτῶν θρησκείας ὑπὸ τὸ ὑποτρέμον φέγγος λαμπάδων, φωτιζουσῶν μὲν τὰ ὑπόγεια ἐκεῖνα σκότῃ, ὑπομιμησκουσῶν δὲ συμβολικῶς εἰς τοὺς ἐν ταῖς κρύπταις ἐκεῖναις συναθροιζομένους τὸ ἀνέσπερον φῶς τὸ περιλάμπον τοὺς ἁγίους ἐν τῇ ὑπεργεῖῳ αὐτῶν πατρίδι.

Αἱ κατακόμβαι τῆς Ῥώμης, ὡς ὠνομάσθησαν παρὰ λατίνοις ἀπὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ μεγάλου κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα αἱ μεγάλαι ὑποχθόνια νεκροπόλεις, ἀνερχόμεναι εἰς πενήκοντα περίπου, περιλαμβάνουσιν ἐν ταύτῃ κοιμητήρια καὶ εὐκτηρίους οἴκους, ἀποτελοῦσι δὲ τὸ πολυτιμότεον μουσεῖον τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ καταδίωξις ἐφθανε σπανίως μέχρι τῶν ζοφωδῶν ἐκείνων σιγῶν, ὅπου στενωποὶ στεναὶ καὶ δυσδιέξοδοι, διέσταυροῦντο καὶ περιπλέκοντο καθ' ἑλὰς τὰς διευθύνσεις. Οἱ μονήρεις διαβάται τῶν ὁδῶν τῆς ὑποχθονίου ἐκείνης Ῥώμης, ὑπερθεν τῆς ὁποίας ἐξετείνεται πολυθόρυβος ἡ ὑπαίθρος Ῥώμη τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν ἐθνικῶν, ἐνόμιζον, ὅτι προσέπνεεν αὐτοὺς ἴδιόν τι ἄρωμα γα-

λήνης και μαρτυρίου από τῶν κατὰ τὰ πλευρὰ τῆς διόδου, δι' ἧς διήρχοντο, λελαξευμένων τάφων τῶν κεκοιμημένων, οὓς ἐφώτιζον μυστηριωδῶς μυριόσχημοι ἐξ ὀπτῆς γῆς ἢ μετάλλου λύχνοι, φέροντες παντοίας ἐπιγραφάς καὶ σύμβολα τῶν χριστιανικῶν ἰδεῶν, συνθηθέστερον δὲ τὸ μονόγραμμα τὸ δηλοῦν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ.

Ἐντὸς τῶν κατακομβῶν ἐκείνων ἐθάδες τοῦ θανάτου προσήχοντο ἐν διακαεστέρᾳ κατανύξει οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ μακρὰν τοῦ θρόνου, ὅστις ἄνωθεν τῶν κεφαλῶν τῶν συνεχύκα τοὺς πολυασχόλους ἀστοὺς τῆς νέας Βαβυλῶνος. Ἐκεῖ κατὰ τὰς συνελεύσεις τῶν πιστῶν παρὰ τοὺς τάφους τῶν μαρτύρων διεμορφώθη ὁσημέραι συστηματικώτερον ἐν τοῖς διὰ φωταγωγῶν ἄνωθεν φωτιζομένοις μικροῖς εὐκτηρίοις οἴκοις ἢ ἐκκλησιαστικῇ λειτουργίᾳ. Ἐκεῖ τὸ πρῶτον ἐξεδηλώθη ἡ τελεσφόρος ἐπενέργεια τῶν ἰδεῶν τῆς νέας θρησκείας, ἢ ἐν Χριστῷ ἀδελφοποίησις τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ πένητος, τοῦ ἐλευθέρου καὶ τοῦ δούλου, ἢ χριστιανικὴ ταπεινοφροσύνη, ἢ περιφρόνησις τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου τούτου, ἢ ἀντίληψις τοῦ παρόντος βίου ὡς σταθμοῦ τινος πρὸς ἄλλον βίον μακαριότητος αἰωνίου. Ἐκεῖ δὲ τέλος ἀνεπτύχθη τὸ πρῶτον ἴδια τις τέχνη, ἀπὸ τῆς ἀρχαίας μὲν ἀπορρεύσασα καὶ παρ' αὐτῆς παραλαβοῦσα τὸν τε τρόπον καὶ τινὰς τύπους, ἀλλὰ μορφώσασα σύμβολα ἴδια καὶ προσαρμόσασα τὰς παραστάσεις αὐτῆς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς νέας ἐκκλησίας τῶν χριστιανῶν.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ χριστιανοὶ κατεῖχοντο ὑπὸ τινος δέους πρὸς χρῆσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ζωγραφικῶν ἢ γλυφῶν, θέλοντες καὶ περὶ τοῦτο νὰ διαφέρωσι τῶν ἐθνικῶν. Ὅτε δὲ κατ' ὀλίγον ὑπερνεκλήθη ἢ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν καλῶν τεχνῶν ἐν τῇ χριστιανικῇ λατρείᾳ τάσις, ἠρκέσθησαν τὸ πρῶτον οἱ Χριστιανοὶ εἰς συμβολικὰς τινὰς παραστάσεις δηλοῦσας τὰ πράγματα ἢ τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἠθέλον νὰ ἐκφράσωσιν. Οὕτως εὕρισκομεν ἐν τε τῇ ἰδιωτικῇ χρήσει καὶ ἐν ταῖς κατακόμβαις, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ὡς κοσμητικὰ σύμβολα τὸ μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ, τὸν Σταυρὸν ὑπομιμνήσκοντα τὸ σωτήριον πάθος, τὴν ἄγκυραν ἐμφαίνουσαν τὴν ἐλπίδα, τὴν ναῦν ὡς ἔμβλημα τῆς ἐκκλησίας, τὴν ἄμπελον συμβολικῶς παριστάνουσαν τὴν εὐχαριστίαν, τὴν λύραν ἐξεικονίζουσαν τὴν προσευχὴν, τὴν περιστερὰν ὡς σύμβολον τῆς ἀθωότητος, τὸν φοῖνικα σημαίνοντα τὴν ἀνάστασιν, τὸν ἀμνὸν ἐκφράζοντα τὸν Χρι-

στόν. Συνηθέστατον δὲ σύμβολον τοῦ Σωτῆρος ἦτο ὁ ἰχθύς, καὶ τοῦτο διότι τὰ πέντε γράμματα τὰ ἀποτελοῦντα τὸ ἑλληνικὸν τοῦ ζώου ὄνομα ἦσαν τὰρχικὰ τῶν λέξεων Ἰησοῦς, Χριστός, Θεοῦ, Υἱός, Σωτήρ.

Ἀπὸ δὲ τῶν συμβόλων προεχώρησεν ἔπειτα ἡ χριστιανικὴ τέχνη εἰς παράστασιν εἰκόνων. Καὶ ἐν τῷ πεδίῳ δὲ τούτῳ εὐρισκομένη ἡ τέχνη τῶν χριστιανῶν δὲν ἀπεσχίσθη καθ' ὄλοκληρίαν ἀπὸ τῆς τέχνης τῶν ἀρχαίων, ἀπ' ἐναντίας δ' ἐχρησίμευσαν εἰς αὐτὴν οὐ μόνον ἡ τεχνουργία τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ῥωμαϊκοῦ κόσμου, ἀλλὰ τύποι τινὲς ἀρχαίων παραστάσεων, αἵτινες παρελήφθησαν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, ἐντελῶς μεταβληθείσης τῆς ἐννοίας αὐτῶν. Οὕτως ὁ Ἑρμῆς Κριοφόρος τῶν ἀρχαίων μετεπλάσθη εἰς εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὡς ἀγαθοῦ ποιμένος ποιμαίνοντος τὸ χριστιανικὸν πᾶν, εἰς ἣν ἐνεσαρκώθη ἡ παραβολὴ τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ. Ὁμοίως δὲ ὁ Ὀρφεὺς ὁ διὰ τῆς λύρας αὐτοῦ συγκινῶν τὰ θηρία καὶ τοὺς λίθους ἔγινε διὰ τοὺς χριστιανούς ἀλληγορικὴ εἰκὼν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ διὰ τῆς ἁρμονίας τοῦ θείου λόγου μαλάσσοντος τὰς πεπωρωμένας καρδίας καὶ ἐπιστρέφοντος τοὺς ἀμαρτωλούς. Ἀλλὰ καὶ νέους τύπους καὶ συνθέσεις ὅπως νέας ἔπλασεν ἡ χριστιανικὴ τέχνη, ἐξεικονίζουσα σκηνὰς τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς καινῆς Διαθήκης καὶ προβαίνουσα ἤδη εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Ἰησοῦ, τῆς Θεοτόκου τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων καὶ μόνον προυμένη ἀκόμη νὰ ἐξεικονίσῃ τὸν Σωτῆρα ὡς ἐσταυρωμένον καὶ νὰ δώσῃ αἰσθητὴν μορφήν εἰς τὸν ἀόρατον οὐράνιον πατέρα, ὃν περιωρίζετο νὰ παριστάνῃ συμβολικῶς διὰ χειρὸς ἐξερχομένης ἐκ νεφέλης. Οὕτως ἐπὶ τρεῖς ἔτους αἰῶνας καὶ πλέον ὁ χριστιανισμὸς κατώρθωσεν ἐν ταῖς κατακόμβαις νὰ θάπτῃ μὲν εὐπρεπῶς τοὺς νεκρούς καὶ τοὺς μάρτυράς του, νὰ εὐρίσκη δὲ ἄσυλον ἐν ἡμέραις διωγμῶν καὶ νὰ τελειοποιῇ τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν τέχνην αὐτοῦ. Ὅτε δ' ἐπέστησαν τέλος αἱ ἡμέραι καθ' ἃς ἠδύνατο ἀντικρύσει τὸ φῶς ἄφοβος, οἱ εὐκτήριοι τῶν χριστιανῶν οἴκοι μεγαλοπρεπεῖς ἐκτίζοντο καὶ λαμπρῶς ὑπὸ δεξιῶν τεχνιτῶν διεκοσμοῦντο πλησίον τῶν ἤδη καταρρεόντων ναῶν τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ πολλάκις ἐπ' αὐτῶν τῶν ἐρειπίων τῶν ψευδῶν εἰδώλων.

Σπυρ. II. Λάμπρος

Συμβουλαὶ πρὸς τοὺς νέους τῆς Ἑλλάδος.

Ἐφθασε τέλος πάντων ἡ ὥρα, τὴν ὁποίαν οἱ δυστυχεῖς ἡμῶν πατέρες ἐπεθύμησαν μάτην. Οἱ Γραικοὶ τὴν σήμερον, μόλον ὅτι πολλὰ μακρυσμένοι ἀπὸ τὴν παλαιὰν τῶν ἰδίων προγόνων δόξαν, εἶναι ὅμως ἀσυγκρίτως πλέον φωτισμένοι, ἀφ' ὅτι ἤθελαν εἰσθεῖαι πολλὰ ἄλλα ἔθνη, ἐὰν ἔπασχον καὶ μέρος μικρὸν τῶν συμφορῶν τῆς Ἑλλάδος. Αὐτοὶ στολισμένοι μὲ φυσικὰ προτερήματα καὶ παιδευόμενοι κατὰ τὸ παρὸν μὲ σπουδαιότεραν ἀνατροφήν, ἣτις αὐξάνει καθημέραν, δείχνουν εἰς ὄλους, ὅσοι χωρὶς πάθος ἐξετάζουσιν τὰ πράγματα, ὅτι δύνανταί τινες δυστυχεῖς περιστάσεις νὰ ἐρημώσωσιν ἐλότελα τὴν πλέον καρποφόρον γῆν, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ τῆς ἀφαιρέσωσι τὴν φυσικὴν γονιμότητα· ὀλίγη βροχὴ τοῦ οὐρανοῦ καὶ μικρὰ γεωργία ἀρκοῦσι νὰ τὴν στολίωσι· καὶ πάλιν ὡς πρότερον.

Οἱ σημερινοὶ Γραικοὶ τόσον εἶναι πληροφορημένοι, ὅτι παρὰ τῶν ἐπιστημῶν τὸ φῶς ἄλλο φάρμακον νὰ τοὺς θεραπεύσῃ δὲν δύναται, ὥστε καταφρονοῦντες ὅλας τὰς δυσκολίας καὶ τὰ ἐμπόδια, παραβλέποντες ὄλους τοὺς κινδύνους, τρέχουν μακρόθεν εἰς τὴν φωτισμένην Εὐρώπην, διὰ νὰ ἀπολάβωσιν ἐκεῖνα τὰ φῶτα, μὲ τὰ ὅποια ζῶντες ἐφώτιζον τὰλλα ἔθνη, καὶ φωτίζουσιν ἔτι καὶ μετὰ θάνατον τοὺς σημερινούς Εὐρωπαίους οἱ πρόγονοὶ των.

Δόξα καὶ τιμὴ εἰς ὄλους τοὺς φιλογενεῖς πλουσίους, ὅσοι ἐπιταχύνουν τὴν θεραπείαν τῆς ἀσθενούσης πατρίδος καταβάλλοντες προθύμως εἰς σύττασιν σχολείων, εἰς συνάθροισιν βιβλίων καὶ εἰς τὴν διὰ τύπου ἐκδοσιν πολλῶν ὠφελίμων συγγραμμάτων μέρος τῆς περιουσίας αὐτῶν. Δόξα καὶ τιμὴ εἰς ἐκείνους τοὺς συνेतους νέους, ὅσοι περιέρχονται τὴν Εὐρώπην ἀπανθίζοντες, ὡς μέλισσαι, τὰ ὠφέλιμα ἀνθὴ, διὰ νὰ πλέξωσι τὸν στέφανον, μὲ τὸν ὁποῖον μέλλει νὰ στεφανωθῇ καὶ ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ Πατρίς των.

Οἱ φιλογενεῖς πλούσιοι τῶν Γραικῶν ἐπληροφορήθησαν τὴν σήμερον, ὅτι ὁ χρῆσος καὶ ὁ ἀργυρος ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ εὐτελεῖ μέταλλα, οὐδὲ γίνονται ἀληθινὰ χρήματα, πλὴν εἰς τὰς χεῖρας ἐκείνων, ὅσοι ἠξεύρουσι τὴν χρῆσιν καὶ μεταχειρίσιν αὐτῶν· ἐπληροφορήθησαν, ὅτι ὁ πλοῦτος χωρὶς παιδείαν καὶ ἀρετὴν τόσον ὀλίγον ἠμπορεῖ νὰ στολίσῃ τὸν ἔχοντα, ὥστε καὶ κάμνει φανερωτέραν αὐτοῦ τὴν γυμνότητα· ἐπληροφορήθησαν, ὅτι καὶ ἂν αὐτοὺς

τοῦ Κροίσου τοὺς θησαυροὺς ἀποκτήσῃ καὶ ἂν αὐτὰς τὰς πέτρας μάθῃσι νὰ μεταβάλλωσιν εἰς χρυσίον, οὐδεμίαν τιμὴν θέλουν λάβει παρὰ τῶν ἄλλων ἔθνῶν, ἐνόσῃ ἢ πατρίς των εὐρίσκεται εἰς πτωχείαν καὶ ἀδοξίαν ἐπληροφορήθησαν τέλος πάντων, ὅτι ἡ τιμὴ, μὲ τὴν ὁποίαν σπουδάζουσιν νὰ σκειάσῃ τὴν γύμνωσιν τῆς Πατρίδος, ἐπαναστρέφει πολλαπλασία εἰς τὰς κεφαλὰς των.

Ὡσαύτως οἱ φιλόμουσοι νέοι τοῦ γένους, ὅσοι πλέον σπεύρουσιν τὰ φῶτα, τόσον πλειοτέρους ἐγκωμιστάς εἰδήμονας θέλουν λάβει τῆς προκοπῆς καὶ σοφίας των, τόσον πλειοτέραν εὐγνωμοσύνην θέλει δεῖξει εἰς αὐτοὺς ἢ εὐεργετηθεῖσα Πατρίς. Τί τοὺς ὠφελεῖ ὁ παρὰ τῶν χυδαίων ἔπαινος, οἱ ὅποιοι ἐπαινοῦσιν ὅ,τι δὲν καταλαμβάνουσι καὶ φέγουσιν χωρὶς κρίσιν ὅ,τι δὲν κολακεύει τὰ πάθη των; Τί τοὺς ὠφελεῖ ἡ σοφία ὅταν ἡ Πατρίς σκοτισμένη δὲν ἔχῃ οὐτ' ὀφθαλμοὺς νὰ τοὺς ἰδῇ, οὔτε φρόνησιν νὰ τοὺς διακρίνῃ καὶ νὰ ἀντικειμήσῃ ὡς εἶναι δίκαιον τοὺς ἰδρωτάς των;

Αὐξήσατε λοιπόν, ὦ νέοι φιλόμουσοι τῆς Ἑλλάδος, τὴν προθυμίαν νὰ φωτίζετε τὴν πατρίδα, διὰ νὰ ἀνακαλέσετε πάλιν εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχαίαν τῶν προγόνων μας δόξαν. Ἐνθυμήθητε, ὅτι εἴσατε Ὀμήρου, Ἀριστοτέλους, Πλάτωνος, Δημοσθένους, Θουκυδίδου, Σοφοκλέους καὶ μυρίων ἄλλων τοιοῦτων ἀνδρῶν ἀπόγονοι. Συλλογίσθητε πόσους κόπους ὑπέφεραν οἱ θαυμαστοὶ οὗτοι ἄνδρες, διὰ νὰ τιμήσῃ τὴν Πατρίδα, πόσῃν δόξαν ἀπέλαβον ζῶντες ἀπ' αὐτὴν, πόσῃν λαμβάνουσιν ἔτι καὶ μετὰ θάνατον ἀπὸ τὰ σοφὰ τῆς Εὐρώπης ἔθνη. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐξενιτεύθησαν, καθὼς ξενιτεύσατε τὴν σήμερον, διὰ νὰ συλλέξωσιν, ὅ,τι χρήσιμον εὕρισκον εἰς ἄλλα ἔθνη καὶ νὰ πλουτίσωσιν τὴν ἰδίαν Πατρίδα. Προσέχετε μάλιστα μὴ σὰς ἀπατήσῃ ἢ νεότης εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ καλοῦ, μὴ μετὰ πολλοὺς κόπους καὶ μετὰ μακρὰν ξενιτεῖαν ἐπιστρέψετε μὲ κενὰς τὰς χεῖρας ἢ γέμοντες ἀπὸ κακὰ τῆς Εὐρώπης. Εἶναι βέβαια πλήρης ἀναριθμήτων καλῶν ἢ Εὐρώπῃ· ἀλλ' ἔχει καὶ πολλὰς ἀφορμὰς διαστροφῆς καὶ προβάλλει πολλὰς παγίδας εἰς τὴν ἀπειρον νεότητα. Μιμήθητε τὰς μελίσσας, ἀπανθίζοντες τὰ χρήσιμα, καὶ ὄχι τὰς μυῖας, αἱ ὅποιαι προσκολλῶνται εἰς τὰς δυσωδίας. Τῶν τιμίων ἡδονῶν ἢ μετρία χρήσις γίνεται ἄνεσις τῶν κόπων καὶ διεγείρει τοὺς νέους εἰς ἄλλους κόπους· ἢ κατὰ χρῆσιν φεύγει τοὺς ἀναγκαίους κόπους, μαλακύνει τὸ σῶμα,

ἐκνευρίζει κατὰ μικρὸν τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ τυφλώνει εἰς τὸ ὕστερον τοῦ νοῦς τοὺς ὀφθαλμούς. Προσέχετε μὴ σὰς ἀποθηριώσῃ ἢ φιληδονία καὶ σὰς μεταβάλλῃ, καθὼς τοῦ Ὀδυσσεῶς τοὺς φίλους ἢ Κίρκῃ, εἰς χοίρους. Ἀναγινώσχετε συνεχῶς τὸν θαυμαστὸν ἀπόλογον τοῦ Προδίκου περὶ τῆς νεότητος τοῦ Ἡρακλέους καὶ ἀκολουθήσατε τὴν σεμνὴν ἐκείνην γυναῖκα, ἣτις εἰκόνιζε τὴν ἀρετὴν καὶ ὄχι τὴν ἀναίσχυντον Σειρήνα, ἣ ὅποια ἐτόλμα νὰ ὀνομάζεται εὐδαιμονία. Ἀπὸ σὰς ἡ Πατρίς δὲν ζητεῖ Στωϊκὴν ἀπάθειαν, οὐδὲ μοναστικὴν σκληραγωγίαν καὶ κακοπάθειαν· ζητεῖ φῶτα διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὴν τύφλωσιν, ἐνδύματα διὰ νὰ σκεπάσῃ τὴν γύμνωσιν αὐτῆς. Ἀλλὰ μῆτε νὰ τὴν φωτίσετε, μῆτε νὰ τὴν ἐνδύετε εἰσθε ἱκανοί, ἐὰν δὲν ἔχετε τὴν φιλοσοφικὴν μετριοπάθειαν.

Μιμήθητε λοιπὸν τοὺς φρονίμους ἡμῶν προγόνους, οἱ ὅποιοι φλεγόμενοι ἀπὸ τῶν ἐπιστημῶν τὸν ἔρωτα ἔτρεχαν πανταχόθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ ἀπολαύσωσι τὰς ἀληθεῖς ἡδονὰς τῆς φιλοσοφίας. Ἐκεῖ ἐφάνησαν ἄνθρωποι νέοι, καθὼς σεῖς, καὶ πένητες, καθὼς πολλοὶ ἀπὸ σὰς, οἱ ὅποιοι ἐσύχναζον εἰς τὰς σχολὰς τῶν φιλοσόφων καὶ τὴν νύκτα εἰργάζοντο μὲ μισθόν, διὰ νὰ λαμβάνωσι τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα. Τοιαύτην ἔνδειαν τὴν σήμερον νὰ φοβηθῆτε δὲν ἔχετε· δεῖξετε προθυμίαν νὰ φωτισθῆτε, καὶ ἡ Πατρίς θέλει προθυμηθῆ νὰ σὰς χρηγήσῃ δαψιλῶς τὰ πρὸς ζωὴν καὶ μάθησιν ἀναγκαῖα.

Σεῖς εἰσθε τὴν σήμερον οἱ παιδευταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἑλλάδος καὶ δὲν εἶναι μακρὰν ὁ καιρὸς, ὅταν ἡ Πατρίς μέλλει νὰ ζητήσῃ νόμους ἀπὸ σὰς. Πῶς ἔχετε λοιπὸν νὰ διδάξετε τοὺς ἄλλους τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀρετὴν; Πῶς ἔχετε νὰ τοὺς μάθητε τὰ καθήκοντα τοῦ χρηστοῦ πολίτου, τὴν ὑποταγὴν εἰς τοὺς νόμους τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καὶ νὰ τοὺς ἐδηγήσητε εἰς τὴν ὁδὸν τῆς εὐδαιμονίας, ἐὰν πλανᾶσθε, ὡς ἀγριάνθρωποι, ἢ μᾶλλον ὡς ἀνήμερα θηρία, εἰς τὸν σκοτεινὸν λαβύρινθον τῆς ἀνομίας; Τὸ πλειότερον μέρος τῶν καταδικαζομένων ἀπὸ τοὺς νόμους κολάζονται, διότι δὲν ἐφρόντισαν νὰ χαλινώσωσι τὰ πάθη εἰς τὴν νεαρὰν αὐτῶν ἡλικίαν. Κακὸς ἄνθρωπος δὲν γίνεται κανεὶς εἰς μίαν στιγμὴν χρόνου καὶ τὰ πάθη δὲν εἶναι κατ' ἀρχὰς πλὴν μικροὶ σπινθῆρες. Ὅταν ὁ λόγος τὰ κυβερνᾷ, γίνονται φῶς, τὸ ὅποion λάμπει εἰς ὅλας τὰς πρά-

Ξεις τοῦ νέου καὶ διαδίδεται εἰς ὅλην τὴν πατρίδα. Ὅταν ἀφεθῶσι νὰ φέρωνται χωρὶς χαλινόν, ἀνάπτουν πυρκαϊάν ὀλέθριον, τὴν ὁποίαν νὰ σβέσῃ ἄλλο τι πλέον δὲν δύναται παρὰ τὰς ποινὰς τῶν νόμων. Ἀλλὰ τί τολμῶ νὰ ὀνομάζω νόμους; αὐτοὶ πρέπει νὰ φοβίζωσι τὰς ἀγενεὶς καὶ ἀχρείας ψυχὰς. Σεις, ὦ νέοι τῆς Ἑλλάδος, ἔχετε ψυχὰς Ἑλληνικὰς. Ἐξεύρετε καλῶτατά, ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ μὴ ἐπράξετε κακὸν ἐναντίον τῶν νόμων, ἀλλὰ θέλουν ζητηθῆ ἀπὸ σᾶς καὶ ὅσα δυνάμενοι νὰ πράξετε ἡμελήσατε· δὲν ἀρκεῖ ὅτι δὲν ἐπροδώκατε τὴν πατρίδα, ἀλλ' ἁμάρτημα λογίζεται, καὶ ἂν δὲν τὴν ὠφελήτε. Προδότης τῆς πατρίδος γίνεται ὄχι μόνον ὅστις ἀνοίγει τὰς πύλας αὐτῆς εἰς τοὺς ἐχθρούς, ἀλλὰ καὶ ὅστις δὲν ἐλεεῖ τὴν πτωχείαν τῆς, δὲν ἐνδύει τὴν γύμνωσίν τῆς, δὲν τὴν ὠφελεῖ κατὰ πάντας τρόπους μὲ τοὺς κόπους του. Δὲν εἶναι παράδοξον, ἂν τὰ ἀνδράποδα ζῶσι βίον ἀνδραπόδων· ἀλλὰ τῶν Ἑλληνικῶν ψυχῶν τὰ φρονήματα πρέπει νὰ εἶναι ἐλευθέρων ψυχῶν φρονήματα. Σεις ἔχετε τὰς ἀκοὰς πληρωμένας ἀπὸ τόσα καλὰ τῆς προγονικῆς ἀρετῆς ἀκούσματα καὶ παραδείγματα, ὥστε κινδυνεύετε, ἂν δὲν τὰ μιμηθῆτε, νὰ κατασταθῆτε καὶ παρὰ τὰ ἀνδράποδα ἀχρειέστεροι. Περιστρέψατε τοὺς ὀφθαλμούς σας, ὦ νέοι, εἰς ὅλα τὰ μέρη καὶ ἴδετε ἂν κανὲν ἀπὸ τὰ σημερινὰ ἔθνη ἔχῃ προπάτορας τοιοῦτους, ὁποίους ἡμεῖς, παραδείγματα ἀρετῆς καὶ σοφίας ἐνωμένα τόσα ὅσα ἀναγινώσκομεν εἰς τὰ συγράμματα τῶν προγόνων μας. Συλλογισθῆτε, ἂν εἶναι τίμιον, καλὸν νὰ καυχώμεθα εἰς ταύτας τὰς πατραγαθίας, χωρὶς νὰ δείξωμεν καὶ ἡμεῖς ἰδίας ἀνδραγαθίας· νὰ ὑποφέρωμεν ὄνειδιζόμενοι ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔθνη, ὡς ἀνάξιοι τῆς προγονικῆς ἡμῶν εὐγενείας καὶ δόξης, ὡς ἔθνος ἡλίθιον, ὡς ἀνωφελὲς βᾶρος τῆς γῆς. Συλλογισθῆτε, ὦ τῶν Ἑλλήνων ἀπόγονοι· νέοι, ἂν ἄξιοι τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος, ἂν δυνάμενοι νὰ φωτίσετε τὴν Πατρίδα καὶ νὰ τὴν ἐκδικήσετε, ὡς ἄλλοι Ἑρακλεῖς, ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς τὰς ὕβρεις, ἀκολουθῆτε, ὡς Σαρδανάπαλοι, τὴν ἀναίσχυντον γυναῖκα, τὴν ὁποίαν, πλανηθέντες ἴσως, ἐπιστεύσατε, ὅτι εἶναι ἀληθῆς εὐδαιμονία.

Εἰς ὅσα, φιλόμουσοι νέοι, εἶπα περὶ τοῦ κοινοῦ πάντων ὑμῶν χρέους, μ' ἐκίνησεν ἡ αὐτὴ ἐκείνη τῆς πατρίδος ἀγάπη, ἀπὸ τὴν ὁποίαν σᾶς βλέπω τὴν σήμερον ὀδηγουμένους εἰς τὸ καλόν, καὶ ὄχι εἰς κανὲν ἄλλο ἀνάξιον Ἑλληνικῆς ψυχῆς τέλος. Ἐὰν τινὲς (καὶ

ἐλπίζω, ὅτι οὐδεὶς τοιοῦτος θέλει εὐρεθῆ) δὲν κρίνωσι καλῶς τοὺς λόγους μου, διότι ὀλίγον τοὺς μέλει νὰ ἴδωσι καὶ πάλιν τὴν Ἑλλάδα εὐδαίμονα καὶ στολισμένην μὲ τὰς προγονικὰς ἀρετάς, μὲ τὴν ἀρχαίαν παιδείαν, εὐνομίαν καὶ δόξαν αὐτῆς, πρὸς αὐτοὺς λέγω ὅ,τι ἔλεγε πρὸς τοιοῦτους ἀκρατὰς καὶ κριτὰς ὁ Ἰσοκράτης «Ἐμοὶ δὲ τῶν μὲν τοιούτων ἀκροατῶν οὐδὲν πώποτε ἐμέλησεν, οὐδὲ τοῖς ἄλλοις τοῖς εὐ φρονοῦσιν, ἐκείνων δέ, τῶν ἅ τε προεῖπον πρὸ ἅπαντος τοῦ λόγου μνημονευσόντων, τῷ τε πλήθει τῶν λεγομένων οὐκ ἐπιτιμησόντων... πάντων δὲ μάλιστα, τῶν οὐδενός ἂν ἥδιον ἀκουόντων ἢ λόγον διεξιόντος ἀνδρῶν ἀρετάς, καὶ πόλεως τρόπον καλῶς οἰκουμένης, ἄτερ εἰ μιμήσασθαι τινες βουληθεῖεν καὶ δυνηθεῖεν, αὐτοὶ τ' ἂν ἐν μεγάλῃ δόξῃ τὸν βίον διαγάγοιεν καὶ τὰς πόλεις τὰς αὐτῶν εὐδαίμονας ποιήσαιεν!».

Ἐν Παρισίῳ τῷ 1823.

Ἄδαμ. Κοραῆς

Ἡ δύναμις τῶν γραμμάτων 2).

Ἀπὸ τῆς ἀπαισίας, ἀπὸ τῆς ἀποφράδος ἡμέρας, καθ' ἣν, κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος, αἵμοσταγῆς ἐκυμάτισεν ἀπὸ τῶν ἐπάλλξεων τοῦ Βυζαντίου ἡ σημαία τῆς ὀθωμανικῆς κατακτῆσεως, εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπεχείρησε τὸ ἐλληνικὸν γένος τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ κατακρημνισθέντος πύργου τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος. Τὸ δὲ πολύμοχθον καὶ πολυχρόνιον ἔργον ἀνέλαβον ὅχι μόνον οἱ ἀτρόμητοι μαχηταὶ τῶν ἐλληνικῶν ὁρέων, ἀλλὰ καὶ οἱ σοφοὶ διδάσκαλοι τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων.

Συγχρόνως ἐγένετο καὶ φοβερὰ ἐκατέρωθεν ἡ ἐπίθεσις καὶ ἐνθ' ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Ἀγράφων ὀλίγοι γίγαντες ἀνέστελλον τὴν θηριώδη ὄρμην ἀγρίων κατακτητῶν, οἱ διδάσκαλοι τοῦ γένους, ἄγρυπνοι, ἀκάματοι ἔσκαπτον ἐν κρυπτῷ διὰ τοῦ αἰχμηροῦ καλάμου των μυστικὴν ὑπόνομον, ἣτις ἔπρεπε μίαν ἡμέραν νάνατινάξῃ τὸν πελώριον ὄγκον τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ. Ἐν ᾧ τὸ πῦρ καὶ ὁ σίδηρος διετήρουν ἀκμαῖον τὸ πολεμικὸν πνεῦμα τῆς φυλῆς, ὑπὸ τὰς ἀμυδράς ἀκτῖνας νυκτερινῆς λυχνίας

1) Ἰσοκράτους Παναθην. § 54.

2) Ἀπόσπασμα ἐκ λόγου ἐκφωνηθέντος ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ γυμνασίου Λευκάδος.

ὁ πτωχὸς διδάσκαλος ἐνεστάλαξεν εἰς τὴν καρδίαν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας τὰ ζωογόνα βρεῖθρα τῆς ἀρχαίας μαθήσεως.

Ἐκεῖ ἐν παραβύστω ὑπ' αὐτὰ τὰ ὄμματα πονηροῦ καὶ ὑπόπτου δεσπότητος ἐδιδάσκετο ὁ νέος Ἕλλην πῶς διὰ τοῦ συνασπισμοῦ καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως κατέστρεψαν ἄλλοτε οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ἀναριθμητὰ σκῆνη βαρβάρων ἐν Μαραθῶνι, καὶ πῶς κατέπνιξαν τὰς ἀναριθμήτους αὐτῶν τριήρεις ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Σαλαμίνας. Πῶς οἱ τριακόσιοι συνέταιροι τοῦ Λεωνίδα ἀνεχαίτισαν τότε διὰ τοῦ στήθους των τὴν πλήμμυραν τῶν ἀλλοφύλων, καὶ πῶς διέσωσαν διὰ τοῦ αἵματός των ἀπὸ παντελοῦς ἐξοντώσεως τὴν μόλις τότε ἀναφροσμένην ἑλληνικὴν ἐθνότητα.

Ἄλλὰ συνάμα ὁ πτωχὸς διδάσκαλος ἐδίδασκε τὴν ἑλληνικὴν νεολαίαν, πῶς αἱ ἐμφύλιοι διαιρέσεις, πῶς αἱ ἀντιζηλῖαι καὶ τὰ πάθη, πῶς ἡ ἀγυρτεία καὶ τὸ ψεῦδος ὑπεδούλωσαν τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν, καὶ πῶς συνετειναν εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν αὐτῆς πολὺ περισσότερον παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἢ κατὰκτησις, παρὰ τῶν Φράγκων ἢ ληστρική ἐπίθεσις, παρὰ τῶν Τούρκων ἢ ἀτελεύτητος δυναστεία.

Τοιουτοτρόπως οἱ ἀφανεῖς μὲν ἀλλ' αἰείμνηστοι διδάσκαλοι τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, παρεσκεύασαν τὴν ἡμέραν τῆς ἐθνικῆς ἀνεγέρσεως, ἔσον καὶ οἱ λεοντοκάρδιοι μαχηταὶ τῶν ἑλληνικῶν ὀρέων.

Ὁ πύργος ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνωρθοῦτο, πολλάκις ἔφθανε μέχρι ὀροφῆς καὶ κατέπιπτεν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἀνηγείρετο πάλιν ὡς φοῖνιξ καὶ ἀγέρωχον ὑψωνεν εἰς τὸν οὐρανὸν τὸ μέτωπον.

Δύο λοιπὸν ὑπῆρξαν οἱ παντοδύναμοι μοχλοὶ, δι' ὧν ἐσαλεύθησαν τὰ θεμέλια τῆς ὀθωμανικῆς κατακτῆσεως, τὸ βροντοφόνον, τὸ πυρίπνουν καριοφύλι τοῦ Κλέφτη καὶ τὸ βουβὸ μελανοδοχεῖον τοῦ Ἑλλήνος Διδασκάλου. Τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα ἐκ συμφώνου συνειργάσθησαν καὶ θὰ συνεργασθῶσι μέχρι συμπληρώσεως τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως.

Λάβε λοιπὸν καὶ σύ, ὦ προσφιλῆς νεολαία, ἀνὰ χεῖρας τὸν κάλαμον καὶ ἐργάσθητι. Συντάχθητι μετὰ τῶν διδασκάλων σου καί, ἀτειζούσα πρὸς τὰς κορυφὰς τῆς δουλωμένης Ἡπείρου, ἐνθυμοῦ, ὅτι ἤγγικεν ἡ ὥρα, καθ' ἣν θὰ προσκληθῆς νὰ φωτίσῃς ἀδελφούς πάσχοντας ἐκ πολυχρονίου ἀμαυρώσεως. Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ ἀστέρος τῆς μαθήσεως

καὶ ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν παραδόσεων θ' ἀφήσητε τὰς ἔδρας τοῦ γυμνασίου σας καὶ θὰ τρέξητε βεβαιῶς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τιμῆς Ἐκεῖ θὰ δρέψητε ἄλλας δάφνας. Προπαρασκευάσθητε εἰς τὸ μέγα ἔργον καὶ μὴ λησμονῆτε, ὅτι λαὸς ἀμαθῆς εἶναι ἀνάξιος ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας.

Ἀρ Βαλαωρίτης

Εἰς τὴν νεότητα.

ὦ χρυσὴ νεότης δοξασιμένου γένους !
 νιῶσε στὸ κορμὶ σου, στὴν ψυχὴ σου νιῶσε
 τὴν ὁρμὴν ἐκείνη καὶ τὴν περιφάνεια,
 ποὺ καὶ στοὺς πολέμους, ποὺ καὶ στὴν εἰρήνη
 ἄνδρας ἀνυψώνει κ' ἔθνη μεγαλύνει.

Γέμισε τὸ στήθος μὲ τὸ μεγαλεῖον,
 ποὺ τριγύρω πνέει. Κλείσε στὴν καρδιά σου
 τὴν ἀγίαν φλόγα τοῦ ἀρχαίου κόσμου,
 πιάσε σὺ τὸ μέλλον εὐγενῆς καὶ μέγα,
 ἢ αὐγὴ σὺ γίνου φωτεινοῦ αἰῶνος.

Σκέψου, πὼς τὸ χῶμα ποὺ μὲ ἰδρωτὰ βρέχεις,
 τόχουνε πατήσει Μαραθωνομάχοι,
 πὼς σ' αὐτὰ τὰ ἴδια, τ' ἀγιασμένα μέρη,
 ἔχουνε μεστῶσει γενεὲς τῆς Νίκης,
 κ' ἔψαλαν τὸ Κλέος, κ' ἔψαλαν τὴν Δόξαν.

Χαίρεται τὸ χῶμα, ποὺ βροντᾶς τὸ πόδι
 μ' ὑψηλὸν τὸ πνεῦμα καὶ τὸ φρόνημά σου,
 κι ἀπ' τῆς γῆς τὰ βάθη κι ἀπ' τοὺς λόφους γύρω
 μιὰ ἠχώ μεγάλου, ἀθανάτου κόσμου
 γύρω σου ξαπλώνει σὰν τὴν εὐλογία.

ὦ, τί δάκρυα ῥέουν ἀπ' τὰ βλέφαρά μας,
 τί ἀνατριχίλα τρέχει στὴν καρδιά μας !
 πὼς μεθ' αὐτὸ πνεῦμα καὶ ξαναγεννᾶται
 στῶν χρυσῶν μας χρόνων τὰ φωτοπελάγη.
 ὅταν ἐμπροστά μας φλογερὴ διαβαίνης !

Ὡ χρυσῇ νεότης, ἡ μικρῇ πατρίς σου
σκέψου, πὸς ὑπῆρξε κοσμοδοξαμένη
κι ἀπὸ σένα ἐλπίζει, κι ἀπὸ σέ προσμένει
νὰ τῆς δώσης πάλιν τὸ ἀρχαῖον στέμμα,
τὴν χαρὰν τῆς Νίκης, τὴν αὐγὴ τῆς Τέχνης.

Ἄρ. Προβελέγγιος

Ἐθνικαὶ ἐλπίδες καὶ ὄνειρα.

Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τὸ λαμπρὸν κτίσμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ ναός, ἐν ᾧ ἐπὶ αἰῶνας ἐλατρεύθη ἡ Ἁγία τοῦ Θεοῦ Σοφία, φέρεται τὴν ἡμισέληνον ἐπὶ τοῦ τροῦλου καὶ μεγάλη μεγαλωστί ἐπιγράφονται ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν τοίχων αὐτοῦ τὰ ῥηρὰ τοῦ κορανίου. Ἡ ἐκκλησία ἐκείνη, ἐν ᾗ ἐπανηγυρίσθησαν θριαμβευτικῶς νικαὶ ἐθνικαὶ κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Ῥώσων, τῶν Βουλγάρων καὶ ἄλλων πολεμίων τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ἐκκλησία ἐκείνη ἐπομπεύθη ὑπὸ τοῦ ἰσλαμισμού. Καθ' ἑκάστην παρασκευὴν ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας μὲ τὸ ξίφος γυμνὸν ὑπεμίμνησκε τοὺς ἐν αὐτῇ προσευχομένους τὸν κατακτητὴν, τὸν Μωάμεθ, τὸν μεταβαλόντα εἰς μωαμεθανικὸν τέμενος τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Παρὰ τὸν Βόσπορον δὲν ναυλοχοῦσι πλέον αἱ πυρφόροι τριήρεις τοῦ Βυζαντίου αἱ ἐνσπείρασαι τὸν ὄλεθρον εἰς τοὺς Σαρακηνοὺς καὶ τοὺς Βουλγάρους. Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ ἡ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης δὲν κρύπτουσι πλέον τοὺς τάφους τῶν αὐτοκρατόρων, καὶ ἐξέλιπον τὰ μνημεῖα τῶν πατριαρχῶν. Τὸ πατριαρχεῖον δὲν ἔχει πλέον τὴν παλαιὰν αὐτοῦ αἵγλην, τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ δόξαν, καὶ ἐν μέρει ζῆ ἀπὸ τῆς στοργῆς καὶ ἐν μέρει ἀπὸ τοῦ ἐλέους τοῦ ἀπ' αὐτοῦ ἐξηρητημένου χριστιανικοῦ ποιμνίου. Ἄλλ' ὁ ἐλληνισμὸς κινεῖται καὶ ὄρα καὶ ἀνησυχεῖ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ πόλει, ὅπου ἐλληνικὴ ἀκόμη εἶναι τὸ πλεῖστον ἡ ζωὴ. Καὶ ὅμως πάντα τὰ καλύπτει ἡ σκιά τοῦ κολοσσοῦ τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Ὡς ποτε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ῥώμῃ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἡ μεγάλη ἐκείνη Βαβυλὼν ὑπενομεύετο ἐν ταῖς κατακόμβαις ὑπὸ τοῦ χριστιανισμού, ἡ ἄνω πολυκύμαντος πόλις ὑπὸ τῆς κάτω πόλεως τῶν κρυπτομένων καὶ τῶν νεκρῶν, οὕτω καὶ ἡ σκιά ἐκείνη τοῦ τουρκικοῦ κολοσσοῦ ἀποκρύπτει ἐπὶ τοῦ παρόν-

τος τὸν ἑλληνισμόν. Ἡ δὲ μεγάλη ἐκείνη ἐκκλησία, ἣτις εἶδεν ἄλλοτε τοιαύτην δόξαν καὶ διατηρεῖ ἀκόμη καὶ ὑπὸ τὸν πέπλον τῆς δουλείας τοσοῦτον πλοῦτον, περιφρουρεῖται μέχρι τοῦ νῦν ὑπὸ τῶν λαμπροτάτων ἀναμνήσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ Ἑλλάς ζῆ, ἔλεγεν ὁ Μάξ Νορδάου πρὸ ὀλίγου χρόνου, μετὰ τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Προσεπαθήσαμεν μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἔθνους τῷ 1821 ν' ἀναστήσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπὶ τῶν ἀναμνήσεων καὶ ἐντυπώσεων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Βλέποντες ἐνώπιον ἡμῶν τοὺς ἀληθμονήτους πάππους, προσεπαθήσαμεν οἶονεὶ ἐξιστάμενοι νὰ λησμονήσωμεν τοὺς πατέρας ἡμῶν, καὶ ἀνεθεματίσαμεν αὐτοὺς μετὰ τῆς Δύσεως πολλάκις, μὴ ἐννοοῦντες, ὅτι ὁ λίθος ἐκεῖνος τοῦ ἀναθήματος ἦτο ἄδικος πολλαχῶς.

Ἄλλ' εἶναι καιρὸς ν' ἀναστήσωμεν πρὸς τῇ λατρείᾳ τοῦ Παρθενῶνος καὶ τὴν λατρείαν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἄς παρακολουθήσωμεν τὰς ἀναμνήσεις, τὰς ἐντυπώσεις, τὰ ὄνειρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅστις φαντάζεται, ὅτι δὲν ἐμαράνθησαν τὰ πάντα, ὅτι ἡ ἱστορία δὲν μετεβλήθη ἀποτόμως, ὅτι ἔχομεν ἀκόμη ν' ἀναγνώσωμεν φαιδρὰς ἱστορικὰς σελίδας τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ὅτι μεταξὺ αὐτῶν θὰ παρουσιασθῇ καὶ πάλιν τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου, τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ἠράγματι ζωηρόταται καὶ συγκινητικώταται εἶναι αἱ ἀναμνήσεις τῆς ἡμέρας τῆς ἀλώσεως, οἱ πόθοι, αἱ ἔθνικαὶ ἐλπίδες, τὰ ὄνειρα, τὰ ὅποια συνέδεσεν ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ ἑλληνικὸς λαὸς πρὸς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα.

Ἄλειτούργητος ἄρα ἔμεινεν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἡ μεγάλη ἐκκλησία, ἀφ' οὗ χρόνου ἐπετέθη ἐπὶ τῶν θόλων αὐτῆς ἡ ἡμισέληνος; Ὅχι ὄχι, λέγουσιν αἱ ἔθνικαὶ παραδόσεις. Δὲν τὸ πιστεύει ὁ ἑλληνικὸς λαός.

Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κυριευθῇ ἡ πόλις. Ἦτο τότε ἀπίστευτον, ὅτι θὰ κατελάβανον οἱ Τούρκοι τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Καὶ ἡ αἰσθησις ἡ κατέχουσα τότε τοὺς συγχρόνους κατέχει καὶ σήμερον ἀκόμη διὰ τῶν αἰῶνων τὸ Ἑλληνικὸν σύμπαν. Αὐτοὶ οἱ συγγραφεῖς οἱ διηγούμενοι τὰ τῆς ἀλώσεως προσθέτουσιν, ὅτι οἱ ὕστατοι ἀμύντορες τῆς μετ' ὀλίγον πιπτούσης πόλεως δὲν ἐπίστευον, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ κυριευθῇ ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἐπίστευον, ὅτι θὰ εἰσῆρχοντο οἱ Τούρκοι εἰς τὴν

πόλιν, ὅτι θὰ προεχώρουν, ἀλλ' ὅτι, ὅτ' ἔμελλον νὰ ψθιάσωσιν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ταύρου, ἢ, κατ' ἄλλους χρονογράφους, ὅτ' ἔμελλον νὰ ψθιάσωσιν εἰς τὸν κίονα τοῦ Κωνσταντίνου, θὰ ἔπαυεν ἢ ἀντίστασις, διότι ἐπὶ τοῦ κίονος ἐκεῖνου εὐρίσκετο ἀνὴρ ἐπαίτης, βασιλεὺς λησμονημένος, ὅστις ἀνιστάμενος θὰ ἐλάμβανε ῥομφαίαν παρ' ἀγγέλου αἰφνης παρουσιαζομένου καὶ θὰ πεδίωκε τοὺς εἰσελάσαντας εἰς τὴν πόλιν Τούρκους καὶ θὰ κατεδίωκεν αὐτοὺς μέχρι τῆς πατρίδος τοῦ Μωάμεθ, μέχρι τοῦ Μονοδενδρίου.

Ποῦ εἶναι τὸ Μονοδένδριον, ἡ πατρίς ἢ ὑποτιθεμένη τοῦ Μωάμεθ, μέχρι τῆς ὁποίας θὰ καταδιώξῃ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ φύλακος ἀγγέλου, ὁ ἐπαίτης καὶ πενιχὸς καὶ λησμονημένος βασιλεὺς, ὁ Πτωχολέων, ὡς ὀνομάζουσιν αὐτὸν ἄλλαι παραδόσεις, τοὺς τολμήσαντας νὰ εἰσελάσωσιν εἰς τὴν πόλιν, ἧς ἐν μέσῳ ἕσταται ἡ ἀγία τοῦ Θεοῦ Σοφία;

Τὸ Μονοδένδριον τῶν ἡμερῶν τῆς ἀλώσεως εἶναι ἡ Κόκκινη Μηλιά τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐν ἀγνώστῳ μέρει τῆς Ἀσίας ὑπάρχει μηλέα παράγουσα μηλα κόκκινα, καὶ ἕως αὐτῆς θὰ διώξῃ τοὺς Τούρκους ὁ ἀνιστάμενος καὶ πάλιν ἑλληνισμός. Τὸ ἐν τρίτον αὐτῶν θὰ βαπτισθῇ, λέγει ἢ παράδοσις, τὸ ἄλλο τρίτον θὰ ἐπιζήσῃ, ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Μωάμεθ, εἰς τὸ Μονοδένδριον τῶν Βυζαντινῶν, εἰς τὴν Κόκκινην Μηλιάν τῶν παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Καὶ δὲν θὰ εἶναι ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν ἔκτοτε θάνοιχθῶσιν αἱ πύλαι τῆς Ἀγίας Σοφίας. Μυστικῶς δις ἀνεφώχθησαν κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τῷ 1522, διηγεῖται χρονικόν τι ἐν ᾧ μετέβαινον οἱ δερβίσαι κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἱεροσύλως, ἤκουσαν ἐντὸς τοῦ ναοῦ ψαλμοδίας, τὸ «Χριστὸς ἀνέστη», καὶ εἶδον φῶς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μέγα καὶ εὐρον τὰς πύλας αὐτῆς ἀνεφωγμένας. Ἐμφοβοὶ ἀνήγγειλαν τὸ θαῦμα εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅστις σπεύσας ἐπὶ τόπου ἀνεβίβασεν ἄνδρας εἰς τὸν γυναικωνίτην, ἵνα ἴδωσι πόθεν ἤκούετο ἡ ψαλμοδία καὶ πόθεν τὸ φῶς προήρχετο, διότι ὑπέθετον, ὅτι ἦσαν ἀνθρώπινα ἔργα. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἐρεύνης ἐκείνης ἐπείσθησαν, ὅτι δὲν προήρχοντο ἐκ τῶν χριστιανῶν, καθ' ὧν ἕνεκα τούτου ἐξεμάνησαν. Μετὰ δὲ διακόσια τεσσαράκοντα καὶ δύο ἔτη, τῷ 1764, Ἄγγλος περιηγητῆς, ὁ Chandler, διηγεῖται, ὅτι ἐφάνη

αἴφνης μαγικὸν μετέωρον ὑπὲρ τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Τοῦρκοι καὶ Ῥῶσοι εὐρίσκονται τότε ἐν διαστάσει καὶ αἰ στασιαστικαὶ κινήσεις ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Γεωργίας ἐν Ἀσίᾳ παρέσχον εἰς τοὺς ἀνεπτυγμένους τῶν Ἑλλήνων τὴν ἐλπίδα, ὅτι τὸ μετέωρον ἐκεῖνο ἦτο προαγγελία τῆς ἀπελευθερώσεως, ἡ δὲ ἐνθάρρυνσις αὐτῶν εἶχε μεταδοθῆ ὄχι μόνον εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Ὡς δὲ τότε ἄγνωστοι μελωδίαὶ ἠκούσθησαν καὶ φῶς μὴ ἀφθὲν ὑπὸ χειρὸς ἀνθρώπου ἐφώτισε τοὺς θόλους μεγάλης Ἐκκλησίας, οὕτω πιστεύει ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὅτι μίαν ἡμέραν θ' ἀνοιχθῆ ἡ μυστικὴ θύρα καὶ θὰ ἐξέλθῃ, πάλιν ὁ ἱερεὺς ὁ ἀφήσας ἀσυντέλεστον τὴν τελευταίαν λειτουργίαν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.

Ὅτε εἰσηλθεν ὁ Μωάμεθ, λέγει ἡ παράδοσις, εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, παρέλαβεν ὁ λειτουργῶν ἱερεὺς τὸ δισκοπότηρον καὶ ἐκρύβη διὰ θύρας μυστικῆς, ἣτις ἐκλείσθη ὀπισθεν αὐτοῦ διὰ λιθίνου τοίχου. Ἐπὶ αἰῶνας ἐδείκνυον αὐτὴν οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἔτε κατὰ τὰ ἔτη 1847—1849, ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Ἀβδούλ Μετζίτ ἐγίναν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ αἱ ἐπισκευαὶ τοῦ Ἰταλοῦ ἀρχιτέκτονος Φοσσάτη, τότε ἡ θύρα ἐκεῖνη ἀνοιχθεῖσα εὐρέθη ἄγουσα εἰς μικρὸν παρεκκλήσιον καὶ κλίμακα μεστὴν ἑρειπίων.

Ὁ ἱερεὺς δὲν ἐξῆλθεν ἔκτοτε πλέον κατὰ τὴν παράδοσιν ἀπὸ τῆς θύρας ἐκεῖνης, ἀλλ' ἔταν ἐπὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀντικαταστήσῃ τὴν ἡμισέληνον ὁ σταυρὸς τότε θὰ ἐξέλθῃ καὶ πάλιν ὁ κεκρῶμένος ἱερεὺς τοῦ Ὑψίστου καὶ θὰ συμπληρώσῃ τὴν διακοπεῖσαν λειτουργίαν.

Ὅδ' ἐκρύβη οὕτω κατὰ τὰς παραδόσεις μόνος ὁ λειτουργῶν ἱερεὺς, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος σφίζονται ἀνάλογοι παραδόσεις. Ἡ ἱστορία διηγεῖται ἀληθῶς, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἔπεσε τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ καὶ ὁ νεκρὸς αὐτοῦ ἔκειτο ἄταφος καὶ ἀδιάγνωστος μεταξὺ τῶν πεσόντων· τότε δὲ ὁ Μωάμεθ διέταξε νὰ εὐρεθῆ τοῦ αὐτοκράτορος τὸ πτώμα. Ὁ δὲ ἡγαπημένος χρονογράφος τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ Φραντζῆς, λέγει, ὅτι τρεῖς ἐκράτουν περὶ τοῦ βασιλέως διαδόσεις. Τινὲς μὲν ἔλεγον, ὅτι ἐφονεύθη μαχόμενος ὁ Κωνσταντῖνος, ἄλλοι διέδιδον, ὅτι εἶχε φύγει, καὶ ἄλλοι ἐπίστευον, ὅτι ἦτο κεκρυμ-

μένος που ἐν τῇ πόλει. Ἐν τούτοις μαρτυρεῖται, ὅτι ὁ Μωάμεθ διέταξε νὰ ἐξετασθῶσι τὰ πτώματα, ὅπως διαγνωσθῆ ὁ νεκρὸς τοῦ Κωνσταντίνου. Διεγνώσθη δ' ἐκ τῶν ἐρυθρῶν βασιλικῶν πεδίλων, ἅτινα ἔφερον τοὺς χρυσοὺς ἀετούς. Ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ προσήχθη κατὰ τὸν Δούκαν πρὸς τὸν Μωάμεθ τὴν ὥραν, καθ' ἣν συνεζήτει μετὰ τοῦ Λουκά Νοταρά. Δύο γενίτσαροι παρουσιάσθησαν καὶ ἀντιδιετείνοντο χάριν ἀμοιβῆς ὅτι αὐτοὶ εἶχον φονεῦσαι τὸν βασιλέα. Ὁ Μωάμεθ διέταξε νὰ φέρωσι πρὸς αὐτὸν ἀποτετημένην τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τοῦ πτώματος. Ἠχθῆ δὲ αὕτη πρὸς τὸν Σουλτάνον, ὁ δὲ Λουκάς Νοταρᾶς καὶ ἄλλοι προύχοντες ἀνεγνώρισαν τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως. Ἄλλ' ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν πείθεται, ὅτι ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς. Καὶ δὲν δύναται μὲν νὰ εἴπῃ ὅτι ἔφυγεν, ἀλλὰ νεκρὸν δὲν δύναται νὰ φαντασθῆ αὐτόν.

Ὡς πολλοὶ τῶν μύθων παριστάνουσι τοὺς μεγάλους ἄνδρας μέλλοντας νὰ ἀναστηθῶσιν, ὡς οἱ Γερμανοὶ μυθολογοῦσι περὶ τοῦ Βαρβαρόσσα (1), ὅτι κοιμᾶται ἀναμένων καλύτερον χρόνον, ἵνα ἐμφανισθῆ καὶ πάλιν, καὶ παραμένει ἀξανανομένης τῆς γενειάδος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν τράπεζαν τὴν λιθίνην, οὕτω καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος διὰ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν δὲν εἶναι νεκρὸς, ἀλλὰ κεκρυμμένος, ἢ μετεμορφώθη εἰς τὸν Πτωχολέοντα ἐκείνων τῶν ἀρχαιοτέρων μύθων, καὶ ἀναμένει βελτίονας χρόνους, ἔν' ἀναστηθῆ ὁ μαρμαρωμένος, ὁ ἀναμενόμενος βασιλεὺς.

Πέπλος μυστηρίου, ἄλλυσις συνεχείας τῶν παραδόσεων τούτων πρὸς ἀρχαιοτέρους ἢ συγγενεῖς μύθους παρέχει εἰς αὐτοὺς ἀλησιμόνητόν τινα γοητείαν, ὡς γοητείας πληροῦνται πᾶσαι αἱ παραδόσεις αἱ συνδεόμεναι πρὸς τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως, πρὸς τὰ ὄνειρα τῆς ἀναστάσεως.

Ἡ μὴ πιστεύει καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὅτι ἐχάθη ἢ κατεστράφη ἢ ὅτι ὑπάρχει κατὰ χώραν ἢ ἀγία τράπεζα τῆς Ἀγίας Σοφίας;

Ὡς ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ ἔμεινε κεκρυμμένος ἢ ἀγνωστος ἢ μαρμαρωμένος, ἔν' ἀναστηθῆ μίαν ἡμέραν χάριν τοῦ γένους, οὕτω καὶ ἡ ἀγία ἐκείνη τράπεζα δὲν κατωρθώθη νὰ μετενεχθῆ εἰς Βενετίαν ἢ ἀλλαχοῦ κατὰ τὰς παραδόσεις, ἀλλὰ τὸ μεταφέρον αὐτὴν

1) Φρειδερίκος Α' ὁ Βαρβαρόσσα; ἠρξεν ἀπὸ τοῦ 1152 μέχρι 1190. Κατὰ τὸ 1186 ἀνέλαβε τὴν Γ' σταυροφορίαν, ἀπέθανε δὲ κατὰ ταύτην πηγιεῖς ἐν τῷ ποταμῷ Καλυκάδην παρὰ τὴν Ταρόν.

πλοῖον ἐναυάγησε καὶ ἔπεσεν ἡ ἁγία τράπεζα εἰς τὴν θάλασσαν κάπου τῆς Προποντίδος. Καὶ ὅταν μαίνηται ὁ βορρᾶς καὶ ἀφρίζῃ τὸ κύμα, μόνον ἐν μέρος μικρὸν τῆς θαλάσσης ἐκείνης διαμένει πάντοτε γαλήνιον.

Καὶ ἐκεῖ, ἔνθα εἶχε πέσει ναυαγήσασα ἡ ἁγία τράπεζα τῆς Ἀγίας Σοφίας ἔρχονται τὰ περάματα (1) εἰς τὸ γαλήνιον ἐκεῖνο μέρος τῆς Προποντίδος, ἐν ὥρᾳ τρικυμίας, καὶ λαμβάνουσιν εὐλαβῶς ἁγίασμα ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἐκείνης, ἣτις ἀναπνέει μῦρον καὶ εἶναι θαυματουργός. Τόσον ὠραῖαι εἶναι αἱ παραδόσεις, δι' ὧν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς περιβάλλει πᾶσαν ἀνάμνησιν σχετιζομένην πρὸς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν καὶ τὴν ἀναμενομένην ἀνάστασιν.

Ἀληθῶς τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως δὲν ἐπίστευον εἰς τὸ συμβησόμενον μέγα κακόν. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ, ὅτι θὰ ἐκυριεύετο ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ὅτι θὰ περιήρχετο εἰς τοὺς Ἀγαρηνοὺς ἡ Ἀγία Σοφία.

Ὁ καλόγηρος καὶ ἡ καλογραῖα τοῦ Μπαλουκλή ἐτηγάνιζον ἰχθύς. Ἔρχεται ὁ παραγίδς καὶ λέγει εἰς τὸν καλόγηρον. «Ἄφες τὸ τηγάνιον καὶ τὰ ὀψάρια, διότι οἱ Τούρκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἀγίαν Σοφίαν». Οὐδ' ἐκεῖνος τὸ ἐπίστευεν, ὅτι θὰ ἐκυριεύετο ἡ πόλις, καὶ λέγει πρὸς τὸν παραγίδον. Ἄν ἦτο δυνατόν οἱ ἰχθύες αὐτοὶ ἀπὸ τοῦ τηγανίου νὰ πηδήσωσιν εἰς τὴν θάλασσαν ἢ εἰς τὸ ἁγίασμα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, τότε θὰ ἐκυριεύετο ἡ πόλις. Καὶ ὦ του θαύματος! τὰ ὀψάρια τινάσσονται ἀπὸ τοῦ τηγασίου καὶ πίπτουσιν εἰς τὸ ἁγίασμα. Ἦσαν ἑπτὰ ἐν ὄλῳ τηγανισμένα μόνον ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέρους· πλέουσι δ' ἔτι καὶ σήμερον ἡμίσιπτα ἐντὸς τοῦ ἁγιάσματος, ἀναμένοντα τὴν ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως, ὅτε θὰ ἐγερθῇ ὁ καλόγηρος τοῦ Μπαλουκλή καὶ θὰ θέσῃ πάλιν αὐτὰ εἰς τὸ τηγάνιον, ὅπως τηγανισθῶσι καὶ ἀπὸ τοῦ ἄλλου μέρους.

Εἰς τὴν παράδοσιν ταύτην ἀναφέρεται τὸ ἐπόμενον δημῶδες ᾄσμα.

Καλόγηρια μαγείρευε ψαράκια στὸ τηγάνι.

καὶ μιὰ φωνή, ψιλὴ φωνὴ ἀπάνωθε τῆς λέγει.

1) = μικρὰ πλοῖα χρησιμοποιούμενα διὰ τὴν διάβασιν ἀπὸ ἀκτῆς εἰς ἀκτῆν.

— «Πάψε, γριά, τὸ μαγειρεῖο κ' ἡ Πόλη θὰ τουρκέψη».

— «Ὅταν τὰ ψάρια πεταχτοῦν καὶ βγοῦν καὶ ζωντανέψουν, τότες κι ὁ Τοῦρκος θὲ νὰ μπῆ κ' ἡ Πόλη θὰ τουρκέψη».

Τὰ ψάρια πεταχτήκανε, τὰ ψάρια ζωντανέψαν
κι ὁ ἀμνηρᾶς εἰσέβηκεν ἀτός του καρβαλλάρης.

Τὰ ὀψάρια τοῦ Μπαλουκλή, τοῦ ἀγιάσματος τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶναι μία τῶν ὠραισιότατων παραδόσεων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς θλιβεράς ἐκεῖνας ἡμέρας καὶ ὑπεκκαιουσῶν τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως. Ἄλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι παραδόσεις διαδεδομέναι πανταχοῦ τοῦ ἑλληνισμοῦ. Παραδίδεται δ' εἰς ἡμᾶς, ὅτι, ἂν ἐκυριεύθῃ ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ Ἁγία Σοφία, ἂν ἔπεσεν ἡ Τραπεζοῦς καὶ ἡ Θεσσαλονίκη, πάντα ταῦτα θὰ παρέλθωσι καὶ θὰ φαιδρυνθῇ ἡ ὄψις τῆς θρηνοῦσης Θεοτόκου.

Πῆραν τὴν πόλιν, πῆραν τὴν, πῆραν τὴ Σαλονίκη,
πῆραν καὶ τὴν Ἁγία Σοφία, τὸ μέγα μοναστήρι,
ποῦχε τριακόσια σήμαντρα κ' ἐξήντα δυὸ καιμπάνες,
κάθε καιμπάνα καὶ παπᾶς, κάθε παπᾶς καὶ Διάκος.
Σιμὰ νὰ βγοῦν τὰ ἅγια κι ὁ βασιλιᾶς τοῦ κόσμου
φωνῇ τοὺς ἡρῶ' ἐξ οὐρανοῦ ἀγγέλων ἀπ τὸ στόμα.

— «Ἀφῆτ' αὐτὴ τὴ ψάλμοφδιά, νὰ χαμηλώσουν τ' ἅγια,
καὶ στεῦλτε λόγο στὴ Φραγκιά νάρτουνε νὰ τὰ πάρουν,
νὰ πάρουν τὸ χρυσὸ σταυρὸ καὶ τ' ἅγιο τὸ βαγγέλιο
καὶ τὴν ἁγία τράπεζα νὰ μὴν τὴν ἀμολύνουν.

Σὰν τάκουσεν ἡ Δέσποινα, δακρυῦζουν αἱ εἰκόνες.

— «Σώπασε, κυρὰ Δέσποινα, μὴν κλαίγῃς, μὴ δακρυῦζῃς'
πάλε μὲ χρόνους, μὲ καιρούς, πάλε δικὰ μας εἶναι».

Τοῦ ποιήματος τούτου ἔχομεν πολλὰς παραλλαγὰς ἐκ διαφόρων ἑλληνικῶν χωρῶν.

Τούτων ὠραῖον εἶναι τὸ Τραπεζούντιον ποίημα, ἐν ᾧ λέγεται περὶ τῆς ἡμέρας τῆς ἀλώσεως.

Στὴν ἔμπαν τοῦ ἡλίου μου στέκει ὁ βασιλέας,
Στὴν ἔβγαν τοῦ ἡλίου μου στέκει ὁ πατριάρχης,
ὁ βασιλιᾶς, ὁ βασιλιᾶς ὁ ἑλλην Κωνσταντίνος
ψάλλουν τὸ ἅγιος ὁ Θεὸς καὶ τὴν Τιμιωτέραν.

Αἴφνης πουλὶν φέροι θλιβερὸν μήνυμα. Ἡ μία πτέρυξ τοῦ πτηνοῦ εἶναι βεβαμμένη εἰς τὸ αἷμα, ἡ ἑτέρα κρατεῖ χαρτὴν γεγραμμένην, ὅπερ οὐδεὶς κατορθώνει νάναγνώσῃ. Καὶ ἐξακολουθεῖ τὸ ἄσμα.

ὁ βασιλιᾶς, ὁ βασιλιᾶς παρηγοριὰ κί ¹⁾ παίρει·
 ἐπῆρεν τέλαφρον σπαθίν, τέλληρικὸν κοντάριν·
 τοὺς Τούρκους κρούει στὸ σπαθίν, τῆι Τούρκους στὸ κοντάριν·
 τριακόσιους Τούρκους ἔκαψε καὶ δεκατρεῖς πασάδες,
 τζακῶθεν τὸ σπαθίν αὐτοῦ κ' ἐσχίεν ²⁾ τὸ κοντάριν,
 κὶ ὄνταν ἔκαλοτέρησεν ³⁾ ἀπὲς ⁴⁾ τῆι Τούρκ' ἐπέμπεν,
 κὶ ὄνταν ἔκαλοτέρησεν καὶ μοναχὸς ἐπέμπεν,
 κὶ ἀτίν ⁵⁾ ἀτόναν ⁶⁾ ἔθαψαν στὸ γλοερὸν τουσέκιν, ⁷⁾

Θὰ ἦτο μακρὸν, ἀν τὴν ἱστορίαν τῆς ἀλώσεως, τὰς τελευταίας ὥρας τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τὰς ἐλπίδας τῆς ἐθνικῆς ἀναστάσεως παρηκολουθοῦμεν περαιτέρω διὰ τῶν ἐξόχων ἡμῶν δημοτικῶν ἄσμάτων.

Ἀλλὰ δὲν δύναμαι εἰ μὴ, ὡς ἤρχισα τὰς διαλέξεις μου διὰ τῶν στίχων τῆς τελευταίας λειτουργίας τοῦ Παράσχου, νὰ περατώσω αὐτὰς διὰ τῶν ὠραίων στίχων τοῦ Βιζυηνοῦ περὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, οἵτινες ἀποτελοῦσιν ἐν τῶν ὠραιστάτων ποιημάτων τοῦ νέου ἐλληνικοῦ Παρνασσοῦ. Οἱ μουσικώτατοι οὗτοι στίχοι, οὓς ἐφιλοτέχνησεν ὁ ποιητής, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν αὐτόχρημα διερμηνεύοντες τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων.

—Τὸν εἶδες μὲ τὰ μάτια σου, γιαγιά, τὸν Βασιλέα

ἢ μήπως καὶ σὲ φάνηκε σὰν ὄνειρο νὰ ποῦμε,

σὰν παραμῦθι τάχα ;

—Τὸν εἶδα μὲ τὰ μάτια μου, ὡσὰν καὶ σένα νέα,

πά' νὰ γενῶ, κατὸ χρονῶ κὶ ἀκόμα τὸ θυμοῦμαι

σὰν νάταν χθὲς μονάχα.

.

—Καὶ θάρθη, ναί, γιαγιάκα μου ; —Θάρθη, παιδί μου, θάρθη

Καὶ ὅταν ἔρθη, τί χαρὰ στὴ γῆ, στὴν οἰκουμένη

σ' ὅποιους θὰ ζοῦνε τότε !

1. (ου) κί=δέν. 2. ἐσχίσθη. 3. ἐκαλοτήρησε, παρετήρησε καλῶς.
 4. ἐντός. 5. αὐτοί. 6. αὐτόν. 7. στρωμα.

— Διπλὸ τριπλὸ θὰ πάρουμεν αὐτὸ ποῦ μᾶς ἐπάροθῃ,
Κ' ἢ πόλῃ κ' ἢ Ἁγιά Σοφιά δική μας θὲ νὰ γένη,

— Πότε, γιατί μου, πότε ;

— Ὅταν τρανέψῃς, γιόκα μου, κι ἀρωματωθῆς καὶ κάμῃς
τὸν ὄρκο στὴν Ἐλευθεριά, σὺ κι ὄλ' ἢ νεολαία,
νὰ σώσετε τὴ γῶρα.

Τότε θὲ νάρθ' ὁ ἄγγελος κι ἀγγελικαὶ δυνάμεις
νὰ μποῦνε, νὰ ξυπνήσουνε, νὰ ποῦν στὸν βασιλέα
πῶς ἦλθε πιά ἡ ὥρα !

Κι ὁ βασιλεὺς θὰ σηκωθῆ τὴν σπάθα του νὰ δοῦξῃ
καί, στρατηγός σας, θενὰ μῆ στὸ πρῶτο του βασιλείου
τὸν Τοῦρκο θὰ χτυπήσῃ.

Καὶ χτύπα-χτύπα, θὰ τὸν πᾶ μακρὰ νὰ τὸν πετάξῃ
πίσω στὴν Κόκκινη Μηλιά, καὶ πίσ' ἀπὸ τὸν ἥλιο,
ποῦ πιά νὰ μὴ γυρίσῃ.

Μὲ πόθους ἐθνικῶν ὀνείρων, μὲ ἀραχνιάς ἀναμνήσεων γλυκυτά-
των εἶναι ὡς διὰ ψηφιδωτοῦ συνυφασμένον τὸ ποίημα τοῦ Βιζυηνοῦ.

Διὰ τί τὰ λεπτὰ νήματα τῆς ἀραχνιάς τοσοῦτων ὠραίων ἀνα-
μνήσεων νὰ μὴ περιπλεχθῶσι περὶ τὴν ἡμετέραν καρδίαν ;

Διὰ τί καὶ ἡμεῖς, ὡς ὁ νεαρὸς ἔγγονος τῆς φιλομύθου γραίας
τοῦ Βιζυηνοῦ, νὰ μὴ θελήσωμεν ν' ἀναχθῶμεν διὰ τῆς φαντασίας
εἰς τὴν ἀπόκεντρον συνοικίαν τῶν σκυτοτόμων καὶ σαγματοποιῶν,
εἰς τὸ Βεφά—Μεῖδ' ἀν ἐκεῖνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου λέ-
γεται σωζόμενος καὶ σήμερον ὁ πτωχότατος τάφος τοῦ τελευταίου
βασιλέως, ἐφ' ὃν ῥίπτει ἀκόμη τὰ ἄνθη τῆς ἠ φρουρὸς ἀκακία, ὁ
μυστικὸς τάφος, ὃν φωτίζει κρυφὰ τὸ ἔλαιον φιλόστορος καὶ φιλέλ-
ληνος πατριώτου, ἀγνώστου τῆς πέριξ συνοικίας ὀνειροπόλου ;

Διὰ τί νὰ μὴ ἐντρυφήσωμεν εἰς τὰς πεποιθήσεις, ἃς ἐμ-
πνέει εἰς ἡμᾶς ὁ φιλόπατρις παιητής, οὗ ἀνέγνων τὸ ποίημα ;
Διὰ τί νὰ μὴ ἐλπίζω καγώ, ὅτι αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις, εἰς ἃς
ἐντρυφήσαμεν ἐνταῦθα θὰ μεστώσωσιν ὀρμῆς ἐθνικῆς ἐκεί-
νους, εἰς οὓς ἐπιβάλλεται νὰ ἐκπληρώσωσιν εὐδόκιος ἐπ' ἀγα-
θῶ τοὺς ἔθνους τοὺς προαιωνίους πόθους τοῦ ἑλληνισμοῦ ; Διὰ
τί νὰ μὴ φαντασθῶ, ὅτι μεταξὺ τῶν παρακολουθησάντων τὰς
διαλέξεις ταύτας κρύπτεται ἴσως καὶ ὁ εἰς ἐκεῖνος, οὗ ἔχει ἀνάγ-
κην ἢ ἑλληνικὴ πατρίς, καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν τρυφερῶν παρθένων,

αΐτινες ἐφοίτησαν ἐνταῦθα, κρύπτεται ἐκείνη, ἣτις θὰ δυνηθῆ νὰ καυχηθῆ μίαν ἡμέραν, ὅτι ὑπῆρξεν ἡ μήτηρ τοῦ ἀποδώσαντος εἰς τὸν ἐλληνισμὸν τὰ ὄνειρα ἐκείνα, τοὺς πόθους ἐκείνους, τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην, ὧν σύμβολον εἶναι ἡ Ἁγία Σοφία;

(1900). Σπυρ. Π. Λάμπρος.

Ὁ Ἕλλην ναύτης

Δὲν εἶναι τὰ δένδρα τὰ ὑψηλὰ καὶ τὰ βαθύσκια, δὲν εἶναι τῶν ἀνθῶν ὁ κόσμος ὁ μοσχοβόλος, δὲν εἶναι τὰ ἐράσματα εἰδύλλια τῶν ἀγρῶν, οὔτε τῶν στεριανῶν πουλιῶν τὰ κελαδήματα, κανὲν ἀπὸ τὰ θαύματα τῆς γῆς, καὶ ἀπὸ τῶν δασῶν τὰ μυστήρια καὶ ἀπὸ τῶν βουνῶν τὰ μάγια, κανένα δὲν εἶναι ὁ μαγνήτης, ποῦ σύρει τὸν μικρὸν μελλοναύτην. Εἶναι ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη, εἶναι οἱ χαμένοι ὀρίζοντες, εἰς τὰ βάρη τῶν ὀπίων περνοῦν αἱ λευκαὶ σκιαὶ τῶν πλοίων, εἶναι τὰ ἀφροῦφанта ἄνθη, μὲ τὰ ὅποια στεφανώνεται τὸ γαλανὸν κῶμα, εἶναι τὰ βάλσαμα τοῦ μπάτη, τὰ δροσίζοντα τοὺς ἠσύχους αἰγιαλούς, εἶναι τῶν βοτσάλων ¹⁾ ἡ μουσική, εἶναι οἱ χαριτωμένοι πτεροπαλμοὶ τῶν θαλασσίων πτηνῶν, καὶ εἶναι, ὦ! πρὸ πάντων εἶναι, τὰ ὑψηλὰ ἐξάρτια, ποῦ κινουῦνται καμαρωτὰ εἰς τὴν ἀμμουδιὰν ἔμπρός, τὰ μπρίκια ²⁾ καὶ τὰ μπρικατίνια ³⁾ καὶ αἱ γαβάραι ⁴⁾ καὶ αἱ γολέται ⁵⁾ καὶ οἱ σκοῦνες ⁶⁾, ποῦ τινάζουν ἀνυπόμονα τὰ πρυμνήσια, ὡς νὰ θέλουν νὰ σπάσουν τὰ δεσμά των καὶ νὰ ριφθοῦν εἰς τὴν μέθην τοῦ ταξιδιοῦ. Ἐκεῖ σιμά των, ἐκεῖ εἰς τὸ πλάϊ των ἀναστρέφεται ὁ ταϊμένος τοῦ πελάγους. Εἰς τὴν ἀπέραντον ἀμμουδιὰν τοῦ νησιοῦ τὸν εὐρίσκει ὁ ἥλιος κάθε ἡμέραν. Εἰς τὸν ἀνήσυχον ταρσανάν ⁷⁾, ἀναμέσα εἰς τοὺς ναυπηγούς, εἰς τοὺς μαστόρους, εἰς τοὺς πριονιστάς, καλαφάτας, εἰς τοὺς πελεκητάς, μέσα εἰς τὰ πριονίσματα, ἐπάνω εἰς τὰ βουναὶ τοῦ κερεστέ, ⁸⁾ ὑπὸ τὰς ὑψηλὰς ἐσχάρας δίπλα εἰς τοὺς πελωρίους σκελετοὺς τῶν ναυπηγουμένων πλοίων, μέσα εἰς τὴν καπνίαν τοῦ βράζοντος κατραμιοῦ, ἔρχεται νὰ τὸν ζητήσῃ ἡ μητέρα του, ὅταν τὸν χάνῃ ἀπὸ τὸ

1) = Χάλικες τῆς παραλίας ὑπὸ τῶν κυμάτων παρασυρόμενοι διαρκῶς εἴτε πρὸς τὴν ξηρὰν εἴτε πρὸς τὴν θάλασσαν. 2) = 6) Εἶδη πλοίων 7) = Ναυπηγεῖον. 8) = Ξυλείας.

σπίτι. Καὶ ὁ δάσκαλός του, ὁ ἀσπρογένης παπᾶς, τοῦ ὁποίου αἱ χονδραὶ παλάμαι πρὶν ἀγιασθοῦν ἀπὸ τὸ ἀργυροῦν δισκοπότηρον ἐκράτουσαν—ἀκόμη χθὲς—τὸ ἀτίθασσον τιμόνι τῆς μπρατσέρας του, ὅταν τὸν χάσῃ ἀπὸ τὸ βιβλίον του ὁ παπᾶς, ἤξεύρει, ὅτι μέσα εἰς τὸ κῦτος τῆς ναυπηγουμένης γολέτας παίξει τὸ κρυφτὸ ὄνός τοῦ ναύτου ἢ γυμνός καὶ ἠλιοκαῆς ἐπάνω εἰς τὸ ὑψηλὸν δοράτιον καμμιᾶς ξεφορτώτου γαβάρας, εἶναι ἔτοιμος νὰ βουτήσῃ δι' ἑκατοστήν φορὰν εἰς τὰ δροσερὰ νερά. Ἄλλ' εἶναι ἐπιεικὴς ὁ διδάσκαλος. Γνωρίζει ἐκ πείρας αὐτός, ὅτι ἐκεῖ εἰς τὸ ὀμιχλῶδες βάθος τοῦ ὀρίζοντος, ὀπίσω ἀπὸ τὰ βουνὰ καὶ ὀπίσω εἰς τὰ νέφη, χαμογελᾷ διὰ τὰ παιδιὰ τῶν θαλασσινῶν μία ἄγνωστος γῆ τῆς ἐπαγγελίας, τὴν ὅποιαν συχνὰ καταρῶνται αἱ γυναῖκες τῶν ναυτικῶν καὶ αἱ παρθέναι τῶν νήσων, ἀλλὰ τῆς ὁποίας ὁ μαγνήτης εἶναι τόσον ἰσχυρὸς διὰ τοὺς μικροὺς νησιώτας. Γνωρίζει ὁ ἀσπρογένης ὁ παπᾶς, ὅτι ἡ γοητεία τοῦ Ὀκτωήχου καὶ τοῦ Ψαλτηρίου εἶναι ἀνίσχυρος διὰ νὰ πνίξῃ τὴν δίψαν τοῦ πελάγους μέσα εἰς τὸν ὀργανισμόν, τὸν ὅποιον βρέχει αἷμα, ποτισμένον ἀπὸ τὴν ἀλμύραν τοῦ κύματος. Καὶ εἰς τὰς πρώτας ἀνταρσίας τοῦ ἀνυποτάκτου μαθητοῦ, καταλαμβάνει ὅτι ἔχει ἐμπρὸς του τὸ μαρκαρόλι τῆς αὔριον.

Τὸ μαρκαρόλι!... Εἶναι ἡ γλυκυτάτη προσωνομία, τὴν ὅποιαν θὰ τοῦ ἀποδώσουν αὔριον εἰς τὸ πρῶτόν του πανηγυρικὸν μαρκαρίσμα οἱ παλαιοὶ ναῦται. Εἶναι ὁ κατηχούμενος τοῦ ναυτικοῦ βίου, ὁ τρυφερὸς ἀκόμη ναυτόπαις. Τώρα θὰ ὑποστῇ τὴν δοκιμασίαν τὴν κρίσιμον εἰς τοὺς τραχεῖς ἀγῶνας τῆς ναυτικῆς ζωῆς. Μὲ ποῖον καμᾶρι ἐναυλογήθη, μὲ ποῖον ἐνθουσιασμόν ἐπάτησε, ναύτης σωστὸς τώρα, μὲ τοὺς πρώτους ἰούλους εἰς τὰς παρειάς, τὸ κατάστρωμα τοῦ συγγενικοῦ πλοίου! Οἱ νησιωτοποῦδες τὴν Κυριακὴν αὐτὴν, ποῦ ἐπῆγε νὰ μεταλάβῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, μὲ τὸ πλατὺ κόκκινον ζωνάρι εἰς τὴν μέσην, τὰ ὑψηλὰ ὑποδήματα καὶ τὴν χνοιδωτὴν πατατούκαν, καμαρωμένους καὶ ἐντροπαλός, τοῦ ἔρριψαν τόσα κρυφὰ βλέμματα ἀπὸ τὸν γυναικωνίτην καὶ καθεμίᾳ χωριστὰ παρεκάλεσε τὸν Ἄϊ Νικόλαν νὰ τῆς τὸν φέρῃ ἀπὸ τὴν ξενητεῖαν ζηλευτὸν γαμβρόν, καὶ ὅλοι μαζί ἐψιθύρισαν λόγια θαυμασμοῦ διὰ τὸ λιγυρόν του κορμὶ καὶ τὸ ὑπερήφανον περπάτημα. Καὶ ἡ μητέρα—μὲ δάκρυα χαρᾶς καὶ λύπης—τοῦ ετοίμασε τὴν κασσέλαν του, τοῦ ἔβαλε μέσα τὰ ρουχὰ του, ποῦ

τὰ εἶχε ράψει μὲ τὰ χέρια τῆς, καὶ τὰ κουλούρια καὶ τὰ γλυκίσματα ποῦ μόνῃ τῆς τοῦ ἐξύμωσε, καὶ τὸν ἐφίλησεν εἰς τὰ μάγουλα καὶ τοῦ ἔδωκε τὴν εὐχὴν τῆς... «Ὡρα καλὴ τὸ μπαρκαρόλι! Ὡρα καλὴ καὶ καλορρίζικος!» ἐφώνησεν ὅλο τὸ νησί. Καὶ ἡ ὑψηλὴ, ἡ καμαρωτὴ γολέττα, μὲ τὰ ὑπερήφανα ἐξάρτια, βράδυ-βράδυ, μόλις ἐφύσησεν ὁ ἀπόγειος, ἤνοιξε τὶς γάμπιες τῆς¹⁾ καὶ ἐγλύστρησε μαλακὰ μαλακὰ ἐπάνω εἰς τὰ σκιερὰ νερά. Καὶ τὸ μπαρκαρόλι, ἀμάθητον ἀκόμη, ἐτυλίχθη μέσα εἰς τὸν πλατὺν μουσαμᾶν καὶ κάμνει τὴν πρώτην του βάρδια ἐπάνω εἰς τὸ κατὰστρομα, μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους ναύτας τῆς φυλακῆς μαθητῆς ἀκόμη ἀνίδεος εἰς τὸ δύσκολον καὶ βασανισμένον ἀλφαβητάρι τῆς ναυτικῆς τέχνης. Καὶ ἐνῶ πρῶτα τώρα σχίζει πλησίστιον τὰ νερά καὶ τὰ σκότη τὸ πρωτοτάξιδο καράβι, ἀκουμπισμένος ἐπάνω εἰς τὸ παραπέτο συλλογίζεται τὴν πόλιν, τὴν ὄνειρευτὴν γῆν, τὴν ὁποῖαν θὰ πατήσῃ διὰ πρώτην φορὰν αὔριον-μεθαύριον, καὶ σχεδιάζει τὰ πρῶτα θῶρα, τὰ ὅποια θὰ ψωνίσῃ διὰ τὸ σπίτι, ἓνα σάλι βαρὺ διὰ τὴν μητέρα του, ἓνα δακτυλίδι διὰ τὴν ἀδελφὴν του καὶ ἓνα θυμιατήρι, ἓνα ὠραῖον σκαλιστὸν θυμιατήρι διὰ τὸν Ἅγιον, τὸν παλαιὸν Ἅγιον, ὁ ὅποιος ψηλὰ ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι του ἐπροστάτευσε καὶ ἔσωσε τόσες φορὲς τὸ σπίτι του, πάμπον πρὸς πάμπου. Καὶ κοιτάζει μὲ πόθον ἐμπρὸς τὸ μυστηριῶδες φῶς τοῦ φάρου ἐπάνω εἰς τὴν μαύρην σκιὰν τῆς ἐρημονήσου, καὶ κοιτάζει μὲ νοσταλγίαν ὀπίσω — κρυφὴν νοσταλγίαν ὡς ἐγκλημα ἐν ἄλλο φῶς ποῦ τρεμοσβήνει λυπητερὰ εἰς τὴν ἀκρογιαλιὰν τοῦ νησιοῦ του.—

Τοῦ νησιοῦ του... Ἅγαπημένο νησί! Εἶναι τάχα ἡ Λίμνη, εἶναι ἡ Μιξέλα, εἶναι ἡ Σκιάθος ἢ ἡ Σκόπελος; Εἶναι ἡ Ἄνδρος, ἡ Μύκονος, ἡ Μῆλος, ἢ ἡ Θήρα; Εἶναι αἱ Σπέτσαι, ἢ Ὑδρα; Εἶναι ἡ Κεφαλληνία ἢ ἡ Ἰθάκη; ἢ εἶναι τοῦ ἀλυτρώτου ἀρχιπελάγους ἡ Ἀθήνος, ἡ Χίος, ἡ Μυτιλήνη, ἡ Σάμος, ἡ Κάρπαθος, ἢ Κάσος; Ποῖον εἶναι;

Νησιά καταπράσινα, ὦ νησιά σεῖς, ποῦ σὰς βρέχουσιν ἑλληνικὰ κύματα καὶ σὰς δροσίζουν ἐλεύθερα αἶθρα καὶ σὰς σκεπάζει ἐλεύθερος οὐρανὸς καί, ὦ νησιά, σεῖς ποῦ σὰς βαρύνει ἡ καταχνιὰ τῆς

1) εἶδος ἰστιῶν.

δουλείας, σεις εἰσθε ἡ πατρίς τοῦ Ἑλληνοῦ ναύτου, σεις τὰ ἑρμη-
τήρια τῆς κυανολεύκου καὶ σεις τὴν σκορπιζετε ὑπερήφανον καὶ
ἐλπιδοφόρον εἰς τὰ πέρατα τῶν θαλασσῶν, εἰς τὰ πολυκάραβα νερά
τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς Ἀζοφικῆς καὶ εἰς τὰ γαλανὰ πλάτη τῆς Με-
σογείου καὶ εἰς τὰς ὀμίχλας τῶν Βρεττανικῶν ἀκτῶν καὶ εἰς τὰ θερμὰ
παράλια τῆς Τριπολίτιδος, τὰ ὅποια πλημμυροῦν αἱ πλουτοφόροι
σακολέβαι (1) τῶν Ἑλλήνων θυτῶν. Αἱ ὠραῖαί σας γυναῖκες, με-
τοὺς μεγάλους μαύρους ὀφθαλμούς, αἱ γυναῖκές σας γεννοῦν τοὺς
δαμαστὰς τοῦ κύματος, τοὺς βασιλεῖς τοῦ πηδαλίου, τοὺς ἥρωας
τῶν θυελλῶν, τοὺς ἀδόλους χριστιανούς τῶν ἐφεστίων θεῶν. Καὶ
τῶν γυναικῶν σας τὰ στήθη τὰ μαρμάρινα τρέφουν μετὸ «γάλα
τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς ἐλευθερίας», τοὺς ἀνδρας, οἱ ὅποιοι θὰ ταχθοῦν
μῖαν ἡμέραν ὑπὸ τὴν ναυτικὴν σημαίαν τοῦ πολέμου, τὴν κυμα-
τίζουσαν ἐπὶ τῶν σιδηροβλήτων σκαφῶν, οἱ ὅποιοι θὰ γεμίσουν τὰ
πυροβολεῖα τῶν θωρακωτῶν, καὶ θὰ κρητήσουν μετ' ἄτρομον χέρι
τὸ πηδάλιον εἰς τοὺς σοφοὺς ἐλιγμούς τῶν θαλασσίων μαχῶν.

Ἄπο τὰ σπλάχνα σας τὰ καταπράσινα, ὦ νησιὰ τοῦ ἀλυτρώ-
του Ἀρχιπελάγους καί, ὦ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, καί, ὦ Σποράδες
μαγευτικαὶ καί, ὦ Ἐπτάνησα ἡλιόλουστα, ἀπὸ τὰ ἰδικά σας
σπλάχνα γεννᾶται τὸ εὐγενέστερον τέκνον τῆς ἑλληνικῆς πατρί-
δος, ὁ Ἑλληὺν ναύτης !

Τὸν γνωρίζουν καλὰ αἱ θάλασσαί. Τὸν εἶδαν μέσα εἰς τὴν πάλ-
λην τῶν στοιχείων, γαντζωμένον ἐπάνω εἰς τὰς ἀνεμοδαρμένας κε-
ραίας καὶ ἠσθάνθησαν τὴν δύναμιν τοῦ τιμονιοῦ, τὸ ὅποιον σφίγ-
γουν τὰ τραχέα του δάκτυλα. Καὶ αἱ νύκτες τοῦ πελάγους, αἱ
νύκτες αἱ σκοτειναὶ καὶ μανισμένοι καὶ αἱ νύκτες αἱ βαθυγάλανοι
καὶ ἀστροφωτισμένοι, τὸν ἐσκέπασαν μετὴν μανίαν των καὶ με-
τὰ θέλγητρά των, ἐπάνω εἰς τὸ σαλευόμενον σκάφος. Αἱ αὐγαὶ τῶν
μακροσμένων ὠκεανῶν τὸν ἤϊραν πολλάκις ἄγρυπνον ἐπάνω εἰς τὸ
μουσχευμένον κατάστρωμα καὶ αἱ δύσεις αἱ μελαγχολικαὶ τῶν
ξένων ἀκτῶν ἐπῆραν συχνὰ τὰ χλωμά των χρώματα ἀπὸ τὸν πό-
νον τῆς νοσταλγίας του, ἀπὸ τὰς δακρυσμένας ἀναμνήσεις τοῦ νη-
σιοῦ του, ἀπὸ τὸν παραπονεμένον πόθον τῆς μικρᾶς πατρίδος,
ἔπου τὰ μάτια τῆς μητέρας του, ἂν δὲν ἐκλείσθησαν διὰ παντός,

1) = σπογγαλιευτικὰ πλοίαρια.

είναι καρφωμένα εις τὸ βάθος τοῦ ὀρίζοντος καὶ ζητοῦν νάνακαλύψουν τὸν γνώριμον ἐξαρτισμὸν ἐνὸς ἀγαπημένου σκάφους.

Εἶναι τὸ χαϊδεμένο παιδί τῆς θαλάσσης ὁ Ἕλλην ναύτης. Εἰς τοὺς μυστικοὺς θρύλους, τοὺς ὁποίους διηγοῦνται μὲ τὴν ἀγρίαν των μουσικὴν τὰ κύματα, εἰς τὸ αἰώνιον ἄσμα τῶν ναυτικῶν θριάμβων καὶ τῶν ναυτικῶν πόνων, εἰς τὴν μεγάλην ἐποποιίαν τὴν ὁποίαν ψάλλουν οἱ ὠκεανοί, οἱ ὠραιότεροι ἤχοι ἀντηχοῦν διὰ τὴν ναῦν τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ διὰ τὸ πυρπολικὸν τοῦ Κανάρη.

Εἶναι τὸ χαϊδεμένο παιδί τῶν θαλασσῶν ὁ Ἕλλην ναύτης. Ὀλίγον, πολὺ ὀλίγον τὸν γνωρίζει ἡ ξηρά. Καὶ ὅταν τὰ μαλλιά του ἀσπρίσουν, ἀπὸ τὸ διπλοῦν γῆρας τῆς βασανισμένης ζωῆς, καὶ οἱ ὠμοί του κυρτωθοῦν καὶ λυγίσουν τὰ γόνατα, ποῦ δὲν ἐγνώρισαν τὴν ἀνάπαυσιν, καὶ ἔνε κύμα τελευταῖον τὸν φέρῃ μαλακὰ-μαλακὰ εἰς τὸ νησί του, ἀπόμαχον παραπονεμένον τῆς θαλασσινῆς ζωῆς, καὶ τότε ἀκόμη δὲν τὸν κερδίζει ἡ ξηρά. Μέσα εἰς τὴν μικρὴν του φελούκα λικνίζει τὰ ἀδύνατα γηρατεῖα τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς βασανισμένης ζωῆς του, μὲ τὴν πετονιάν (1) εἰς τὸ χέρι, καὶ τὰ μάτια του, τὰ ὁποῖα ἀπέκαμαν νὰ σχίζουν τὰς ὀμίχλας καὶ τὰ σκότη, εὐρίσκουν τώρα ἀνάπαυσιν εἰς τὸ ἀντίκρυσμα τοῦ γαλανοῦ κύματος τῆς ἀκρογιαλιᾶς. Ἐκεῖ δίπλα του εἰς τὰ ρηχὰ νερά τῆς ἀμμουδιᾶς, μὲ τὰ πλευρὰ σκεβρωμένα, μὲ τὰ στραβόξυλα γυμνά, πένθιμοι ἀπὸ τὴν σκουριὰν τῶν καρφῶν καὶ τὴν ἐρεσίβην τῶν ξύλων, γυρμένοι εἰς τὸ πλευρόν, ψυχομαχοῦν ἄλλοι ἀπόμαχοι τῆς θαλασσινῆς ζωῆς. Καὶ φαίνονται ὡς νὰ διηγοῦνται μεταξύ των μίαν πένθιμον καὶ δακρυσμένην ἱστορίαν οἱ μελαγχολικοὶ ἀπόμαχοι, ἐνῶ ὑπεράνω τῶν ἐρειπίων αὐτῶν, ὑπερήφανα, ὑψηλὰ ἐπάνω εἰς τὰ σκαριά των, ἀνατριχιάζουν εἰς τὸ φύσημα τοῦ μπάτη, τὰ νέα, τὰ ἀταξίδευτα παράβια, καὶ τὰ παιδιὰ τῶν θαλασσινῶν ἀναρριχῶνται καὶ παίζουν εἰς τὰ πλευρὰ των. Καὶ ἡ θάλασσα μὲ τὸ ἴδιον, μὲ τὸ αἰώνιον τραγοῦδι τῆς ἀποχαιρετᾶ τοὺς παλαιούς τῆς γνωρίμους, τοὺς πενθίμους σκελετοὺς τῶν παλαιῶν караβιῶν καὶ τὰ σκεβρωμένα σώματα τῶν παλαιῶν θαλασσινῶν, καὶ προσκαλεῖ, αἰωνίως γαλανὴ καὶ αἰωνίως νέα τὰ νέα καράβια καὶ τοὺς νέους θαλασσινοὺς.

Παῦλος Νιοβάνας.

1) = Εἶδος ἀλιευτικῆς συσκευῆς.

Ὁ Ὠκεανός.

- A. Γῆ τῶν θεῶν φροντίδα,
Ἑλλάς ἡρώων μητέρα
Φίλη, γλυκεῖα πατρίδα μου,
Νύκτα δουλείας σ' ἐσκέπασε,
Νύκτα αἰώνων.
- B. Οὕτω εἰς τὸ χάος ἀμέτρητον
Τῶν οὐρανίων ἐρήμων,
Νυκτερινὸς ἐξάπλωσεν
Ἐρεβος τὰ πλατέα
Πένθημα ἐμβόλια ¹⁾).
- Γ. Καὶ εἰς τὴν σκοτιὰν βαθεῖαν,
Εἰς τὸ ἀπέραντον διάστημα,
Τὰ φῶτα σιγαλέα
Κινῶνται τῶν ἀστέρων
Λελυπημένα.
- Δ. Ἐχάθησαν οἱ πόλεις,
Ἐχάθησαν τὰ δάση,
Κ' ἡ θάλασσα κοιμᾶται
Καὶ τὰ βουνὰ, καὶ ὁ θόρυβος
Παύει τῶν ζώντων.
- Ε. Εἰς τὰ φρικτὰ βασίλεια
Ὁμοιάζει τοῦ θανάτου
Ἡ φύσις ὅλη ἐκείθεν
Ἦχος ποτὲ δὲν ἔρχεται
Ἐμνων ἢ θρήνων.
- ΣΤ. Ἀλλὰ τῶν μακαρίων
Στάβλων ἰδοὺ τὰ ἡῶα
Κάγκελλα οἱ ὄροι ἀνοίγουσιν.
Ἴδοὺ τὰ ἀκάμαντα ἄλογα
Τοῦ Ἠλίου ἐκβαίνουν.

1) Δίκτυα. Ποιητικὴ ἔκφρασις τοῦ ἐπελθόντος σκοτόυς.

- Z. Χρυσᾶ, φλογώδη, καίουσι
 Τοὺς δρόμους τοῦ ἀέρος
 Τὰ ἀμιλλητήρια πέταλα.
 Τοὺς οὐρανοὺς φωτίζουσι
 Λάμπουσai οἱ χαῖται.
- H. Τώρα ἐξανοίγει τ' ἄνθη
 Εἰς τὸν δροσώδη κόλπον
 Τῆς γῆς ἢ αὐγῆ· καὶ φαίνονται,
 Τώρα τῶν φιλοπόνων
 Ἄνδρῶν νὰ ἔργα.
- Θ. Τὰ μυρισμένα χεῖλη
 Τῆς ἡμέρας φιλοῦσι
 Τὸ ἀναπαυμένον μέτωπον
 Τῆς οἰκουμένης· φεύγουσιν
 Ὀνειρα, σκότος.
- I. Ὕπνος, σιγῆ· καὶ πάλιν
 Τὰ χωράφια, τὴν θάλασσαν,
 Τὸν ἀέρα γεμίζουσι
 Καὶ τὰς πόλεις μὲ κρότον,
 Ποίμνια καὶ λύραι.
- IA. Εἰς τοῦ σπηλαίου τὸ στόμα
 Ἴδου προβαίνει ὁ μέγας
 Λέων, τὸν φοβερὸν
 Λαιμὸν τετριχωμένον
 Βρέμων τινάζει.
- IB. Ὁ ἀετὸς ἀφήνει
 Τοὺς κρημνοὺς ὑψηλοὺς
 Κτυπάουσιν οἱ πτέρυγες
 Τὰ νέφη, καὶ τὸν Ὀλυμπον
 Ἡ κλαγγὴ σχίζει.
- II. Ἐθλίψε τὴν Ἑλλάδα
 Νύκτα πολλῶν αἰώνων,
 Νύκτα μακρᾶς δουλείας,
 Αἰσχύνῃ ἀνδρῶν, ἢ θέλημα
 Γῶν ἀθανάτων.

- ΙΔ. Ἡ γῶρα τότε ἐφαίνετο
 Ναὸς ἠρειπωμένος,
 Ὅπου οἱ ψαλμοὶ σιγαύουσι
 Καὶ τοῦ κισσοῦ τὰ ἀτρόμητα
 Φύλλα κοιμῶνται.
- ΙΕ. Ὅσάν ἐπὶ τὴν ἄπειρον
 Θάλασσαν τῶν ὀνείρων,
 Ὀλίγαι, ἀπηλτισμένοι
 Ψυχαὶ νεκρῶν διαβαίνουσι
 Μὲ δίχως βίαν.
- ΙΣΤ. Οὕτως ἀπὸ τοῦ Ἄθωνος
 Τὰ δένδρα, ἕως τοὺς βράχους
 Τῆς Κυθήρας, κυλίουσα
 Τὴν ἄμαξαν βραδεῖαν,
 Οὐρανοδρόμον
- ΙΖ. Ἡ τρίμορφος Ἐκάτη
 Ἐθεώρῃ τὰ πλοῖα,
 Εἰς τοῦ Αἰγαίου τοὺς κόλπους
 Λάμοντα ἀδόξως, φεύγοντα
 Διασκορπισμένα.
- ΙΗ. Σὺ τότε, ὦ λαμπροτάτη
 Κόρη Διὸς, τοῦ κόσμου
 Μόνη παρηγορία,
 Τὴν γῆν μου σὺ ἐνθυμήθηκες·
 ὦ Ἐλευθερία.
- ΙΘ. Ἡλθ' ἡ θεά· κατέβη
 Εἰς τὰ παραθαλάσσια
 Κλειστὰ τῆς Χίου· τὰς χειῶας
 Ἄπλωσ' ὀρθή, καὶ κλαίουσα
 Λέγει τοιούδε·
- Κ. — Ὁκεανὲ, πατέρα
 Τῶν χορῶν ἀθανάτων,
 Ἄκουσον τὴν φωνήν μου,
 Καὶ τῆς ψυχῆς μου τέλοςσον
 Τὸν μέγαν πόθον.

- ΚΑ. Ἐνδοξον θρόνον εἶχον
 Εἰς τὴν Ἑλλάδα τυράννοι
 Πρὸ πολλοῦ τὸν κρατοῦσι
 Σήμερον σὺ βοήθησον
 Δός μου τὸν θρόνον.
- ΚΒ. Ὅταν τοὺς ἀνοήτους
 Φεύγω θνητοῦς, μὲ δέχονται
 Οἱ πατριχαὶ σου ἀγκάλαι
 Ἡ ἐλπίς μου εἰς τὴν ἀγάπην σου
 Στηρίζεται ὄλη.
- ΚΓ. Εἶπε κ' εὐθύς ἐπάνω
 Εἰς τὰς ὁσὰς ἐχύθη
 Τοῦ Ὀκεανοῦ, φωτίζουσα
 Τὰ νῶτα ὑγρά καὶ θεῖα
 Πρόφαντος λάμπης.
- ΚΔ. Ἀστράπτονται τὰ κύματα
 Ὡς οἱ οὐρανοί, καὶ ἀνέφελος,
 Ξάστερος φέγγει ὁ ἥλιος
 Καὶ τὰ πολλὰ νησιά
 Δείχνει τοῦ Αἰγαίου.
- ΚΕ. Πρόσεχε τόρῳ ὡς ἄνεμος
 Σφοδρὸς μέσα εἰς τὰ δάση,
 Ὁ ἀλαλαγμὸς σηκώνεται.
 Ἄκουε τῶν πλεόντων
 Τὰ εἶα μάλα.
- ΚΣΤ. Σχισμένη ὑπὸ μυρίας
 Πρώρας ἀφρίζει ἡ θάλασσα,
 Τὰ περωμένα ἀδράχτια
 Ἐλεύθερα ἐξαπλώνονται
 Εἰς τὸν ἀέρα.
- ΚΖ. Ἐπὶ τὴν λίμνην οὕτως
 Αὐγερινὰ πετάουσι
 Τὰ πλήθη τῶν μελισσῶν
 Ὅταν γλυκὸ τοῦ ἔαρος
 Φυσᾷ τὸ πνεῦμα.

- ΚΗ. Ἐπὶ τὴν ἄμιον οὔτω
 Περιπατοῦν οἱ λέοντες
 Ζητοῦντες τὰ κοπάδια,
 Τὴν θέριμν τῶν ὀνύχων
 Ἐν αἰσθανθῶσιν.
- ΚΘ. Οὕτως ἐὰν τὴν δύναμιν
 Ἄκούσουν τῶν πτερούγων
 Οἱ ἀετοί, τὸ κτύπημα
 Τῶν βροντῶν ὑπερήφανοι
 Καταφρονοῦσι.
- Λ. Πεφιλημένα θρέμματα
 Ὠκεανοῦ, γενναῖα
 Καὶ τῆς Ἑλλάδος γνήσια
 Τέκνα, καὶ πρωτοστάται
 Ἐλευθερίας.
- ΛΑ. Χαίρετε οἷς κινήματα
 Τῶν θαυμασίων (Σπετσίας,
 Ὑδρας, Ψαρῶν), σκοπέλων,
 Ὅπου ποτὲ δὲν ἄραξε
 Φόβος κινδύνου.
- ΛΒ. Κατευοδεῖτε!— Ὅρμήσατε
 Τὰ συναγμένα πλοῖα
 Ὡ ἀνδρεῖοι· σκορπίσατε
 Τὸν στόλον κατακαύσατε
 Στόλον βαρβάρων.
- ΛΓ. Τὰ δειλὰ τῶν ἐχθρῶν σας
 Πλήθη καταφρονήσατε·
 Τὴν κόμην πάντα ὁ θρίαμβος
 Στέφει τῶν ὑπὲρ πάτρης
 Κινδυνευόντων.
- ΛΔ. Ὡ ἐπουράνιος χεῖρα!
 Σὲ βλέπω κυβερνοῦσαν
 Τὰ τρομερὰ πηδάλια,
 Καὶ τῶν ἡρώων οἱ πρῶραι
 Ἴδου πετάουν.

- ΑΕ. Ἴδου κροτοῦν, συντρίβουσι
 Τοὺς πύργους θαλασσίους
 Ἐχθρῶν ἀπείρων σκάφη,
 Ναύτας, ἰστία, κατάρτια
 Ἡ φλόγα τρώγει.
- ΑΣΤ. Καὶ καταπίνει ἡ θάλασσα
 Τὰ λείψανα τὴν νίκην
 Ὑψωσ' ὧ λύρα ἂν ἦρωες
 Δοξάζονται, τὸ θεῖον
 Φιλεῖ τοὺς ὕμνους,
- ΑΖ. Ὀθωμανὲ ὑπερήφανε,
 Ποῦ εἶσαι ; νέον στόλον
 Φέρε, ὧ μοῦρέ, καὶ σύναξε·
 Νέαν δάφνην οἱ Ἕλληνες
 Θέλουν ἀρπάξειν.

Ἄ. Κάλβος.

Ἡ Φάλαγξ.

Ζῶστε ζῶστε τ' ἄρματά σας
 ἀνυπότακτα παιδιά,
 βλέπω ἀστράφτει ἀπ τὴ χαρά σας
 καθενός σας ἡ ματιά.

Ὅθε ἡ νιότη σας περάση
 καὶ τὸ χνώτό σας διαβῆ
 θὰ σκορπίση, θὰ μεριάση
 κάθε σύγγεφο βαρύ.

Ζῶστε, ζῶστε τ' ἄρματά σας !
 τῶν πατέρων σας ἡ γῆ
 στ' ἀνδρικό, τὸ πάτημά σας
 ἀναγάλλιασε ἡ φτωγή.

Πότε, πότε θάλθ' ἡ μέρα
 παλληκάρια μου, νὰ ἰδῶ
 μακρὰ ἐδῶθε... πέρα... πέρα
 σὲ πλατύτερο οὐρανό.

Τὸ καθάριον ν' ἀνεμίξῃ
φλάμπουρό μας μὲ χαρά !
φωτιὰ κ' αἶμα νὰ στολίξῃ
τὰ σχισμένα του πλευρά !

Ζῶστε, ζῶστε τ' ἄροματά σας
ἀνυπότακτα παιδιὰ
στὰ νεκρὰ τὰ ὀνειράτά μας
δῶστε τῶρα σεῖς φτερά.

Ἄρ. Βαλαωρίτης

Ἡ μάχη τοῦ Μανιάκη καὶ ὁ Παπαφλέσας

Ὅτε ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, κατισχύσασα τοὺς ἀντιμαχομένους αὐτῇ, ἐπεκράτησε νικηφόρος εἰς τὸ βυζαῖνον κράτος ἔσπευδον οἱ πιστοί, σεβόμενοι καὶ τιμῶντες τὴν μνήμην τῶν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως μαρτυρησάντων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν, νὰ ἐγείρῳσιν ἐπὶ τοῦ τόπου, ὅπου ἕκαστος αὐτῶν ἐθανατώθη, εὐκτῆριον οἶκον, τὸν ὁποῖον ἐκάλουν Μαρτύριον· καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦτον κατέθετον τὰ λείψανα τοῦ μάρτυρος. Εὐτυχῆς ἡ ἔμπνευσις, καθ' ὅμοιον τρόπον νὰ λαμπρυνθῇ ἡ μνήμη τῶν πεσόντων εἰς τὸ Μανιάκη. Ἦσαν οὗτοι καὶ μάρτυρες τῆς πίστεως, ἀνταχθέντες εἰς φανατικὰ στίφη τοῦ Ἰσλάμ, καὶ μάρτυρες τῆς ἐλευθερίας, ἀγωνισθέντες νὰ ποτινάξωσι τὰς νέας ἀλύσεις, τὰς ὁποίας χαλκεύσας ἐκόμιζεν ὁ σατράπης τῆς Αἰγύπτου, διὰ νὰ περισφίγῃ τὴν συντρίψασαν ἤδη τὰς ἀλύσεις τῆς ὀσμμανικῆς τυραννίας πατρίδα μας. Καὶ μείζων ἔτι τιμὴ καὶ δόξα προσῆκεν εἰς τοὺς μάρτυρας τοὺτους, διότι ὁ θάνατος αὐτῶν δὲν ἦτο ἀπεγνωσμένων ἐλπίδων ἀναγκαίᾳ καταστροφῇ, ἀλλὰ φυσία προσιωνίζουσα βεβαίαν τὴν σωτηρίαν. Ὁ θάνατος αὐτῶν δὲν προκαλεῖ τὸν οἶκτον, τὸν κληρον τῶν ἀκάρπων συμφορῶν, ἀλλὰ κινεῖ τὸν θαυμασμόν, τὸ στεφάνωμα τῶν γενναίων καὶ μεγαλοουργῶν πράξεων.

Ναί, ἀληθῶς ἡ ἥρωϊκὴ φυσία τοῦ Μανιάκη δὲν ἀπέβη ἄκαρπος. Εἰς ὥραν δεινοτάτου κινδύνου τῆς πατρίδος, εἰς ὥραν γενικῆς

1) Ἀπόσπασμα ἐκ λόγου ἐκφωνηθέντος ἐπὶ τοῖς ἐγκαίνιοις ναοῦ ἐν Μανιάκη, χάριν περισυλλογῆς τῶν ὁσίων τῶν πεσόντων ἐκεῖ Ἑλλήνων.

καταπτώσεως τοῦ φρονήματος, εἰς ὄραν, καθ' ἣν ἐπιστεύετο ὅτι ἐξεμηδενίσθησαν πενταεεῖς ἀγῶνες καὶ ἀπέλπιδες πάντες ἀνέμενον ἀναπόφευκτον καταστροφὴν, τὸ ἄγγελμα τῆς αἰματηροτάτης μάχης, ἀνακαλοῦν εἰς τὴν μνήμην τὸ ἀρχαῖον περικλεῆς παράδειγμα τῶν Θερμοπουλῶν, ἐνέπλησε μένους καὶ θάρρους τοὺς Ἕλληνας, ἐτόνωσε τὰ σώματα καὶ ἐστόμωσε τὰς ψυχὰς αὐτῶν πρὸς τὸν περὶ τῶν πάντων ἀγῶνα. Ἡ μάχη τοῦ Μανιάκη εἶναι σταθμὸς, ὁπότεν ἄρχεται νέα περίοδος τῆς ἱστορίας τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως ἡμῶν, ἣ ἐπακολουθήσασα εἰς τὴν εὐφρόσυνον περίοδον τῶν δαφνῶν καὶ τροπαίων καὶ εἰς τὴν στυγνὴν μετὰ ταύτην περίοδον τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν καὶ τῶν μεγάλων ἐθνικῶν καταστροφῶν, ἣ πλήρης θουσιῶν περίοδος τῆς μέχρις ἐσχάτων ἀμύνης καὶ τῶν ἀπεγνωσμένων ἀγῶνων, ἣ καταλήξασα εἰς τοῦ ποθητοῦ σκοποῦ τὴν ἐκπλήρωσιν.

Τῆς σημασίας ταύτης τῆς μάχης εἶχεν ἐπίγνωσιν σαφῶς ὁ μεγαλόψυχος καὶ μεγαλεπήβολος ἀρχιμανδρίτης, ὅτε πρὸ τῆς κρίσεως στιγμῆς ἐβροντοφῶναι εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ὀπλαρχηγούς, ὅτι καὶ ἠτιώμενοι θὰ ἀδυνατίσωσι τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, τὴν δὲ μάχην ἐκείνην ἣ ἱστορία θὰ ὀνομάτῃ Λεωνίδειον. Ἄλλὰ καὶ ὅτε κατ' Ἀπρίλιον μεσοῦντα τοῦ 1825, καταλείπων τὰ δύο Ὑπουργεῖα, τὰ ὅποια διηύθυνεν, ἀνελάμβανε τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τῆς κατὰ τοῦ Ἰμπραῖμ ἐκστρατείας, ὁ Παπαφλέσας μίαν εἶχεν ἐδραϊὰν βουλήν, πρὸς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἔτεινε σκοπὸν: δι' ἐγχειρήματος παρατόλμου νὰ καταπλήξῃ μὲν τὸν ἐχθρὸν, τοὺς δ' Ἕλληνας νὰ κινήσῃ εἰς θυμασμόν, προκαλοῦντα ἐνθεὸν ὄρμην πρὸς μίμησιν. Ἡ διαφόροι παντελῶς ἂν τοῦ ἐγχειρήματος ἣ ἐκβασίς θὰ ἔσσετε τὴν κεφαλὴν του μὲ τὴν δάφνην τοῦ νικητοῦ ἢ θὰ ἐπέθετεν ἐπ' αὐτῆς τὸν ἀκάνθινον στέφανον τοῦ μάρτυρος.

Τὰ πράγματα τῆς πατρίδος ἔσταντο ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς. Ἐσφάδαζεν ἣ Κρήτη ὑπὸ τὴν πτέρναν τοῦ σατραποῦ τῆς Αἰγύπτου: σφαγαὶ καὶ ἐξανδραποδισμοὶ ἐρήμωσαν τὴν Κάσον, καὶ τῶν τουρκικῶν στόλων ὁ τρόμος, τὰ Ψαρά, εἶχον ἤδη ἀπὸ πολλοῦ μεταβληθῆ εἰς ἐρείπια καὶ τέφραν. Ἀδρανῆς καὶ ἀγωνιώσα κατέκειτο ἣ πατρίς, ἐπτοημένη πρὸς τὰς συμφορὰς καὶ τοὺς δεινοὺς κινδύνους. Οὔτε αἱ λαμπραὶ ναυτικαὶ νίκαι παρὰ τὴν Σάμον καὶ τὴν Ἀλικαρνασσόν, οὔτε αἱ παρὰ τὴν Κρήτην ἐπιτυχίαι παρεκώλυσαν

τὴν πρόδοτον τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ὁ Ἰμπραΐμ ἔθεσε στερεὸν τὸν πόδα εἰς τὴν Πελοπόννησον, καταλαβὼν τὰ μεσσηνιακὰ φρούρια. Σταθερῶς καὶ μεθοδικῶς προέβαιεν οὗτος εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ στυγεροῦ σχεδίου του νὰ υποδουλώσῃ τὴν χώραν, νὰ ἐξοικίσῃ τοὺς ἐπιζήσαντας κατοίκους αὐτῆς καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ εἰς αὐτὴν ἐποίκους ἐξ Αἰγύπτου.

Εἰς τὴν ἀναπτέρωσιν τοῦ ταπεινωθέντος φρονήματος, εἰς τὴν συνένωσιν καὶ σύνταξιν πασῶν τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων πρὸς ἀποσβῆσιν τοῦ ἐπικειμένου ὀλέθρου συνετέλεσεν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο γεγονός, ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐνέργειαν. ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην σκέψιν ἢ μάχην τοῦ Μανιάκη. Ἡ παράτολμος προσπάθεια πρὸς ἀναχαίτησιν τῆς προόδου τῆς στρατιᾶς τοῦ ἐχθροῦ, ἐν αὐτῇ τῇ ἀφετηρίᾳ τῶν κινήσεών του, κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν ὄλου τοῦ ὄγκου τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, ἢ περιφρόνησις τοῦ βεβαίου θανάτου, ἦν ἐπέδειξαν ἀντιτάξαντες εὐτόλμως τὰ στήθη των εἰς τὸ πῦρ καὶ τὰς λόγχας ἐχθροῦ ἀσυγκρίτως ὑπερτέρου τὸν ἀριθμὸν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν στρατηγικὴν σύνταξιν πλεονεκτοῦντος, ἢ ἀκράδαντος ἐκ τῶν προτέρων ἀπόφασις περὶ μὴ ὑποχωρήσεως ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἢ ἐμφαινομένη ἐξ αὐτῆς τῆς ἐκλογῆς τοῦ τόπου τῆς μάχης, τοῦ μὴ ἔχοντος διέξοδον, πάντα ταῦτα ἐνέπλησαν ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐνεφύσησαν μέγα φρόνημα εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Τὸ χυθὲν ἀφθόνως αἷμα τῶν προμάχων τῆς πατρίδος ἐγέννησεν ἄσβεστον τὴν δίψαν τῆς ἐκδικήσεως ἑστερεώθη δ' εἰς πάντας ἢ πεποιθήσις, ὅτι ἐλπίς σωτηρίας θὰ ὑπέφωσκε μόνον ἂν καθωρίουν καὶ κτήματα καὶ σώματα καὶ ψυχὰς εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος.

Τῆς τροπῆς ταύτης τοῦ φρονήματος καὶ τῶν συναισθημάτων τοῦ ἔθνους κυριώτατος ἐργάτης καὶ ῥυθμιστῆς ἦτο ὁ πρωταθλητῆς τοῦ Μανιάκη, ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαῖος ἢ Παπαφλέσσας. Οὐδεὶς ἄλλος ἴσως τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἰκανώτερος αὐτοῦ πρὸς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον. Αἱ πράξεις αὐτοῦ, ὅλος καθόλου ὁ βίος του, ἐδείκνυσαν φύσιν ὑπέροχον, ὀργῶσαν πρὸς τὰ μεγάλα καὶ ὑψηλά, διάνοιαν εὐστροφον, χαρακτῆρα ὀξύν, ἄνδρα ἐνὶ λόγῳ βαίνοντα κατ' εὐθεΐαν ῥαγδαίως πρὸς πραγμάτων τῶν σκοπῶν του, χωρὶς νὰ ὑπολογίσῃ τὰ ἐπιπροσθούντα ἐμπόδια, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ ταράσσεται ἢ νὰ ἀνακόπτεται ὑπ' αὐτῶν. Τοιοῦτος ἐφάνη, ὅτε εὐσε-

βίαζεν ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. τοιοῦτος ὅτε ἀπόστολος ἔνθους τῆς ἐλευθερίας διέτρεχε πολλὰς χώρας, πείθων, παρασύρων, φρονηματίζων τοιοῦτος ὅτε ἐπέσπευδε τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως, κατὰ μὲν τὸ τέλος Ἰανουαρίου τοῦ 1821 ἐν τῇ συνελεύσει τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου ἐν Αἰγίῳ, ὑπεκκαίων μὲν τῶν ὁμοφρόνων τὸν ζῆλον παραθαρρύνων δὲ τοὺς ἐνδοιάζοντας καὶ δι' ἀπειλῶν καταπτοῶν τοὺς ἀντιλέγοντας καὶ κατὰ τὰ μέσα Μαρτίου ἐν Μάνῃ, κατασιγάων τὰς τελευταίας ἀντιρρήσεις τοῦ Πετρόμπεγ' τοιοῦτος ὅτε ἐπυρπόλει ἐν Κορίνθῳ τὰ σεράγια τοῦ Κιαμιλ μπέη, ἵνα καταστήσας ὑπόπτους ἐξαναγκάσῃ τοὺς ἀμφιρρέποντας νὰ μετὰσχωσι τοῦ ἀγῶνος. Πᾶσαν οἰανδῆποτε τέχνην ἔκρινεν εὐχρηστον, ἂν ἦτο πρόσφορος πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον ἱερόν σκοπόν, καὶ ἐχώρει ἀνευδοιάστως καὶ εἰς σχολιάς ἀτραπούς, ἂν ἐπίστευεν ὅτι ἔφερον ἀσφαλῶς καὶ ταχέως εἰς ποθητὸν τέρμα. Ὁμοίως πρὸς καταγιῖδα ὀρμητικὴν, ἣτις φέρει μὲν καὶ τινὰς ζημίας εἰς τοὺς ἀγρούς, ἀλλὰ καθαίρει καὶ ἐξυγιαίνει τὸν ἀέρα, παρέβλεπεν ἐν ταῖς ἐνεργείαις του τὰς ἀναποδράστους καταστροφάς, ἂν πολλῇ μείζονα αὐτῶν ὑπελόγιζε τὴν γενικὴν ὠφέλειαν. Διὰ τὰς μεγάλας ἀρετὰς αὐτοῦ, τὴν φλογερὰν φιλοπατρίαν, τὴν παραβολωτάτην τόλμην, τὴν πολυπράγμονα δραστηριότητα, τὴν εὐκολίαν τῆς μεταβολῆς τῶν τρόπων εἰς ἕτερον ἐξ ἑτέρου, ἐκ τῆς τρυφῆς εἰς τὰς κακουχίας, τὸ ἀρρενωπὸν κάλλος τῆς μορφῆς, ὁ Παπαφλέσσας ἐπέβαλε σέβας, ὑπακοήν, ἀγάπην εἰς τοὺς ὑπ' αὐτόν, εἴλκυε τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ λαοῦ, εἰς δὲ τοὺς ἀντιπάλους ἦτο ἐπίφοβος μᾶλλον ἢ μισητός.

N. Γ. Πολίτης.

Ο ὄρθρος τῶν ψυχῶν.

Τ' ἀστέρια τρεμισθήνουνε κ' ἡ νύχτα εἶναι λίγη,
 Μὲ φῶς γλωμὸ καὶ ἄρωστο οἱ κάμποι ἀντιφεγγίζουν
 Κι ὀλόγυρά του, ὅπου στραφῆ, τὸ μάτι σου ξανοίγει
 Ἐδῶ κορμιὰ, ἐκεῖ κορμιὰ στρωμένα νὰ μαυρίζουν
 Φίλους κ' ἐχθροὺς ὁ θάνατος σ' ἓνα τραπέζι σμίγει
 Ὅπου τ' ἀγρίμια ἀκάλεστα μὲ πείνα τριγυρίζουν

Χαρά στον ὄπυ γλύτωσε, χαρά στον πόχει φύγει,
 Μά ὄσους τὸ βόλι ξέσχισε, κοράκια ξανασχίζουν.
 Ἄξαφνα ὀρθὸς ὁ Σάλπιγξτῆς πηδαίει ὁ λαβωμένος,
 Στριγγὴ φωνὴ καὶ σπαραχτὴν ἢ σάλπιγγά του βγάξει
 Πουὺ λές τὸν ἴδιον της χαλκὸν—κι ὄχι αὐτιά—σπαράζει
 Μά δὲν ξυπνάει στὸ ὀρθινὸ κανένας πεθαμένος,
 Μὸν τὰ κοράκια φεύγουνε κοπαδιαστὰ σὰν νάναι
 Τῶν σκοτωμένων οἱ ψυχῆς πουὺ στὰ οὐράνια πᾶνε.

Ἰ. Γουπάρης.

Χαρακτηρισμὸς τοῦ Καραϊσκάκη.

Ὁ Καραϊσκάκης δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ γνησιώτερον, οὕτως εἶπειν, προῖόν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ τῷόντι, ἂν ἀναλογισθῶμεν, ὅποια τις ἀλλοίωσις συνέβη εἰς αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν διῆγε τὸν βίον τοῦ κλέφτου καὶ τοῦ μισθοφόρου, μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν πρώτων τῆς ἐπαναστάσεως χρόνων, καθ' ἣν κατετάσσετο ὑπὸ τῆς Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος μεταξὺ τῶν ἀπλῶν αὐτῆς χιλιάρχων, μετὰ τοῦ Ἀνδρέου Ἰσκού, τοῦ Δημητρίου Μακρῆ, τοῦ Ἀλεξίου Βλαχοπούλου, τοῦ Γεωργίου Τζόγκα, τοῦ Κώστα Σαδῆμα καὶ δεκαεξ ἄλλων ὀπλαρχηγῶν, ἣ ἠγωνίζετο οἰκοθεν ν' ἀρπάσῃ ἀπὸ τὸν Γιαννάκην Ῥάγκον τὴν ἐπαρχίαν τῶν Ἀγρᾶφων καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς πάλιν, καθ' ἣν ἀναγορευθεὶς Γενικὸς Ἀρχηγὸς τῆς ὅλης Στερεᾶς Ἑλλάδος ἐπέβαλλε τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ εἰς ἅπαντας τοὺς πρὸ μικροῦ ἐτι ὄμοταγεις συναγωνιστάς, καὶ πίπτων ἐν Πειραιεὶ ἤκουε τὸ ἔθνος ὀλόκληρον, ἐν Τροιζῆνι συνηγμένον, ἀνακηρύττον αὐτὸν ἐλευθερωτὴν τῆς Ρούμελης καὶ ἐπικαλούμενον, αὐτὴν αὐτοῦ τὴν σκιάν, ἵνα ἐπιφοιτῶσα εἰς τὰ συμβούλια τῶν περιλειπομένων ἠγεμόνων τοῦ στρατοῦ, συντελέσῃ εἰς συμπλήρωσιν τοῦ μεγάλου ἔργου τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος· ὅταν ἐνθυμηθῶμεν ὅποια τις μεταβολὴ ἕξεων, διαθέσεων, περιστάσεων συνέβη εἰς τὸν ἄνδρα, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὁ Ἄλῃ πασᾶς ἔστρωνεν αὐτὸν εἰς τὸν φάλαγγα (1) καὶ ἔδιδεν αὐτῷ εἰς τοὺς πόδας πληγὰς χιλίας ἀπὸ τῆς

1) Ὁ φάλαγγας, τοῦ ὁποίου ἐγένετο χοῆσις μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος ἐθεορεῖτο ὡς μέσον ἐπιβολῆς βαρυτάτης ποινῆς. Ἀπετελεῖτο ἐκ

ἐποχῆς, καθ' ἣν εἰς τὴν περὶ Κομπότιον μάχην ὁ Καραϊσκάκης, μὴ ἀρκοῦμενος νάνδραγαθήτῃ περιφανῶς, ἔστρεφε προσθέτων τὴν αἰσχροτέραν ὕβριν εἰς τὴν τῶν πολεμιῶν τροπήν, ἔστρεφε, πρὸς αὐτοὺς γυμνά τὰ ὀπίσθια ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν, μηδεμίαν ἔτι ἔχων ἰδέαν τῆς ἡθικῆς δυνάμεως τῆς Κυβερνήσεως, περιεφρόνει καὶ ἐπολέμει αὐτήν, μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς, ἀναγνωρίζων ὅτι ἡ ἡθικὴ ἐκείνη δύναμις, καίτοι παντὸς ὕλικου στηρίγματος καὶ πόρου ἀπεστερημένη, ἦτο ἐν τούτοις ἡ μόνη ἱκανὴ εἰσέτι νὰ πώσῃ τὴν Ἑλλάδα, ἐπεζήτηε εὐπειθῶς τὴν προστασίαν αὐτῆς, καὶ ἠνείχετο τὰς ἀδικίας αὐτῆς, καὶ ἐπέβαλλε σιγὴν εἰς τὰ πάθη αὐτοῦ καὶ ἠγωνίζετο νὰ οἰκονομήσῃ Ἑλλήνας καὶ ξένους, καὶ ἐκήρυττε τὴν ἐνότητα τῆς ὅλης Ἑλλάδος, καὶ ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἠσθάνετο τὸ δίκαιον καὶ τὸ πρέπον, καὶ ἀπερχόμενος ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ναυαρχίδος ὡς ἡγεμῶν μυρίων Ἑλλήνων ἔβλεπε τὴν φρουρὰν τοῦ πλοίου παρουσιάζουσαν αὐτῷ τὰ ὄπλα, καὶ ἀπὸ τοῦ ἴσου συνελάει μετὰ τοῦ ἀγερώχου τῶν Ὀθωμανῶν στρατάρχου· ὅταν λέγωμεν, ὡς ἐν κατόπτρῳ περιεσταλμένῳ, περιλάβῃ διὰ μιᾶς ὁ ὀφθαλμὸς ἡμῶν τὰς τοσοῦτον ποικίλας καὶ ἀντιθέτους περιπετείας τοῦ βίου τοῦ ἀνδρὸς τούτου, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν ἐξαισίαν δυνάμειν τῆς ἐλευθερίας καὶ τὸν ἀφειδῆ τρόπον, δι' οὗ αὕτη ἀνταμείβει τοὺς πιστοὺς αὐτῆς λειτουργούς. Οὐδεὶς τῶν ἐξόχων τῆς ἐπαναστάσεως ἀνδρῶν, ἀπὸ τοσοῦτον ταπεινοῦ ὀρμήσας σημείου, εἰς τοσοῦτον ὕψος ἀφίκετο περιωπῆς. Δὲν θέλομεν ἀναφέρει ἐνταῦθα ὀνόματα, ἵνα μᾶλλον συγκεκριμένως καταδείξωμεν τὴν ἀλήθειαν ταύτην· διότι εἰς ἡ δύο τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ζῶσιν ἔτι· ἐτέρων δὲ τὰ ὀνόματα τοσοῦτον ἔτι ζυγίζουσιν εἰς τὴν πλάστιγγα τῆς παρουσίας τῶν πραγμάτων καταστάσεως, ὥστε καὶ περὶ αὐτῶν, καίτοι θανόντων, ὀμιλοῦντες, ἠθέλεν ἴσως λογισθῆ ὅτι εἰς προσωπικὰς μεταβαίνομεν συζητήσεις. Ἀλλὰ πᾶς ὁ ἀπαθῶς καὶ ἀμερολήπτως μελετήσας τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα θέλει καὶ οἰκοθεν ὁμολογήσει τὴν ἀλήθειαν τοῦ συμπεράσματος, εἰς ὃ ἔφερον ἡμᾶς ἡ

ξύλου μήκους ἐνὸς μέτρου περίπου, φέροντος δύο ὅπως μικρὸν ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχούσας, δι' ὧν ἐπέρων σχοινίον ἔχον κόμβους εἰς τὰ ἄκρα, ἵνα μὴ ταῦτα διέρχωνται διὰ τῶν ὀπῶν ἀφ' οὗ ὁ μέλλον νὰ τιμωρηθῆ ἐπέρινα τοὺς πόδας του διὰ τοῦ σχοινίου τούτου. ἔστρέφετο τὸ ξύλον ὥστε ἐσφίγγοντο οἱ πόδες εἰς τοὺς ἀστραγάλους, συγγρόνως δὲ ἐρραβδίζετο ἀνηλεῶς.

παρουσα μελέτη, ἔτι ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἄνδρα τοῦ ἀγῶνος, ὁ Καραϊσκάκης δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ γνησιώτερον τέκνον καὶ δημιουργήμα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Διὰ δὲ τοῦτο ἦτο καὶ τὸ ἀκριβέστερον αὐτῆς ἀπεικόνισμα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε, αὐτοῦ θαυόντος, ἡ Ἑλλάς ἐνόμισεν ἔτι ὅλον αὐτῆς τὸ ἔργον ἀπώλετο καὶ ἐδέησε νὰ ἐξαστράψωσι καὶ νὰ ἀντηχῆρωσι τὰ πυροβόλα τῶν τριῶν δυνάμεων ἐν Πύλφω, ἵνα δώσωσιν αὐτῇ νέαν ψυχὴν πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος.

Ὁ Καραϊσκάκης εἶχε βεβαίως πολλὰ ἐλαττώματα, ἰδίως ὀλίγην περὶ τοὺς λόγους, καὶ ἐνίοτε περὶ τὰς πράξεις σεμνότητα, τὴν μέχρι τέλους τοῦ σταδίου αὐτοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον παραμείνας, καὶ εἰλικρινῆ ἀποστροφὴν πρὸς τὸ τακτικὸν στοιχεῖον. Ἀμφότερα ὑπῆρξαν ἀποτελέσματα τῆς ἀνατροφῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ βίου· τὸ δὲ τελευταῖον, ἡ μικρὰ δηλαδὴ ὑπόληψις, ἣν εἶχε πρὸς τὸν τακτικὸν στρατὸν, οὐ μόνον ἐξηγεῖται, ἀλλὰ καὶ δικαιολογεῖται. Ἐλάβομεν καὶ ἄλλοτε ἀφορμὴν ¹⁾ νὰ εἴπωμεν πολλάκις, ὅτι οὐδεμίᾳ ὑπάρχει σύγκρισις μεταξὺ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ἀτάκτου, καὶ ἠθέλομεν βεβαίως ἐλευσιολογήσει τὸ ἔθνος, ἐὰν σήμερον ἐνέμενεν εἰς τὴν γνώμην ὅτι δύναται ἔτι νὰ πράξῃ τι γενναῖον καὶ μέγα διὰ τοῦ ἀτάκτου στρατοῦ. Ἄλλ' ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τὸ τακτικὸν μας ὑπῆρξε τοσοῦτον εὐάριθμον καὶ ἀτελῶς ὀργανωμένον, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ὡς πρόσκομμα μᾶλλον ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ἢ ὡς ὄργανον πολεμικὸν ἐπιτήδειον· ἡ σύμπραξις τῶν δύο στοιχείων συνεπήγετο ἄπειρα ἀτοπήματα, καὶ ἐπειδὴ ἔδει νὰ ἐνδῶσῃ τὸ ἕτερον, φυσικώτατον ἦτο νὰ προτιμηθῆ ἐκεῖνο, δι' οὗ κατωρθώθησαν οἱ μεγαλύτεροι τοῦ ἀγῶνος ἄθλοι. Κατὰ δυστυχίαν ἐκ τῶν προτερημάτων αὐτοῦ, τὸ μέγιστον, δὲν διδάσκεται, διότι οὐδέποτε ἐδιδάχθη. Τὸ προτέρημα τοῦτο ἦτο ἡ ἐξαιρετικὸς αὐτοῦ στρατηγικὴ εὐφυΐα. Ὅταν ὁ Καραϊσκάκης μετὰ τὴν μάχην τοῦ Χαϊδαρίου καὶ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Κριεζώτου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἐπεχείρησε τὴν ἐκστρατεῖαν τῆς Ρούμελης, ἵνα ἀπειλήσῃ τὰ νῶτα τοῦ Κιουταχῆ· ὅταν μαθῶν περὶ Δομβραῖναν, ὅτι ἐπέρχεται ἐξ Ἀταλάντης ὁ Μουσταφάμπεης, ἐγκατέλιπεν ἀμέσως τὸ χωρίον ἐκεῖνο καὶ καταλαβὼν τὸ Δίστομον, ὡς τὸ ἀληθὲς κρίσιμον ση-

1) Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ, ἐννοεῖ ὁ συγγραφεύς.

μειον του θλου προκειμένου αγωνος, απεκλεισεν επειτα ως εν παγιδι τους πολεμιους εις 'Ραχωβαν' εταν τελευταιον, μετα την εις 'Αττικην επανοδον του, εθεωρησεν οτι, των 'Ελληνων κυριων οντων της μεγαλης Ρουμελης και της θαλασσης, μια ετι υπελείπετο η εδος, δι' ης ο Κιουταχης ελαμβανεν εξ Ευβοιας τροφας και πολεμοφοδια, η δια του 'Ωρωπου και του Μαραθωνος αγουσα, και επεμενεν, οτι μοιρα του στρατου αξιολογος δεον να καταλαβη τας παροδους ταυτας, ινα εντελωσ αποκλεισθη ο Κιουταχης, υπερ, ως μη ωφελεν, ενεκα πολλων προσκομμάτων, δην εγενετο, ο Καραϊσκάκης απεδειξεν οτι ειχεν εν αυτω το ιερων εκεινο πυρ, υπερ η φύσις μόγη ενθέτει εις τινας ανθρωπους και υπερ ονομάζεται πνευμα στρατηγικόν.

'Αλλ' εαν η φύσις δην διδάσκεται, υπάρχουσιν εν τῷ βίῳ του Καραϊσκάκη πολλά, τα οποια η παρούσα γενεα δύναται ου μόνον να θαυμάση, αλλά και να μιμηθη.

Και πρώτον πάντων η αυταπόρνησις, μεθ' ης επέβαλλε σιγήν εις τα ιδια πάθη, ινα οικονομήση συναγωνιστάς δυσκόλους και ανεπιτηδείους αρχηγούς. 'Ο τρόπος, καθ' ον επολιτεύθη επανειλημμένως προς τους Σουλιώτας μέχρις ου κατώρθωσε να υπαγάγη αυτούς εντελωσ η ανοχη και η δεξιότης, μεθ' ης ηγωνίσθη να ελαττώση τα ατοπήματα της επεμβάσεως του αρχιστρατήγου και ν' αναχαιτίζη την όρμήν του στολάρχου ταυτα δε πάντα, ενῶ οξύτατος μὲν ἦν ο χαρακτήρ του ανδρός, βαθειαν δε και δεδικαιολογημένην ειχε την συνείδησιν της υπεροχης αυτού, μαρτυροῦσιν οτι η αληθής φιλοπατρία και φιλοδοξία δύναται να επιβάλη εις τα πάθη ημών χαλινόν συντελεστικώτατον προς εξομάλυνσιν των δυσχερεστάτων περιστάσεων.

Τί δὲ να εἴπωμεν και περι του αισθηματος της πειθαρχίας, το οποιον ηγωνίσθη και κατώρθωσε να μεταβιβάση εις τα πολυαριθμα εκεινα σίφη, τα οποια ου μόνον μισθοδοσίαν καμμίαν δην ειχον, αλλά πολλάκις και αυτού του επισουσίου αρτου εστεροῦντο; 'Η προς αλλοτρίαν περιουσίαν ευλάβεια του στρατου, και μάλιστα στρατου εις τοιαύτας ευρισκομένου περιστάσεις, είναι βεβαίως το ευγενέστατον μάθημα, υπερ δύναται να παράσχη ημῖν η ιστορία, διότι κατά δυστυχίαν φύσει ο ισχυρός και ο ενοπλος βέπει προς την αδικίαν, την αρπαγήν, την καταπίεσιν. Πολλοι των στρατηγῶν

τοῦ Ναπολέοντος, τῶν ὀνομαστοτάτων ἀναδειχθέντων ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, ἡμαύρωσαν τὴν δόξαν αὐτῶν διὰ ληστείας, ἧτις ἔφερον εἰς ἀγανάκτησιν τὸν μέγαν ἐκείνον ἄνθρωπον. Καὶ ἐν τούτοις οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθησαν τακτικῶς, διηγόν ἐντὸς κοινωνίας εὐρύθμου καὶ ὑπηρετούν ἡγεμόνα οὐ μόνον ἀφειδῶς ἐπαρκοῦντα εἰς ἔλας αὐτῶν τὰς χρείας, ἀλλὰ καὶ μυθῶδεις παρέχοντα αὐτοῖς ἀμοιβάς· ὥστε ἐτι μᾶλλον πρέπει νὰ θαυμάζωμεν τὸν ἡμέτερον ὄπλων ἡγῶν, ὅστις ἀνετράφη, ὅπως ἀνετράφη, καὶ ἤρχε στρατοῦ ἀτάκτου καὶ λιμώττοντος. Κατώρθωσε δὲ ὁ Καραϊσκάκης νὰ εἰσαγάγῃ κατὰ τοῦτο τάξιν τινὰ ἐντὸς τῶν ὀρίλων ἐκείνων τὸ μὲν διὰ τῆς πειθοῦς τὸ δὲ διὰ τῆς βίας, πρὸ πάντων ὁμῶς διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος.

Διότι θαυμαστὴ ἰδίως ἦτο ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἀφιλοκέρδεια. Ὅχι ὅτι δὲν ἠγάπα τὰ χρήματα. Ἐρωτηθεὶς ποτε τί ἀπήλαυσε εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἀπήντησε διὰ τοῦ ἐξῆς τριστίχου.

«Νέος ὑπανδρεύθηκα, ὠραίαν γυναῖκα πῆρα,
Ζεύκια πολλὰ ἐτράβηξα, δόξαν μεγάλην ἠῶρα,
Καὶ γρόσια ἐκαζάντησα, ὅσα μοῦ ἦταν χρεία».

Καὶ τῶντι, ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας, εἶχεν ἔτι περιουσίαν ἀξιόλογον· ἀλλὰ, λέγει ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς Γόρδων, ὅστις ὑπηρετήσεν ὑπ' αὐτὸν καὶ ἐγνώρισεν αὐτὸν ἐκ τοῦ σύνεγγυς, «ἀποθανῶν δὲν κατέλιπεν εἰμὴ πολλὰ ὀλίγα χρήματα· διότι καθ' ἑλλην τὴν ἐκστρατείαν δὲν ἔπαυσε ἀφειδῶς παρέχων εἰς αὐτὴν ἐξ ἰδίων».

Κ. Παπαρηγόπουλος

Λόγος ἐπικήδειος εἰς τὸν Γεώργιον Καραϊσκάκην

Δροσιά, λέγω δροσιά καὶ βροχὴ νὰ μὴ πέσουν πλέον εἰς τὸν Φαληρέα, καὶ ἀπαρχὰς νὰ μὴ δώσῃ ἡ γῆ ἐκείνη· εἰς τὴν γῆν ἐκείνην ἔπεσε ὁ δυνατός, ὁ κοῦφος ὑπὲρ ἀετοῦς καὶ ὑπὲρ λέοντας κραταίος, ὁ δυνατός, τοῦ ὁποίου ἡ ῥομφαία δὲν ἐσκεπάζετο ἀπὸ τὴν θήκην τῆς, πρὶν πρῶτον βαφῆ με τὸ αἷμα τῶν φονευμένων, ἢ πρὶν ἀλειφθῆ με τῶν δυνατῶν τὰ παχέα σπλάγγνα.

Κλαύσατε, θυγατέρες τῆς Ρούμελης, τὸν θάνατον τοῦ Καραϊ-

σκάκη, κλαύσατε, φυγατέρες τῆς Ῥούμελης, τὸν θάνατον ἐκείνου, ὁ ὁποῖος, καταταχθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀδελφῶν σας, ἐλάμπρυνε τὸ αὐχμηρὸν πρόσωπόν σας, σὰς ἔβγαλε τὰ πένθιμα φορέματα, σὰς ἔνδυσε λαμπρὰ καὶ ἔτρεχεν ἀκάματος τὴν τωρινὴν ἀνοιξιν, εἰς τὰς κορυφὰς τοῦ Ὑμηττοῦ, διὰ νὰ κόψῃ ἐκεῖθεν εὖσσημα ἄνθη, καὶ νὰ στεφανώσῃ τὰς παρθενικὰς κεφαλὰς σας. Ἀλλὰ τί προσκαλῶ μόνον τὰς φυγατέρας τῆς Ῥούμελης εἰς κλαυθμούς; πῶς νὰ μὴ κλαύσωμεν ὅλοι; πῶς νὰ παρηγορηθοῦμεν διὰ τὸν θάνατον τοιοῦτου ἀνδρός;

Μεταφέρω τὸν νοῦν μου εἰς τὴν πρὸ ἐνὸς χρόνου ἀξιοθρήνητον καὶ τρομερὰν τῆς πατρίδος στιγμὴν· τὸ νέφος βλέπω τοῦ δουλικοῦ σκότους ἔξαπλωμένον ἀπὸ τὰς ἄλλοτε λαμπρὰς καὶ τότε ζοφωμένας κορυφὰς τοῦ Μακρυνόρους, καὶ ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Ἀκαρνανίας ἕως τὰ πέριξ τῆς Ἀττικῆς· τὸ νέφος τοῦτο ἐσκέπαζεν ὡς μαῦρος μανδύας τὸ νεκρικὸν κρεββάτι τῆς Ῥούμελης· μακρὸ καὶ βαθὺ σκοτάδι ἐσύρετο κατόπιν τοῦ νεκρικοῦ αὐτοῦ μανδύου καταπυκνωμένον, καὶ ἐφοβέριζε νὰ πέσῃ ὅλον καὶ εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Πελοποννήσου, τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὴν εἶχεν ἀποσβολωμένην ἢ Αἰγυπτιακὴ ὁμίχλη.

Πάντῃ ἐναντίον τῆς νεκρικῆς ἐκείνης σκηνῆς ἔχω σκηνὴν σήμερον πρὸ ὀφθαλμῶν μου. Φῶς ἐλευθερίας, φῶς δόξης βλέπω σήμερον χυμένον ἀπὸ τὰς κορυφὰς τοῦ Μακρυνόρους καὶ τὰ παράλια τῆς Ἀκαρνανίας ἕως τὰ πέριξ τῆς Ἀττικῆς· τὸ φῶς τοῦτο τῆς ἐλευθερίας καὶ δόξης ἐνυπήρχεν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ῥουμλιωτῶν, ἀλλὰ δὲν ἐχύθη εἰς τὴν σκοτισμένην ἐκείνην γῆν παρὰ διὰ τῆς ἰσχυρᾶς δεξιᾶς τοῦ Καραϊσκάκη. Αὐτός, δισκορπισμένα τὰ παλληκάρια τῆς Ῥούμελης τῆδε κάκεισε, ἐκδίκησιν πνέοντα καὶ αἶμα ἐχθρικὸν διψῶντα, διότι μολυσμὸς ὑποδουλώσεως δὲν ἐξαλείφεται παρὰ μὲ αἶμα, τὰ ἐσύναξε καὶ τὰ ὠδήγησε πάλιν εἰς τὸ στάδιον τῆς πολεμικῆς καρτερίας, γινόμενος ὁ ἴδιος αὐτὸς τὸ παράδειγμα, εἰς δεκάμηνον διάστημα, τῆς πολεμικῆς αὐτῆς καρτερίας. Παντοδαπὰς ἐλλείψεις ἔπασχε τὸ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν του στρατόπεδον τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ ποτὲ εἰς διάλυσίν του δὲν τὰς ἐπρότεινε, ποτὲ δὲν ἐγόγγυσε διὰ τὰς πολυειδεῖς του κακούχιας καὶ ταλαιπωρίας, ποτὲ δὲν ἐνέδωσεν εἰς ὅσους πειρασμοὺς διὰ τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὕρισκετο, ὑπέπεσε· σεμνονόμος δικαίως

εἰς τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τῆς ἀρχηγίας, μὲ τὸ ὅποιον ἡ κυβέρνησίς του τὸν ἐτίμησε, ποτὲ δὲν ἐνόμισεν ὅτι αὐτὸ μόνον ἤμποροῦσε νὰ τὸν λαμπρύνῃ· ἤξευρεν ὅτι τὰ ἔργα μόνον εἶναι ἡ λαμπρότης. Ὅθεν ἀξίος τοῦ ὑψηλοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος ἐφαίνετο διὰ τῶν ἔργων του· ἄτρομος πάντοτε εἰς τοὺς πολέμους, ἀτρομώτερος πολὺ ἐφάνη καθ' ὃ διάστημα ἦτον ἀρχηγὸς τῶν κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα στρατευμάτων. Τότε εἶχε ψωμί καὶ αὐτός, ὅταν εἶχαν καὶ οἱ ἀγαπητοί του Ἕλληνες· ἡ κλίνη του ἦτον κλίνη ἀπλοῦ στρατιώτου· πρωταγωνιστὴς ἐπαρρησιάζετο, καὶ τὴν τιμὴν τοῦ ἀγῶνος ὅλην τὴν ἀπέδιδεν εἰς ἄλλους· ἐγθουσιασμένος διὰ τὴν παλληκαριάν, ὡς παλληκάρι καὶ ὁ ἴδιος, τὴν ἐτιμοῦσεν ὅπου τὴν ἐβλεπε, καὶ τὴν ἀντάμειβε πλουσιοπάροχα· τοὺς γνωστοὺς διὰ τὴν ἀνδρείαν τοὺς ἔκραζε κατ' ὄνομα, ὅταν ἐξεσπάθωνεν ἐν καιρῷ μάχης, διὰ νὰ τὸν ἀκολουθήσουν· ἔβγανε τὰ πιστόλια του ἀπὸ τὸ ζωνάρι, καὶ μὲ αὐτά, εἰς ἀνταμοιβὴν παλληκαριᾶς, ἐστόλιζε τοῦ παλληκαριοῦ τὴν μέσσην· ἔλυε τὴν ζώνην του καὶ ἔδιδεν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου καὶ τὸ ὕστερον νόμισμά του. Ἰδοῦ, Ἕλληνες, ὅσα χαρακτηρίζουν τὸν ἀξίον ὁδηγὸν στρατευμάτων, ἰδοῦ ὅσα λαμπρύνουν τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τῆς ἀρχηγίας, ἰδοῦ ὅσα ἀπαθανατίζουν τὸν πολεμικὸν καὶ ἀποκατασταίνουν τὸν στρατηγὸν ποθητὸν εἰς τὸν στρατιώτην, σεβαστὸν εἰς ὅλον τὸ ἔθνος του καὶ φημισμένον εἰς ὅλα τὰ ἔθνη καὶ εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας. Πῶς λοιπὸν ὅλοι νὰ μὴν κλαύσωμεν; πῶς νὰ παρηγορηθοῦμεν διὰ τὸν θάνατον τοιοῦτου ἀνδρός;

Τοιαύτη ἐστάθη ἡ διαγωγή τοῦ πατριώτου Καραϊσκάκη εἰς τὸ διάστημα τῆς δεκαμήνου ἀρχηγίας του· ἀλλ' ἡ τελευταία στιγμή τῆς ζωῆς του, ἡ στιγμή, ἡ ὁποία ἀνακαλύπτει ὅλον τὸν ἀνθρωπὸν κρυπτόμενον πολλάκις ἐν ὄσῳ ζῆ, τοῦ ἐπισφραγίζει τὴν ἀληθινὴν δόξαν, καὶ τοῦ στένει τρόποσιον ἀκόμη μονιμώτερον ἀπὸ τὸ ὅποιον ἡ ἀξιοῦτης του ἔστησεν εἰς τὴν Ἀράχωβαν. Ἀκούσατε στρατιωτικοί, ἀκούσατε πολῖται τῆς Ἑλλάδος, ἀκούσατε φιλέλληνες καὶ φιλέαρετοι Εὐρωπαῖοι τὰ τῆς τελευταίας στιγμῆς του.

Θανατηφόρα πληγωμένος ἐφέρθη εἰς τὸ πλοῖον τοῦ μεγάλου Στολάρχου τῆς Ἑλλάδος, διὰ νὰ λάβῃ τὴν δυνατὴν ἰατρικὴν περιποίησιν· γυμνασμένος ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων εἰς τὸ σπαθί καὶ τὸ

τουφέκι, εἰδήμων τῆς φύσεως τῶν πληγῶν, ἐγνώρισε μόνος του ὅτι ἡ βοήθεια τῆς ἰατρικῆς δὲν ἤθελεν ἰσχύσει, ὅτι ἡ μεγάλη περιποίησις τοῦ Στολάρχου δὲν ἤθελεν ὠφελῆσει, καὶ ὅτι τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἦτον ἐγγύς· με πνεῦμα τότε ἀτάραχον, με πρόσωπον γαληνὸν καὶ με φωνὴν κατανουκτικὴν ὠμίλησε πρὸς τοὺς περιεστώτας ὄπλαρχηγούς, παρόντων καὶ τοῦ μεγάλου Στολάρχου καὶ τοῦ Ἀρχιστρατήγου τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον·

«Μέγα βάρος με ἐπεφόρτισε ἡ πατρίς μου· με δέκα μηνῶν δεινούς ἀγῶνας ἐπλήρωσα τὸ χρέος μου· δὲν με ἔμενε παρὰ ἡ ζωὴ ἰδοῦ θυσία τῆς πατρίδος καὶ ἡ ζωὴ μου· εἰς τὴν πατρίδα μου τὴν ἐχρεωστοῦσα, εἰς τὴν πατρίδα μου τὴν ἀποδίδω· ἀποθνήσκω· οἱ στρατιῶταί μου ἄς τελειώσουν τὸ ἔργον μου, ἄς μου ἐλευθερώσουν τὰς Ἀθήνας». Αὐτὰ εἶπε καὶ παρέδωκε τὸ πνεῦμα εἰς χεῖρας τοῦ Πλάστου του. Τίνος καρδία δὲν κατανούγεται εἰς τοιοῦτον ἄκουσμα; πῶς νὰ μὴ κλαύσωμεν ὅλοι; πῶς νὰ παρηγορηθοῦμεν διὰ τὸν θάνατον ἀνδρός, ὁ ὅποιος ἀποθνήσκει, καὶ τὸ ὄνομα τῆς γλυκυτάτης πατρίδος ἀκόμη τὸ τραυλίζουσι τὰ νεκρωμένα χεῖλη του;

Ἄλλὰ εἰς ἄνδρας ἀποθνήσκοντας διὰ τὴν πατρίδα εἶναι πολλὰ δεκτότεροι ἀπὸ τοὺς κλαυθμούς αἱ πράξεις ὑπὲρ πατρίδος, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἐθυσιάσθησαν, καὶ τῆς ὁποίας καὶ ξεψυχοῦντες εἶχον εἰς τὸ στόμα τὸ ἅγιον ὄνομα· ναί· αἱ πράξεις αἱ ὁποῖαι τοὺς ἐδόξασαν ζῶντας, αὐταὶ καὶ μετὰ θάνατον τοὺς εὐχαριστοῦν πρατόμενοι, κατὰ μίμησίν των· αὐταὶ ἀναβαίνουν ὡς θυμίαμα εἰς τὰ ὕψη τῶν οὐρανῶν, ὅπου, φοροῦντες οἱ αἰετίζοντες αὐτοὶ ἄνδρες τῆς ἀρετῆς τοὺς στεφάνους, κάθονται ἀκτινοβολοῦντες πλησίον τοῦ θρόνου τῆς θείας Μεγαλειότητος.

Στρατιῶται τῆς πατρίδος οἱ κατὰ τὸ στρατόπεδον τῆς Ἀττικῆς εὐρισκόμενοι! στρατιῶται, τοὺς ὁποίους ὁ Καραϊσκάκης ὠδήγησε τόσες καὶ τόσες φορές εἰς τὴν δόξαν, ἐνθουμηθῆτε ὅτι δὲν ἐτρέχατε δι' ἄλλο μαζὶ του τόσον ἄφοβοι εἰς τοὺς κινδύνους, δὲν ἐχοράσατε τὰ σπαθιά σας με τὰς σάρκας τῶν ἐχθρῶν εἰς Ἀράχωβαν καὶ Βελίτζαν, δὲν τοὺς ἀποδιέξατε αἰσχυρῶς ἀπὸ τὸ Δίστομον καὶ Σάλωνα, παρὰ διὰ νὰ ἐλευθερώσετε τὴν ὑποδουλωμένην γῆν σας ἀπο τοὺς τυράννους σας· κάθε κίνημά σας εἰς ἐλευθέρωσιν τῆς Ρούμελης, ἐλέγετε μόνον σας, εἶναι ὀλισθηρὸν, κάθε νίκη ἀκαρποφόρητος, ἂν δὲν ἀρπάσετε ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν ἀπίστων τὴν ἱεράν των

λαμπρότης περιχύνεται μετὰ θάνατον εἰς ἕποιον ἤθελεν ἀποθάνει
 ὑπὲρ πατρίδος· αὐτὸν θέλετε ἀκούσει ἐκείνην τὴν στιγμήν ἐπανα-
 λαμβάνοντα μεγάλη φωνῇ ὅτι καὶ ἐν ᾧ ἀνέβαινεν εἰς τοὺς οὐρα-
 νόους, ἔλεγε: Συστρατιῶται, τελειώσατε τὸ ἔργον μου, ἐλευθερώ-
 σατέ μου τὰς Ἀθήνας, τὰς Ἀθήνας ἐλευθερώσατέ μου...

Σπ. Τρικούπης.

Εἰς Δόξαν

- Α' Ἐσφαλεν ὁ τὴν δόξαν
 Ἵνομάσας ματαίαν,
 Καὶ τὸν ἄνδρα μαινόμενον
 Τὸν πρὸ τοιαύτης καίοντα
 Θεᾶς τὴν σμύροναν.
- Β' Δίδει αὐτῇ τὰ πτερά.
Καὶ εἰς τὸν τραχὺν, τὸν δύσκολον
 Τῆς ἀρετῆς τὸν δρόμον
 Τοῦ ἀνθρώπου τὰ γόνατα
 Ἰδοὺ πειάουν.
- Γ' Μικρὰν ψυχὴν, κατάπτυστον,
 Κατάπτυστον καρδίαν
 Ἐτυχ' ὅστις ἀκούει
 Τῆς δόξης τὴν παράκλησιν
 Καὶ δειλιάζει.
- Δ' Ποτέ, ποτέ μὲ δάκρυα
 Δὲν ἔβρεξεν ἐκεῖνος
 Τῶν φίλων του τὸ μνήμα,
 Οὔτε τὸ χῶμα ἐφίλησε
 Τῶν συγγενῶν του.
- Ε' Εἰς τὸν ἠγριωμένον
 Βαθὺν ὠκεανόν,
 Ὅπου φυσάει μὲ βίαν
 Καὶ ὀργίζεται τὸ πνεῦμα
 Τῆς μικρᾶς τύχης.

- ζ' Καθ' ἡμέραν κοιτάζει
 Τοὺς πολλοὺς τῶν δυστήνων
 Πνιγομένων θνητῶν,
 Καὶ ποῖος ποτὲ τὸν ἤκουσε
 Παραπονοῦντα;
- Η' Θεομώτατον τὸν πόθον
 Ἐφύτευσας τῆς δόξης
 Εἰς τὴν καρδίαν τῶν τέκνων σου,
 ὦ Ἐλλάς, καὶ καλεῖσαι
 Μήτηρ ἠρώων.
- Η' Καθὼς ἀπὸ τὸ σπῆλαιον
 Ἐκβάς ὁ λέων πληγώνει,
 Σκοτώνει, διασκορπίζει
 Τολμηρῶν κυνηγῶν
 Πλήθος Ἀράβων.
- Θ' Καθὼς εἰς τὸν χειμῶνα
 Τὸ νερὸν ὑπερήφανον
 Τοῦ χειμάρρου κυλίνεται,
 Καὶ τὰ χωράφια χάνονται
 Βοσκοὶ καὶ ζῶα·
- Ι' Ἡ καθὼς τὴν αὐγὴν
 Ἐξαπλώνει ὁ Ἥλιος,
 Καὶ τ' ἄστρα τ' ἀνορίθμητα
 Ἀπὸ τὸν μέγαν Ὀλυμπον
 Πάντα ἐξαλείφει.
- ΙΑ' Οὕτω τὰ μύρια τάγματα
 Ἐχυσεν ὁ Ἀράξης,
 Ἀλλά, ὦ ἄσπις Ἑλλάδος,
 Σὺ ἐπὶ τοὺς Πέρσας ἄστραφες,
 Κ' ἔγινον κόνις.
- ΙΒ' Περίφημοι ψυχαὶ
 Τριακοσίων Λακωνῶν,
 Ψυχαί, αἱ ποὺ ἐδοξάσατε
 Τὸν Ἀσωπὸν καὶ τ' ἄϊσος
 Τοῦ Μαραθῶνος.

- ΙΓ' Εὐφραине μέ τὸ ἀθάνατον
 Μέτρον τὰς Ἀχαΐδας
 Χήρας ὁ Θεῖος Ὅμηρος,
 Καὶ τὸ πνεῦμά σας ἄναπτε
 Τὸ ἴδιον μέλος.
- ΙΔ' Τοῦ καρτεροῦ Αἰακίδου
 Τὴν φήμην ἐξηλεύσατε,
 (Ἀείμνηστος, θαυμασίος,
 Ζῆλος) καὶ τ' αἶμα ἐχύσατε
 Διὰ τὴν Ἑλλάδα.
- ΙΕ' Καίγῳ, καίγῳ τὸ σίδηρον
 Γυρεύω ποῖος μοῦ δίδει
 Τὰς βροντὰς τοῦ πολέμου;
 Ποῖος μ' ὀδηγεῖ τὴν σήμερον
 Εἰς τὸν ἀγῶνα;
- ΙΣ' Φοβερόν, μυσσάρὸν
 Θρέμμα σκληρᾶς Ἀσίας,
 Ὀθωμανέ, τί μένεις;
 Τί νοεῖς; τί δὲν φεύγεις
 Τὸν θάνατόν σου;
- ΙΖ' Ἐφθασ' ἡ ὥρα φύγε,
 Ἀνέβα τὴν ἀγοίαν
 Ἀραβικὴν φοράδα.
 Νίκησον εἰς τὸ τρέξιμον
 Καὶ τοὺς ἀνέμους.
- ΙΗ' Ἐπὶ τὸν Ὑμηττὸν
 Ἐβλάστησεν ἡ δάρνη,
 Φύλλον ἱερὸν στολίζει
 Τὰ ἠρειπωμένα λείψανα
 Τοῦ Παρθενῶνος.
- ΙΘ' Νέοι, γυναῖκες, γέροντες
 Ἑλληνικὰ θηρία,
 Φιλοῦσιν, ἀποσπᾶουσι
 Τοὺς κλάδους, στεφανώνουσι
 Τὰς κεφαλὰς των.

- Κ' Ἄνεβα τὴν ἀράβιον
 Ὀθωμανέ, φοράδα·
 Τὴν φυγὴν κατεγκρήμισον.
 Ἑλληνικὰ θηρία
 Σὲ κατατρέχουν.
- ΚΑ' Τὴν λάμπην τῶν ὀργάνων
 Ἀρειμανίων ἴδε·
 Ἄκουσον τὴν βοήν
 Τῶν θάνατον πνεόντων
 Ἡ ἔλευθερίαν.
- ΚΒ' Νοεῖς, — Τρέξατε, δεῦτε
 Οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες·
 Ἡλθ' ὁ καιρὸς τῆς δόξης.
 Τοὺς εὐκλεεῖς προγόνους μας
 Ἄς μιμηθῶμεν.
- ΚΓ' Ἐὰν τὸ ἀκονίζη ἡ δόξα
 Τὸ ξίφος κεραυνοῦ·
 Ἐὰν ἡ δόξα θερμώσῃ
 Τὴν ψυχὴν τῶν Ἑλλήνων
 Ποῖος τὴν νικάει;
- ΚΔ' Τί τρέμεις; τὴν φοράδα
 Κτύπα, κέντησον, φύγε,
 Ὀθωμανέ, θηρία
 Μάχην πνέοντα, δόξαν,
 Σὲ κατατρέχουν.
- ΚΕ' ὦ δόξα, διὰ τὸν πόθον σου
 Γίνονται καὶ πατρίδος,
 Καὶ τιμῆς, καὶ γλυκειάς
 Ἐλευθερίας καὶ ὕμνων
 Ἄξια τὰ ἄνθη.

Ἄνδρ. Κάλβο.

**Λόγος ἐκφωνηθεὶς
κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Κυβερνήτου**

(Ἐν Αἰγίνῃ 12 Ἰανουαρίου 1828)

«Οὐκ ἄρξω ἐγώ, οὐκ ἄρξει ὁ υἱός μου ἐν ὑμῖν.
Κύριος ἄρξει ὑμῶν· Κύριος κυβερνήσει ὑμᾶς»
(Κριτῶν Κεφ. Η' 24)

Εἰς τοιαύτην λαμπρὰν καὶ ἐπίσημον ἡμέραν, Κυβερνήτα τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὴν ὁποίαν Σὲ ὑπήντησε καὶ Σὲ ὑπεδέχθη ἡ πατρίς, ἐν τῷ μέσῳ ἀνεκφράστου χαρᾶς καὶ ἀγαλλιᾶσεως, εἰς τοιαύτην λαοῦ τῶν Ἑλλήνων ὁμήγυριν, ἐνῶ ὑψώνει φωνὰς εὐχαριστηρίους πρὸς τὸν Ὑψίστον διὰ τὴν τόσῃν ἐπιθυμητὴν καὶ εὐκταίαν ἔλευσίν Σου, ποίαν ἀγγελίαν πλέον χαροποιὰν ἠδύνατό τις νὰ φέρῃ εἰς τὸ μέσον ἐκ μέρους Σου, σύμφωνον τῷ ὄντι μὲ τὰ φρονήματα τῆς ψυχῆς Σου, μὲ τὰ συναισθήματα τῆς καρδίας Σου μὲ τὰς ἐγκαρδίους εὐχὰς ὄλων τῶν ἀληθινῶν τέκνων τῆς Ἑλλάδος, μὲ τὰς μεγάλας ἐλπίδας, τὰς ὁποίας ἔχουσιν εἰς Σέ! Ἦ ἄλλο ἠδύνατο ν' ἀναγγεῖλη πλέον χαρμόσουνον, κατάλληλον μάλιστα εἰς τὰ παρούσας τῆς πατρίδος περιστάσεις καὶ ἐχέγγυον τῆς διὰ Σοῦ ἐλπιζομένης εὐτυχίας τῆς, παρὰ ὅ,τι ἀρχηγὸς λαοῦ ἐλευθέρου, ἐλευθέρως ἐκλεχθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ὑπέσχετο πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιον καὶ ἐπροσπάθησε νὰ φέρῃ εἰς ἔκβασιν!

Ἀκούσατε λοιπὸν, λειτουργοὶ τοῦ Ὑψίστου, ἀκούσατε, σεβάσμιε Πρόεδρε καὶ Βουλευταί, ἀκούσατε πολιτικοί, πολεμικοί, ὅλος ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος ἀκούσατε! «Κύριος ἄρξει ὑμῶν· Κύριος κυβερνήσει ὑμᾶς.» Δὲν θέλουσιν ἐξουσιάζει εἰς τὸ ἐξῆς ὀλέθρια πάθη, ὄχι χαμερπεῖς ἰδιοτελείαι, ὄχι ῥαδιουργίαι, ὄχι οἰκείως, ἐὰν δὲν εἶναι ἄξιος, ὄχι συγγενής, ἐὰν εἶναι ἀνεπιτήδειος, ὄχι φίλος τοῦ Κυβερνήτου, ἐὰν δὲν ἔχῃ ἰκνότηταν· ἀλλ' ἡ ἱερὰ δικαιοσύνη καὶ οἱ αἰώνιοι καὶ ἀμετάβλητοι νόμοι τοῦ Θεοῦ, οἱ πρὸς κυβέρνησιν ἐλευθέρου ἀνθρώπου διορισθέντες, θέλουσι κυβερνᾶς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος, ἡ εὐνομία τῆς, ἡ εὐτυχία τῆς, ἡ δόξα τῆς, ὁ θρίαμβός τῆς θέλουσι διευθύνει καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν καὶ τοὺς σκοποὺς καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις τοῦ Κυβερνήτου. «Κύριος ἄρξει ὑμῶν· Κύριος κυβερνήσει ὑμᾶς.»

“Όσοι εΐδατε τήν γήν τῆς γεννήσεώς σας πυρποληθεῖσαν καὶ κατασκαφεῖσαν, τοὺς γεννήτοράς σας σφαγέντας ἔμπροσθέν σας, τὰ φίλτατά σας ἀπὸ τὰς ἀγκάλας ἀρπαγέντα καὶ αἰχμαλωτισθέντα, ὅσοι ἐγείνατε θύματα τῆς παρανομίας καὶ τῆς ἀναρχίας τῶν ἰδίων ἀδελφῶν σας, ἀκούσατε καὶ χαίρετε. Χαίρετε, διότι παύουσιν εἰς τὸ ἔξῃς τὰ δεινὰ μας· διότι θέλομεν ἰδεῖ τὴν δικαιοσύνην ἰσχύουσαν, τοὺς νόμους ἐνεργουμένους, τὴν κακίαν τιμωρουμένην, τὴν ἀρετὴν βραβευσμένην καὶ ἐν γένει τὴν πατρίδα εὐνομουμένην καὶ εὐδαιμονοῦσαν εἰς τὰ ἔσω, τροπαιοῦχον καὶ θριαμβεύουσαν εἰς τὰ ἔξω, τὴν πίστιν ὄχι πενθοῦσαν, ἀλλὰ λαμπροφороῦσαν καὶ χαίρουσαν.

Χαίρε καὶ Σὺ, Κυβερνήτα τῆς Ἑλλάδος, διότι μετὰ τοσοῦτον πολυχρόνιον ἀποδημίαν, ἐπιστρέφεις εἰς τὴν κοινὴν πατρίδα, τὴν βλέπεις, τὴν χαιρετᾷς ὄχι πλέον δούλην καὶ στενάζουσαν ὑπὸ τὸν ζυγόν, ἀλλ’ ἐλευθέραν, ἀλλὰ δεχομένην Σε Κυβερνήτην καὶ περιμένουσαν νὰ Σε ἰδῇ νὰ ὀδηγήσῃς τὰ τέκνα τῆς εἰς τὴν ἀληθινὴν εὐδαιμονίαν καὶ εἰς τὴν ἀληθινὴν δόξαν. Ζῆθι! ἀλλ’ ἔχων ἱερὸν ἔμβλημα· «Ὁ Θεὸς καὶ ἡ δικαιοσύνη κυβερνήσουσι τὴν Ἑλλάδα». Ζῆθι! ἀλλὰ κυβερνῶν οὕτως, ὥστε νὰ αἰσθανθῇ ἡ πατρίς, νὰ καταλάβωμεν καὶ ἡμεῖς, νὰ ἐπαναλάβῃ ἡ ἀδέκαστος ἱστορία, ν’ ἀντηχήσωσιν ὅλοι οἱ αἰῶνες, ὅτι οὐ Σὺ, οὐδὲ ὁ υἱὸς Σου, οὐδὲ ὁ οἰκειὸς Σου, οὐδὲ ὁ φίλος Σου, οὐδὲ πνεῦμα φατρίας, ἀλλ’ ἀληθῶς αὐτὸς ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ, αὐτὸ τὸ δίκαιον, αὐτοὶ τῆς Ἑλλάδος οἱ θεσμοὶ κυβερνῶσι τὴν Ἑλλάδα διὰ Σοῦ.

Καὶ τῶνόντι, ἐὰν ὁποιοδήποτε ἔθνος, διὰ νὰ ὑπάρχῃ ἐλεύθερον, διὰ νὰ συντηρηθῇ κραταιούμενον, διὰ νὰ εὐτυχεῖ βελτιούμενον, εἶναι ἀνάγκη νὰ κυβερνᾶται διὰ μόνων τῶν νόμων, τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς διέταξεν ὡς κανόνας ἐλευθέρας ἐλευθέρου λαοῦ κυβερνήσεως, πολὺ μεγαλυτέραν ἀνάγκην ἔχει σήμερον ἢ Ἑλλάς νὰ διευθύνεται ὑπὸ μόνον τῶν τοιούτων νόμων διὰ Σοῦ....

Ἄλλ’ ὦ σεβάσμιε Πρόεδρε καὶ Βουλευταί, ὦ εὐτυχεῖ τῆς Ἑλλάδος λαέ! τί ἄρά γε δύναται νὰ δικαιώσῃ τὴν τοσαύτην χαρὰν μας; τί νὰ ὑποσηρίξῃ τὰς ἐλπίδας μας; τί νὰ μᾶς παραστήσῃ τὸν ἄνδρα, εἰς τὸν ὅποιον ἡ πατρίς ἐπιστεύθη τὴν ὑποστήριξιν καὶ ἐνέργειαν τῶν νόμων τῆς; τί νὰ μᾶς δείξῃ τὴν ἐπιρροήν, τὴν ὁποίαν θέλει μεταχειρισθῇ πρὸς ἐκτέλεσιν ὅλων, ὅσα καὶ εἰς τὴν γενικὴν

καὶ εἰς τὴν μερικὴν ἐνὸς ἐκάστου εὐδαιμονίαν συντείνουσιν; Ἡ πολιτικὴ σύνεσις τοῦ καὶ ἐμπειρία, ὁ λαμπρὸς δρόμος, τὸν ὅποιον εἰς τὸν πολιτικὸν κόσμον διέτρεξεν, ὁ ὑψηλὸς βαθμὸς, τὸν ὅποιον εἰς ἓνα τῶν δυνατωτέρων θρόνων τῆς οἰκουμένης εἶχε, καὶ τὸν ὅποιον διὰ τὴν πατρίδα παρέβλεψεν, ἢ πρὸς αὐτὴν ἀγάπη καὶ ἀφοσίωσις τοῦ μᾶς βεβαιωνοῦσι τὰ πρῶτα· τὸ δὲ τελευταῖον μᾶς πιστοποιοῦσι καὶ ἄλλα μὲν πολλά, καὶ μάλιστα δὲ ὅσα εἰς τὴν ἐν Τροιζίνι Συνέλευσιν συνέβησαν.

Τίποτε ἀληθῶς δὲν εἰμπορεῖ νὰ παραστήσῃ λαμπρότερον τὴν πρὸς αὐτὸν ὄλου τοῦ ἔθνους μεγάλην καὶ ὑπόληψιν καὶ πεποιθήσιν, παρὰ τὸ ἀξιωματημιόνευτον ἐκεῖνο ψήφισμα, διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ μοφῶνως ἐκαλέσθη Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος.

Ὅσοι εὐρέθητε εἰς τὴν Ἐθνικὴν ἐκείνην Συνέλευσιν, ἐνθυμεῖσθε ἀκόμη ποῖα ἄγρια πάθη ἠγέρθησαν διὰ νὰ καταστρέψωσιν ὅ,τι ἢ μανία τῶν τυράννων ἢ παρέβλεψεν, ἢ δὲν ἠδυνήθη ν' ἀφανίσῃ. Ποῖα φλόξ διχονιῶν ἐξήφθη, διὰ νὰ κατακαύσῃ, ὅσα τὸ ἐχθρικὸν πῦρ δὲν ἠμπόρεε νὰ καταφλέξῃ· πῶς ὁ Ἕλληνα κατὰ τοῦ Ἕλληνοσ, ὁ συγγενὴς κατὰ τοῦ συγγενοῦσ, ὁ ἀδελφὸς κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ καθωπλίζετο νὰ καταφέρῃ τὴν τελευταίαν εἰς τὴν πνέουσαν τὰ λοιπὰ πατρίδα πληγὴν. Τότε μόλις τὸ ὄνομα προσφέρεται τοῦ Καποδίστρια καὶ ὅλα καταπραῦνονται· ἡ ὁρμὴ τῶν ἀγρίων παθῶν κατέπαυσε, καὶ τὰ ὀλέθρια τῶν διχονοιῶν ἀποτελέσματα ἐμποδίσθησαν. Φέρετε ἀκόμη κατὰ νοῦν πόσῃ χαρὰν ἐπροξένησεν ἢ ἐκλογὴ τοῦ μὲ ποῖαν ἀγαλλίασιν τὴν ἐδέχθησαν οἱ ἐκεῖ εὐρεθέντες· μὲ πόσῃ ταχύτητι διεδόθη εἰς ὅλον τὸ ἔθνος καὶ ποῖας ἐλπίδας τοῦ ἐνέπνευσεν.

Ἄλλ' ἂν, ὦ Κυβερνήτα τῆς Ἑλλάδος, αἱ λαμπρότεραι στιγμαὶ τῆς εἰς αὐτὴν πολιτικῆς ζωῆς Σου ἐφάνησαν ἀπὸ τὴν ἐν Τροιζίνι Συνέλευσιν, τὸ μεγαλύτερον ὅμως τοῦ βίου σου κατόρθωμα ἀρχίζει ἀπὸ τὴν σήμερον, καὶ μέλλει ἀκόμη νὰ κατορθωθῇ.

Καὶ εἶναι ἢ κατάπαυσις τῶν διχονοιῶν, ἢ διάλυσις τῶν φατριῶν, ἢ ὀρθή, ἢ δικαία, ἢ μὴ ψευδομένη τὸ ὄνομα Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος, ἢ ἀναγέννησις ἀνθρώπων, ἢ ἀνάπλασις ἀληθινῶν Ἑλλήνων. Κατόρθωμα τῶνόντι, ὅσον δύσκολον, ὅσον ἐργῶδες, ὅσον μέγα, ἄλλο τόσο περιφανές, λαμπρόν, ἐνδοξόν. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃς δὲν τὸν ὑψηλὸν τοῦτον καὶ μόνον σκοπὸν, ἄκουσον τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀπὸ

άνθρωπον, ὅστις δὲν ἔχει καμμίαν πρόφασιν νά Σε εἰπῇ ψεῦδος.

Ἄφου ἀποβλέψῃς πρῶτον εἰς ἐκεῖνον, ὅστις κυβερνᾷ τὰ σύμπαντα, ἀφου στοχασθῆς ὅσα ἢ μετ' ἐπιμελείας ἔρευνα τοῦ νοῦ καί τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου, καί μάλιστα τοῦ Ἑλληνος, ὅσα ἢ ἀκριβῆς παρατήρησις τῆς ἱστορίας τῶν ἐλευθέρων ἔθνων, ἢ ἀρχή, ἢ πρόοδος, ἢ ἀκμή καί παρακμή των, τὰ αἷτια τῆς ἐπιτυχίας ἢ ἀποτυχίας των, τῆς δόξης ἢ ἀδοξίας των, τῆς κακοδαιμονίας ἢ εὐδαιμονίας των, ὅσα τέλος αἰ βαθεῖται πολιτικά Σου γνώσεις Σε ὑπαγορεύσωσιν· ἀφου συλλογισθῆς ὅλα τὰ ἀναγκαῖα μέσα τὰ ὅποια πρέπει νά βάλῃς εἰς πρᾶξιν διὰ τὴν καλὴν ἔκβασιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἐγχειρήματος, ἐνθυμοῦ προσέτι ὅτι, ἂν στρέψῃς ὀλίγον μόνον τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, βλέπεις τὴν γῆν τοῦ Σόλωνος καί τοῦ Ἀριστείδου, ἐὰν πρὸς ἐκεῖνο, τὴν γῆν τοῦ Λυκούργου καί τοῦ Λεωνίδου, ὅτι εὐρίσκεσαι εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἠφανίσθησαν ὅλοι τοῦ μεγαλύτερου τυράννου τοῦ κόσμου αἱ δυνάμεις, ἐτάφησαν ὅλοι τῆς τυραννίας αἱ ἐλπίδες, καί ἐστερεώθη ἡ φαινή, ἢ λαμπρὰ τῆς ἐλευθερίας κρηπίς, εἰς τὴν ὁποίαν, ὅποιον ἔθνος θέλει, ἀναβαίνει καί μένει ἐλεύθερον· ὅτι τὸ ἔδαφος, τὸ ὅποιον πατεῖς, εἶναι ἐρείπια ἐπισήμου καί ἐλευθέρου πόλεως τῆς Ἑλλάδος· αὐτὴ, τὴν ὁποίαν τώρα βλέπεις, ἀνηγέρθη παραδόξως ἀπὸ τὴν τέφραν τόσων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας πυρποληθεισῶν πόλεων, ὁ λαός, ὅστις σὲ περικυκλώνει, ἔμεινεν ἄπολις καί ἄδικος δι' αὐτήν.

Ἐνθυμοῦ ὅτι, ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ, ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ὅλων τῶν αἰώνων, αὐτῆς τῆς συνειδήσεώς Σου, ἀνεδέχθης νά κυβερνήσῃς τοὺς ἀδελφούς Σου, τὸ ἔθνος Σου, ἔθνος, τὸ ὅποιον πρῶτον ἐδίδαξε τοὺς ἀνθρώπους ὅτι ἔχουσι δικαιώματα, καί πρῶτον ἔδειξεν εἰς αὐτοὺς ὅτι εἶναι δυνατόν νά ζῶσιν ἐλεύθεροι καί εὐτυχεῖς· τὸ ὅποιον εἰς τὸν καιρὸν τῆς ἐλευθέρου κυβερνήσεώς του ἐγέννησε τοὺς μεγαλύτερους ἀνδρας ὅλου τοῦ κόσμου, καί τὸ ὅποιον ὅλας τὰς δυστυχίας καί συμφορὰς ἠμπορεῖ νά ὑποφέρῃ, ὄχι ὅμως καί νά μένῃ διὰ παντὸς δεδουλωμένον. Φέρε πάντοτε κατὰ νοῦν, ὅτι πρὸ ὀλίγων ἤδη ἐτῶν ἐσύνητριψε τὰς ἀλύσεις, μὲ τὰς ὁποίας ἦτο δεμένον, καί ἐτίναξε τὸν βαρύτερον τῆς δουλείας ζυγόν· ὅτι ἀπεφάσισεν ἢ νά ζήσῃ αὐτόνομον καί ανεξάρτητον, ἢ νά ταφῇ ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς ἐπισημοτέρας διὰ τὴν ἐλευθερίαν γῆς τοῦ κόσμου· ὅτι

διὰ νὰ τὴν ἀναλάβῃ, πάλιν, εἶδε τοὺς ἱερεῖς τῆς ἱεράς θρησκείας του κρεμαμένους καὶ συρομένους εἰς τὴν γῆν ὡς καταδίκους, τὸ Βυζάντιον, τὴν Σμύρνην, πολλὰς τῆς Ἀσίας, τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν περὶ αὐτὰς νήσων χώρας βαμμένας μὲ τὸ αἷμα τῶν τέκνων του, τὰς Κυδωνίας, πρώτην τῶν Ἑλληνίδων πόλεων θῦμα γενομένην τῆς μανίας τῶν τυράννων, πυρποληθεῖσας καὶ κατασκαφείσας. Ἀπὸ τὴν Θράκην ἕως εἰς τὴν Ἠπειρον, καὶ ἀπὸ τὴν Ἠπειρον ἕως εἰς τὸ ἔσχατον τῆς Πελοποννήσου Ἀκρωτήριον, τὰς ἐπισημοτέρας πόλεις καὶ κωμοπόλεις του κατηδαφισμένας καὶ ἐρημωμένας. ὕτι μὲ ὄλας τὰς ταλαιπωρίας, μὲ ὄλας τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰς πολυειδεῖς ἐναντιώσεις, μὲ ὄλην τὴν φρίκην, τὴν ὁποίαν ἐμπνέουσιν αἰτρομεραὶ σκηναὶ τῶν πυρπολήσεων, τῶν ἀναστατώσεων, τοῦ ἀνδραποδισμού, τῶν σφαγῶν, ἐθριάμβευσε καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν· καὶ διὰ τὴν ἀνδρίαν τοῦ στρατιωτικοῦ καὶ ναυτικοῦ του ἔσεισεν ἐκ θεμελίων τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάνου, καὶ τὸ θαυμασιώτερον ὅτι ἐν τῇ μέσῃ τῶν φλογῶν καὶ τοῦ ἐχθρικοῦ σιδήρου, τοῦ κρότου τῶν ὅπλων καὶ τῆς συγκρούσεως τῶν παθῶν ἐσυλλογίσθη καὶ ἐδυνήθη νὰ συντάξῃ Πολιτικὸν Σύνταγμα, κατὰ τὸ ὅποιον ἠθέλησε νὰ πολιτευῆται καὶ τὸ ὅποιον μὲ τὸ αἷμά του ἀπεράσισε νὰ ὑπερασπίζεται.

Μὴ λησμονήσῃς ποτέ, ὅτι ἔπειτα τὸ ψεῦδος, ἡ διαβολή, αἱ συκοφανταί, ἡ ὑπουλος καὶ ῥαδιοῦργος ἀντενέργεια, αἱ κατὰ χάριν καὶ κατὰ βίαν γενόμεναι ἐκλογαί, αἱ χαμερπεῖς ἰδιοτέλειαι, ἡ κατάχρησις τῶν κοινῶν, ἡ παράβασις αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Συντάγματος, οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι μᾶς ἔκαμαν νὰ θρηνήσωμεν διὰ τὴν Χίον, νὰ κλαύσωμεν διὰ τὴν Κρήτην, διὰ τὴν Κᾶσον, διὰ τὰ Ψάρρα, διὰ τὸ Νεόκαστρον, νὰ στεναζώμεν ἀκόμη πικρὰ διὰ τὸ Μεσολόγγι καὶ διὰ τὰς Ἀθήνας, νὰ χύνωμεν δάκρυα, δι' ὅσα εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον συνέβησαν καὶ συμβαίνουσι κακά, νὰ βλέπωμεν ἐκ τοῦ ἐνὸς μέρους τὸν Αἰγύπτιον καὶ ἐκ τοῦ ἄλλου τὸν Τοῦρκον περιφερομένους, πυρπολοῦντας, αἰχμαλωτίζοντας, σφάζοντας, καὶ τὸ χειρότερον καὶ τὸ πολλῆς λύπης καὶ ἀθυμίας καὶ πολλῶν δακρύων ἄξιον, ὡς νὰ ἐπρόκειτο ἀγὼν ὄχι τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος, ὄχι τῆς δόξης, ἀλλὰ τῆς ἀρπαγῆς, τῆς καταδυναστείας τῶν ἰδίων ἀδελφῶν μας, νὰ βλέπωμεν ἐν ταύτῃ αὐτοὺς ἐκείνους, εἰς τῶν ὁποίων τὴν δού-

ναμιν καὶ ἐπιρροὴν καὶ σύνεσιν εἶχομεν τὰς ἐλπίδας μας, συνεριζομένους τίς τίνα νὰ ὑποσκελίσῃ, τίς τίνα νὰ καταβάλῃ καὶ ν' ἀφανίσῃ· αὐτοὺς ἐκείνους, εἰς τῶν ὁποίων τὸν βραχίονα καὶ τὴν ἀνδρείαν ἐλπίζομεν, φιλοτιμουμένους τίς τίνα νὰ ὑπερβῆ κατὰ τὴν κακουργίαν καὶ κατὰ τὴν εἰς τοὺς νόμους ἀπειθείαν· τὰς δὲ συμφορὰς τῆς πατρίδος νὰ κορυφωθῶσι τόσον, καὶ τὰς πληγὰς τῆς νὰ γίνωσι τόσον ἀφόρητοι, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ ὑπὲρ πάντας τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνας ἱερωτέρου καὶ δικαιοτέρου ἀγῶνός μας ν' ἀμαυρωθῆ τόσον, ὥστε ὀλόκληρον τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος εἰς Σὲ μόνον ν' ἀποβλέπῃ καὶ Σὲ ἀπὸ ἡμέραν εἰς ἡμέραν καὶ ἀπὸ στιγμὴν εἰς στιγμὴν νὰ περιμένῃ, διὰ νὰ φθάσῃς, νὰ παύσῃς τὰ δεινὰ του, νὰ θεραπεύσῃς τὰς πληγὰς του, νὰ τὸ ἐκβάλῃς ἀπὸ τὸ χάος τῆς ἀναρχίας καὶ ἀκοσμίας, διὰ τοῦ ὁποίου περιεκαλύφθη, καὶ νὰ τὸ ἀναδείξῃς εὐνομούμενον, λαμπρὸν καὶ περίδοξον.

Ἐχε λοιπὸν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι ὅσον αἱ συμφοραὶ του εἶναι δειναί, αἱ πληγαὶ του δυσίατοι, ὁ κίνδυνος προφανής, ὅσον ἡ διὰ τὴν ἐκλογὴν Σου χαρὰ μας, ἡ διὰ τὴν ἔλευσίν σου ἀγαλλίασις μας, αἱ εἰς Σὲ ἐλπίδες μας ὑπάρχουσι μεγάλαι, τόσον μεγαλυτέρας προσοχῆς καὶ προφυλακῆς εἶναι χρεῖα, μὴν εὖρη χῶραν εἰς τὴν ψυχὴν Σου, εἰς τὴν καρδίαν Σου, εἰς τὰς πράξεις Σου, εἰς τὰς ἐκλογάς, τὰς ὁποίας μέλλεις νὰ κάμῃς τῶν διαφόρων ὑπουργῶν Σου, καμμία ἀπὸ τὰς ὀλεθρίους ἐκείνας ἀφορμάς, διὰ τὰς ὁποίας ἐκινδύνευον νὰ ματαιωθῶσι βέβαια ὅλαι αἱ θυσίαι, ὅλοι οἱ ἀγῶνες, ὅλα τὰ αἵματα, τὰ ὁποῖα ἐχύθησαν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους μας, ἐὰν Μεγάλαι καὶ Σεβασταὶ Δυνάμεις δὲν τὸ εὐσπλαγχνίζοντο καὶ δὲν τὸ ἐλάμβανον ὑπὸ τὴν ἰδίαν προστασίαν καὶ ὑπεράσπισιν. Μὴ συγχωρήσῃς εἰς κανένα νὰ πράξῃ μηδὲ τὸ παραμικρὸν, ἀπὸ ὅσα ἔκαμαν νὰ κινδυνεύῃ νὰ σπαραχθῆ ἡ Ἑλλάς καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὑπὲρ αὐτῆς θριάμβων αὐτῶν τῶν Σεβαστῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ἐνθυμοῦ τελευταῖον, ὅτι ὅλη ἡ Εὐρώπη, ὅλος ὁ κόσμος, ὅλοι οἱ φίλοι τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀνθρωπότητος, αὐτὴ ἐκείνη ἡ Ἑλλάς διευθύνουσι πρὸς Σὲ τὰ ὄμματα, ὡς εἰς τὸ ὠραιότερον, τὸ λαμπρότερον καὶ ἐνδοξότερον στάδιον κατὰ τῆς βαρβαρότητος καὶ τῆς ἀνομίας πρωταγωνιζόμενον. Ἐὰν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐνθυμοῦ-

μενος κατορθώσης, ὥστε νὰ παύσωσιν αἱ διχόνοιαί, νὰ διαλυθῶσιν αἱ φατρίαι, νὰ ἐνεργῶνται καὶ νὰ ἰσχύωσιν οἱ νόμοι, νὰ ἀσφαλίσθῃ ἑκάστου ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ, ἡ ἰδιοκτησία· ἐὰν ἐμπνεύσῃς τὴν ὁμόνοιαν, τὴν συμφωνίαν καὶ τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην· ἐὰν ὀδηγήσῃς τοὺς πολιτικούς της εἰς τὰς ἀληθινὰ αὐτῆς συμφέροντα καὶ τοὺς πολεμικούς της εἰς τὴν ἀληθινὴν αὐτῆς δόξαν· ἐὰν κάμῃς ὥστε νὰ εὐδαιμονῇ ἐσωτερικῶς εὐνομούμενη καὶ νὰ θριαμβεύωσι τὰ ὄπλα της κατὰ τοῦ ἀσπόνδου ἐχθροῦ της, νὰ μένῃ ἀσάλευτος καὶ ἀκλόνητος ἡ ἀνεξαρτησία της, ἀδικτος ἡ αὐτονομία της, ὦ ποία δόξα τότε! ἀλλὰ τότε καὶ μόνον Σὲ περιμένει· ποιοὶ στέφανοι Σοῦ ἐτοιμάζονται! ποιοὶ αἰῶνες θέλουσι παραλάβει τὸ ὄνομά Σου!.

Ἐὰν ἄνθρωπος δὲν ἀνεδέχθῃ ἀκόμη κυβέρνησιν ἔθνους μὲ ὁποίας καὶ εἰς ὁποίας περιστάσεις ἀναδέχεσαι Σὺ τὴν κυβέρνησιν τοῦ ἔθνους Σου, ἤξευρε ὅτι καὶ ἄνθρωπος δὲν ἐδοξάσθη ἀκόμη, ὡς Σὺ μέλλεις νὰ δοξασθῆς, ἐὰν κατορθώσῃς τὸ μέγα τοῦτο κἀτόρθωμα...

Ἄλλ' ὦ Κυβερνήτα τοῦ παντός! Σὲ ἀπὸ τὸ βάθος τῆς καρδίας ἐπικαλούμεθα! διαφύλαξε τὸν Κυβερνήτην ἡμῶν καθαρὸν ἀπὸ τὸ ἄεθριον τῶν φατριῶν μίασμα! φώτισέ τον νὰ μάθῃ ὅλας τὰς ἀληθινὰς τῶν μεγάλων δυστυχιῶν καὶ συμφορῶν μας αἰτίας καὶ νὰ τὰς ἐξαλείψῃ· νὰ γνωρίσῃ ὅλας τὰς πληγὰς μας καὶ νὰ τὰς θεραπεύσῃ· νὰ μὴν ἀπατάται ἀπὸ τοὺς λόγους, μὴδὲ ἀπὸ τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ νὰ ἐρευνᾷ καὶ τοὺς σκοπούς, καὶ τὰ ἔργα, καὶ τὴν ἱκανότητα ὄλων ἐκείνων, εἰς τοὺς ὁποίους μέλλει νὰ ἐμπιστευθῇ τὰ ἱερὰ τῆς πατρίδος ὑπουργήματα· ἐνίσχυέ Τον νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν ὅλα, ὅσα εἰς τὴν εὐνομίαν καὶ τὴν ἀληθινὴν αὐτῆς εὐδαιμονίαν συντείνουσιν. Ἀξίωσε δὲ καὶ ἡμᾶς νὰ ἰδῶμεν τελευταῖον τὰς τόσον ἐπιθυμητὰς καὶ εὐκταίας ἡμέρας τῆς δικαίας καὶ ἀληθινῆς κυβερνήσεως, τὴν πατρίδα ἀληθῶς ἐλευθέραν, αὐτόνομον καὶ ἀνεξάρτητον, καὶ νὰ καυχώμεθα, ὅτι οὐχὶ πάθος χαμερπές, οὐδὲ ἰδιοτέλεια, οὐδὲ πνεῦμα φατρίας, ἀλλ' αὐτὸ τὸ δίκαιον, αὐτὸ τῆς Ἑλλάδος τὸ Πολιτικὸν Σύνταγμα, Αὐτὸς Σὺ κυβερνᾷς τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ αὐτῆς Κυβερνήτου Γένειτο!

Θ. Καίρης.

Ἀνάστασις.

Ἐπὶ ἤρξεν ἀληθῶς σωτηρία τοῦ γένους, ὅτι ὁ κατακτητὴς ἐπισημῶς καὶ καθ' ἐπίφασιν τοῦλάχιστον δὲν κατεδίωξε τὴν θρησκείαν τῶν ἡττημένων.

Ὁ πατριάρχης ἀπέβη ὁ ἐθνάρχης τῶν δεδουλωμένων Ἑλλήνων, καὶ ὑπὸ τὰς πτέρυγας τῆς ἐκκλησίας ἐστιάσθη τὸ γένος. Διὰ ταῦτα αἱ μοναὶ ὑπῆρξαν ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας οὐ μόνον τὸ καταφύγιον τῶν βεβαρημένων τὴν ψυχὴν καὶ φευγόντων τὰ ἐγκόσμια καὶ ἀποβλεπόντων εἰς ἄλλην πέραν τῶν γηίνων νοητὴν πατρίδα, ἀλλὰ καὶ οἱ ξενῶνες καὶ τὰ νοσοκομεῖα, αἱ βιβλιοθήκαι καὶ τὰ ἄσυλα τῶν συντετριμμένων ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ, τῶν ἀποτροπιαζομένων τὴν ὑποδούλωσιν τοῦ γένους. Ἐν δὲ τοῖς ναοῖς δὲν ἐσεβάζετο μόνον ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ συνάμα διὰ τῆς εἰς τὴν πίστιν ἀφοσιώσεως, τῆς ἀναμνήσεως τοῦ ἐνδόξου τῆς ἐκκλησίας παρελθόντος, τῆς ἐν συντριβῇ καρδίας πρὸ τῶν πιστῶν παρελάσεως τῶν ἀγώνων καὶ τῶν μαρτυρίων, δι' ὧν ἐστερεώθη τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἐκκλησίας, συνεστερεούτο ἢ ἐπὶ τὴν καρτερίαν πεποιθήσεις, ἐγεννᾶτο ἢ ἐπὶ τὸ μέλλον προσδοκία καὶ ἐσφυρηλατεῖτο κατὰ μικρὸν ἢ ἐθνικὴ ἰδέα.

Ὁ ἱερεὺς δὲν ἐνθύμιζε μόνον τὰ μεγάλα διδάγματα τοῦ Σωτῆρος, δὲν παρίστανε μόνον τὴν ἐπικοδομητικὴν δρᾶσιν θρησκολλήπτων ἀγίων. Τόσαι καὶ τόσαι ἑορταὶ συνεδέοντο πρὸς ἐθνικὰς νίκας κατὰ βαρβάρων, καθ' ἃς ἡ ἐκκλησία ἐπανηγύριζε κοινῇ μετὰ τῆς πολιτείας. Ὁ ἀκάθιστος ὕμνος ἦτο ἐπινίκιος ᾠδὴ ἐπὶ τῇ ἀπὸ τῶν Ἀράβων ἐλευθερώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἑορτὴ τῆς ἀνουψώσεως τοῦ Σταυροῦ ἦτο συγχρόνως ὁ θρίαμβος τοῦ Βυζαντίου κατὰ τῶν Περσῶν. Τόσων καὶ τόσων μαρτύρων καὶ νεομαρτύρων ὁ βίος ἦτο εἰκὼν ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἀγωνιζομένου χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ σελις ἀπεσπασμένη ἐξ αὐτῶν τῶν τυχῶν τοῦ βίου τοῦ μαρτυροῦντος ἔθνους.

Ἐκκλησία καὶ ἔθνος εἶχον ὑποστῆ διὰ μακρῶν αἰώνων τὰς αὐτὰς τύχας, εἶχον ὁμοῦ δοξασθῆ καὶ πέσει. Τὰ ἐπινίκια δὲν εἶχον ἀκουσθῆ ἐν μόνῳ τῷ Ἱπποδρόμῳ, ἐνθα οἱ αὐτοκράτορες ἐλάμπαιον νικηφόροι τοὺς ἡττημένους Βανδῆλους καὶ Ἀραβας καὶ ἀνετρέποντο ἐπὶ τῆς ἄμμου αἱ σημαῖαι τῶν ἡττημένων βαρβάρων, ἀλλ'

εἶχον ἀντηχῆσαι καὶ ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς ἐκκλησίας. Οἱ γοῖοι τῶν Βυζαντινῶν ἀτυχοῦντων δὲν εἶχον πληρώσει μόνον τὰς ἀγυῖας καὶ τὰς πλατείας τῆς βασιλευούσης, ἀλλ' εἶχον ὅχι ὀλιγώτερον βίαιοι ἐκραγῆ ὑπὸ τὰς ὄψεις τῶν ψηφιδωτῶν εἰκόνων τῶν ἁγίων ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον τὸ ἔθνος, ὅτε ἠπλώθη ἐπ' αὐτὸ ὁ μελανὸς μανδύας τῆς δουλείας καὶ ἤρχισε ψάλλον ἀντὶ τῶν ἐπινικίων τῆς χθὲς τοὺς πρώτους θρήνους τοῦ δεδουλωμένου, φανταζόμενον καὶ αὐτὰς τὰς εἰκόνας δακρυούσας.

Μεταξὺ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ Θεοῦ του, μεταξὺ τοῦ γένους καὶ τῶν ἁγίων του εἶχε διὰ μακρῶν αἰώνων πίστειως ἐδραιωθῆ ἀδιάσχιτος ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἀλληλεγγύη. Διὰ τοῦτο ὁ δουλεύων ὑπελάμβανεν, ὅτι δὲν ἠδύνατο ὁ Θεὸς του, δὲν ἠδύναντο οἱ ἅγιοί του νὰ ἐγκαταλίπωσιν αὐτὸν εἰς τέλος, ἂν ἠφελεν ἀνδριζόμενος ἀναλάβει τὸν ἀγῶνα. Τὸν ἐπαραμύθουσι λοιπόν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος ἐπαραμύθει αὐτούς. Καί, φανταζόμενος δακρυρούσας τὰς εἰκόνας, προσέθετεν ἐξ ἑτέρου

Σώπασε, κυρὰ δέσποινα, μὴν κλαίγῃς, μὴν δακρούξῃς.

Πάλε μὲ χρόνους, μὲ καιροὺς πάλε δικὰ μας εἶναι.

Ἦσαν ὁμοιοπαθεῖς, ὁμοῦ δοξασμένοι τῆς χθὲς, ὁμοῦ δεδουλωμένοι τῆς σήμερον, ὁμοῦ ἐλεύθεροι τῆς αὔριον.

Ὑπὸ τοιούτους ὄρους τὸ δουλεύον γένος καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Σωτηρίᾳ ἐθάρρει νὰ εὔρη τὴν εἰκόνα ἑαυτοῦ. Ἐν τῇ μαρτυρίᾳ Ἐκείνου καὶ τῇ σωτηρίᾳ Αὐτοῦ Ἄναστασι ἐνυπῆρχε τὸ σύμβολον τῆς ἐξελίξεως τῶν τυχῶν αὐτοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Εἶχε καὶ ὁ ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἐλληνισμὸς τὸ φραγγέλιον αὐτοῦ καὶ τὸν σταυρόν, ἐποτίζετο καὶ ἐκεῖνος ὄξος, ἐκεντεῖτο καὶ ἐκεῖνος διὰ λόγῃς τὰ πλευρά, εἶχε καὶ ἐκεῖνος τὸν Γολγοθᾶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ πέραν τῶν παθῶν ἐβλεπεν ὁ χριστιανὸς τὴν ἀνάστασιν ἐν ὀξείᾳ, τὴν Ἀνάστασιν ἐν χαρᾷ. Καὶ ἡ Ἀνάστασις τοῦ Σωτῆρος ἦτο ἡ εἰκὼν τῆς ἀναστάσεως τῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν κεκυφῶτων.

Ὡ πόσον ὠραῖαι ἦσαν αἱ σεληνοφεγγεῖς νύκτες καθ' ἃς ὁ παῖς μετέβαινεν εἰς τὸ σχολεῖον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Φεγγαράκι μου λαμπρό,
φέξε μου να περπατώ,
να πηγαίνω στο σχολειό,
να μαθαίνω γραμματα,
του Θεού τα θάματα.

Ὡ! πόσον ὠραῖον ἦτο τὸ ἀστροφεγγές ἐκεῖνο μεσονύκτιον ὅτ' ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ χωρίου ἀντήχει ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ ἱερέως τὸ Χριστὸς ἀνέστη καὶ διεδίδετο ὁ ἀσπασμὸς ἀπὸ στόματος εἰς στόμα. Οἱ ὀφθαλμοὶ ἐξήστραπτον ὑπὸ χαρᾶς ἐν τῇ λυτρώσει τοῦ λυτρώσαντος τὸν κόσμον, καὶ ὑποκάρδιος ὑπεθάλλετο τῶν δεδουλωμένων ἡ ἐλπίς, ὅτι μίαν ἡμέραν θ' ἀσπασθῶσιν ἀλλήλους τρεῖς, ἐπιφωνοῦντες Πατὴρ ἀνέστη.

Μὴ καὶ σήμερον ἀκόμη ὁ αὐτὸς δακρὺ γελῶς δὲν ἐπιστέφει τὰ χεῖλη τῶν ἀλυτρώτων τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως, οἱ αὐτοὶ κρύφιοι πόθοι δὲν θερμαίνουσιν αὐτῶν τὴν καρδίαν;

Ἐπὶ τῆς κατοχῆς τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τῶν νικητῶν μετὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμον ὑπῆρξαν οἱ ἀφήσαντες ἄθραυστον κατὰ τὸ Πάσχα τὸ κόκκινον αὐγόν, διὰ νὰ συγκρούσωσιν αὐτὸ μετὰ τὴν ἐκκένωσιν τῆς τουρκοπατημένης πατρῴου γῆς. Μόνον δέ, ὅτε εἶδον ὑποχωροῦντα καὶ τὸν τελευταῖον Τοῦρκον συνέκρουσαν τὰ ἀλγά, καὶ τότε μόνον ἐώρτασαν χαίροντες ἐν καθυστερήσει τὴν Ἀνάστασιν.

Ἄς ἐνθυμηθῶμεν αὐτοὺς καὶ χαιρετίσωμεν μακρόθεν συμπονοῦντες σήμερον, ὡς ἀδελφὸς ἐν εὐμαρείᾳ τρυφῶν ἀδελφὸν δεσμώτην, ὡς ὁ πατήρ ὁ ἐν μέσῳ τοῦ ἀφρώδους οἴνου καὶ τῶν ἠχηρῶν γελῶτων ἑορτασίμου πανδαισίας μὴ λησμονῶν ἀπωρφανισμένον, ξενιτευμένον του τέκνον. Τοὺς δύο ἐκείνους ἀδελφοὺς χωρίζουσι τὰ κίγκλιδώματα τῆς εἰρκτῆς, τὸν πατέρα ἐκεῖνον καὶ τὸ τέκνον χωρίζουσι θάλασσα καὶ ὄρη. Ἡμᾶς καὶ ἐκείνους χωρίζουσιν ἐλευθερία καὶ δουλεία, ἐνώνουσι Ὀρησκεία καὶ Πατρίς.

Σπ. Λάμπρος

Τὰ Καρτέρια

Δύο οἰκίαι μικραὶ καὶ στεναί, χαμηλαὶ καὶ παράλληλοι, ὥσει συμβαδίζουσαι ἐν τῇ ὁδῷ τῆς πενίας καὶ τῆς ἀθλιότητος, περι-

φρασσόμεναι ὑπὸ πυκνῆς συστάδος ἀγριοσυκῶν καὶ τῆς δημοσίας ἔδοῦ, αὐταὶ καὶ μόναι ἀπαρτίζουσι τὰ Καρτέρια. Ὁ ὑψηλὸς λόφος Λιανοσταφίδας, ὀνομασθεὶς οὕτως ἐκ τῆς φυτουργήσεως ἐκεῖ τῆς Κορινθιακῆς σταφίδος, ἥτις δὲν ἐπρόκοψεν, ὀρθοῦται ἀνατολικῶς αὐτῶν ἡμέρα καμπυλούμενος πρὸς τὴν ἄνω ἕτερος λόφος ἐλαιόφυτος, ἡμέρος, ἐπικλινῆς, ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ ὁποῦ ἀναρριχῶνται ὡς ἐν ἄσφιατι αἱ οἰκίαι τοῦ Μαντουκίου, ὀρθοῦται πρὸς δυσμᾶς, καὶ ἔνθεν καὶ ἔνθεν αἱ ἀνώμαλοι πόδες τῶν μετατρέπουσιν εἰς λεκάνην ἕλον ἐκεῖνον τὸν χώρον. Ἡ λεύκη, ἥτις φύεται πανύψηλος ὡς γίγας πρόσκοπος, παρὰ τὴν δεξιὰν οἰκίαν ῥίπτει παχεῖαν σκιὰν ἐπὶ τοῦ πτωχοῦ συνοικισμοῦ τὸ καλοκαίρι, τὸν δὲ χειμῶνα μαίνεται καὶ θορυβεῖ καὶ γοᾷ ὀδυνηρῶς, ὡσεὶ ἀπὸ τῆς ὕψους τῆς νᾶ προσιωνίζεται καὶ τὸ μέλλον θλιβερὸν εἰς τοὺς γείτονάς τῆς· μία βρῦσις λιθόκτιστος, παρὰ τὴν ἀριστεράν, χύνει τὰ λευκὰ βεῖθρά τῆς καὶ ποτίζει τοὺς συνοίκους μετὰ μορμύρου πενθίμου, ἐνθυμίζουσα εἰς αὐτοὺς τὰ χρυστάλλινα νερὰ τῆς πατρίδος. Κατὰ δὲ τὰς θυελλώδεις νύκτας, ἔταν τὰ στοιχεῖα μαίνονται ἀπὸ τῆς ὕψους καὶ αἱ ἀστραπαὶ ἀυλακοῦσι τὸν αἰθέρα, ἐν τῷ σκότει ἐκείνῳ τῷ πυκνῷ, μέσῳ τῆς βροχῆς τῆς τρικυμίας καὶ τοῦ φοβεροῦ ἀνασασμοῦ τῆς λεύκης καὶ τοῦ μορμύρου τῆς βρύσεως, αἱ ἀτυχεῖς σύνοικοι νομίζουσι ὅτι ἐνωτίζονται γοερὰν φωνήν, ὡς κλητήριον σάλπισμα ἀντηχοῦσαν :

— Καρτερεῖτε!

Καὶ τὴν πιστεύουσι τὴν φωνὴν αὐτὴν οἱ Πάργιοι, διότι τοῖς φέρει εὐχαρὶ προμήνυμα, διότι τὴν ἀνευρίσκουσι, τὴν αἰσθάνονται ἀντηχοῦσαν καθ' ὅραν καὶ κατὰ λεπτὸν εἰς τὰ στήθη τῶν, εἰς τὴν ψυχὴν τῶν. Τὴν πιστεύουσι καὶ καρτεροῦσιν ἀκόμη εὐτυχεστέρους καιροὺς ἐν ἀναμονῇ ἀκραδάντῳ, ὅπως οἱ πρῶτοι ἐκεῖνοι φυγάδες, οἱ Δεσιλλᾶται καὶ Βαλιᾶται καὶ Μαυρογενᾶται, οἵτινες, ἐν ἑδάκρυσον λαμβάνοντες τὴν εὐτελεῖ ἀμοιβὴν τῆς ἀρπαγείσης βαρυτίμου περιουσίας τῶν, ἔψαλλον συγχρόνως ἐδέλιπιδες ἐν τῇ πίστει τοῦ δικαίου τῶν:

Φεύγουμε, φεύγουμε

Καὶ τὰ τάλαρα θὰ φᾶμε

Καὶ στὴν Πάργα θὲ νὰ πᾶμε!

Πλὴν φεῦ! ἐκεῖνοι ἐτάφησαν ἤδη ὑπὸ τὸ ψυχρὸν χῶμα, ξένον

χῶμα καὶ ματαίως καρτεροῦσι τὰ ὄστα των νὰ μεταφερθῶσιν εἰς τὴν γενέτειραν γῆν μετὰ τῶν ὄστων τῶν πατέρων των, ἅτινα οἱ ἴδιοι ἐντὸς δερματίνων σάκκων συνεφυγάδευσαν, ἵνα μὴ φριξῶσι τὰ ἱερά, αἰσθανόμενα αἴφνης πόδα κατακτητοῦ πατοῦντα τὰ χῶματά των. Ἐτάφησαν καὶ οἱ υἱοὶ των καὶ θά ταφῶσιν ἴσως καὶ οἱ υἱοὶ τῶν υἱῶν των μόνον μὲ τὰ δάκρυα τοῦ ἀπάτριδος εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ μόνον ἐνωτιζόμενοι τὴν φωνὴν τῆς ψυχῆς των:

—Καρτερεῖτε! . . .

. . . Θεέ μου καὶ δός μου λογισμό
 Καὶ βόηθα με τὸ Χριστιανό,
 Νὰ μιλήσω τῇ στορία
 Γιὰ τῆς Πάργας τὴν αἰτία.
 Ἡ προσταγὴ ἐδόθηκε,
 τῶν Παργινῶν εἰλώθηκε,
 Ὅλοι κλαῖνε καὶ βογγοῦνε
 Ποῦ εἶσαι Πάργα μελετοῦνε.
 Ποῦ εἶσαι πατρίδα μας γλυκειά,
 Ποῦ εἶχες τὰ κρῦα τὰ νερά,
 Κήποις, δροσεροὺς ἀέρες,
 Κι ἀξετίμητους μπαξέδες. . .

Οὕτως ἐθρήνει τῆς πατρίδος τὴν καταστροφὴν ὁ Γεωργάκης Δαμουλίτσας, ὅταν ἐκοινοποιήθη αὐτοῖς παρὰ τοῦ Ἑγγλοῦ Ἀρμοστοῦ ἡ πώλησις τῆς εἰς τὸν Ἄλῃ πασάν. Ἄλλ' ἦτο μύχιος θρηνηνος, ἀνακραυγὴ ἐγκάρδιος οἱ στίχοι οὗτοι ἕλων ὁμοῦ τῶν κατοίκων τῆς Πάργας, τεσσάρων χιλιάδων κατοίκων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ παιδίων, γερόντων καὶ νέων, διὰ τὴν ἀπολλυμένην πατρίδα. Αἱ γυναῖκες πλέον δὲν ἔφερον τὰς καινουργεῖς χρυσοπαρῦφους στολὰς, οὐδ' οἱ ἄνδρες τὰς βαθυκυάνους βράκας των, ἵνα προσέλθωσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν κ' ἐορτάσωσι τὴν ἀνάστασιν τοῦ Λυτρωτοῦ τοῦ κόσμου. Λυτρωτῆς δὲν ἐφαίνετο εἰς αὐτοὺς κανεῖς. Μόνον ἀπειλητικοὶ τὴν ὄψιν οἱ Ἕλβανοὶ περιεφέροντο ἐνοπλοὶ ἔξω εἰς Γουμένισαν, ἐνεδρεύοντες κ' ἔτοιμοι νὰ ὀρμήσωσιν ἐντὸς, νὰ διαρπάξωσι καὶ νὰ ἐξολοθρεύσωσιν. Οἱ ἱερεῖς δακρύοντες, συντετριμμένοι προσήρχοντο εὐλαβῶς ν' ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας τοῦ Κάστρου τὰς εἰκόνας· καὶ ὅτε ἡ Παναγιοπούλα, ἡ μικρὰ

ἀμαυρά εἰκῶν, ἡ θαυματουργὸς πολιούχος, ἐφάνη σακρῦουσα, διότι ἀπεσπᾶτο τοῦ προσφιλοῦς σκήνου της καὶ ἀπήγετο εἰς ἔξοριαν, οἱ γόοι τῶν κατοίκων ἀντήχησαν εἰς τρανὸν καὶ αἰώνιον ἀνάθεμα πωλητῶν καὶ ἀγοραστῶν.

Λιότι τῷ ὄντι ἦτο προσφιλεστάτη ἡ πόλις εἰς τὴν εἰκόνα ἐκείνην. Ἐπὶ τετρακοσίων ἤδη ἔτων, ὅποτε ἡ πόλις ἦτο εἰς ὑψηλότερον μέρος, εἰς τὸν τωρινὸν Παλιόπυργον, ἐκεῖ, ὅπου βραδύτερον ἐκτίσθη, ἡ πλοῦτο ἔρημος χέρσος μὲ λοφίδια ἐκ κοκκινωχώματος κατάφυτα ἀπὸ χαμορίγανην καὶ ἀσφοδέλους· καὶ μόνον τὸ εἰκονοστάσιον, ἡ Παναγιοπούλα, ἔμενον ἐκεῖ ἐντὸς κοιλώματος, κεκρυμμένη, ἀφανὴς ἀπὸ τὰ βλέμματα τοῦ κόσμου, μόνη μεταξὺ τῶν ταπεινῶν χορταρίων καὶ τὸ πολὺ κάποτε μὲ τὴν συντροφίαν καμμιᾶς ἀγαθῆς ἀμνάδος, εἴτ' αἰγῶς παρακλιανηθείσης ἐκεῖ. Καὶ ὅτε ὁ βροχὸς ἀνευρῶν αὐτὴν τὴν μετέφερεν ἐν λιτανείᾳ εἰς τὴν πόλιν καὶ τὴν ἀπέθεσεν εἰς εὐπρεπὲς σκῆνος, μέσῳ τοῦ λιβανωτοῦ καὶ τῶν ψαλμῶν καὶ τῶν δεήσεων τῶν πιστῶν, αὕτη ἔφυγεν ἐκεῖθεν κ' ἐπανήλθε πάλιν εἰς τὴν προτέραν θέσιν της.

Καὶ ἂν οἱ Πάργιοι ἐπέμενον πάλιν νὰ τὴν λάβουν ἐκεῖθεν, ἐπέμενε καὶ αὕτη, μέχρις οὗ ἔκαμεν αὐτοὺς ἐπὶ τέλους νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι οὗτοι πρέπει νὰ τὴν ἀκολουθήσωσιν ἐκεῖ, ὅπου θὰ εὕρισκον καὶ εὐφορον γῆν καὶ πλούσιον ἐμπόριον καὶ δυνατὸν μέρος πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν εἰσβολῶν τῶν ἐχθρῶν των.

Ἄλλ' ἔπρεπεν ἤδη νὰ φύγῃ ἐκεῖθεν. Βάρβαρος ποὺς ἐπάτησε τὰ χῶματα ἐκεῖνα καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ ῥυπανθῇ, νὰ καταπατηθῇ αὕτη ἡ οὐρανοβάμων ὑπὸ τὸ πέλμα τῶν ἀπίστων. Ἄλλως πῶς νὰ μείνωσιν αὐτὰ τ' ἀτυχή πλάσματα, πλανώμενα ἐν τῷ πελάγει ἢ ἐν τῇ ξένη γῇ, ἄνευ τῆς προστασίας της! Κ' ἐνῷ τὴν ἀπήγε ἐδῶ ὁ ἱερεὺς, παρέκει ἄλλοι ἔσκαπτον τοὺς τάφους, τυμβωρύχοι εὐσεβεῖς, ἐκιδάπτοντες ἄλλοι ἱερὰ κειμήλια, τὰ λευκὰ ὀστᾶ τῶν πατέρων των, καὶ παραδίδοντες εἰς τὰς φλόγας μεγάλης πυρᾶς, ἣτις ὑψοῦτο ἐκεῖ τρίζουσα, καταβιβρώσκουσα αὐτὰ ζηλοτύπως, ἵνα μὴ τ' ἀφήσῃ εἰς τὴν λύσσαν τῶν βαρβάρων. Καὶ παρέκει ἄλλοι διεσκόρπιζον εἰς τοὺς ἀέρας τὰ ὑπάρχοντά των ὄλα, ἵνα μὴ ὠφεληθῶσιν οἱ κατακτηταὶ κ' ἔθραυον τὰς ἀποθήκας καὶ κατεθρυμμάτιζον τὰς οἰνόβαρέλας.

— Γιατί, μωρὲ Παργινέ, χύνεις τὸ κρασί σου; ἔλεγον οἱ εἰσελ-

θόντες διὰ τὴν τήρησιν δῆθεν τῆς τάξεως Ἀλβανοί, προσηλοῦν-
τες διψαλέα βλέμματα ἐπὶ τοῦ βέοντος οἴνου.

— Ἡ γῆ τόκαμεν, ἡ γῆ νὰ τὸ πιῆ, ἀπῆντων θυμωδῶς καὶ
ἀταράχως οἱ Πάργιοι.

Καὶ ἤρχισεν εἶτα ἡ φυγὴ, οἰκτρὰ φυγὴ, μὲ δάκρυα πύρινα
εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, μὲ θλιψὶν εἰς τὴν ψυχὴν, μὲ βάρος εἰς τὴν
καρδίαν, τὸ μέγα βάρος ἐκεῖνο τῆς λύπης, διότι ζῆ κανεὶς καὶ
βλέπει τὴν διαγελωσαν φύσιν γύρω του, τὸν γαλανὸν αἰθέρα καὶ
τὴν ἀνθοῦσαν γῆν, ἐνῶ μέσα του τρέφει τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν
ἀπόγνωσιν. Πλοιάρια μικρὰ σεσηπότα, ἐτοιμόθραυστα, παρέλαβον
τοὺς φυγάδας, κ' ἐνῶ ἀντικρὺ αἱ νῆσοι τοῦ Ἰουνίου ἔτεινον χλοε-
ρὰς ἀγκάλας, ὅπως τοὺς δεχθῶσιν, ἐκεῖνοι ἔστρεφον δακρυβρέκτους
ὀφθαλμούς ὀπίσω πρὸς τὸν ξηρὸν βράχον των.

Δὲν ἦτο εἰς τὰς νήσους ἡ πατρίς των.

Ἡ Κέρκυρα, ἣτις ἐδέχθη ἄλλοτε τὸν Ὀδυσσεά γυμνὸν καὶ
τεθλιμμένον, ἐδέχετο ἤδη, ἐκ τοῦ ἀντιθέτου μέρους τῆς, πτωχοὺς
καὶ ἀπαρηγορήτους τοὺς πλείστους τῶν ἀτυχῶν Παργίων. Τοὺς
ἐδέχθη ἐκ τοῦ ἀντιθέτου πάντοτε, ὅπως ἀντίθετος ἦτο καὶ ἡ
τύχη των· ὁ μὲν ἀνεζήτει τὴν πατρίδα του, οὗτοι δ' ἔφευγον ἐκου-
σίως αὐτήν, διότι δὲν ἦτο πλέον δι' αὐτοὺς εἰ μὴ γῆ δουλείας καὶ
αἰσχύνης. Εἰς τὰς ὑψορόφους οἰκίας των δὲν ἐβασίλευε πλέον τὸ
τρυφερὸν θάλπος, οὔτε προσεμειδία εὐελπίς οἰκογενειακὴ ἁρμονία,
ἀλλ' ἐσφυρηλατοῦντο βαρύτεραι ἀλύσεις· εἰς τὰ περιβόλιά των δὲν
ἔμελλε γλυκόφωνος ἀηδὼν, ἀλλ' ἀντήχει τὸ πικρὸν καὶ θρηνηῶδες
κραύγασμα τῆς κουκουβάγιας· εἰς τὸν ἀέρα πέριξ δὲν ἐπλανᾶτο
τερπνὸν τὸ ἄρωμα τῆς κιτριᾶς καὶ τῆς πορτοκαλλέας, ἀλλ' ἐφέρετο
ἡ πνοὴ τοῦ ἀγρίου ἐπιδρομῆως.

Κατ' ἀρχὰς ἡ Ἀγγλικὴ ἐξουσία ἐχορήγησεν εἰς τοὺς πρόσφυ-
γας τὸ ἄπλωμα τῆς Γαρίτσας εἰς καταυλισμὸν. Ἀφοῦ ἐπώλησεν
ἀντὶ ἀργυρίου τὴν πατρίδα των, ἔδωκε πάλιν ἀντὶ ἀργυρίου εἰς
αὐτοὺς ἓν ἄπλωμα, τὸ ὅποιον δὲν ἦτο καὶ ἰδική τῆς γῆ. Οἱ Πάρ-
γιοι τὸ ἐδέχθησαν, ἤπλωσαν ἐκεῖ τ' ἀποκαμόντα σώματά των
καὶ ἐπ' αὐτῶν τὰ ῥάκη των, κοιμώμενοι κ' ἐξυπνοῦντες πάντοτε
μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς εἰς τὰ πάτρια ταχείας ἐπιστροφῆς, πολλάκις

πλανώμενοι ἀνά τὰ ὑψώματα τῆς Ἀναλήψεως, ὅπως ἴδωσι μακρὰν ἐν τῇ λευκῇ σκιᾷ τὸν ἱερὸν βράχον των.

Ἄλλ' ἦλθον μετ' ὀλίγον τὰ ψύχη, ἦλθεν ἡ βροχὴ ἢ ἀδιάκοπος καὶ ἡ ὑγρασία τοὺς παρέλυσεν τὰ γυῖα καὶ ἡ πείνα ἔδειξεν εἰς αὐτοὺς τὴν σκελετώδη μορφήν τῆς καὶ ἡ γύμνια παρουσίασε τὸ βριγηλὸν σαρκίον τῆς. Ἡ Ἄρμωστος τοὺς ἐλυπήθη τότε καὶ τοὺς συνεπόνεσεν. Εἰς τὰς δικαίας κραυγὰς, εἰς τοὺς γόους των ἔδωκεν ἓνα κομμάτι ψωμί, τὸ ὅποιον ἀντεστάθμιζε πρὸς βαρῦτιμον χρυσόν, διότι ἤρχετο ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν πλουσίων κτημάτων των, κ' ἔρριψε τὰ βριγοῦντα σώματά των ἐντὸς δύο στρατώνων τῆς, εἰς τὰ Καρτέρια. Καὶ οἱ ἀτυχεῖς ἐκεῖνοι, ὅπως ἔλαι αἱ μεγάλαί ψυχαί, αἱ γνωρίζουσαι δύναμιν ἐντὸς αὐτῶν, ἐπανελάμβανον εὐέλπιδες τὴν ἐπιφθόν :

Καὶ τὰ τάλαρα θὰ φᾶμε

Καὶ στήν Πάργα θεὸς νὰ πᾶμε !

Δὲν ἤθελον, ὅχι, οἱ μεγάλοι, νὰ ἐκδηλώσωσι τὸν πόνον τῆς ψυχῆς των, διὰ νὰ χαρῶσιν οἱ ἐχθροὶ των. Κ' ἐστιβάχθησαν ἐκεῖ ὕγιεις μετὰ πασχόντων, νέοι καὶ νέαι ἀναμίξ, παιδιὰ καὶ γέροντες, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὅπως εἰς ἄξενον ἀκτὴν, συμφύρονται τὰ ναυάγια. Ἐκαστος μετὰ τῆς οἰκογενείας του κατέλαβε τμημά τι τῶν μακρῶν στρατώνων περιμαζεύόμενος, συσπειρούμενος περὶ ἑαυτὸν ἔν' ἀφήσῃ καὶ εἰς τὸν ἄλλον τόπον ἢ δυστυχία ἀλληλοβοηθεῖται πάντοτε....

Κ' ἔζων οὕτως ἐκεῖ τὴν οἰκτρὰν καὶ ἀγέλαστον ζωὴν τοῦ πρόσφυγος, τὴν ἀσφυκτικὴν ζωὴν τοῦ μὴ ἔχοντος ἰδίαν πατρίδα, τοῦ ξένου, ὅστις ἀπὸ παντοῦ καὶ τὰ πάντα προσβλέπει θολὰ, ἀνεξήγητα, ἐχθρικὰ εἴτε εἰρωνικὰ πρὸς τὴν ὑπερηφάνειάν του.

— Εἶμαι Παργινός ! ἔλεγον μὲ τὸ πείσμον ἐκεῖνο ἦθος τῆς αὐτοπεποιθήσεως.

Ἄλλὰ τοὺς ἀπῆντα ὁ γέλως, γέλως ὀξύς, διαπεραστικός, ὡς νὰ τοῖς ἔλεγεν.

— Εἶσαι παλαβός.

Καὶ μεθ' ἔλαι ταῦτα δὲν ἔπαυον οἱ Πάργιοι νὰ αἰσθάνωνται μέσα εἰς τὴν ψυχὴν των, εἴτε νὰ ἐνωτίζωνται μέσῳ τῆς βοῆς τῆς τρικυμίας καὶ τοῦ φοβεροῦ ἀνασασμοῦ τῆς λεύκης καὶ τοῦ μορ-

μόρου τῆς βρύσεως τὴν γνωστὴν γοερὰν φωνήν, ὡς κλητῆριον σάλπισμα ἀντηχοῦσαν :

— Καρτερεῖτε !

Τώρα ἐξέλιπον ἐκεῖνοι ὅλοι. Δὲν μένει ἀκόμη παρὰ εἰς καὶ μόνος γέρων, εἰς τὸ ἀκρινὸν διαμέρισμα τοῦ ἀριστεροῦ στρατῶνος, ὅστις, ἐνῶ προφοδοτεῖ τὰς ὀρνιθὰς του, διηγεῖται τὸ θλιβερὸν περὶ-θὸν του καὶ κλαίει. Κλαίει ἐπίσης καὶ διὰ τὸ παρὸν του. Διότι ὅλα ἤλλαξαν γύρω του, ὅλα παρῆλθον· καὶ ἂν πρὶν ἔχασε τὴν πατρίδα ἀνεπόλει αὐτὴν εἰς τὰ πρόσωπα τῶν συνηλικιωτῶν του· ἐνῶ τώρα τα ἔχασε διὰ παντός.

Εἰς τ' ἄλλα διαμερίσματα ἡ νέα γενεὰ χαίρεται, τραγουδεῖ καὶ ἀγάλλεται. Αἱ αὐστηραὶ ἐκεῖναι Παργιναὶ μορφαὶ τῶν ἀνδρῶν, αἱ ῥωμαλέαι καλλοναὶ τῶν γυναικῶν, τ' αὐστηρὰ ἦθη, ἡ ἐνδυμασία καὶ ὁ κόσμος, ἡ ἀφέλεια καὶ ἡ χάρις τῶν ὅλα μετεβλήθησαν, ἤλλαξαν· ἠλλαξεν ἀκόμη καὶ ἡ ὁμιλία των. Ἀλλὰ μαζὶ μ' αὐτὰ συναπῆλθε καὶ ἡ δυστυχία καὶ στενοχωρία των. Ποτισθέντες ἐπὶ μακρὰν τῆς πρακτικότητος τὰ νάματα, ἔγειναν καὶ αὐτοὶ πρακτικοί, ἐρρίφθησαν εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ἔγειναν πλοῦσοι καὶ ἀπεσύρθησαν οἱ πλείστοι ἀπὸ τὰ Καρτέρια. Οἱ δὲ μείναντες ἐκεῖ ζῶσιν ἀνετώτερον κ' ἔκαμαν προεξοχὰς εἰς τὰ διαμερίσματά των κ' ἔχουσι τὰς χῆνας καὶ τὰς ὀρνιθὰς των πέριξ καὶ καλλιεργοῦσι τὸν βασιλικὸν καὶ τὴν ἀρμπαρόρριζαν εἰς τὰ παράθυρά των καὶ ἀπλώνουσι τ' ἀσπρόρρουγά των ἔξω εἰς τὰ διασταυρούμενα πολυπλόκως, ἀπὸ τοῦ ἐνὸς στρατῶνος εἰς τὸν ἄλλον, σχοινία.

Τὰ Καρτέρια ἂν μακρὰν ἔχουσι τι τὸ εὐχαρι, τὸ ἀγροτικὸν ἐπάνω των. Τὴν πρῶταν ὁ διαβάτης ἔχει πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ἐξαίσιον θέαμα πολυτύμβου καὶ βομβούσης συναγωγῆς. Οἱ χαιρετισμοὶ καὶ οἱ γέλωτες διασταυροῦνται ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἄλλον στρατῶνα. Ἐξέρχονται ἀπ' ἐδῶ λευκόπεπλοι παρθένοι μὲ τὸν τύπον ἐκεῖνον τὸν νοθρὸν τοῦ ὕπνου ἀκόμη ἐπὶ τῆς ὀροσερᾶς μορφῆς, μὲ τὴν ἀταξίαν τῆς μαύρης κόμης. Ἐκεῖθεν ἀποχωροῦσιν εὐρωστοὶ κ' ἐργατικοὶ ἄνδρες μ' ὄλην τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἀφροντισίαν τοῦ ταπεινοῦ ἀστοῦ. Τὰ παιδιά τρέχουσιν ἐδῶ κ' ἐκεῖ γυμνόποδα καὶ γυμνώλενα, ἄλλα κλαυθμηρῶς ἀμιλλώμενα πρὸς τὰ ὀρνίθια καὶ τὰς περιστερὰς καὶ τὰς χῆνας εἰς τὴν ζήτησιν τῆς τροφῆς των, ἄλλα χαρωπὰ σπεύδοντα εἰς τὴν βρύσιν νὰ νιφθῶσι.

Περὶ δὲ τὸ ἑσπέρας εἶτε τὰς σεληνοφωτιστοὺς νύκτας τοῦ καλοκαιρίου, ἔξω ἐκάστης θύρας ποικιλόχρου σὺμπλεγμα διαγράφεται ἐκ τῆς μάμμης, κατεχοῦσης τὴν ἀνωτάτην θέσιν τῆς λιθίνης κλίμακος καὶ κοιμιζούσης εἰς τὰ γόνατα τὸν μικρόν, τῆς μητρὸς ταπεινότερον παρεχοῦσης γομνὸν εὐρωστον μαστὸν εἰς τὴν ἀπομύζησιν καὶ τὰς περιθλίψεις τοῦ βρέφους, ἐνῶ ὁ πατήρ ὄρθιος στηριζόμενος εἰς τὸν τοῖχον, ἀσκεπῆς, λησιμονεῖ τὸν κάματον τῆς ἡμέρας εἰς τὴν θεάν τῆς οἰκογενείας του καὶ συμπαίξει μετὰ τῶν ἄλλων μεγαλυτέρων τέκνων του, ἐνῶ ἀκροᾶται καὶ ἀπαντᾷ εἰς ἕλας τὰς διαμειβομένας γύρω του συνομιλίαις.

Ἄλλ' ἂν οὕτω ἢ νέα γενεὰ τῶν προσφύγων μετεβλήθη, ἂν τὸ πρακτικὸν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐπέδρασε κ' ἐπ' αὐτῶν, ἂν δὲν ἠξέυρωσι καθόλου τὴν Πάργαν, οὐδ' ἐγεύθησάν ποτε τὰ καλὰ τῆς ἄλλοτῆ πατρίδος των, δὲν τὴν ἐλησιμόνησαν ὅμως ποτέ.

Ἀπὸ τοὺς πατέρας, ἀπὸ τοὺς πάππους τὴν παρέλαβον τὴν εἰκόνα τῆς εὐθῆς μὲ τὸ οἰκογενειακὸν τῶν ὄνομα καὶ τὴν κρύπτουσιν εἰς τὰ στήθη των ἕλοι, πολῦτιμον καὶ προσφιλῆ θησαυρόν. Πίστευουσι καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν θαυματουργὸν δύναμιν τῆς Παναγιοπούλας των, ἦν μετὰ τῆς ἱεραῆς σημαίας τῆς, τῆς διατρήτου ἀπὸ τὰς σφαίρας τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἄλλων ἱερῶν σκευῶν φυλάσσουν εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον τοῦ παλαιοῦ φρουρίου, ἀνυπόμονοι, μέχρις οὗ τὰ καταθέσωσι πάλιν εἰς τὸ πρῶτόν των σκῆνος. Κ' ἐνωτίζονται ἀκόμη, μέσφ τῆς βοῆς τῆς τρικυμίας καὶ τοῦ φοβεροῦ ἀνασασμοῦ τῆς λεύκης καὶ τοῦ μορμύρου τῆς βρύσεως τὴν γνωστὴν εἰς τοὺς πατέρας των γοερὰν φωνήν, ὡς κλητήριον σάλπισμα ἀντηχοῦσαν.

— Καρτερεῖτε !

Α. Καρκαβίτσας.

Δύσις ἡλίου.

Ἐκαθήμεθα ἐπὶ τοῦ ἐξώστου κατὰ τινὰ φθινοπωρινὴν ἑσπέραν. Τὴν προσοχὴν πάντων ἀπησχόλει ἡ πέριξ φύσις. Ὁ ἥλιος εἶχε δύσει μόλις, ὡς δῶει συνήθως κατὰ τὰς φθινοπωρινὰς ἑσπέρας, οὐχὶ ἐντὸς ῥοδοβαφοῦς ἀχλύος βυθισθεῖς, ἀλλ' ἐν σκιερᾷ καὶ πυκνῇ ὀμιχλώσει ἀποσβεσθεῖς πρὶν ἔτι καταλίπη τὸν ὀρίζοντα.

Ἀπὸ τῆς μεσημβρίας ὁ καιρὸς εἶχε τραπῆ πρὸς τὴν βροχὴν.

Μεγάλα, ἀπέραντα σύννεφα εἶχον προβάλει τὰ ὑπὸ τοῦ ἡλίου ἠρ-
γυρωμένα ῥύγχη αὐτῶν ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν βουνῶν, καὶ μετ' ὀ-
λίγον πλανώμενα ἐν ἀγέλαις μεταξὺ ἡλίου καὶ γῆς ἐκηλίδου διὰ
τῶν μεγάλων σκιῶν τῶν τὰς κιτρίνας ἐκτάσεις τῶν ξηρῶν ἀγρῶν
καὶ τῶν βουνῶν τὰς κλιτύας. Καὶ ἠκολούθησεν ἀνεμὸς τις ἐλαφρὸς
καὶ ὑγρὸς, ὁ συνήθης τῆς βροχῆς ταχυδρόμος καὶ ἀπεκρῦβησαν
ἐν θολῇ σκέπῃ τὰ πρὸς τὴν θάλασσαν πέρατα. Ἡμεῖς δ' ἐφιπποι
μεταβαίνοντες εἰς τὴν ἑπαυλιν ἀπὸ τῆς πόλεως ἐταχύνομεν τὸ
βῆμα τῶν ἵππων, ἵνα μὴ ὑποστῶμεν λουτρὸν ἐν μέσῳ δάσει. Καὶ
ὅμως δὲν ἔβρεξεν. Ὅταν μάλιστα ὁ ἡλιος ὑπὲρ τὰ νέφη ἐτράπη
πρὸς τὴν δύσιν, πνοὴ ἀνέμου βιαιοτέρα κατέσχισε τὰ πυκνότερα
συνυφασμένα κ' ἐπεφάνησάν ποῦ γλαυκὰ τμήματα οὐρανοῦ. Ὡς
δὲ κατερρακώθησαν τῆδε κακείσε αἱ ἐναέριοι αὐταὶ σκέπαι, παι-
κίλλουσαι κατὰ τὴν ἀπόστασιν καὶ τὴν πυκνότητα, συστραφεῖ-
σαι κατὰ παντοειδεῖς μορφάς ὑπὸ τῆς πνοῆς τοῦ νότου, ἀπεδέ-
χοντο ἐν γραφικωτάτῃ ποικιλίᾳ χρωμάτων τὰς ὑστάτας ἀκτῖνας
τοῦ δύνοντος ἡλίου.

Καὶ τοῦ μὲν ἐξωγαδῶντο χαλκόχροα, τοῦ δὲ προέβαλλον χρυσί-
ζοντα τὰς παρυφάς, ἀλλαχοῦ ἐξεχειλίζον βαθυκύανα ὡς κύματα
ὄργιλου πελάγους καὶ συνετρίβοντο ἐπὶ φαντασιωδῶν βράχων γρα-
νίτου παρέχει ἐπυκνοῦντο ὡς μαῦροι καπνοὶ ἐκρηγνυμένων ἠφαι-
στειῶν· διειλίσσοντο πέραν ὡς ἀραχνοῦφαντοι νυμφικοί πέπλοι
κ' ἐξητμίζοντο ῥοδόχροα αἴφνης, ὡς ἂν ἦσαν ἀτμοὶ ῥόδων. Ἀλλὰ
τὸ ἀληθὲς ὀπτικὸν θαῦμα ἐτελεῖτο ἐν ἀπωτάτῃ βορειοδυτικῇ ἄκρᾳ
τοῦ ὀρίζοντος μεταξὺ τῶν κορυφῶν δύο βουνῶν. Ἐκεῖ ἀντεκατο-
πτρίζοντο συμφύμενα ἐν ἀπαραμίλλῳ ἀσυναρτησίᾳ, ἐν τερατώ-
δει ἀλληλουχίᾳ, τὰ ἰδιάζοντα ἐκεῖνα χρώματα, δι' ὧν ἡ φύσις
ἐπροίχισε τὰ βασίλεια αὐτῆς· κάτι τὸ ὅποιον δὲν λέγεται, δὲν πι-
στεύεται, δὲν δύναται νὰ συλληφθῇ ὑπὸ τῆς φαντασίας ζωγρά-
φου, διότι εἶν' ἐναντίον πρὸς πάντα κανόνα καὶ τέχνης καὶ λογι-
κῆς. Δύναται τις νὰ πλάσῃ ἐν ταύτῳ συμμιγνύμενα ποικιλοβα-
φῶν πτηνῶν πτίλα, μυριοχρῶμων ἀνθέων πέταλα, παντοειδῶν ἐν-
τόμων ἔλυτρα, πολυειδῶν μετάλλων ψήγματα ; Δύναται τις νὰ
πλάσῃ ἐκ τούτων ὄλων χρῶμα, τοῦ ὁποίου πᾶς κόκκος, πᾶσα
στιγμὴ διαφέρει τῶν ἄλλων ; Δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ταῦτα ἐν
τρομῶδει κυμάνσει ἐναλλάσσοντα ἀεννάως θέσιν ; Τότε μόνον θ'

ἀναπαραστήσῃ πως τὸ θαῦμα, ὅπερ ἐτέλει πέραν ἐκεῖ εἰς τὸ ἄκρον τοῦρανοῦ ὁ μάγος αὐτὸς τῆς δημιουργίας, ὁ ἥλιος.

Ἄν ἡ ἰδέα δὲν ἦτο ὑπὲρ τὸ δέον τολμηρά, θὰ ἐτόλμων νὰ εἶπω :

Τὴν ὥρ' αὐτὴ τὴν ὑστερινή, ποῦ χάνεται στὴ δύση

Ὁ ἥλιος ὁ χουσόφωτος, θαρρεῖς, πρὶν ξεψυχῆσῃ,

Μ' ἀγάπῃ καὶ μ' ἐπιθυμίᾳ ξαναθυμᾶται πάλι

Ὅλες τῆς γῆς τὲς ἑμορφιῆς καὶ τὰ περίσσια κάλλη.

Καὶ μὲς στὸ ψυχομάχημα, στὴν ὥρα τοῦ θανάτου,

Ἐκεῖ ψηλὰ στὸν οὐρανὸ περνοῦν ἀπὸ μπροστά του

Τῆς θάλασσας τὰ κύματα, τοῦ κάμπου τὰ λουλούδια,

Καὶ τὰ πουλιὰ ποῦ κελαδοῦν χαρούμενα τραγούδια,

Καὶ κάθε τι ποῦ φώτισε στὴ γῆ μας, ἕνα ἕνα,

Ἄπ' τὲς χουσὲς ἀχτινὲς του στὰ σύννεφα γραμμμένα.

Πρὸ τοῦ ἐκπληκτικοῦ ἐκείνου θεάματος ἡ γῆ ἐθαμβοῦτο, ἡ πλάσις ὅλη διατέλει ἐν ἀγαλματώδει στάσει. Τὰ βουνὰ οἴοντι ἐκκλινον τὰς φαλακρὰς κορυφὰς περιβεβλημένας ὑπὸ ἱριδοχρῶν ἀναθυμιάσεων, οἱ ἀγροὶ ἠπλοῦντο ἄλλοι, ὄχροι καὶ ὁ ἀπὸ νότου ἄνεμος ἠρέμα ἐκπνεύσας κατέλιπεν ἐν σταθερᾷ ἀκινήσει τὰς χλωροπρασίνους πεύκας καὶ τὰς πλατυφύλλους ἀμπέλους. Τὰ πτηνὰ τῆς ἡμέρας ἀπειληθέντα ὑπὸ βροχῆς ἐκρύβθησαν πρόωρος ἐν ταῖς φωλεαῖς αὐτῶν καὶ τὰ νυκτόβια πτηνὰ θαμβοῦμενα ὑπὸ τῶν τελευταίων φώτων τῆς ἡμέρας δὲν ἐτόλμων εἶ νὰ προβάλωσιν εἰς φθῆραν τροφῆς. Φωνὴ ἀνθρωπίνη, κραυγὴ ζώου δὲν ἠκούοντο. Καὶ ὡς ἂν ἡ παγκόσμιος ἐκείνη γαλήνη ἐπεβλήθη καὶ ἐφ' ἡμᾶς, ἐσιγήσαμεν ὀρμεμφύτως καὶ παρέστημεν ἄφωνοι μάρτυρες τοῦ μυστηρίου. Ἐπὶ δὲ τῶν μορφῶν ἡμῶν ἐπεχύθη μελαγχολία τις, ὡσεὶ συνεπενθοῦμεν μετὰ τῆς λοιπῆς φύσεως ἐπὶ τῇ ἐκπνοῇ τοῦ ἀληθοῦς βασιλέως αὐτῆς.....

Ἄγνοῶ τί συμβαίνει ἐν ταῖς ψυχαῖς ἄλλων· τὸ ἐπ' ἐμοὶ ὁμολογῶ ὅτι ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας καὶ νῦν ἔτι, οὐδ' ἐν ὥρᾳ σκοτεινῆς καὶ θυελλώδους νυκτὸς καταλαμβάνομαι ὑπὸ τῆς ἀθυμίας, τόσοσ παραδόξου φόβου ἐνίοτε, ὅσον κατὰ τὴν ὥραν τοῦ λυκόφωτος. Καὶ ὁσάκις ἀσθενῶν διήλθον ἐν οἴκῳ κεκλεισμένος ται-αύτας ὥρας, καθ' ὅσον ἐθεώρουν περὶ ἐμὲ πυκνουμένην τὴν σκιὰν τοῦ δωματίου καὶ τὰ σκεῦῃ ἐξαφανιζόμενα ἐν αὐτῇ καὶ τὰς εἰκό-

νας μαύρας, ὡς τόσας ὀπὰς σκοτεινάς ἐπὶ τῶν τοίχων, βίγημά τι μὲ κατελάμβανεν ὡς ἐπαφή θανάτου καὶ ἀνεζήτητον προώριως φῶς, φῶς, ἵνα συντάμω τὴν ἀμφίβολον, τὴν μυστηριώδη ταύτην φάσιν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ζωῆς.

Ἄλλ' ἡ μαγεία αἴφνης ἐλύθη.... Πένθιμος πυκνοτάτη σκέπη ἐκάλυψε τὴν βοθαλὴν τοῦ ἡλίου μορφήν κατὰ τὴν ὑστάτην ἐκπνοὴν καὶ βαρὺ τὸ πένθος ἠπλώθη ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ ὄλου. Καὶ ἀποχρώσεις καὶ λάμψεις καὶ σκιαὶ ἐσβέσθησαν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον καὶ ἀπέμειναν διεσπαρμένα τὰ σύννεφα ὡς ἀσυνάρτητα σκιαγραφήματα νηπιακῆς χειρός.

Καὶ ὁ νυκτοκόραξ ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς ὀπῆς του καὶ ἡ νυκτερίς ἀνεκίνησε τρίζουσα τὰ μεμβρανώδη πτερύγιά της καὶ ὁ γκιώνης ἔκραξε γοερῶς ἀπὸ τῆς λεύκης καὶ τῶν ποιμνίων οἱ κωδωνίσκοι ἐκωδώνισαν ἀπὸ τῶν ἀγρῶν καὶ, ὡσὰν ἡ τελευταία τοῦ ἡλίου ἐκπνοὴ ἐπεχύθη ὡς φύσημα ἀνέμου ἐπὶ τὴν γῆν, χλιαρόν τι βροῦμα ἀνεκίνησεν αἴφνης καὶ κλάδους καὶ φύλλα.

Γ. Δροσίνης

Δύο ἡμέραι ἐπὶ τοῦ Πίνδου

Μικρὸν τι μεθοριακὸν ζήτημα προεκάλεσε συνέντευξιν ἐπὶ τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς μεθορίου γραμμῆς μεταξὺ ἀξιωματικῶν τῶν δύο τούτων κρατῶν. Συνοδεύων ἀνώτερον ἀξιωματικὸν τοῦ Ἐπιτελείου, ἀνεχώρησα ἐκ Λαρίσης μεταβαίνων εἰς Χάνι Ζυγοῦ, τὸν δυτικώτερον σταθμὸν ἐπὶ τῆς μεθορίου, κατὰ τὸ σημεῖον ὅπου στρεφομένη αὕτη πρὸς νότον ἐγκαταλιμπάνει τὴν σειρὰν τῶν βορείως περικυκλούντων τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα ὑψωμάτων, ἵνα ἀκολουθήσῃ τὸν ῥοῦν τοῦ Ἀράχθου. Μέχρι Καλαμπάκας μετέβημεν σιδηροδρομικῶς. Τὸ πρῶτον νῦν ἐμελλον νὰ ἐπισκεφθῶ τὴν πολύφημον ταύτην, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ὁμωνύμου ἐλστρατείας, πολίχνην, ἣ ἐπίσκεψις δὲ αὕτη μὲ ἐνδιέφερε ζωηρῶς, διότι τὸ ὄνομά της συνδέεται ἀναποσπάστως πρὸς τὰς ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας, καθ' ἣν τὰ ὀνόματα καὶ τὰ πρόσωπα τῶν ἀγωνιστῶν αὐτῆς, περιεβάλλοντο ἔτι τὸ γόητρον, μὲ τὸ ὅποιον ὁ λαὸς δικαίως ἢ ἀδίκως, ἀρέσκεται νὰ περιβάλλῃ τοὺς ὅπωςδῆποτε μετασχόντας ἐθνικοῦ τινος ἀγῶνος. Πλὴν ἔμως

τοῦ αἰσθηματικοῦ τούτου ἐνδιαφέροντος, ἡ Καλαμπάκα θεωρεῖται ἀξιολάτρευτος καὶ εἰς τοὺς ξένους διὰ τὴν γειννίασιν τῶν Μετεώρων.

Οἱ βράχοι τῶν Μετεώρων ἀπὸ τῆς Καρδίσης ἐτι ἐγένοντο καταφανεῖς, ἀμυδρῶς διαγραφόμενοι διὰ τῆς λευκοφαίου χροιάς των, ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ ἐδάφους τῶν δυτικῶν πλευρῶν τῶν Χασίων ὄρεων. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ ἀμαξοστοιχία ἐπλησίαζε, βαθμηδὸν ἀνείλισσοτο ἡ μεγαλοπρεπὴς θέα τῶν παραδόξων τούτων βράχων, ἐφ' ὧν οἱ καλόγηροι, εἴτε τὴν ἀνεπιζήτητον τῶν κατακτητῶν γειτονίαν ἀποφεύγοντες, ἢ τὴν ἀπὸ τῶν ἐγκοσμίων ἀπομάκρυνσιν ζητοῦντες, ἔπηξαν τὰς σκῆτας αὐτῶν εἰς ὕψη ἀπρόσβατα, ὅπου μόνον ἀετοὶ ἠδύναντο νὰ πῆξωσι τὰς φωλεὰς των.

Φαντασθῆτε ὄγκους βράχων ὀρθοῦς, μὲ πλευρὰς σχεδὸν καθέτως καταπιπτούσας, τετμημένους παραδόξως ὡς ὑπὸ χειρὸς ἀνθρώπινης, ἐνιαίους, γυμνοῦς, ὕψους μέχρι 300 ποδῶν, διαδεχομένους ἀλλήλους παραπλεύρως, ἀληθεῖς ἀποκρυσταλλώσεις πετρῶν, παριστώσας σύνολόν τι γιγάντων ἀπολιθωθέντων, καταπλησόντων τὰ ὄμματα ὅσον καὶ τὴν φαντασίαν, διὰ νὰ λάβετε ἰδέαν τινὰ τῆς ἐντυπώσεως, ἣν μοι ἐπροξένει ἡ θέα τῶν Μετεώρων. Ἐπὶ τῶν κορυφῶν αὐτῶν, ἢ ὀλίγον ὑπ' αὐτάς, διακρίνονται ἀλλαχοῦ μὲν τὰ ἀμαυρὰ χρώματα τῶν τοίχων τῶν μονῶν, μὲ τὰ μικρά των παράθυρα καὶ τὰς ἀνισοῦψεις ἐξοχὰς τῶν στεγῶν, ἀλλαχοῦ δὲ βράχοι σφαιροειδεῖς, κατὰ σημεῖον μόνον ἐνούμενοι πρὸς τὸν λοιπὸν ὄγκον, ἔτοιμοι κατὰ τὸ φαινόμενον εἰς βιαίαν τοῦ ἀνέμου πνοῆν νὰ κυλισθῶσι πρὸς τὰ κάτω. Ἐν τούτοις ἀπὸ αἰῶνων μένουσιν ἐκεῖ ἀκλόνητοι, ἐν τῇ μεγαλοπρεπεί των ἀκινήσει, νεύοντες πρὸς τὴν πεδιάδα, ὡς εἰ ἐθεώρουν τόσα ἔργα ἀνθρώπινα, ἅτινα, ἐπὶ ἀσφαλῶν δῆθεν βάσεων ἐδραιούμενα, κατεποντίσθησαν διαδοχικῶς εἰς τὰ βράθη τοῦ παρελθόντος.

Ἡ ἀφίξις τῆς ἀμαξοστοιχίας εἰς τὸν σταθμὸν διέκοψε τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ μοναδικοῦ τούτου θεάματος. Ἐξεληθόντες τῆς ἀμάξης μετὰ πέντε λεπτὰ εὐρέθημεν πρὸ τῶν πρώτων οἰκιῶν τῆς Καλαμπάκας. Ἡ πολίχνη αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ ἰδιάζον ἢ τὸ θελκτικόν κώμη ὀθωμανικῆ ἀρκετὰ βρωμερά, μὲ ἀθλίους οἰκίσκους, μὲ τοὺς ἀνωμάλους δρομίσκους αὐτῆς πλήρεις πετρῶν καὶ περιπλανωμένων χεῖρων, ὁμοιάζει πρὸς τὰς πλείστας πόλεις καὶ κώμας τῆς Θεσσαλίας. Ἡ ἐφ' ὕψηλοῦ θέσις αὐτῆς μὲ τὴν περίεξ' ἠχοάζουσαν ἔκτα-

σιν καὶ τὸν Πηνειὸν λείχοντα τὰ κράσπεδά της, ἴσως ἤθελε παρέχει αὐτῇ θέλγητρόν τι, ἐὰν ἔλειπεν ὁ ἐπὶ τῶν νότων της ἐπικαθήμενος μέγιστος ἐκ τῶν βράχων τῶν Μετεώρων. Ἡ μεγαλοπρεπὴς θεὰ τούτου μακρόθεν ἀπόλλυται ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, δὲν μένει δὲ ἢ τὸ συναίσθημα ἀφορήτου ὄγκου, πιέζοντος τὴν πολίχνην καὶ σκιάζοντος αὐτὴν μέχρι μεσημβρίας σχεδόν.

Ὅσακις, περιδιαβάζων ἀνὰ τὰς ὁδοὺς, ὕψουν τὴν κεφαλὴν ὑπὲρ τὰς στέγας τῶν οἰκιῶν καὶ ἔβλεπον ἀντὶ τοῦ συνήθους εἰς τὸ ὄμμα κυανοῦ θόλου τοῦ οὐρανοῦ μας, τὸ φαῖον καταπέτασμα τῶν βράχων ἐξικνούμενον εἰς τόσον ὕψος, ἀγνωῶ ποῖον αἶσθημα βάρους ἤσθανόμην ἐπὶ τοῦ στήθους μου; πιέζον τὴν ἀναπνοήν. Ἐφανταζόμην τὴν Καλαμπάκαν δούλην πνευστιῶσαν ὑπὸ τὴν πτέρναν τοῦ τυράννου ἐκείνου βράχου, ὅστις στερῶν αὐτὴν τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀέρος, ἐφαίνετο ὡς εἰ διαρκῶς ἤθελε νὰ θάψῃ αὐτὴν ὑπὸ τὸν ἄμετρον ὄγκον του.

Ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς πολίχνης ὑψοῦται ὁ ἄβατος Κόζακας, ὅστις μὲ τὰς ἀποτόμους πλευρὰς αὐτοῦ, καλυπτομένας ὑπὸ τὴν ἀγρίαν καὶ σμικρὰν βλάστησίν του, ἀποδίδει μεγαλεῖον ἀντάξιον τοῦ τῶν Μετεώρων. Στένουσα ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν γιγάντων τούτων ἡ ταπεινὴ καὶ ἔρπουσα Καλαμπάκα, δὲν παρέχει ἀνακούφισιν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἢ μόνον πρὸς νότον, ὅπου ἐκτείνεται ἡ Θεσσαλικὴ πεδιάς, ἢ τῶν Τρικάλων καὶ τῆς Καρδίτσης λεγομένη. Ἡ πεδιάς αὕτη, ἡ μεγίστη τῶν ἐν Ἑλλάδι, ἔχουσα μῆκος 10 καὶ πλάτος 6 κατὰ προσέγγισιν ὠρῶν, ἐκτυλίσσεται ἀπέραντος καὶ μονότονος ὡς μικρὰ Σαχάρα, ἀλλὰ Σαχάρα εὐφορος, φέρουσα ἀντὶ ὁάσεων ταπεινά τινα χωματόκτιστα χωρία κατὰ μεγάλας ἀποστάσεις, καὶ ἀπελπίζουσα τὸν δυστυχῆ ὁδοιπόρον, ὅστις τύχῃ διερχόμενος αὐτὴν ὑπὸ τὰς καυστικὰς ἀκτῖνας θερινοῦ ἡλίου ἢ ποντοπορῶν ἐν ἀχανεῖ πελάγει πηλοῦ κατὰ τὸν χειμῶνα. Θὰ ἦτο δὲ καὶ ἡ θεὰ αὐτῆς μονότονος, ἀν ἔλειπε τὸ γραφικὸν πλαίσιον τῶν περιβαλλόντων αὐτὴν ὁρέων τῶν Ἀγράφων, τὰ ὅποια μὲ τὰς ὀξείας καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους χιονοσκεπεῖς κορυφάς των, ὕψονται πρὸς νότον καὶ δυσμὰς πολυσχιδῆ καὶ ἀπότομα.

Ἡ ἀναχώρησίς μας διὰ τὸ Μαλακάσιον, τὴν βορειοδυτικῶς πλησιεστέραν πρὸς τὴν μεθόριον γραμμὴν κώμην, ὠρίσθη, καιροῦ συγχωροῦντος, διὰ τὴν ἐπομένην. Ὡς βλέπετε, ἡ ἀναχώρησίς μου

ἐτίθετο ὑπὸ τὴν εὐμενῆ ἢ δυσμενῆ διάθεσιν τοῦ καιροῦ, ὡς καὶ ὑπαίθριοι θεατρικαὶ παραστάσεις, διότι, ὡς θέλετε ἐννοήσει ἐκ τῶν κατωτέρω, τὰ ταξειδία ἐπὶ τῶν ἀγρίων ἐκείνων τόπων δὲν ἐξαρτῶνται ἐκ μόνης τῆς διαθέσεως τοῦ ταξειδιώτου...

Μεταβάντες εἰς τὸν τόπον, ὅπου ὠρίσθη ἡ συνάντησις διὰ τὴν ἐκεῖθεν ἀναχώρησιν, δηλαδὴ εἰς ἐξοχικὸν τι καφενεῖον παρὰ τὴν πολίχνην, εὗρομεν ἀναμένοντας ἡμᾶς πλείστους ἀξιωματικούς. Ἡ συνδιάλεξις περιστράφη κυρίως εἰς τὸ ταξειδιὸν μας. Ἡ σκέπουσα τα πάντα ὁμίχλη δὲν ἐπέτρεπε νὰ ἐξακριβώσωμεν τὴν κατάστασιν τοῦ καιροῦ, ἐμένομεν δὲ ἀμφιβάλλοντες καὶ ἀκροώμενοι τῶν ἀφηγήσεων τῶν εἰδότεων περὶ τῶν δυσκολιῶν τῆς πορείας ἐπὶ τοῦ Πίνδου καὶ δὴ ἐν καιρῷ βροχῆς ἢ ὁμίχλης, ἦν κοινῶς ἐκάλουν ἀντάραν. Τὴν χιόνα δὲν ἐφοβούμεθα, διότι εὐρισκόμεθα ἀκόμη ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ. Καίτοι κατὰ τὸ λέγειν τινῶν ἀξιωματικῶν, διαμεινάντων ἐπὶ τῆς μεθορίου, οὐχὶ σπανίως καὶ ἀπὸ τοῦ μηνὸς τούτου ἀρχίζει ἀραιῶς ἡ χιών. Γηραιὸς δὲ λοχαγός, ἐπὶ πολὺ διατρίψας κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἤρεσκετο συνδιαλεγόμενος νὰ παριστᾷ τὰ πράγματα ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον.

— Δὲν θὰ ἠμπορέσετε νὰ πάτε ἐπάνω, ἔλεγε. Ξεύρεις, ἀδελφέ, τί θὰ εἰπῆ ἀντάρα εἰς τὸν Πίνδον; Ὅταν ἀρχίσῃ ὁ φοβερὸς ἀνεμὸς τοῦ βουνοῦ πρέπει νὰ κρατήσῃ ἀπὸ τὴν οὐρὰν τοῦ ζῆου, διότι σὰς παίρνει. Καὶ κρῦο! Τὸν Ἰούνιον ἀνάπτουν φωτιὰν ἔξω εἰς τὸν ἥλιον. Θὰ σὰς κλείσουν τὰ χιόνια, ἐὰν ἀργήσετε τρεῖς ἡμέρας.

Ταύτας καὶ πολλὰς ἄλλας ἀπελπιστικὰς ὑπερβολὰς ἔλεγεν, ἐπισφραγίζων αὐτάς καὶ διὰ παραδειγμάτων ἐξ ὠρισμένων συμβάντων. Εὐτυχῶς, ἐννοήσαντες ἐγκαίρως τὸν τρόπον τοῦ λέγειν αὐτοῦ, ἐξυγιζόμεν ἀναλόγως τὰς πληροφορίας ταύτας.

— Ἐλπίζομεν νὰ προφθάσωμεν νὰ γυρίσωμεν πρὶν μᾶς κλείσουν τὰ χιόνια, τῷ ἐλέγομεν, ἐνῶ αὐτὸς ἐκίνει θλιβερῶς τὴν ποτιὰν τοῦ κεφαλῆν.

Ἐν τούτοις, διαρκούσης τῆς εὐθύμου ταύτης συνδιαλέξεως, ἡ ὁμίχλη διεσκαδάσθη ὑπὸ τοῦ ὑψωθέντος ἤδη ἀρκετὰ ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα ἡλίου καὶ ἠδυνήθημεν νὰ ἴδωμεν τὴν σειρὰν τῶν ὀρέων διαυγαζομένην κατὰ τὰς πλευράς ὑπὸ τοῦ λαμπροῦ αὐτοῦ φωτός, ἐνῶ ἐπὶ τῶν κορυφῶν καὶ εἰς τὰ βάθη τῶν κοιλάδων ἡ ὁμίχλη δὲν εἶχε πεισθῆ ἔτι νὰ ἀποσύρῃ τὸν σκιερὸν αὐτῆς πέπλον.

Ἦτο καιρὸς ν' ἀναχωρήσωμεν καὶ ἐπέβημεν ἐπὶ τῶν σφριγόντων ἡμιόνων μας, σφριγόντων ὡς αὐτοὶ ἐνόουν, τουτέστι πεισιμόνως δυστροπούντων, ἐτέθημεν δὲ εἰς πορείαν προπεμπόμενοι ὑπὸ τῶν κατευοδίων εὐχῶν τῶν καλῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ἀπαισίων προρρήσεων τοῦ φίλου μας λοχαγοῦ, ὅστις δὲν ἔλειψε τὴν τελευταίαν στιγμήν νὰ μᾶς συστήσῃ, ἐὰν ἰδῶμέν ποῦ ἀντάραν νὰ μὴ διακινδυνεύσωμεν προχωροῦντες πέραν τοῦ Ζυγοῦ.

Ἡ ἀπὸ Καλαμπάκας εἰς Μέτσοβον ὁδὸς, ἦν ἐπορευόμεθα, ἀκολουθεῖ μέχρι τῶν ὑπορειῶν τοῦ ὄρους Λάκμωνος ἢ Ζυγοῦ τὴν κοιλάδα τοῦ Πηγνεῖοῦ καθ' ἕλκον τὸ μῆκός της, φθάνουσα σχεδὸν μέχρι τῶν πηγῶν του, ἀναοριχωμένη δὲ τὰς ἀνατολικὰς κλιτύας τοῦ προμνησθέντος ὄρους, διέρχεται διὰ τοῦ ἀχένος τοῦ Ζυγοῦ, τοῦ σχηματιζομένου μεταξύ τοῦ ὄρους τούτου καὶ τοῦ Δοκιμίου καί, κατερχομένη διὰ τῆς δυτικῆς κλιτύος τοῦ πρώτου, καταλήγει εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀράχθου, ἢ ἀκριβέστερον εἰς τὴν τοῦ ἀρχικοῦ κλάδου αὐτοῦ, τοῦ φέροντος τὸ ὄνομα Μετσοβίτικος· διότι τὸ ὄνομα Ἀραχθος ἢ ποταμὸς τῆς Ἄρτας δίδεται εἰς αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σημείου καθ' ὃ ὁ Μετσοβίτικος ἐνοῦται μετὰ τοῦ ἐκ βορρᾶ κατερχομένου Διστόμου, εἰς τὸ ὕψος τῶν Ἰωαννίνων, ὀκτῶ ἢ ἐννέα χιλιόμετρα πρὸς ἀνατολὰς αὐτῶν, παρὰ τὴν Γότσιασαν.

Εἶπον ἀνωτέρω ὅτι ἐπορευόμεθα τὴν ὁδὸν ταύτην, ἀλλὰ δὲν ἐπιθυμῶ νὰ φαντασθῇ ὁ ἀναγνώστης ὁρῶμον τινὰ, οἷον δύναται νὰ ὑποθέσῃ ἐκ τοῦ ὀνόματος. Ἡ λεγομένη αὕτη ὁδὸς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀτραπὸς ἡμιανοικτῆ, ἄλλοτε μὲν βαίνουσα δι' αὐτῆς ταύτης τῆς χαλικοβριθθοῦς κοίτης τοῦ Πηγνεῖοῦ, ἄλλοτε δὲ ἀκολουθοῦσα τὴν δεξιὰν ὄχθην αὐτοῦ, ὅσάκις ἐπιτρέπει τοῦτο τὸ σῦδενδρον καὶ ἀπότομον ἔδαφος τῶν ὄχθῶν του. Εἶναι δὲ αὕτη ἡ φερυνὴ λεγομένη. Ἐν χειμῶνι ὅμως, ὅποτε τὰ κατερχόμενα ὀρηκτικὰ ρεύματα τοῦ ποταμοῦ, τὰ σχηματιζόμενα ἐκ τῶν βροχῶν καὶ τῶν χιόνων τοῦ Πίνδου, καταλαμβάνουσιν ὀλόκληρον τὴν ἐνιαχοῦ πλατυτάτην κοίτην, ἢ ὁδὸς αὕτη δὲν ὑφίσταται πλέον, χρησιμεύει δ' ἐτέρα, ὑπερθεν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης βαίνουσα καὶ ἦτις διὰ μεγάλων ἐλιγμῶν, πολλάκις καὶ αὐτὴ διερχομένη διὰ ρευμάτων φθάνει διὰ Μαλακασίου εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ Λάκμωνος. Ἡ χειμερινὴ αὕτη ὁδὸς εἶναι κατὰ τὸ ἡμισυ μακροτέρα τῆς πρώτης. Εὐτυχῶς ἡ ἐποχὴ τοῦ ταξιειδίου μας, πρὸ τῶν φθινοπωρινῶν βροχῶν μᾶς ἐπέτρεψε ν' ἀκο-

λουθήσωμεν τὴν πρώτην, ἀποφεύγοντες καὶ τὴν περισσὴν κόπον τῆς δευτέρας καὶ τὰς οὐχὶ εὐχαρίστους ὕδατοδρομίας ἀμφοτέρων.

Διὰ τῶν ὁδῶν τούτων τελεῖται ἡ συγκοινωνία τῆς Θεσσαλίας μετὰ τῆς βορείου Ἠπείρου εἶναι δὲ σημαντικωτάτη. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς πορείας συνηνητῶμεν ἀδιακόπως στίφη ὁδοιπόρων ἐξ Ἠπείρου, κυρίως δ' ἐμπορικὰς συνοδείας (καραβάνια), αἵτινες διὰ πλῆθους ὑποζυγίων μετέφερον ἐκ τῆς μιᾶς χώρας εἰς τὴν ἄλλην δημητριακοὺς καρποὺς, μαλλία καὶ διάφορα ἄλλα ἐμπορεύματα. Βλέποντες τὴν κίνησιν ταύτην, ἀνελογιζόμεθα πόσον κακῶς ἐξυπηρετοῦνται τὰ συμφέροντα τῆς συγκοινωνίας διὰ τῶν τοιούτων ὁδῶν καὶ ἐταλανίζομεν τοὺς δυστυχεῖς ὁδοιπόρους ἔσοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι κατὰ τὸν χειμῶνα νὰ διέρχωνται δι' αὐτῶν.

Πολλοὶ τῶν ἀναγινωσκόντων τὰς γραμμὰς ταύτας ἴσως, ὁδοιπορήσαντες ἐν Ἑλλάδι, γνωρίζουσι πόσον ἀνιερά καθίσταται ἡμιονοδρομία, ἐφ' ὀλόκληρον ἡμέραν παρατεινομένη. Πορευόμενοι βραδέως μὲ τὸ μονότονον καὶ ὁμοίμορφον βάδισμα τῶν ἡμιόνων, κινουντες ἀκουσίως καὶ ἀδιακόπως τὸ σῶμα πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ τὰ ὀπίσω, ὁμορρυθμῶς πρὸς τὸ βάδισμα αὐτῶν. Φ' ἀπεκείμενον ταχέως, ἂν δὲν συνεχράτει ἀμείωτον τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἢ θαυμασία εἰκὼν τῶν τοπίων, δι' ὧν διηρχόμεθα.

Ἐνόσφ μὲν ἐβαδίζομεν ἐντὸς τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ ἢ παρ' αὐτήν, παχύσκιοι πλάτανοι, εἰς τοὺς χονδροτάτους κορμούς τῶν ἐποίων περιειλίσσοντο ποικίλα παράσιτα φυτὰ, ἀπετέλουν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, θολίαν δροσερὰν ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς μας, ἐνῶ ὑπὸ τοὺς πόδας μας ἔρρεον κελαρύζοντα μεταξὺ τῶν λευκοτάτων χαλκίνων βύακια διαιγούσας ὕδατος· ἄλλοῦ μὲν ἐνούμενα καὶ ἀποτελοῦντα βύακας δύο ἢ τρεῖς ἐπὶ τῆς αὐτῆς κοίτης ἐξαπλουμένους, ἄλλοῦ πάλιν ἀποχωριζόμενα καὶ ἄλλοῦ, ἔπου ἡ κοίτη ἐστενοῦτο ὑπὸ τῶν ἀποτόμων ὀχθῶν, ἐνούμενα εἰς ἓν μέγα ποτάμιον, μετὰ ῥόχθου κυλίον τὰ ἀφρίζοντα ρεῖθρά του.

Ἐσάκις πάλιν, ἐξερχόμενοι τῆς κοίτης, ἐβαδίζομεν παρὰ τὰς ὀχθὰς ἢ αὐτὴ ζωηρὰ καὶ ζωογόνος βλάστησις μᾶς περιέβαλλεν. Ἄγριαπιδεαὶ ὀγκωδέσταται, μακρόβιοι δρυὲς καὶ ὑψηλόταται πεῦκαι ἀπετέλουν περίξ ἡμῶν, μετὰ τῶν πολυμόρφων θάμνων, δάση χλοερά, δροσοβέλα, ζωογονοῦντα τὸ σῶμα καὶ εὐφραίνοντα τὴν ψυχὴν. Εἰς τὰ ὑψηλότερα δὲ μέρη, ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Πίνδου, τὰ

θάση ταῦτα ἀποτελούμενα ἐκ πιτύων, μὲ τοὺς πρὸς τὰ κάτω φυομένους κλάδους των, καὶ γηραιῶν ὄξυων μὲ τοὺς εὐφυτάτους καὶ ὕψηλούς κορμούς των παρίστων τι ἀπροσδόκητον, μεταφέρον τὸ πνεῦμα εἰς χώρας βορειοτέρων κλιμάτων, καὶ καθίστων καταφανῆ τὴν ἀπότομον ἀντίθεσιν μεταξύ τῆς πρὸ ὀλίγων ὥρων ἀφεθείσης πεδιάδος, μὲ τὴν ξηρὰν καὶ μεσημβρινὴν φύσιν τῆς, καὶ τῶν ὕψηλῶν μερῶν, ἅτινα διετρέχομεν. Ἐν ἄλλοις λόγοις, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης ἀπαντᾷ τις κλιματολογικὴν κλίμακα περιεργοτάτην, μὲ πάσας τὰς διαφορὰς τῆς βλαστήσεως καὶ τῆς ἀτμοσφαίρας. Τὴν προῖαν ἀναχωρήσαντες ἐκ Καλαμπάκας ὑπεφέρομεν ἐκ τῆς θερμότητος, μετὰ μεσημβριάν δέ, καίπερ ἐπενδυσθέντες τοὺς μανδύας ἡμῶν, ἠσθανόμεθα ὑγρὸν ψῦχος διαπερῶν τὰ ἐνδύματά μας.

Κατὰ τρίωρα ἢ τετράωρα διαστήματα ἀπηντῶμεν καθ' ὁδὸν χάνια, πανδοχεῖα ἄθλια ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, χρησιμεύοντα μᾶλλον ὡς προφάσεις σταθμῶν ἢ ὡς σταθμοὶ πραγματικοί. Γνωρίζοντες ὅμως ἐκ τῶν προτέρων τὴν κατάστασιν αὐτῶν εἶχομεν προνοήσει περὶ ἐξασφαλίσεως τῆς καθ' ὁδὸν τροφῆς. Περὶ τὴν μεσημβριάν ἔσταματήσαμεν εἰς ἓν ἐξ αὐτῶν, τὸ τῶν Τσουραναίων καλούμενον, ἐκ τοῦ παρακειμένου αὐτῷ χωριδίου, καὶ ἐκτείναντες τάπητα ὑπὸ τὸ δασύσιον φύλλωμα γηραιᾶς πλατάνου, διότι τὸ χάνιον ἔκειτο παρὰ τὸν ποταμὸν, ἐγευματίσαμεν μετ' ὀρέξεως. Καίτοι δὲ τὸ γεῦμα ἡμῶν ἦτο λιτὸν καὶ ἡ τράπεζά μας οὐχὶ πλουσιοπάροχος, τὸ ἐστιατόριον ἡμῶν ὅμως, μὲ τὰ καταπράσινα τοιχώματά του, τὸν ποταμὸν βομβοῦντα παρὰ τοὺς πόδας μας, καὶ τὰς περικοσμούσας αὐτὸ κύκλωθεν λαμπροτάτας εἰκόνας τῆς φύσεως, παρῆγεν εἰς τὴν τράπεζάν μας θέλγητρα ἀποζημιοῦντα ἡμᾶς ἀφθόνως διὰ τὰς ἐλλείψεις τοῦ γεύματός μας.....

Ἀνεπαύθημεν δὲ μικρὸν, ἰδίως χάριν τῶν εὐζώνων τῆς συνοδείας μας, καί, ἀναβάντες ἐπὶ τῶν ἡμιόνων, ἠκολουθήσαμεν τὴν πορείαν.....

Ἀπερίγραπτος εἶναι ἡ ἀνωμαλία τῆς ἀτραποῦ ἐκεῖθεν τῶν Τσουραναίων πρὸς τὸ Μαλακάσιον. Ἀδιακόπως ἀνερχομένη καὶ κατερχομένη αὕτη μὲ ἀποτόμους κλίσεις σμικρύνει τὴν εὐχαρίστησιν, ἣν παρέχει ἡ θεὰ τῆς ἀγρίας φύσεως καὶ ὑποχρεοῖ τὸν ὁδοιπόρον νὰ μετρήῃ ἀγρύπνως τὰ βήματά του, ἐὰν δὲν θέλῃ νὰ κατακρημνισθῇ αἰφνης εἰς τινὰ χαράδραν ἢ νὰ συντρίψῃ τὴν κεφαλὴν

κατά τινος προεξέχοντος κλάδου ελάτης. Δέν είναι δὲ καὶ εὐκολὸς ἡ πρόβληψις παρομοίου ἀτυχήματος, ὅταν τις ἔχη, τὴν κακὴν τύχην νὰ μεταφέρηται δι' ἡμιόνου. Τὸ πείσμον ζῶον, οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸν χαλινόν, τὰς παρακελεύσεις ἢ τὰ ἀλύπητα πτεροκοπήματα. Ἐβάδιζεν ὅπου αὐτὸ ἔκρινε καλόν, καὶ ἐβάδιζεν ἀμετατρέπτως, ἀδιαφοροῦν ἐὰν μὲ ἔφερε πολλάκις κατ' εὐθείαν ὑπὸ δένδρον χαμηλόν, ἐφ' οὗ ἐκινδύνευον τοῦλάχιστον νὰ κατασχίσω τὸ πρόσωπον.

Μετὰ ἐπτάωρον, ἐν συνόλῳ, ἐπίπνον πορείαν ἀφικόμεθα εἰς τὸ χάνι Μαλακασίου. Τὸ χάνι τοῦτο, ἀνθρωπινώτερον πως τοῦ τῶν Τσουραναίων, ἀλλὰ πάντοτε χάνι, κείται εἰς τοὺς κυρίως πρόποδας τοῦ Λάκμωνος παρὰ τὴν συμβολὴν δύο ποταμίων, τοῦ ἀρχικοῦ δηλαδὴ κλάδου τοῦ Πηνειοῦ ἐκ τοῦ Ζυγοῦ κατερχομένου καὶ τινος παραποτάμου αὐτοῦ πηγάζοντος ἐκ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Δοκιμίου καὶ ἰδίᾳ ἐκ τοῦ Κιζιλ Τεπέ. Ἡ σχετικὴ εὐπρέπεια τοῦ χανίου τούτου, ἡ κόπωση καὶ ἡ ἐκ ταύτης κεντηθεῖσα πείνα, ἦσαν ἀφορμαὶ παρακινεῖσαι ἡμᾶς νὰ παύσωμεν τὴν πορείαν ἐκεῖ, ἀλλ' αἱ πληροφορίαι, ἃς ἐπὶ τόπου ἐλάβομεν, μᾶς ἔπεισαν νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὴν πρὸς τὸ χάνι Ζυγοῦ ὁδὸν καὶ παρεκκλίνοντες αὐτῆς μετὰ μίαν ὥραν νὰ καταλήξωμεν εἰς τὰ Κονάκια τοῦ Μπάρδα, ὅπου φιλοξενία προτιμότερα τῆς τοῦ Χαντοῦ, τοῦ πανδοχέως, μᾶς ἀνέμενε. Μπάρδας εἶναι ὁ τζέλιγκας, ἦτοι πατριάρχης, πατριᾶς, βλαχοποιμένων ἐκεῖ που ἐχούσης τὸ θέρετρον, τὰ κονάκια δὲ αὐτοῦ εἶναι ἄθροισμα ξυλίνων καλυβῶν, ὑφ' ἃς διαμένουσιν ἀπὸ τοῦ ἔαρος μέχρι τῶν μέσων τοῦ φθινοπώρου πενήτηντα περίπου οἰκογένειαι βλάχων μετὰ τινων χιλιᾶδων προβάτων καὶ αἰγῶν. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Μπάρδα εἶναι ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων τῶν νομάδων τούτων, οὗτος δὲ θεωρεῖται ὡς εἰς τῶν πλουσιωτέρων βλάχων.

Ὅτε, ἐξεληθόντες τῆς κεχαραγμένης ἀτραποῦ ἐβυθίσθημεν ὑπὸ τὰ δάση τὰ καλύπτοντα τὰς ἀποτόμους πλευρὰς τῶν βουνῶν, τὸ λυκόφως ἤδη ὑπεχώρει εἰς τὸν ζόφον τῆς νυκτός, εἶχε δὲ ἐπέλθει ἡ νύξ καὶ τὸ σκότος ἐπυκνοῦτο ὑπὸ τῆς ὀμίχλης, ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς τὸ βάθος ἀποτόμου χαράδρας, ὅπου σπινθηρίζοντα διὰ μέσου τῶν δένδρων πυρὰ καὶ μετ' ὀλίγον βωβαὶ ὑλακαὶ ἀγρίων ποιμενικῶν κυνῶν μᾶς ἀνήγγειλαν, ὅτι εἰσήλθομεν εἰς τὸ κράτος τοῦ ἰσχυροῦ τζέλιγκα. Εἰς τῶν υἱῶν τοῦ Μπάρδα, αὐτοῦ ἀπουσιά-

ζοντας, μετὰ πολλῶν βλάχων, μᾶς ὑπεδέχθη φιλοφρόνως. Ἐκαθήσαμεν ὑπὸ τσιαρδάκι, σκιάδα ἐκ κλάδων, καὶ ἀμέσως προσεφέρθη ἡμῖν βραχὴ μετὰ λουκουμίων, συγχρόνως δὲ ἐδόθησαν καὶ αἱ ἀναγκαῖαι διαταγαὶ διὰ τὴν προετοιμασίαν τοῦ δείπνου καὶ τοῦ ὕπνου. Ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ παχὺς ἀμνὸς ἤχθη, ἐσφάγη, ἐξεδάρη καὶ ὠβελίσθη. Ἀληθῶς εἶπειν, τὴν στιγμὴν ἐκείνην δὲν ἤσθανόμην ἑμαυτὸν ἱκανὸν νὰ τιμήσω ἀρκούντως παρασκευαζόμενον δείπνον καὶ προετίμων νὰ ἐκτείνω μᾶλλον τὰ αἰμωδιασθέντα ἐκ τῆς ἡμερησίας ἡμιονοδρομίας μέλη μου. Τοῦτου δὲ καὶ ἀπήλαυσα μετ' ὀλίγον ἐν τελείᾳ ἀνατολικῇ ἀνέσει. Ἡ καλύβη, ἣν παρεχώρησαν ἡμῖν, ἐστερεῖτο μὲν παντὸς ἐπίπλου, πλην δύο παμμεγίστων σιδηροτεύκτων κιβωτίων, ἐν οἷς περιείχετο ἡ προϊξ τῆς συζύγου τοῦ νέου Μπάρδα, ἀλλὰ περιελάμβανε τελείαν συλλογὴν παχυτάτων βλαχικῶν ταπήτων καὶ σκεπασμάτων. Καίτοι δὲ τὸ δάπεδον τῆς καλύβης δὲν ἦτο ἄλλο παρ' αὐτὸ τὸ ὑγρὸν ἔδαφος τοῦ βουνοῦ, τρεῖς ἢ τέσσαρες βαθύμαλλοι τάπητες ἐπαλλήλως ἐκταθέντες, ἐφ' ὅλου τοῦ χώρου τῆς καλύβης, ἡμιλλῶντο κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν, καὶ κατὰ πᾶσαν ἄλλην, πρὸς τὸ ἀναπαυτικώτατον ἀνάκλιτρον, ἐφ' οὗ ποτε σῶμα κεκμηκὸς ἀνθρώπου ἐξηπλώθη.

Παρασκευαζομένου τοῦ δείπνου, συνδιάλεξις πολυπράγμων μετὰ τοῦ νέου Μπάρδα, μὲ ἐνανούριζε καὶ βεβαίως θὰ ἐκοιμώμην, ἂν συχνὰ πυκνὰ δὲν ἦναγκαζόμην ν' ἀποδιώκω τὸν ὕπνον ἐκ τῶν βλεφάρων μου, διὰ νὰ λαμβάνω μέρος εἰς τὰς συνεχεῖς σπονδάς τῆς προσφερομένης βραχῆς, ἅπαξ δὲ ὑπεχρεώθη καὶ νὰ ἐγερθῶ. Ἡ σύζυγος τοῦ νέου Μπάρδα, αὐτὴ μόνη ἐκ τῶν γυναικῶν παρουσιάσθη ἐν ἐπισήμῳ στολῇ, φέρουσα πάντα τὸν κόσμον τῆς πολυτελοῦς περιβολῆς τῶν πλουσίων βλαχισσῶν. Ὁ ὕψηλὸς αὐτῆς κεφαλῶδεςμος, τὰ μακρὰ καὶ πλατέα ἐνώτια, τὰ περιδέραια, τὰ ψέλλια, αἱ ἐπὶ τῆς κοιλίας παμμεγέθεις πόρπαι τῆς ζώνης, ἦσαν ὅλα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, θησαυρὸς δὲ ὅλος χρυσῶν νομισμάτων, κατεφόρτωνε τὴν νέαν νύμφην—ἦσαν νεόνυμφοι οἱ σύζυγοι—ἦτις αἰδήμων καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς σταθερῶς κάτω νεύουσα ηὐχέθη τὸ καλῶς ὀρίσατε, εἶτα δὲ λαβοῦτα ἀπὸ τῶν χειρῶν παρακολούθουντος βράχου δίσκον μετὰ γλυκίσματος ἐκ βυσσίνου καὶ βραχῆς προσήνεγκεν ἡμῖν, μεθ' ὃ ἐξήλθε πάλιν, ἵνα ἐπιβλέψῃ ἴσως τὴν προετοιμασίαν τοῦ δείπνου, τοῦ ὁποῦ ἡ κνίσσα διαχεομένη πέριξ,

ἤρχισε μεθ' ἑλθὴν τὴν κόπωσην νὰ γαργαλίξῃ τοὺς ῥύθωνας ἡμῶν.

Τὸ δεῖπνον ὑπῆρξεν ἀπλοῦν, ὅσον ἡδύνατό τις νὰ περιμένῃ ἐκεῖ, ἀλλ' ἐν τούτοις μᾶς ἐξέπληξεν ἡ πολυτέλεια τῆς διασκευῆς τῆς τραπέζης, ἀνήκουστος, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ πρώτης τάξεως ξενοδοχεῖα τῆς Καλαμπάκας. Οὐδὲν ἔλειπεν ἐκ τῆς τραπεζοσκευῆς μέχρι καὶ τῆς ἀλατοδόχης, ἐξενίσθημεν δὲ ὄχι ὀλίγον βλέποντες πολύτιμα μαχαίρια καὶ περόνια καὶ ποτήρια κρυστάλλινα. Ἀπετέλου δὲ ταῦτα κωμικὴν τινα ἀντίθεσιν, ὡσάντις ἡγειρέ τις τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τῆς τραπέζης, πρὸς τὰ πέριξ ἀντικείμενα ἀπὸ τῆς ἐκ φλοιῶν δένδρων ὄροφης, δι' ἧς ἐφαίνοντο λαμπυρίζοντες οἱ ἀστέρες, μέχρι τῶν γυμνῶν ποδῶν τοῦ παρὰ τὴν τράπεζαν ἱσταμένου πελωρίου βλάχου, ὅστις ἐξέπληρου χρέη οἰνοχόου. Ὅπως δὲ ποτε ἐπέισθημεν ὅτι αἱ περὶ τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Μπάρδα δοθεῖσαι ἡμῖν πληροφορίαι δὲν ἦσαν ὑπερβολικαί.

Περαιτωθέντος τοῦ δείπνου δὲν εἶχομεν ἀνάγκην νὰ κοιτάσωμεν, ὅπως μεταβῶμεν εἰς τὰς κλῖνας μας. Ἦρχεσε μόνον νὰ ἄρωμεν ἐκεῖθεν τὴν χαμηλὴν τράπεζαν, τὸν σοφρᾶν, καὶ νὰ ἐξαπλώσωμεν τὰ σκέλη, ὅπως εὐρεθῶμεν πανέτοιμοι πρὸς ὕπνον βαρύν, ὅστις μόνον τὴν αὐγὴν διεκόπη, ὡς ἐκ τῆς πρωΐνης αὔρας, ἥτις δριμεῖα κάπως, εἰσῆρχετο ἀνενοχλήτως διὰ τῶν σπιθαμιαίων ἀρμογῶν τῶν σανίδων τῆς καλύβης. Πολλάκις δὲ τότε εἶδομεν διὰ τῶν αὐτῶν ἀρμογῶν εἰσερχόμενα καὶ τὰ ῥύγχη τῶν κυνῶν, οἵτινες μετὰ δυσπιστίας περιειργάζοντο τὸ ἐσωτερικὸν τῆς καλύβης.

Τὴν πρωΐαν πυκνὴ δμίχλη ἐσχίαζε τὴν χαράδραν τοῦ Μπάρδα, τὰ πάντα δὲ ἦσαν διάβροχα, ὡς ἐὰν βραγδαία βροχὴ εἶχε λούσει τὸν τόπον. Ὅλίγα λεπτά τῆς ὥρας ἔδαπανήσαμεν μόνον διὰ νὰ ῥοφήσωμεν κύπελλα ἀφρώδους καὶ θερμοῦ γάλακτος, μόλις ἀμελχθέντος, καὶ ν' ἀποχαιρετίσωμεν τὴν οἰκογένειαν τοῦ φιλοξένου Μπάρδα, ἥτις μεθ' ἑλθῶν τῶν ὑποτελῶν αὐτῆ βλάχων παρετάχθη κατὰ τὴν ἀναχώρησίν μας. Μεθ' οὗ ἐπανελάβομεν τὴν πορείαν. Ἐπορευόμεθα δὲ νῦν κατὰ γράμμα διὰ μέσου νεφῶν, ὥστε οὐδὲν ἄλλο ἡδυνήθην ἐπὶ πολλὴν ὥραν ν' ἀντιληφθῶ κατὰ τὸν δρόμον, εἰ μὴ τὸ ἐκτάκτως τραχὺ καὶ ἀνώμαλον τῆς ἀτραποῦ ἐφ'

ἤς ἐβαδίζομεν. Ἡ νεφελοδρομία αὕτη διήρκεσεν ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν καθ' ἑλὴν δὲ τὴν διάρκειαν αὐτῆς συνεπορευόμεθα πρὸς στίφη ἡμιονηγῶν χωρικῶν, οἵτινες καίτοι ἐκόπτοντο σπεύδοντες νὰ ἀνοίξωσιν ἡμῖν δίοδον, ἔνεκεν ὅμως τῆς συμπαγοῦς ἐκείνης ἀτμοσφαίρας, μόλις ὅτε προσέκρουον ἐπὶ τῶν ἡμιόνων μας, μᾶς ἐνόουν. Ὅσάκις πνοή τις ἀνέμου διεσκέδαζεν ἐπὶ μικρὸν μέρος τι τῆς δμίχλης, καταπληκτικαὶ εἰκόνες τόπων ἀγρίων προσέβαλλον ἐπὶ στιγμὰς τινὰς τοὺς ὀφθαλμούς, μεθ' ὃ τὸ παραπέτασμα ἐκλείετο αὐθις ἀδιαχώρητον.

Κατὰ τὰ ἐλάχιστα ἐκεῖνα διαστήματα, ὅτε μὲν ἐπαρουσιάζετο αἴφνης τρία μόλις βήματα ἀπὸ τῶν ποδῶν μας ἀμέτρητος κρημνός, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁποίου δὲν ἤκούομεν μὲν, ἀλλ' ἐφантаζόμεθα τὸν ῥόγγον χειμάρρου, κυλίοντος ἀπὸ βράχου εἰς βράχον ἀφρίζοντα ὕδατα· ἄλλοτε κρημνός, ὀρθὸς πρὸ ἡμῶν, ὑψοῦτο εἰς ἀδιάγνωστον ὕψος· τοῦτον δὲ διεδέχετο βαθυτάτη χαράδρα, εἰς τῆς ὁποίας τὰς ἀποτόμους πλευρὰς εἴρομεν τρόπον τινὰ ἀναθήμενοι πᾶσαν ἀσφάλειαν καὶ προφύλαξιν, ἀπὸ ἐνδεχομένου ὀλισθήματος, εἰς τὸ θαυμάσιον ὀρμέμφυτον τῶν ἡμιόνων μας, οἵτινες ἂν καὶ βλέποντες διὰ μέσου τῆς ὀμίχλης ὄσον καὶ ἡμεῖς, ἐν τούτοις ἐγνώριζον ποῦ νὰ στηρίξωσιν ἀσφαλῶς τὸν πόδα. Παρετήρησα μάλιστα ὅτι ἐνίοτε εὐχαριστοῦντο, ὄχι βεβαίως καὶ δι' εὐχαρίστησιν ἡμῶν, νὰ βαδίζωσιν ἐπὶ τοῦ ἀκροτάτου χεῖλους τοῦ κρημοῦ, ἐνῷ ὑπῆρχεν ἀρκετὸς χῶρος διὰ ν' ἀποφύγωμεν τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην πορείαν. (Τότε ἀνεπόλουν κατ' ἐμαυτὸν τὰς περιγραφὰς τῶν ἐν Καλαμπάκᾳ). Ἐπρεπε δὲ νὰ ἤμεθα εὐχαριστημένοι, διότι ἐπεχειρήσαμεν ταξεῖδιον ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐποχῇ. Ἐνα ἢ δύο μῆνας βραδύτερον ἢ διάβασις διὰ τῶν τόπων τούτων εἶναι ἐπιπονωτάτη, αὐτόχρημα δὲ κινδυνώδης. Μοὶ διηγοῦντο τὰς δυσχερείας καὶ τοὺς κινδύνους τῆς διαβάσεως τοῦ Ζυγοῦ ἐν χειμῶνι. Φαντασθῆτε τὸν πλήρη κρημνῶν καὶ χαραδρῶν ἐκείνον τόπον ἐξομαλιζόμενον ὑπὸ τὸν λευκὸν πέπλον τῆς χιόνης, τὰς φάραγγας πληρουμένας μέχρι χειλέων καὶ τὰς ἀτραπούς ἐξαφανιζόμενας ὑπὸ τὸ ὁμοίομορφον χιονῶδες στρώμα. Ἀδύνατος καθίσταται, μᾶς ἔλεγον, ἡ διάβασις ἀνευ ἐμπείρου ὁδηγοῦ. Ἡ χιὼν μαλακῶς ἐστρωμένη ἐν ταῖς χαράδραις εἶναι ἀπιστος ὡς ἡ θάλασσα· ὅπου νομίζετε, ὅτι βλέπετε ἕδαφος ὀμαλόν, διὰ νὰ βαδίσητε, χαίνει ἅ-

βυσσος έτοιμη νά σάς καταπίη. Ἀρκεί ν'άπατηθῆ τις καί νά κάμη, ἔν μόνον ὀλέθριον βῆμα! οὐδεμία ἀνθρωπίνη δύναμις δύναται νά τόν σώσῃ. Πολλοί δυστυχεῖς εὗρον τόν θάνατον εἰς τά παγωμένα ἔκεινα βάθη, καί μόλις τόν ἐπόμενον Μάιον, τηχομένων τῶν χιόνων, εὗρον τοὺς ἀποκρυσταλλωμένους αὐτοὺς σκελετοὺς.

Ἄλλὰ καί εἰς τά ἐμαλώτερα μέρη ἡ χιών ὑψοῦται σημαντικῶς. Ἐνῷ ἐβαδίζομεν ἐβλέπομεν κατὰ διαστήματα σταυροὺς κεχαραγμένους ἐπὶ τῶν γηραιῶν κορμῶν τῶν ὄξυων, ἄνωθεν δὲ αὐτῶν χρονολογίας. Μᾶς ἐξήγησαν ὅτι οἱ σταυροὶ οὗτοι ἐδήλουν τὸ ὕψος, εἰς ὃ εἶχε φθάσει ἡ χιών κατὰ τὴν σημειουμένην χρονολογίαν. Ἐμετρήσαμεν τοιαῦτα ὕψη ἀπὸ τοῦ ἐδάφους καί εὗρομέν τινα ἐξικνούμενα μέχρι τεσσάρων καί πλέον μέτρων. Ἐννοεῖται ὅτι κατὰ τὸν χειμῶνα ἡ συγκοινωνία, ἐάν δὲν διακοπῆ τελείως, περιορίζεται μεγάλως. Πρέπει νά ὑπάρχη ἐπείγουσα ἀνάγκη, ἢ πρέπει τις νά μαστιζεῖται ὑπὸ τῆς πτωχείας, ὅπως πλείστοι τῶν ἀτυχῶν κατοίκων τῶν παραμεθορίων μερῶν, ἔν τε τῷ τουρκικῷ καί ἐλλήνικῷ, διὰ νά ὑποβληθῆ εἰς τοὺς πόνους καί τοὺς κινδύνους τοῦ ταξειδίου τούτου κατὰ τοὺς δύο ἢ τρεῖς μῆνας τοῦ βαρέος χειμῶνος. Διὰ τὰς περιστάσεις ταύτας ὑπάρχει σῶμά τι εἰδικῶν ἐργατῶν ἐκ Μετσόβου, χαμάληδων καλουμένων, οἵτινες ἐπ' ἀμειβῆ προσφέρονται ὡς ἔδηγοι εἰς τοὺς ὁδοιπόρους. Γινῶσται τοῦ τόπου κατ' ἀκριβείαν, ἄνδρες ῥωμαλεοὶ καί καρτερικοὶ, μόνοι αὐτοὶ δύναται τελεσφόρως νά ὑπηρετήσωσι τὴν συγκοινωνίαν. Ἐφωδιασμένοι διὰ πλατέων πτύων ἀνοίγουσι δρόμον διὰ μέσου τῶν χιόνων, πολλάκις δὲ προσφέρονται νά σάς ὑπηρετήσωσι καί ὡς ὑποζύγια, μεταφέροντες ὑμᾶς κατὰ διαστήματα ἐπ' ὤμων, ἐνῷ ἄλλοι πράττουσι τὸ αὐτὸ διὰ τὰς ἀποσκευάς σας. Ταύτας ὅμως, κατὰ τὴν κατάβασιν τοῦ Ζυγοῦ πρὸς τὸ Μέτσοβον, δὲν κοπιῶσι νά μεταφέρωσι πλέον οἱ ἴδιοι, τῆς καταβάσεως ταύτης οὔσης ὡς ἐκ τῆς ἀποτέμου κλίσεως κινδυνώδους λίαν, ἀλλὰ ἀποθέτοντες ἐπὶ τῆς χιόνος, εἰς μέρος κατάλληλον καί ὠρισμένον, στέλλουσι διὰ λακτίσματος κυλισμένας μέχρι τῶν προόδων τοῦ ὄρους, ὅπου ἀναμένουσι τοὺς κυρίους αὐτῶν.

Ἡ ἐποχὴ τοῦ ταξειδίου μας, ὡς προεῖπον, δὲν μᾶς ὑπέβαλεν εἰς οὐδεμίαν τῶν ἐνοχλήσεων τῶντων, ἀλλὰ τὸναντίον συνέτεινεν εἰς τὸ ν' ἀπολαύσωμεν, ὅσον τὸ δυνατόν, τῆς τέρψεως ἣν παρέχει

ἡ θεὰ τῶν γραφικωτάτων ἐκεινῶν βουνῶν τοῦ Πίνδου. Ἡ ὁμίχλη τέλος ἤρchiσεν ἀραιουμένη καὶ βαδίζοντες πάντοτε ἐπὶ ἀποτόμων ἀνωφερειῶν καὶ διὰ μέσου ὠραιστῆτος δάσους ὄξυων, ἐφθάσαμεν περὶ τὴν δεκάτην πρωϊνὴν ὥραν εἰς τὸ χάνι Ζυγοῦ, τὸν σκοπὸν καὶ τὸ τέρμα τῆς ὁδοπορίας μας.

Τὸ χάνι Ζυγοῦ, εἰς τῶν σημαντικωτάτων σταθμῶν τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς, εἶναι ὡς καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος δηλοῦται, παλαιὸν πανδοχεῖον, τὸ ὁποῖον μεταρρυθμισθὲν καὶ ἐπαυξηθὲν μετὰ τὴν προσάρτησιν τῶν νέων ἐπαρχιῶν, χρησιμεύει διὰ τὸν στρατωνισμὸν ἀποσπάσματος εὐζῶνων διοικουμένου ὑφ' ἑνὸς ἀξιωματικοῦ, κεῖται δὲ τοῦτο ὀλίγον κατωτέρω τοῦ αὐχένος τοῦ Ζυγοῦ, τῆς πρωτῆς ταύτης διόδου πρὸς τὴν Ἡπειρον. Ὁ σταθμάρχης ἀξιωματικὸς ὑπεδέχθη ἡμᾶς φιλοφρονέστατα. Ἡ πρόθυμος δὲ δεξιῶσις αὐτοῦ, ἡ φέρμη πλουσίας πυρᾶς, συνεχεῖς σπονδαὶ ἡπειρωτικοῦ ρουμίου, ἐπὶ πᾶσι δὲ θεὰ ὀρεκτικωτάτου ἀγρίου ἐριφίου διαμελιζομένου τὴν στιγμὴν ἐκεινὴν, μᾶς ἔκαμάν νὰ λησμονήσωμεν ταχέως τὸν κόπον τῆς πορείας, καθήμενοι δὲ παρὰ τὴν πυρᾶν, καὶ ξηραίνοντες τὰ κάθυγρα ἐνδύματά μας, ἐλάβομεν παρὰ τοῦ σταθμάρχου τὰς ἀναγκαῖας πληροφορίας διὰ τὴν μελετωμένην συνέντευξιν.

Κατὰ ταύτας, ὁ πασᾶς, ὑποστράτηγος, γενικὸς διοικητὴς τῶν σταθμῶν τῆς κατὰ τὸ τμήμα ὀροθετικῆς γραμμῆς, ἀναχωρήσας τὴν προηγουμένην ἐξ Ἰωαννίνων, ὅπου εἶχε τὴν ἑδραν αὐτοῦ, εἶχε φθάσει εἰς Μέτσοβον, ὅπου ἀνέμενε τὴν ἀφιξίν μας. Δὲν ἐχρονотριβήσαμεν, μὴ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀναγκάσωμεν αὐτὸν νὰ περιμένῃ, ἀλλ' ἀμέσως μεταπεμπόμενοι τὸν διοικοῦντα τὸν γειτονικὸν σταθμὸν τοῦρκον ὑπαξιωματικὸν ἐνεχειρίσαμεν αὐτῷ ἔγγραφον πρὸς τὸν φρούραρχον Μετσόβου, δι' οὗ ἀγγέλλοντες αὐτῷ τὴν ἀφιξίν μας, παρεκαλέσαμεν αὐτὸν ν' ἀνακοινώσῃ τοῦτο εἰς τὸν πασᾶν, ὀρίζων ὡς ὥραν συνεντεύξεως τὴν ἐνάτην πρωϊνὴν τῆς ἐπομένης ἡμέρας, ἧτις συνέπιπτε Κυριακῆ, ὡς τόπον δὲ τὴν θέσιν αὐτὴν τοῦ αὐχένος Ζυγοῦ. Ὄρισamen δὲ ἡμεῖς τὴν ὥραν καὶ τὸν τόπον, διότι κατὰ προηγηθὲν μήνυμα τοῦ πασᾶ, οὗτος εἶχε τὴν ἀβρότητα νὰ ἀφήσῃ εἰς ἡμᾶς τὸ δικαίωμα τοῦτο.

Ὁλόκληρον τὴν ὑπόλοιπον ἡμέραν κατηναλώσαμεν εἰς περιπάτους ἐπὶ τοῦ Ζυγοῦ. Δυστυχῶς ἡ ὁμίχλη διήρchiσεν ὅλην τὴν

ἡμέραν, ὥστε ὀλίγιστα ἠδυνήθη ν' ἀπολαύσω ἐκ τῆς θέας τοῦ Πίνδου. Ἐν τούτοις αὐτὴ ἡ ὁμίχλη παρίστα δι' ἐμὲ θέαμα πρωτοφανές. Ὅτ' ἐμὲ ἀπετέλει διάφραγμα συνεχές, δια μέσου τοῦ ὁποίου μόλις διέκρινέ τις ὡς σκιάς τοὺς πλησιεστέρους κορυφοὺς τῶν ὄξυων ἢ τοὺς περιπολοῦντας Τούρκους ἢ Ἕλληνας σκοπούς, ἄλλοτε δὲ διὰ μιᾶς διαλυομένη ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ὑψοῦτο πεντήκοντα μέτρα ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς μας, ὁπότε ἀπετέλει νέφη ταχέως κινούμενα κατακαλύπτοντα τὰς κορυφὰς τῶν πέριξ ὑψωμάτων, αἴφνης δὲ ταπεινούμενα καὶ περιβάλλοντα πάλιν ἡμᾶς διὰ σκοτεινοῦ πέπλου. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ῥίγος διέτρεχε τὸ σῶμα ἡμῶν, καὶ μετὰ τρία λεπτὰ οἱ μανδύαι ἡμῶν ἦσαν διάβροχοι, ἤσθανόμεθα δὲ τὴν ὑγρασίαν διαπερῶσαν τὰ ἐνδύματα ἡμῶν καὶ προξενούσαν ἐπὶ τοῦ σώματος τὴν συναίσθησιν ψυχροῦ ἰδρωτός. Ἀπαξ μόνον βιαία πνοὴ βορρᾶ ἐκαθάρισε τὴν ἀτμοσφαῖραν πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἀνατολὰς καὶ τότε πανόραμα ἐξάίσιον προσέπεσεν εἰς τὰς ὄψεις μας.

Κατ' εὐθείαν πρὸ ἡμῶν σειρὰ κοιλάδων, ἴσως τῆς λεκάνης τοῦ Πηγαιοῦ, διήνοιγε τὸν ὀρίζοντα μέχρι τῶν τελευταίων βουνῶν, πέραν τῶν ὁποίων ἠπλοῦτο ἡ Θεσσαλικὴ πεδιάς, ἣν δὲν ἐβλέπομεν, ἀλλ' ἐνοοῦμεν ἐκ τῆς ἐλλείψεως ὑψωμάτων· τὰ πρῶτα βουνὰ ἐμαύριζον ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ χρώματος τῶν ὄξυων τῶν ὄξυων καὶ πιτύων, αἱ κορυφαὶ δὲ αὐτῶν ἐγίνοντο φωτεινότεραι ἀπὸ τοῦ βαθέος πρασίνου, τοῦ ἀνοικτοῦ πρασίνου, τοῦ ὑποκυάνου, τοῦ ἐρυθρωποῦ ἢ ἰώδους μέχρι τοῦ γλαυκοῦ. Ἐνῶ πέριξ ἡμῶν τὸ φῶς κωλυόμενον ὑπὸ τῶν ἐπιψαύοντων τὰς ἐπιφανείας τῶν βουνῶν νεφῶν προσέπιπτε σκιῶδες, πέραν ἐκεῖ εἰς τὸ βάθος τοῦ ὀρίζοντος, λαμπρὸς ἥλιος κατηύγαξε τὰς πλευρὰς τῶν βουνῶν δι' ἀφθόνου φωτός ἐναλλασσομένου πρὸς τοὺς σκοτεινοὺς χρωματισμοὺς τῶν διασχιζουσῶν τὰς πλευρὰς ταύτας φαράγγων. Ἀλλὰ τὸ θέαμα τοῦτο ὑπῆρξε στιγμιαῖον· διότι αἴφνης ἔπαυσεν ἢ ἤλλαξε διεύθυνσιν καὶ ἡ ὁμίχλη ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἐνεθρονίσθη πάλιν ἀπόλυτος κυρίαρχος τῶν βουνῶν ἐκείνων. Ἐν τούτοις ἡμεῖς ἤδη κάθιστοι καὶ ἡ ὑγρασία αὕτη, εἰς ἣν δὲν ἡμεῖς εἰθισμένοι, καὶ ἡ διαπεραστικὴ αὔρα τοῦ Πίνδου, μᾶς ἠνάγκασαν νὰ καταφύγωμεν εἰς τὸ χάνι, ὅπου, συσπειρωθέντες περὶ τεραστίαν πυράν, διήλθομεν τὴν ἐσπέραν, μετὰ γεῦμα, κυρίως ἐκ θηραμάτων συγ-

κείμενον, διὰ διηγήσεων περιπετειῶν χειμῶνος σκληροῦ, συλλήψεως λαθρεμπόρων, καταδιώξεως ληστῶν, σκηνῶν δηλαδὴ ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ὁ βίος τῶν ἐπὶ τῆς μεθορίου φρουρούντων ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν.

Ἡ ἐπομένῃ ἀνέτειλεν ἐπίσης ὀμιχλώδης καὶ σκοτεινὴ. Τοῦτο δὲ μὲ δυσηρέσει, διότι ἀνελογιζόμεν ὅτι ἴσως δὲν θὰ μοὶ παρουσιασθῇ συντόμως εὐκαιρία δευτέρας ἐκδομῆς εἰς τὴν Πίνδον καὶ ἐλυπούμην σκεπτόμενος τὴν στέρησιν τοῦ θεάματος ὡραίας ἡμέρας ἐπ' αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ἤμεθα τυχεροί. Ἐλαφρὸς ἄνεμος ἐγερθεὶς περὶ τὴν ἐβδόμην ὥραν, βαθμηδὸν ἐνισχύθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐντὸς μιᾶς ὥρας πᾶν ἔχνος ὀμίχλης ἐξηφανίσθη, λαμπρὰ δὲ ἡμέρᾳ φθινοπωρινὴ ἐνέπλησεν ἡμᾶς χαρᾶς. Ἐσπεύσαμεν ν' ἀνέλθωμεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ἀύχενος, ὁπόθεν νέον πανόραμα ἐξετυλίσσετο. Πρὸ τῶν ποδῶν ἡμῶν ἔκειτο τὸ Μέτσοβον, λευκάζον ἐπὶ τῆς φαιᾶς πλευρᾶς τοῦ βουνοῦ, εἰς οὐ τοὺς πρόποδας εἶναι ἐκτισμένον. Διὰ τῶν τηλεσκοπιῶν διεκρίνομεν κάλλιστα τὴν μεγαλητέραν συνοικίαν αὐτοῦ, τὸ Προσήλιον, ἢ κυρίως Μέτσοβον, ἐνῶ ἡ ἐτέρα συνοικία τὸ Ἀνήλιον, ἐκρύβετο ὀπισθεν τοῦ Λάκμωνος. Τὸ Προσήλιον οὕτω καλούμενον ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ δεχομένης ἀκωλύτως τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, ἔκειτο εἰς τὸ ἄκρον κοιλάδος ἀγόνου, περίξ τῆς πόλεως μόνον καλυπτομένης ὑπὸ τινῶν ἀμπέλων καὶ ἐλαιῶν. Ἐν τῇ μέσῃ τῆς πόλεως ὑψοῦτο φρούριον τετράπλευρον χαμηλόν, εἰς καλὴν κατάστασιν διατηρούμενον, περὶ αὐτὸ δὲ ἦσαν ἀτάκτως διεσπαρμέναι αἱ χαμηλαὶ οἰκίαι τῶν κατοίκων, ἐξ ὧν διακρίνονται ἐκ τοῦ μεγαλυτέρου ὕψους ὀλίγαι οἰκίαι βέηδων ἢ εὐπόρων χριστιανῶν, μία ἢ δύο ἐκκλησίαι καὶ τινα τζαμιά. Μολονότι δὲ τὸ Μέτσοβον ἀπέιχεν ἀφ' ἡμῶν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν, ἔνεκεν ὅμως τοῦ ὕψους, εἰς ὃ εὐρισκόμεθα, ἐνομιζόμεν ὅτι λίθος ἐκσφενδονιζόμενος ἀπὸ τῆς θέσεώς μας ἤθελε πέσει ἐπὶ τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως. Ἡ χώρα, ἣν εἶχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν, ἦτο ὀρεινοτάτη· ἀτελείωτος σειρὰ λόφων καὶ βουνῶν διεδέχοντο ἀλλήλους μέχρις ἄκρων τοῦ ὀρίζοντος, ποῦ δὲ καὶ ποῦ δάστη πυκνὰ ὑψικόμων ὄξυων ἐσκίαζον τὰς λευκαζούσας κλιτύας τῶν ὄρεων.

Ἐνῶ παρετηροῦμεν τὸ θαυμάσιον τοῦτο θέαμα, ὃ ἐπὶ τινος παρακειμένου βράχου Τοῦρκος φρουρὸς ἐκάλεσε τὴν φρουρὰν εἰς τὰ ἔπλα. Τοῦτο ἦτο σημεῖον, ὅτι ὁ πασᾶς ὄψθη ἐρχόμενος.

Πράγματι δὲ ἀμέσως εἰς τὴν καμπὴν τῆς ἀποτόμως ἀνερχομένης ἀτραποῦ ἐφάνη ἡ συνοδεία του βραδέως πορευομένη. Συνέκειτο δὲ αὕτη ἐκ πεζῶν καὶ ἵππέων καὶ εἶχε τοῦτο τὸ περίεργον. Εἶς τινα ἀπόστασιν πρὸ τῆς κυρίας συνοδείας παρετηρήσαμεν στρατιώτας ἀόπλους φέροντας διάφορα πράγματα ἀνά χειρας, μεταξύ δὲ αὐτῶν δύο, οἵτινες ἔφερον ἐπὶ κεφαλῆς μεγάλα στρογγύλα ἀντικείμενα, τὸ εἶδος τῶν ὁποίων ματαίως προσεπαθοῦμεν νὰ μαντεύσωμεν. Ἐλύθη δὲ ἡ ἀπορία μας μετ' ὀλίγον, ὅτε προσεγγισάσης τῆς συνοδείας εἶδομεν ὅτι τὰ ἀντικείμενα ταῦτα ἦσαν ταψία, περιέχοντα τὸ μὲν ῥοδοκκκινον χαλβάν, τὸ δὲ ὀρεκτικὴν ἐξ ὄρνιθος πῆταν, ἐφ' ἧς στρῶμα παχὺ βουτύρου εἶχε παγώσῃ ἐκ τῆς ψυχρᾶς πνοῆς τοῦ βορρᾶ.

Δὲν θὰ κουράσω τὸν ἀναγνώστην διηγούμενος τὰ καθέκαστα τῆς συνεντεύξεως. Ὁ πασᾶς ἦτο εὐγενέστατος καὶ νοημονέστατος ἄνθρωπος. Τρεῖς ὥραι ἤρκεσαν νὰ μεταβῶμεν ἐπὶ τοῦ ἀμφισβητούμενου σημείου τῆς γραμμῆς, ἵππεύοντες νῦν, χάρις εἰς τὴν εὐγένειαν τοῦ πασᾶ, λαμπροῦς ἐκ Βοσνίας ἵππους, νὰ κανονίσωμεν ἐπὶ τόπου τὴν ὑπόθεσιν καὶ νὰ ἐπιστρέψωμεν περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰς χάνι Ζυγοῦ, ὅπως γευματίσωμεν.

Κατὰ τὸ γεῦμα καὶ μετ' αὐτὸ πολλὰ περίεργα ἤκουσα, ἅτινα δὲν εἶναι τοῦ παρόντος ν' ἀφηγηθῶ. Ἀρκεῖ μόνον νὰ σᾶς βεβαιώσω, ὅτι ἐχωρίσθημεν ἄριστοι φίλοι καὶ ὅτι διαβεβαιώσεις συμπνοίας καὶ καλῆς ἀναμνήσεως ἀντηλλάγησαν· νὰ παρατηρήσω δὲ ὅτι ἡ πληθώρα αὕτη τῆς φιλίας παρατηρεῖται πάντοτε εἰς τὰς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων συνεντεύξεις, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἐμποδίξῃ τὴν ἐπικύρωσιν ταύτην διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς σφαιρῶν εἰς τὴν πρώτην τυχούσαν παρανόησιν.

Τὴν ἐπομένην ἀνεχωρήσαμεν ἐκ Ζυγοῦ.

(1890)

K. Γ. Καλάης

Περὶ τοῦ Ἐλευσινίου ἀναγλύφου

Ἀπὸ τίνος χρόνου ἐξαίσιον ἀρχαιολογικὸν εὑρημα ἐπλούτισε τὴν Ἑλλάδα, κοσμοῦν ἤδη τὴν ἐν τῷ Θησείῳ συλλογὴν, (1) καὶ

1) Νῦν εὐρίσκεται ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ.

κατὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν σπουδαιότητα ὑπερτεροῦν πάντα τὰ ἐν αὐτῷ. Ὅταν πρό τινων μηνῶν ἐπεσκέφθην μετὰ τινων φίλων τὴν ἐν Ἐλευσίνοι μικρὰν ἐκκλησίαν, ἣτις περιέχει τῆς ἀρχαιότητος τινὰ λείψανα, ἐκπληξίς καὶ θαυμασμός μᾶς ἐκυρίευσεν πάντας ἐνώπιον τοῦ λαμπροῦ τούτου κειμηλίου τῆς τέχνης, οὗ καὶ αὐτὴ ἡ ὑπαρξίς μᾶς ἦν ἄγνωστος. Ἀνάγλυφον κολοσσαϊκῶν διαστάσεων, μεῖζον παντὸς ἀναγλύφου μέχρι τοῦδε γνωστοῦ ἐν τῇ ἑλληνικῇ τέχνῃ, εἰς τέσσαρα δὲ τεμάχια τεθραυσμένον, εὐρέθη πλησιέστατα τοῦ ἐκκλησιδίου ἐκείνου, ἐμπρὸς τοῦ νεοκτίστου ἀλληλοδιδασκτικοῦ σχολείου, εἰς ἐλάχιστον βάθος ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς.

Τὸ ἀνάγλυφον, οὗ τὰ τέσσαρα μέρη του συνηνώθησαν ἤδη εἰς ἓν ἐν τῷ Θησείῳ, εἶναι ἀνελλιπές, ὀλιγίστους μόνον ἔχον ἐνιαχοῦ τῆς ἐπιφανείας ἐκδαρμοὺς μικρὸν βλάπτοντας αὐτό, διότι ὁ ὀφθαλμὸς εὐκόλως τοὺς παρορᾷ, καὶ συμπληροῖ τὰς διετεμονομένας μακρὰς γραμμάς, ὧν ἡ ἀρμονικὴ κίνησις τὸν ὀδηγεῖ εἰς τὰς συμπληρώσεις. Εἶναι δὲ τοσοῦτον ἐπίπεδον, ὥστε μόλις ἐξέχει κατὰ τὰς γραμμάς ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν, ἐφ' ἧς εἶναι ἀπειρασμένον. Εἶναι σχεδὸν ὡς ἐπιφάνεια ἐπὶ ἐπιφανείας, ὡς εἶπειν, διακρινομένη διὰ λεπτῶν καὶ ἐλαφρῶς ἐσκιασμένων γραμμῶν ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου μαρμάρου. Εἰς τοιαῦτα δὲν χαίρει συνήθως ἀγάλματα ὁ ἀγύμναστος καὶ ἀπαίδευτος ὀφθαλμός. Τὰ θέλει ὀγκώδη καὶ πεφουσημένα, ὅπως τὰ ἐκτιμήσῃ, ὡς τὰ κατεσκεύαζεν ἡ παρακμάσασα ῥωμαϊκὴ τέχνη ἐπὶ τῶν μνημείων τῶν σαρκοφάγων τῆς. Καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ δὲ γλυπτικῇ ἀπαντῶνται τινὰ λίαν προέχοντα, οἳ εἰσὶν αἱ μετόπαι τοῦ Παρθενῶνος, ἐξέχουσαι σχεδὸν κατὰ ἓνα ὀλόκληρον πόδα, διότι τοῦ γλύπτου ἡ πρόθεσις ἦν αἱ εἰς μέγα ὕψος τεθειμέναι καὶ ἀπ' ἀλλήλων μεμονωμέναι αὐταὶ εἰκόνες, ἰσχυρὰς διὰ τῆς τοιαύτης ἐξοχῆς των ῥίπτουσαι τὰς σκιάς, νὰ φαίνωνται ὡς ἄρτια τρόπον τινὰ ἀγάλματα, συνεχόμενα δὲ μετὰ τοῦ ναοῦ διὰ τοῦ ὀπισθίου αὐτῶν μέρους καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ κατωτέρου, διότι ἐκεῖνο μὲν ἦν ἀφανές, τοῦτο δὲ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἦν εἰς τὴν ὄψιν ἐκτεθειμένον. Ὅμοίως ἰσχυρῶς προέχει καὶ τοῦ Θησείου ἡ ζωφόρος, καὶ αὐτὴ ὡς σειρά ἀγαλμάτων ἐν συμπλέγματι φαινομένη.

Ἐξ ἐναντίας δ' ἡ τοῦ Παρθενῶνος ζωφόρος ἔχει ἐπίπεδα τὰ ἀνάγλυφα, διότι ὁ προσδιορισμός αὐτῆς ἦν νὰ φαίνηται ὡς κατὰ-στικτὸς τις ταινία, ὡς λαμπρὰ παρυφῇ περιθέουσα τὸν ναόν. Οὐχὶ

ταῦτα μόνα, τὰ ἐν παρέργου μέρει περικοσμοῦντα τὰς οἰκοδομὰς, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ αὐτοτελεῆ ἀνάγλυφα ἐπροτίμα ἐπιπέδῳ ἐργαζομένη ἢ ἀρχαία τέχνη τῶν καλῶν ἡμερῶν καὶ ἢ ἔτι ἀρχαιότερα. Τοιαύτη εἶναι καὶ ἡ κατὰ μίαν σχεδὸν ἑκατονταετηρίδα προγενεστέρα πολῦτιμος στήλη τοῦ Ἀριστοκλέους. Καὶ οὐδεὶς τῶ ὄντι διὰ τὸν τεχνογνώστην ὑπάρχει μεγαλύτερος τῆς τέχνης θρίαμβος, τοῦ θαυμασίου ἀποτελέσματος, ὃ παράγει σοφὸς συνδυασμὸς τῶν γραμμῶν, αἵτινες τὸ ἐπίπεδον μάρμαρον εἰς ὄγκον φυσῶσι καὶ ἐξοχὰς παριστῶσιν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν δι' ὀπτικῆς ἀπάτης, πρὸς ἐκείνην ἀναλόγου, ἣτις εἶναι ἰδίᾳ τῇ ζωγραφικῇ.

Παριστᾶ δὲ τὸ ἀνάγλυφον πρόσηβον παῖδα ὀρθιον, γυμνόν, ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου μόνον ἔχοντα ἐρριμμένον τὸν μανδύαν, οὗ τὰς πτυχὰς συνέχει διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, πέδιλα δὲ ὑποδεδεμένον, μεταξὺ δύο ἐπίσης ὀρθίων γυναικῶν, ποδῆρη χιτῶνα ἐνδεδυμένων καὶ ὧν ἡ μὲν τὴν κόμην λυτὴν ἔχουσα καὶ μέχρι τῶν ὤμων καθήκουσαν, κρατεῖ μακρὰν βακτηρίαν ἐν εἶδη σκῆπτρου, ἡ δέ, νεωτέρα τὴν ἡλικίαν, τὴν κόμην ἔχουσα κομψῶς ἀναδεδεμένην, τὴν κεφαλὴν ὀλίγον πρὸς τὰ κάτω νεύουσαν, κρατεῖ ἰσομήκη δᾶδα, εἶχε δὲ καὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας μετάλλινα ψέλλια κατὰ μέσον τὸν πῆχυν, ὡς ἀποδεικνύουσιν ὀπαὶ κατὰ τοῦτο τοῦ μαρμάρου τὸ μέρος. Εἰσὶ δὲ αἱ γυναῖκες αὗται ἡ Δήμητρα καὶ ἡ Κόρη, ἣτις ἀνήκει μεταξὺ τῶν φωσφόρων θεῶν καὶ φέρει τὴν δᾶδα ὡς ἔμβλημα τῆς ἐν Ἄδου οἰκίσεώς της. Τοιαῦται παρίστανται αἱ δύο αὗται θεαὶ ἐπὶ πολλῶν τῶν ἀρχαίων ἀναγλύφων, χωρὶς τῶν ἰδιαιτέρων ἄλλων συμβόλων, οἷα αἱ στάχεις τῆς Δήμητρος, ἃ προσέθηκεν αὐτῇ ἢ μεταγενεστέρα τέχνη καὶ μυθολογία. Ὁ δὲ μεταξὺ αὐτῶν παῖς, οὔτε τρυφερὰν ἔχων τὴν μὀρφωσιν καὶ θηλυπρεπῆ, οὔτε μέλλοντος ἀθλητοῦ ἢ μέλλοντος ἥρωος τὴν μυῶδη ἢ τὴν λαμπρὰν ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ σύμμετρον μὲν καὶ καλὸν τὸ σῶμα, καὶ εὐγενές, ὡς βασιλικὴν ἐμφαίνον καταγωγὴν, ἀλλὰ συγχρόνως ἀφελῶς εὐρωστον, ἀνεπτυγμένον καὶ στερεὸν ὡς ἰδανικὴν τινα παράστασιν τῆς γεωργικῆς τάξεως πανταχοῦ μὲν ἤθελεν ἀναγνωρισθῆ ὡς Ὁ Τριπτόλεμος, ἕνεκα τῆς πρὸς τὴν Δήμητραν σχέσεώς του, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἐν Ἐλευσίνι τῇ πατρίδι αὐτοῦ καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀναγομένων μύθων.

Τῆς Δήμητρος ἐκλάπη ἢ προσφιλῆς κόρη, ἡ Περσεφόνη, καὶ ἢ ἀπαρηγόρητος μήτηρ ἔτρεχεν ὄρη καὶ κοιλάδας ζητοῦσα αὐτὴν, μέ-

χρις οὐ ἐλθοῦσα εἰς Ἐλευσίνα καὶ ἐνταῦθα περίθαλψιν καὶ παρηγορίαν εὐροῦσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως Κελεοῦ ἔμαθε παρ' αὐτοῦ, ὅτι ὁ Πλούτων ἦν ὁ ἄρπαξ τῆς θυγατρὸς τῆς, ἣν κατέστησεν ὡς βασιλισσαν τοῦ Ἄδου, καὶ ἔλαβε παρὰ τῶν θεῶν ὡς χάριν ἐπὶ ἕξ μὲν μῆνας νὰ τὴν ἀφήνῃ ἐν τοῖς καταχθονίοις, ἐπὶ δὲ τοὺς ἄλλους ἕξ νὰ τὴν ἔχῃ μεθ' ἑαυτῆς. Εὐγνωμονοῦσα δ' ἡ Δήμητρα διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν ἐνδειχθεῖσαν φιλοφροσύνην, ἀντήμειψε μεγαλοδῶρος τὸν βασιλέα, τὸν υἱὸν αὐτοῦ Τριπτόλεμον ὑπὸ τὴν ἄμεσον λαβοῦσα προστασίαν τῆς καὶ διδάξασα αὐτὸν τὴν τοῦ σίτου σποράν, δι' ἣς ἀνεδείχθη ἰσόθεος τῆς ἀνθρωπότητος εὐεργέτης. Τοιοῦτος ἦν ὁ ἐλευσινιακὸς μῦθος, ἱστορικῶς μὲν ἀναφερόμενος εἰς φιλόλαον τινα βασιλισσαν, προῶρως στερηθεῖσαν τῆς μονογενοῦς αὐτῆς θυγατρὸς καὶ ὑπὸ θλίψεως ἀκατασχέτου καταληφθεῖσαν, συμβολικῶς δὲ δηλῶν τὴν μητέρα γῆν (Γῆ μήτηρ = Δημήτηρ), πενθοῦσαν ἐπὶ τοὺς ἕξ χειμερινοὺς μῆνας, ὅτε ἡ θυγάτηρ τῆς, ἡ σπορά, βυθίζεται εἰς τὰ καταχθόνια, μετὰ χαρᾶς δὲ βλέπουσαν αὐτὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸν ἄνω κόσμον καὶ θάλλουσαν, ὅταν φύονται τὰ σπαρτά καὶ ἴσως ἡ πλάσις αὕτη μεταξὺ τῆς ἱστορικῆς καὶ τῆς φυσιολατρικῆς φύσεως τοῦ μύθου ἦν τὸ κυριώτερον ἀντικείμενον τῆς ἐν Ἐλευσίνῃ μυήσεως. Τῆς Δήμητρος εἰσὶν ἐν τῷ ἀναγλύφῳ οἱ δάκτυλοι τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἠκρωτηριασμένοι, φαίνονται ὅμως ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των μικρὸν τι ἀντικείμενον κρατοῦντες, πιθανώτατα κόκκον σίτου, ὃν ἐκτείνει τὴν χεῖρα, ὅπως δεχθῆ ὁ νέος Τριπτόλεμος, ἐνῶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐκφράζει σέβας, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐκπληξιν, δι' ὅσα ἡ θεὰ τῷ ἀποκαλύπτει ἴσως μυστήρια περὶ τῶν θαυμασίων παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς φύσεως. Συγχρόνως δὲ ἡ Περσεφόνη θέτει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ἐχούσης τὴν κόμην βραχεῖαν μέχρι τοῦ τραχήλου, τὴν δεξιὰν χεῖρά τῆς, ὡς ἂν ἠυλόγει τὸν θεοφιλῆ βασιλόπαιδα. Παρατηρητέον δὲ τέλος, ὅτι πρὸ τοῦ μετώπου τοῦ παιδὸς ὑπάρχει μικρὰ ὀπή ἐν τῷ μαρμάρῳ, ἣτις ἀποδεικνύει ὑπαρξιν μεταλλίνου τινὸς κοσμήματος, ἴσως στλεγγίδος, ἢ μᾶλλον, ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς πιθανολογεῖται, τέττιγος, διότι κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἐγένετο τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο, οἱ Ἐλευσῖνιοι ἀναμφιβόλως περιελαμβάνοντο εἰς τὴν Ἀττικὴν αὐτοχθονίαν.

Τίνες δὲ ἦσαν οἱ χρόνοι οὗτοι; Τὸ ἀνάγλυφον οὐδ' ἐπιγραφὴν τινα, οὐδ' ἄλλην τινὰ χρονολογικὴν ἐνδειξιν περιέχει. Συμπερά-

σματα δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν τοῦ δύνανται μόνον νὰ ζητηθῶσιν ἐν τῷ ῥυθμῷ καὶ ἐν τῇ ἐργασίᾳ του.

Ἄλλ' ὡς πρὸς ταῦτα παρατηροῦνται ἐν αὐτῷ ἀνωμαλίας τινές, δυνάμεναι νὰ παραγάγωσι τὴν κρίσιν καὶ εἰς διαφόρους ἀμφιβολίας νὰ παρέξωσιν ἀφορμὴν. Οὕτως, ἐνῷ τὸ γενικὸν τῶν σωματικῶν περιγράμματα εἶναι ἀπαράμιλλον κατὰ τὴν εὐρυθμίαν καὶ ἡ διάπλασις αὐτῶν τὴν φύσιν φαίνεται μιμουμένη καὶ ἐξευγενίζουσα, ἐνῷ εἰς τὰ πρόσωπα ἐπιπνέει σχεδὸν τὸ ὕψος καὶ ἡ καθαρότης τῶν προσώπων τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Παρθενῶνος, ἐνῷ οἱ βραχίονες τῆς Περσεφόνης καὶ τοῦ Τριπτολέμου τὸ σῶμα ἀμιλλῶνται κατὰ τὴν τέχνην, τὸ διάγραμμα καὶ τὴν ἀνατομικὴν ἀνάπτυξιν εἰς ὅ,τι σχεδὸν κάλλιστον κεκτήμεθα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος,

ἐνῷ τέλος ἡ ὄλη σύνθεσις συνδέει τὴν ἀλήθειαν μετὰ τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ ἀναπολεῖ τὰς ἀρίστας παραδόσεις τῆς τέχνης εἰς τὴν ἐντελεστάτην αὐτῆς ἀνάπτυξιν, συγχρόνως ὑπάρχουσί τινα συμπτώματα καὶ τινα μέρη τοῦ ἔργου τούτου, εἰς ἄλλην, εἰς ἀρχαιοτέραν καλλιτεχνικὴν περίσδον πλησιάζοντα. Οὕτω, τὰ τρία ἐπὶ τοῦ λίθου παριστώμενα πρόσωπα, καίτοι διὰ κοινῆς πράξεως συνδεόμενα, ἔχουσιν, ὅμως τι ὑπὲρ τὸ δέον κατάλληλον, σύμμετρον καὶ ἀρχιτεκτονικὸν εἰς τὴν προσάλληλον στάσιν, τὴν διάθεσίν των. Ἐκαστὸν αὐτῶν ἐν τῇ θέσει τοῦ ἔχον οὐδὲν μὲν τὸ βεβιασμένον, ἀλλὰ τι τὸ μὴ ἱκανῶς ἀνειμένον καὶ κεκορηγημένον, οὐδὲ ὅπως μὲν στερεῖται φυσικότητος καὶ ζωῆς, ἀλλὰ στερεῖται κινήσεως, οὐχὶ ὡς μὴ δυνάμενον, ἀλλ' ὡς μὴ θέλον νὰ κινηθῆ. Προσέτι δέ, ἐνῷ αἱ πτυχαὶ πᾶσαι τῶν ἐνδυμάτων τῆς Περσεφόνης, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ τοῦ μανδύου τοῦ Τριπτολέμου, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ πέπλου τῆς Δήμητρος εἰσὶ ποικίλαι, φυσικαί, διαφανεῖς, μελαναί, αἱ τοῦ χιτῶνος τῆς Δήμητρος πίπτουσιν ἐξ ἐναντίας ἀρχαῖκοι μονότονοι καὶ παράλληλοι. Ἡ κόμη τῆς μὲν Περσεφόνης εἶναι χαριέστατα διατεθειμένη καὶ ἀναμιμνήσκει τὰς ὠραιστάτας τοῦ Παρθενῶνος καὶ ἄλλων, συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων γλυφῶν κεφαλᾶς. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως τῆς Δήμητρος καὶ τοῦ Τριπτολέμου ἡ κόμη σχηματίζεται διὰ γραμμῶν παραλλήλως κυματιζουσῶν, κατὰ τὸν ἀρχαῖον τύπον, εἰς ἰσούλους στερουμένους τῆς ἀνέτου καὶ φυσικῆς αὐτῶν ποικιλίας. Ὅμοίως δὲ καὶ οἱ δύο πόδες τοῦ Τριπτολέμου καὶ ὁ δεξιός, ὁ μόνος φαινόμενος τῆς Δήμητρος, εἰσὶν ὑπὲρ πᾶσαν ἀναλογίαν ἰσχυροί, καὶ μακροί, ὡς ἀπαντῶνται συνήθως ἐν τοῖς ἀρχαῖκοῖς ἀναγλύφοις. Τέλος δὲ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ πρόσωπα, οἱ ὀφθαλμοί, ἦττον ἐν κατατομῇ διαγεγραμμένοι ἀφ' ὅ, τι ἀπαιτεῖ ἡ ἐπίπεδος τοῦ ἀναγλύφου τούτου ἐργασία καὶ ἡ λίαν αὐστηρὰ τῆς ἐκφράσεως ἐμβρίθεια, ἀναπολοῦσιν ἐποχὴν μᾶλλον, καθ' ἣν ἡ τέχνη δὲν εἶχεν ἔτι ἀναπτυχθῆ εἰς πᾶσαν αὐτῆς τὴν χάριν τῆς ἐλαστικότητος καὶ τὴν εὐγένειαν τῆς ἐλευθερίας.

Ὡς ἐκ τούτων λοιπὸν νομίζομεν, ὅτι πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἰς χρόνους προγενεστέρους, ἀλλ' ἀμέσως προηγηθέντας τοῦ Φειδίου, καθ' οὓς δὲν εἶχον μὲν ἔτι ἐντελῶς ἐξαλειφθῆ τὰ ἀρχαῖα σχήματα, ἡ τέχνη ὅμως εἶχεν ἤδη ἀναβῆ εἰς τὴν ἐπίγνωνσιν

καὶ παρὰστασιν τῆς ἀληθείας, καθ' οὓς δὲν εἶχεν ἔτι παύσει ἐντελῶς ἀρχαίζουσα, εἶχεν ὁμοῦς ἤδη ἀρχίσει· οὐσα τέχνη συνδέουσα τὸ ὑψηλὸν τῷ καλῷ. Τὴν ἀμέσως μετὰ τὰ Μηδικὰ ἐπομένῃ ἐποχῇ, τὴν τῶν Ἀθηναίων γλυπτῶν Ἐνδοίου, Κριτίου καὶ Νησιώτου, τῶν προκατόχων τοῦ Φειδίου, ἐκλαμβάνομεν ὡς τὴν τοῦ ἀναγλύφου.

A. Ραγκαβῆς

Εἰς τὰ ἑρείπια τοῦ Μυστρά.

Ὅταν ἡ ἄμαξα, ἡ ὁποία σὲ φέρει εἰς τὴν πόλιν τοῦ δονακῶδους Εὐρώτα, διελθοῦσα τὸ Ἀρκαδικὸν ὄροπέδιον, ἀρχίζη νὰ κατέρχεται ἀπὸ τὰ κλιμακοειδῆ ὑψώματα, τῶν ὁποίων αἱ τελευταῖαι ῥάχεις σχηματίζουν τοὺς λόφους, ὅπου ἠγείρετο ἡ ἀρχαία Σπάρτη, τὸ βλέμμα σου τρυφᾷ εἰς τὴν ὑπέροχον σκηνογραφίαν, τὴν ὁποίαν ἀνοίγει ἐνώπιόν σου ἡ φύσις.

Πρὸς τὰ κάτω ἔχεις τὴν πανήγυριν τῆς ὀλοπρασίνου κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα, στενῆς κατ' ἀρχάς, ἀπλουμένης, καθ' ὅσον προχωρεῖ, μεταξὺ τοῦ Ταῦγέτου καὶ τῶν Μαναλαίων, πεποικιλμένης μὲ τῆς ἐλαίας τὴν γλαυκὴν θαλερότητα καὶ τῆς κυπαρίσσου τὴν ῥαδινὴν χάριν καὶ τῆς ἀμπέλου τὴν χρυσαύρουσαν δροσερότητα. Καὶ ἀνὰ μέσον τῶν ἐσπεριδοειδῶν καὶ τῶν κυπαρίσσων κυλᾷ τὰ ὕδατά του πρὸς τὴν θάλασσαν ἐλισσόμενος ὁ Εὐρώτας, ὅπου ἐλούοντο αἱ δρυάδες τοῦ κόσμου τῶν μύθων καὶ οἱ ἥρωες τῶν μαχῶν τῆς ἱστορίας. Ἀπέναντί σου ἐπιμήκης καὶ μὲ τὰς δειράδας του τὰς ἀνερχομένης κλιμακωτὰς εἰς τὰ ὕψη, ὁ Ταῦγετος, ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ ὁποίου ἐτρέφησαν τῶν Λακαινῶν γυναικῶν οἱ παῖδες.

Ἐμπροσθεν τῶν ὑψηλοτέρων ὄροσειρῶν τοῦ Ταῦγέτου, σειρά ὄφρων, βουνῶν ἀποκρήμνων, ὡς πρόχωμα ἐγείρεται βαθείας πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ταῦγέτου σχηματίζοντων ἀνὰ μεταξὺ τῶν φάραγγας, τὰς φάραγγας ταύτας, αἱ ὁποῖαι ποικιλοτρόπως ἐκλείσθησαν καὶ περιεβλήθησαν τῆς λαϊκῆς παραδόσεως τὸ μυστήριον κατὰ τοὺς πολέμους τῶν Σπαρτιατῶν πρὸς τοὺς Μεσσηνίους.

Εἰς ἓν ἐκ τῶν βουνῶν αὐτῶν, ὄφρῶν ὄρους τραχεῖαν, διακρίνεις ἓν κομψὸν κάστρον, τὸ ὁποῖον περιβάλλει τὴν κορυφήν, ἀληθῆς στέμμα ἀπὸ μακρὰν φαινόμενον μὲ τὴν χαρίεσσαν ποικιλίαν τῶν εὐρύθμων ἐπάλλξεων αὐτοῦ.

Τούτον τὸν δρόμον ἀπὸ τοῦ Ἀρκαδικοῦ ὄροπεδίου θὰ κατῆλθεν καὶ ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουίνος, ὁ μεγαλομανὴς πρίγκιψ τοῦ Πριγκιπάτου τοῦ Μορέως, ὅτε, ἀφ' οὗ ἐμεγάλωσε τὴν κληρονομίαν τῶν γονέων του, μὲ χαρὰν ἐπεριπάτει καὶ ὑπερηφάνειαν εἰς τὸν τόπον ὅπου ἐκέρδισε, καθὼς μᾶς λέγει ὁ ἀρχαῖος χρονογράφος. Τὸ βλέμμα του, ἀνθρώπου ἐξησχημένου εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ὄχυρῶν θέσεων, ἀντίκρουσε τὰ βουνὰ ταῦτα τοῦ Ταῦγέτου, τὰ ὅποια σχηματίζουν τὴν πρώτην σειρὰν τῶν προπόδων αὐτοῦ, ὡς ἄλλοι προμαχῶνες ὑψούμενοι. Καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν βουνῶν, μᾶς λέγουσι τὰ περιεργότερα μεταξὺ τῶν περιέργων χρονικῶν τοῦ μεσαιῶνος, τὰ χρονικὰ τοῦ Μορέως «ἠῦρεν βουνὸν παρὰ ξενον, ἀπόκομμα εἰς ὄρος, — κάστρον ἐποίησε ἄφιρον (ὄχυρόν), Μυζηθρᾶν ὠνόμασέν το».

Καλυτέραν περιγραφὴν τοῦ βουνοῦ τοῦ Μυστρᾶ, καὶ εἰς ὀλίγας λέξεις, βουνὸν παρὰ ξενον, ἀπόκομμα εἰς ὄρος δὲν θὰ δυνηθῶ ἐγὼ νὰ κάμω ἀπὸ τὸν παλαιὸν Μοραΐτην χρονογράφον.

Δρόμος περνῶν ἀνά μέσον ἐλαιῶνων καὶ κήπων καὶ κυπαρίσσιων μᾶς φέρει εἰς τὸ χαριέστατον σημερινὸν χωρίον, τὸν νέον Μυστρᾶν. Γέφυρα διὰ τοῦ χαιμάρρου τοῦ ἀγίου Παντελεήμονος ἐνώνει τὸν Νέον Μυστρᾶν μὲ τὸ βουνὸν τῆς βυζαντινῆς νεκροπόλεως. Μόλις διέλθης τὴν γέφυραν, θέαμα καταπληκτικῆς μεγαλοπρεπειᾶς καταλαμβάνει τὴν ψυχὴν σου. Νὰ φαντασθῆς κόσμον ἐλόκληρον ἐρειπίων πολυειδῶν — κάστρον, περιτειχισμάτων, πύργων, μοναστηρίων, οἰκημάτων, παλατιῶν —, τὰ ὅποια ἐκπηδῶσιν ἐξαίφνης ἐνώπιόν σου νομίζεις ὅτι ἐκπηδῶσιν ἐξ αὐτῶν τῶν σπλάχνων τοῦ βουνοῦ. Ἦκουσα ὑψηλῆς μορφώσεως περιηγητᾶς, ἀφροῦ ἐστάθησαν κατάπληκτοι πρὸ τοῦ ἐκπάγλου θεάματος — τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐρειπίωσης —, ν' ἀναφωνῶσιν, ὅτι μεταξὺ τῶν θαυμασιῶν θεαμάτων, τὰ ὅποια βλέπουσι περιερχόμενοι τὸν κόσμον, οὐδὲν εἶδον νὰ ὀμοιάζῃ μὲ τὸ θέαμα τῆς εἰσόδου ταύτης τοῦ Μυστρᾶ καὶ ἀδύνατον νὰ τὸ λησμονήσῃ τις ποτέ. Καὶ ἀποκρυσταλλῶναι τὸν θαυμασμόν των ὁ Barrès ἀναφωνῶν εἰς τὸ Ταξείδιόν του εἰς τὴν Σπάρτην « Ὑπάρχουσιν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἄλλαι πόλεις τοῦ Μεσαιῶνος, ἢ πόλις les Beaux εἰς Προβηγκίαν, ἢ πόλις San Gemignano παρὰ τὴν Σιέναν ἢ γραφικότες τῶν μᾶς διασκοδάζει, ἀλλ' ὁ Μυστρᾶς γεμίξει τὴν ψυχὴν του μὲ ποίησιν».

Ἄνερχόμεθα τὸν δρόμον, ὁ ὁποῖος μᾶς φέρει πρὸς τὴν Μητρό-

πολιν, τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ὅπου ἄλλοτε ἦτο τὸ μέγαρον τοῦ Μητροπολίτου τῆς Λακεδαιμονίας. Ἀριστερά, πρὸς Ν., βλέπομεν τὰ ἐρείπια νάναρριχθῶνται πρὸς τὴν ἀνωφέρειαν τοῦ βουνοῦ. Δεξιὰ ἔχομεν ἔχνην τοῦ πρώτου, τοῦ ἐξωτερικοῦ περιτει-

Σχεδιογράφημα τοῦ Μυστρά

χίσματος, τὸ ὅποιον μὲ πύργους ἀπὸ ἀποστάσεως εἰς ἀπόστασιν περιέβαλον τὴν πόλιν ὅλην. Πέραν τοῦ περιτειχίσματος ἀπλώνεται τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐρώτα ἡ χλιδῆ μὲ τὴν θάλλουσαν βλάστησιν αὐτῆς, τὴν ἀνερχομένην ἕως τοὺς πρόποδας τοῦ Ταϊγγέτου. Τὴν προσοχὴν σου ἐλκύει καὶ τὸν θαυμασμόν σου διὰ τὴν γραφικότητά της διεγείρει ἡ μονὴ τῆς Παντανάσσης. Περικλει-

ται εἰς εὐρὴν περίβολον μὲ τὰς ὑψιτενεῖς κυπαρίσσους αὐτῆς, μὲ τὸ κυμψὸν γραφικὸν κωδωνοστάσιόν της.

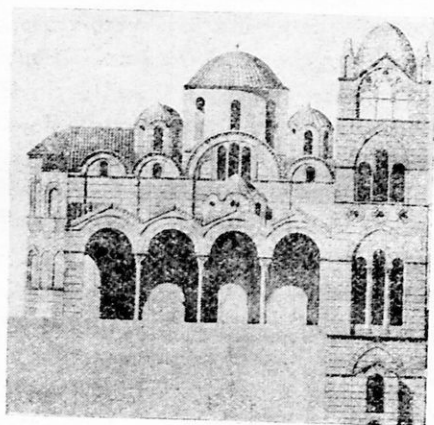
Λιὰ νὰ εἰσέλθῃς εἰς τὸν ναὸν τῆς Μητροπόλεως, διέρχεσαι δύο αὐλάς, αἱ ὁποῖαι μὲ τοὺς ὑψηλοὺς τῶν τοίχους σὲ φέρουν εἰς μοναστήριον μεσαιωνικόν. Ἡ στοά, ἡ ὁποία εἶναι ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ, ἔ σκοτεινὸς νάρθηξ, αἱ κιονοστοιχίαι καὶ αἱ στεναὶ καμάραι τῶν πλαγιῶν κλιτῶν ¹⁾ ὁ ὑπεράνω αὐτῶν γυναικωνίτης—τὰ πάντα ἐξυπνοῦν εἰς τὴν ψυχὴν σου τοὺς μυστικοπαθεῖς ἐκείνους Βυζαντινοὺς, οἱ ὁποῖοι συνηθροίζοντο εἰς τὸν ναὸν τοῦτον νὰ λατρεύσουν τὸν Θεὸν τῶν πατέρων των. Ἀπὸ τὴν Μητρόπολιν προχωροῦμεν πρὸς Α. Τὸ τμήμα τοῦτο τῆς βυζαντινῆς πόλεως, ἡ βυζαντινὴ αὕτη συνοικία, πιθανώτατα ἐλέγετο τοῦ βροντοχίου.

Καὶ οἱ δύο ναοί, τοὺς ὁποίους θὰ ἐπισκεφθῶμεν, ἔχουσι τὸ ἐπώνυμον ταῦτα, Ἅγιος Θεόδωρος τοῦ Βροντοχίου, μονὴ τῆς Θεοτόκου τῆς Ὁδηγητρίας τοῦ Βροντοχίου. Μοναὶ ἦσαν καὶ αἱ δύο, πρώτη δ' ἐκτίσθη τὰ τέλη τῆς II' ἑκατονταετηρίδος ἢ μονὴ τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου ὑπὸ τοῦ μεγάλου Πρωτοσυγκέλλου Παχωμίου, ἐπιφανοῦς βυζαντινοῦ καὶ μεγάλου πατριώτου. Ὀλίγον ἔπειτα ἐκτίσθη ἡ μονὴ τῆς Θεοτόκου τῆς Ὁδηγητρίας, τῆς ὁποίας τὸ καθολικὸν λέγεται σήμερον Ἀφεντικό. Συγχρόνως, τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος, ἐκτίσθη καὶ ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ἡ Μητρόπολις.

Τοὺς χρόνους ἐκείνους, τὰ τέλη τῆς II', τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος ἤρchiσε νὰ συνοικίζεται ἡ πόλις τοῦ Μυστρᾶ καὶ ἀπὸ τότε ἤρchiσαν νὰ κτίζωνται τὰ ποικίλα κτίρια αὐτῆς, ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἀστικά. Πρῶτον δὲ κατωκίθη, ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας τῶν μνημείων δεικνύεται, ἡ συνοικία τοῦ Βροντοχίου, τὸ κάτω τμήμα τῆς Βυζαντινῆς πόλεως. Ἐνταῦθα ἠγέρθη καὶ ἡ Εὐαγγελίστρια, μικρὸς, ἀλλὰ κομψὸς ναὸς. Διερχόμενοι παρ' αὐτὴν φθάνομεν εἰς τὸν ἅγιον Θεόδωρον, ναὸν ἄλλοτε κατηρειπωμένον, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ μορφῇ ἔχει τελείως ἀναστηλωθῆ σήμερον. Τὸ μεγαλοπρεπὲς τύμπανον καὶ ὁ εὐρὺς αὐτοῦ τροῦλλος ποικίλλουσιν εὐαρέστως τὰς ἄλλας ἀπὸ τῶν ἐρειπίων

1) Κλίτο:—ἕκαστον τῶν τριῶν διαμερισμάτων, εἰς ἃ διὰ τῶν δύο κιονοστοιχιῶν διαιρεῖται τὸ ἔσωτερικὸν τοῦ ναοῦ.

ποικίλας ἐντυπώσεις. Διότι τοῦτο τὸ ἐξαιρετικὸν ἔχουσι τὰ μνημεῖα τοῦ Μυστραῖ, ὅτι οὐδὲν ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἄλλο, καὶ παντοῦ ἔχομεν κάτι νέον νὰ ἴδωμεν, κάτι διαφορετικὰ ὠραῖον νὰ θαυμάσωμεν. Ὅλιγον πάρα κάτω ἀπὸ τὸν ἕγιον Θεόδωρον, ἡρειπωμένος ὁ ναὸς τοῦ Ἄφεντικοῦ σώζει ἀκόμη τὴν χαριεστάτην ποικιλίαν τῶν πολυαρίθμων αὐτοῦ τρούλλων καὶ καμαρῶν, τὸ ὠραῖόν του κωδωνοστάσιον, καὶ εἰς τὴν ἐρείπωσιν αὐτοῦ, εἰς τὴν νέκρωσιν, ἣ ὅποια τὸ περιβάλλει, μὲ τὰ ἔρημα τριγύρω του οἰκήματα τῶν μοναχῶν, σοῦ διεγείρει ἀλησμόνητον αἶσθημα γραφικότητος καὶ μεγαλοπρεπείας.

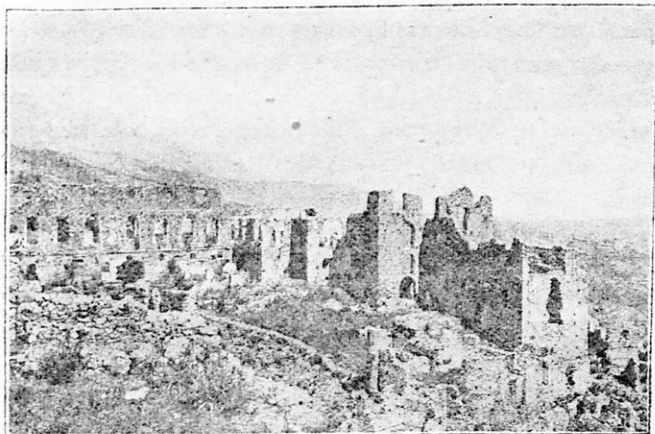

Ἡ Παντάνασσα.

Γνήσιος τύπος τοῦ κλασικοῦ βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, τὸ Ἄφεντικό, ἀποτελεῖ ἀντίθεσιν ἐνδιαφέρουσαν μὲ τὴν Παντάνασσαν, ἣ ὅποια δεικνύουσα μερικὰς ἐπιδράσεις ἰφραγκικὰς, εἶναι γραφικωτέρα. Διερχόμενοι διὰ μέσου ἐρείπιων—καὶ πάντοτε ἐρείπιων—ἀκολουθοῦντες παλαιὰν βυζαντινὴν ὁδὸν ἀναβαίνομεν εἰς τὴν Παντάνασσαν, τὴν καλῦτερον σωζομένην ἐκκλησίαν τοῦ Μυστραῖ, θαυμάζομεν ἐκ τοῦ πλησίον ἤδη τὸ ὠραῖόν της κωδωνοστάσιον, τὰ ποικίλα ἐπὶ τῶν τοίχων κοσμήματά της, ἰδίως τοῦ ἱεροῦ, περιπατοῦμεν εἰς τὴν πρὸς τὴν κοιλάδα ἀναπεπταμένην στοάν αὐτῆς ἴσως ὑπὸ τὰς ὑψιτενεῖς καμάρας αὐτῆς περιπατῶν ἄλλοτε ὠνει-

ροπόλησεν ὁ τελευταῖος ἡμῶν αὐτοκράτωρ, Δεσπότης τοῦ Μυστρά, τὴν ἀναγέννησιν μιᾶς νέας μεγάλης Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἔως τῶρα εὐρισκόμεθα εἰς τὴν κάτω πόλιν τοῦ βυζαντινοῦ Μυστρά, καὶ ἤδη διερχόμενοι τὴν πύλιν τῆς Μονεμβασίας ἀναβαίνομεν πρὸς τὴν ἄνω πόλιν, τὴν ἀριστοκρατικὴν συνοικίαν, τὴν πόλιν τῶν μεγιστάνων τοῦ δεσποτάτου τῆς Πελοποννήσου. Εἰς τὸ ἄκρον πλατείας εὐρείας (cour d'honneur) ὄψομαι μακρὸς ὁ τοίχος καὶ ὄψηλός τῆς

Τὰ Παλάτια τῶν δεσποτῶν.

μεγάλῃς αἰθούσῃς τοῦ θρόνου τῶν δεσποτῶν. Τὴν αἴθουσαν ταύτην ἐκαθάρισαμεν ἀπὸ τῶν ἐπιχωματώσεων, καὶ δύναται ἤδη ὁ θεηλό-
 μνος ἀπὸ τὰ μνημεῖα τοῦ παρελθόντος νὰ θαυμάσῃ τὴν ἀπέραν-
 τον ἔκτασίν τῆς, τὰ πολυειδῆ παράθυρά τῆς, τὴν κόγχην, ἐν τῇ
 ὁποίᾳ, ὡς καὶ εἰς τὰ παλάτια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἦτο τε-
 θεϊμένος τοῦ Δεσπότη τοῦ θρόνου. Ἀπέραντα εἶναι τὰ παλάτια τῶν
 δεσποτῶν, κάστρον ὁλόκληρον, ὠχυρωμένον μὲ πολυποικίλα πα-
 ραρτήματα, στρατῶνας, οἰκήματα, πύργους, πύλας ὠχυρωμένας,
 ἐξώστας πολεμικούς, προμαχῶνας—τοιαῦτα ἦσαν τὰ παλάτια τῆς
 Κωνσταντινουπόλεως, κάστρον ὁλόκληρον, τοιαῦτα εἶναι τὰ παλά-
 τια τοῦ Πεκίνου, τῆς Μόσχας, τῆς Ἀλάμπρας.

Ἐνταῦθα περικλεισμένη ὑπὸ τὸν δεῦτερον περίβολον εἶναι ἡ

πόλις ἢ ἀριστοκρατικὴ τοῦ Μυστρᾶ. Μικρὰ παλάτια μεγιστάνων, οἰκήματα μεγάλα—τριώροφα πολλάκις—πληροῦσι τὸν περὶ τὰ παλάτια χώρον καὶ ἀναρριχῶνται πάντοτε πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ. Καὶ ἡμεῖς ὡς ἀνέλθωμεν. Δεξιὰ μας, ὀπισθεν τῶν παλατιῶν, βλέπομεν πύλην ὠχυρωμένην, προασπιζομένην ὑπὸ δύο πύργων προσκτισμένων εἰς τὰ ἄκρα αὐτῆς, τὴν Πύλην τοῦ Ναυπλίου. Ἐξερχόμεθα εἰς τὴν ἄνω ταύτην πόλιν τοῦ Μυστρᾶ διὰ τῆς πύλης τῆς Μονεμβασίας, ἀπὸ τῆς ὁποίας μεγάλη λεωφόρος διερχομένη διὰ τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως τοῦ Γερακίου ἦνυνε τὴν πρωτεύουσαν τοῦ δεσποτάτου μετὰ τὸ ἐπίνειον αὐτοῦ, τὴν Μονεμβασίαν. Ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Ναυπλίου ἤρχιζεν ἄλλη λεωφόρος πρὸς τὸ Ναύπλιον· αἱ δύο αὗται παράλια πόλεις ἦσαν, ὅπως λέγουσι τὰ χρονικά τοῦ Μορέως, «οἱ πρῶτοι λιμιῶνες, ὅπου ἤρχονταν τὰ πλευτικά τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων».

Προχωροῦντες πρὸς τὰ ἄνω βλέπομεν ῥαδινην ὑψουμένην πρὸς τὰ ἀριστερά μας, τὴν ἁγίαν Σοφίαν, παρεκκλήσιον τῶν παλατιῶν, κτισθὲν ὅπως καὶ ταῦτα ὑπὸ τῶν Κατακουζηνῶν, τῶν πρώτων δεσποτῶν τοῦ Μυστρᾶ.

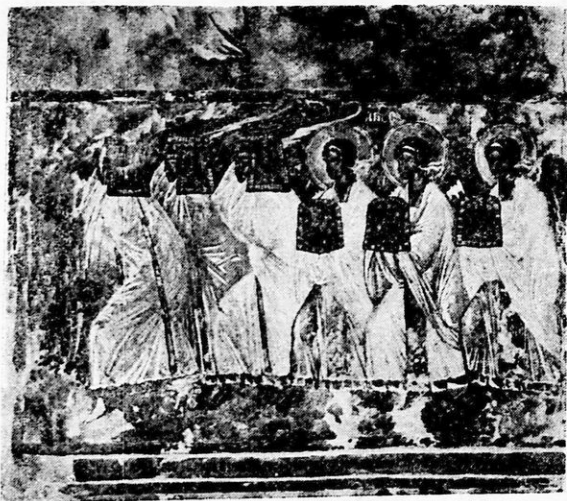
Ἦδη ἐξερχόμεθα εἰς τὸ Β. Δ. ἄκρον τῆς κλιτύος τοῦ βουνοῦ καὶ βαδίζομεν παραπλεύρως πρὸς τὸ ὄχυρὸν περιτείχισμα, μετὰ πύργους στρογγυλοῦς ἐπιμελοῦς τοιχοδομίας προασπιζόμενον, τὸ ὁποῖον περιέβαλλεν ἑλλην τὴν βυζαντινὴν Πόλιν. Κάτωθεν ἐνὸς ἐξώστου πολεμικοῦ, μετὰ ὀπὴν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν οἱ ἀμυνόμενοι ἔχοναν κατὰ τῶν πολιορκητῶν ζέον ἔλαιον, ῥητίνην, πίσσαν, ἀναβαίνομεν τὴν ἀπόκρημνον πρὸς τὸ κάστρον τοῦ Γουλιέλμου ἀνωφέρειαν.

Μικρὸν τὸ κάστρον, ὠχυρωμένον ὅμως μετὰ τὰ ἐφόδια τῆς πολεμικῆς τέχνης τῶν χρόνων ἐκείνων. Σειρὰ ἐπάλλεων μετὰ τοξότιδας καὶ μετὰ δρόμον περιφερικὸν περιβάλλει τὸ περιτείχισμα.

Ἐντὸς τοῦ κάστρου ἐρείπια οἰκίσκων καὶ δρομίσκος—συνοικισμὸς στρατιωτικὸς—πύργος κεντρικὸς εἰς τὸ πρὸς τὸν Ταύγετον ἄκρον τοῦ κάστρου εἶναι τὸ ὕστατον καταφύγιον, τέταρτον τοῦτο ἀμυντήριον τῆς τόσον ἰσχυρῶς ὠχυρωμένης πόλεως. Ἀπὸ τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ κάστρου, ἀμέσως μετὰ τὸ τεῖχος, κατέρχεται ἀπόκρημνος ὁ βράχος. Ἀπὸ τὴν πρὸς τὸν Ταύγετον πλευρὰν ὁ βράχος τόσον ἀποτόμως κρημνίζεται εἰς φάραγγα, ὥστε τεῖχος δὲν ὑπάρχει, τεῖχος εἶναι αὐτὸς ὁ βράχος.

Εἰς τὴν ἄκραν αὐτὴν τοῦ βράχου ἄφῳνοι ἰστάμεθα θαυμάζοντες τὸ ἐνώπιόν μας ἀπλούμενον ἔκπαγλον θέαμα τῆς φύσεως καὶ τῶν ἐρειπίων.

Ἐμπρὸς μας ἀπλοῦται ἡ κοιλὰς τοῦ Εὐρώτα μὲ τὴν πλουσίαν βλάστησιν αὐτῆς, διὰ μέσου τῆς ὁποίας βλέπεις νὰ λαμποκοπᾷ ὀφιοειδῶς κατερχόμενος πρὸς τὴν θάλασσαν ὁ Εὐρώτας. Ἡ θυμωμάσια σκηνογραφία κλείεται ἀπέναντί σου ἀπὸ τὰς νοτιωτέρας

Ἐκ τῆς τοιχογραφίας τῆς πικριστανόσης θείαν λειτουργίαν ἐν τῷ ναῷ τῆς Περιβλέπτου.

ὕψωρειας τῶν ὄροσειρῶν τοῦ Πάρνωνος καὶ μακρὰν, ὀπισθεν μιᾶς τῶν πτυχῶν αὐτοῦ πρὸς ΝΑ. φαντάζεσαι τὴν ἄλλην ἐκείνην, τὴν ἄγνωστον μεσαιωνικὴν ἀκρόπολιν, τὸ Γεράκι, σταθμὸν στρατιωτικὸν εἰς τὸ μέσον τῆς μεγάλης πρὸς τὴν Μονεμβασίαν στρατιωτικῆς λεωφόρου. Ἄν δ' ἐντείνης τὸ βλέμμα σου μακρὴν πέραν πρὸς Νότον, θέλεις διακρίνει, ὅταν ἤρεμος εἶναι ὁ καιρὸς, καὶ τὴν θάλασσαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκβάλλει ὁ Εὐρώτας. Ὅπισθεν τοῦ βράχου Μυστρά, ὁ ὁποῖος κρημνίζεται εἰς βαθεῖαν φάραγγα, ὑψώνονται αἱ δειράδες τοῦ Ταυγέτου ἀνερχόμεναι κλιμακωταὶ εἰς τὰ

ὕψη, ποικιλλόμεναι εἰς τὴν αὐστηρὰν μονοτονίαν τῶν βράχων μὲ τὴν πρασίνην χλωρότητα τῆς εἰς τὰς ὑψηλοτέρας ταύτας ζώνας φουμένης ἐλάτης. Τὰ ὕψη ἐκεῖνα τοῦ ὑπερηφάνου Ταῦγκετου, τὸ ἀπέραντον μῆκος καὶ αἱ ἀπόκρημνοι εἰς τὰ πλευρά του εἰσχωροῦσαι χαράδραι, ἡ εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ ἀπλουμένη πλουσία, ἀλλ' αὐστηρὰ καὶ εἰς τὴν χλιδὴν τῆς κοιλάς τοῦ Εὐρώτα—σοῦ ἀποκαλύπτουν τὸ μυστήριον πῶς ἐκεῖ ἐξετράφησαν τὰ τέκνα τῶν ἀρχαίων Λακκαίνων καὶ πῶς εἰς τὰ ὕψη ἐκεῖνα ἦλθον οἱ Φράγκοι νὰ κτίσουν τὸ κάστρον των, καὶ οἱ μεγιστάνες κατόπιν τοῦ Βυζαντίου νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου.

Διότι μίαν νέαν Ἑλλάδα πλήρη ζωῆς καὶ δρόσου μᾶς ἀποκαλύπτουν τὰ πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ κάστρου εἰς τὴν κλιτὸν τοῦ βουνοῦ ἀπλούμενα ἐρείπια.

Ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ κάστρου βλέπεις κόσμον δλόκληρον ἐρειπίων νάναπηδᾷ ἐκ τοῦ βράχου. Εἰς τὸν νοὴν ἔρχεται εὐκόλως τὸ διάγραμμα τῆς πόλεως. Τὸ ἐξωτερικὸν περιτείχισμα περικλείει τὰς ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας πρῶτον ἐπεσκέψθημεν. Ὑψηλότερα εἰς τὸ μέσον τῆς κλιτύος, ἐγείρονται τὰ παλάτια μὲ τὸ δεῦτερον περιτείχισμά των, τὸ ὁποῖον ἐξακολουθοῦν καὶ συναντῶν τὸ πρῶτον, φθάνει ἕως τοὺς βράχους, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑψοῦται τὸ κάστρον.

Τὰ ἐρείπια ταῦτα, τὰ ὁποῖα ἀντιμετώπισαν τὴν δῆωσιν καὶ τὸν χρόνον, ἴστανται μάρτυρες ἀψευδεις τῆς μεγάλης παρὰ τὸν Ταῦγετον ἐπιχειρηθείσης ἀναγεννήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου.

Ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ κάστρου βεβαίως ὁ τελευταῖός μας αυτοκράτωρ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, προσβλέπων τὸν Ταῦγετον καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Εὐρώτα, συχνάκις θὰ ὄνειρεύθη μίαν νέαν ἀπὸ τῆς τέφρας τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου ἐγειρομένην μεγάλην Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Τὴν νέαν αὐτὴν δύναμιν, τὴν νέαν αὐτὴν ζωὴν, μᾶς τὴν μυχτυροῦν ἰδίως αἱ τοιχογραφίαι, μὲ τὰς ὁποίας ἐπέστρωσαν τοὺς ναοὺς των οἱ καλλιτέχναι τοῦ Μυστρα.

Διότι ἀληθῆς καλλιτέχνης ἦτο ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος μὲ χεῖρα σταθερὰν καὶ τολμηρὰν ἐζωγράφησε τὰς κλασικῆς εὐγενείας μορφὰς τῶν ἀγγέλων τῆς Περιβλέπτου καὶ τοῦ Ἀφεντικοῦ, τὰς πλήρεις κινήσεως καὶ ἐλευθερίας σκηναίς τῆς Νέας καὶ Παλαιᾶς Διαθήκης, αἱ ὁποῖαι σ' ἐκπλήττουν διὰ τὸν πλοῦτον τῆς σκηνογραφίας, διὰ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τοῦ χρώματος καὶ τῆς γραμμῆς,

διὰ τὸν τόνον τὸν ζωηρόν, ὃ ὁποῖος ἀποδίδει τὴν φύσιν αὐτὴν καὶ σὲ θωπεύει μὲ τὴν θερμὴν πνοὴν τῆς ζωῆς. Ζωὴν ἠλθοῦν νὰ ζητήσουν εἰς τὰ βουνὰ τοῦ Ταῦγέτου καὶ τοῦ Πάρνωνος οἱ μὲ τὸν ἐπίσημον βυζαντινὸν τύπον κουρασμένοι μεγιστάνες τοῦ Βυζαντίου. Τὴν ζωὴν καὶ τὴν φύσιν, ἣ ὁποία ἐδυνάμωσε τὸ κεκμηκὸς βυζαντινὸν τῶν αἵμα, ἐξωγράφησεν εἰς τάπητα χλιδῆς καὶ φαιδρότητος χρωμάτων λαός, ὃ ὁποῖος ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τοὺς πατέρας του τὴν χαρὰν τῶν χρωμάτων, ὅπως καὶ ἐκεῖνοι ἠγάπησαν τὴν χαρὰν τοῦ λευκοῦ μαρμάρου.

Ἄδαμάντιος Ἀδαμαντίου.

Νικόλαος Γύζης

«...Θὰ ἦτο ἀτελής πᾶσα μελέτη περὶ τοῦ Γύζη, ἥτις, ὁμιλοῦσα περὶ τοῦ καλλιτέχνου, δὲν θὰ ὠμίλει περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ξενιτεία, ἣ ὁποία τραγουδεῖ τὸ τραγουδι τῆς ἀσβέστου νοσταλγίας τῆς μέσα εἰς τοὺς ἀθανάτους στεναγμοὺς τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων μας, εἶχε καταστήσει χιλιᾶκις προσφιλέστερον τὸ Ἴνδαλμα τῆς μακρυνῆς πατρίδος εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Γύζη καὶ ἡ ἰδέα τῆς Ἑλλάδος ἐψάλλεν ἐντὸς αὐτοῦ αἰώνιον ᾄσμα λατρείας ἀληθινῆς. Ἡ ζωὴ, αἱ ἐμπνεύσεις, τὰ σχέδιά του ὅλα πέριξ αὐτῆς ἐστρέφοντο. Καὶ ἡ ἰδέα τῆς πατρίδος ἐξεδηλώνετο μετὰ πρωτοτυπίας, ἣ ὁποία δὲν εἶχε τίποτε τὸ κοινὸν πρὸς τὴν συμβατικὴν ῥητορικὴν τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος πατριωτῶν, εἰς ὅ,τι ἔλεγεν, εἰς ὅ,τι ἔγραφεν, εἰς ὅ,τι ἔζη. Διηγούνται, ὅτι εἰς τὸν ἀπέριττον πατρικὸν οἶκον τοῦ Γύζη, εἰς τὴν Τήνον, ὑπῆρχε χαλκογραφία παριστώσα ἄνδρα τοῦ Ἀγῶνος καὶ ὅτι ὁ μικρὸς Νικόλαος, παιδίον, πολλάκις εἶχε μείνει εἰς ἔκστασιν πρὸ τῆς εἰκόνας αὐτῆς. Ἀπ' αὐτὴν νομίζει τις, ὅτι εἶχεν ἀντλήσει ὅλην τὴν θερμὴν τῆς ἀγάπης, ἥτις τὸν παρηκολούθησεν εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν, μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς. Ἀπὸ τὴν εἰκόνα αὐτὴν ὁ Γύζης ἀντέγραψε τὸ πρῶτον σχέδιόν του, προτομὴ μᾶθη καὶ ἂν εἶναι ζωγραφικὴ. Καὶ ἡ ἰδέα τῆς Τέχνης καὶ τῆς Πατρίδος συνεζεύχθησαν εἰς τὴν καρδίαν του διὰ παντός. Ὀνειρεύετο διὰ τοῦτο νὰ γράψῃ τὴν Δέξαν του εἰς μεγάλον πίνακα, προσωρισμένον εἰς νεοελληνικὴν Ποικίλην τινὰ Στοάν· εἶχε δὲ φαντασθῆ καὶ μνημεῖον μαρμάρινον ἀκόμη, διότι

ὁ Γύζης κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς του ἠσχολεῖτο καὶ μὲ τὴν γλυπτικὴν.

Νικόλαος Γύζης.

Τὰ βλέμματα τοῦ ἐπισκεπτομένου τὸν οἶκον τοῦ Γύζι, εἰς τὸ Μόναχον, πράγματι, ἐστηρίζοντο ἐπάνω εἰς ἓν καλλιτέχνημα ἐκ πηλοῦ, μαυρισμένον ἀπὸ τὸν καιρὸν, τὸν ὁποῖον μακρόθεν ἐφαίνετο ὡς κἄτι ἐμπνευσμένον, ὀρμῶν πρὸς τὰ ἐπάνω μὲ πτῆσιν Νίκης τοῦ Παιωνίου, ἐξεληθὸν ἰσχυρῶς συγκεκροτημένον ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τοῦ καλλιτέχνου, εἰς ὀρμὴν ἐνθουσιασμοῦ. Καὶ ἡρώτα τί ἦτο.

Ἦτο πρόπλασμα τῆς Ἐλευθερίας. Ὁ Γύζης ἐμάλασσε καὶ τὸν πηλόν, αἰσθητοποιῶν καὶ δι' αὐτοῦ τὰς ἰδέας του, τὰς ἰδέας αἱ

ὅποιοι συνωθοῦντο πυκναὶ ἐντὸς αὐτοῦ. Ὑπάρχουν ζωγράφοι, οἱ ὅποιοι λαμβάνουν τὰς σημειώσεις τῶν ἰδεῶν των κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον.

Τὸ πρόπλασμα τοῦ ἦτο μία ἰδέα, καὶ ἡ ἰδέα ἦτο ἑλληνική. Ἰὼς ἄλλως; Πτώματα, νέων ἀλκίμων, πτώματα γερόντων ἐξησθενημένων, πτώματα γυναικῶν, βρεφῶν, συσσωρεύονται καὶ ἀποτελοῦν στυλοβάτην ὑψηλόν, στυλοβάτην αἱμάτων, ἰδυνῶν, θυσιῶν, ἀγάπης. Καὶ ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου τούτου, εἰς κίνησιν θαυμασίαν, εἰς ἔξαρσιν ὑπεράνθρωπον, εἰς πτῆσιν καταπλήσσουσαν ὑψοῦται ἡ Ἐλευθερία Ἐπήδησεν ἐπὶ τῶν θυμάτων, ἀνέβη ἐπὶ τῶν νεκρῶν τῶν λατρευτῶν της, ἐξώρμησεν ἐπάνω εἰς τὰς σαρκίνας ταύτας ἐπάλξεις, διὰ νάνελθη πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ὑπαρξιν. Καὶ ἐφαντάζετο τις ἀμέσως τὸ πρόπλασμα τελειούμενον, λαξευόμενον εἰς τὸ λευκὸν μάρμαρον ἢ ἐκτυπούμενον εἰς τὸν αἰθωτα χαλκόν, ὀρθούμενον ὑψηλὰ ὡς ἡ «Γερμανία» τοῦ Νίδερβαλδ ἢ ὡς ἡ «Μπαβάρια» τοῦ Μονάχου—ἀλλὰ καὶ πολὺ ὀλιγώτερον βραχύ, κολοσσιαῖον καὶ πιεστικὸν καὶ καὶ πολὺ ἀβροφυέστερον, ἐπαρεστότερον, ἑλληνικώτερον ἀπὸ ἐκείνας— ὑψηλὰ ἐν μέσῳ τῆς δόξης τοῦ οὐρανοῦ τῶν Ἀθηνῶν, κατ' ἦν ὥραν ἢ θριαμβευτικὴ δύσις τοῦ ἡλίου γεμίζει μὲ ἀνθη φανταστικὰ τὸν ἰσχυρισμὸν ὀρίζοντα καὶ ῥίπτει ἄπερθε τὸν χρυσὸν της ἐπὶ τῶν νεφῶν, προσκεφαλικῶν ἐκ ῥόδων, ἐπὶ στρωμνῶν ἐκ ῥόδων.

Τὴν Ἑλλάδα ὅμως, ἔλεγε, δὲν ἐτόλμα νὰ ἐξεικονίσῃ. Ἐφραβεῖτο, ὅτι ἡ τέχνη τοῦ θ' ἀπεδεικνύετο κατωτέρα τοῦ ἰδανικοῦ του.

Τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος τὴν δόξαν συνεδύαζε μὲ τὴν καλλιτεχνικὴν Ἀναγέννησιν τῆς νεωτέρας καὶ ἔλεγεν, ὅτι, ὅταν ἐμβήκεν εἰς τὸ Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν, ἐδάκρυσε βλέπων πόσα ὀλίγα ἀριστουργήματα εἶχον μείνει εἰς τὴν πατρίδα των.

Ὀλίγα πράγματα ὠραῖα, ἀληθῶς ἔξοχα ἔργα, τὰ ὅποια νὰ συγκινοῦν τοὺς πολλοὺς καὶ νὰ καθυδύνουν συγχρόνως τοὺς ὀλιγούς—αὐτὸς εἶναι ὁ προσρισμὸς τῶν ἀριστουργημάτων—μᾶς ἀφήκαν. Ἡθελα ἔλεγε, νὰ μαζεύσω τὴν Ἀφραδίτην τῆς Μήλου, τὴν Ἐρμῆν τοῦ Πραξιτέλους, τὰ μάρμαρα τοῦ Παρθενῶνος, ποῦ τὰ φθείρει ἡ ὑγρασία τοῦ Λονδίνου, καὶ ἔργα τῆς γλυπτοθήκης τοῦ Βατικανοῦ ἢ τοῦ μουσείου τῆς Φλωρεντίας, μερικὰ ἄλλα ἀκόμη, τὰ ὅποια εἶδα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ ἦθελα ἐν οἰκοδόμημα μαρμαρίνου,

ἀπλοῦν καὶ ἀφελές, λιτὸν καὶ ὠραῖον, τὸ ὅποιον νὰ τὰ περικλείη, ὄλα! Τὶ ναός! Τὶ προσκύνημα! Ἡ ἐκκληγσία τοῦ Καλοῦ! Ὡς οἱ ἀληθῶς ἀγαπῶντες ὅμως, ἦτο αὐστηρὸς εἰς τὰς κρίσεις του καὶ τίποτε δὲν τὸν ἠνώχλει περισσότερον ἢ ἡ «καταδίωξις τῆς μόδας», ὅπως ἔλεγεν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνόμιζεν ὅτι πρωτεύομεν.

Χρειαζέται ἄλλο πνεῦμα νὰ πνεύσῃ ἐπάνω εἰς τὴν Ἑλλάδα, προσέθετε, χρειάζονται ἄλλου εἶδους κόποι, ἄλλαι προσπάθειαι ἄλλη ὑπόμονη, ἀπὸ ἐκείνην τὴν ὁποίαν καταβάλλομεν.

Ὅταν ἐπρόκειτο περὶ τῆς παλιννοστήσεως, τοῦ προσφιλοῦς ὄνειρου, κάθε ἐπιφύλαξις ὑπεχώρει καὶ εἰς μίαν ἐπιστολὴν του ἔγραφε: «Τὸ σχέδιόν μου νὰ ἔλθω νὰ σὰς ἴδω, νὰ ἐπανίδω τὴν πατρίδα μου, τὰ δέξια, τοὺς φίλους μου, νὰ ἴδω τὴν θάλασσαν, τὴν ὁποίαν ἀγαπῶ καὶ φοβοῦμαι, πραγματοποιεῖται μετ' ὀλίγας ἡμέρας. Τὸ ὄνειρον αὐτὸ μοῦ φέρεי διαδοχικῶς χαράν, λύπην, φρίκην, γλυκύτητα. Τὸ πρωτὶ χαίρω, τὸ βράδυ φρίττω...» Ἀν ἰδῆτε, ὅτι πολὺ συγκινοῦμαι, στείλατέ με πάλιν ὀπίσω, διώξτε με πάλιν στὰ ξένα». Καὶ ἐν ἀπὸ τὰ τελευταία γράμματά του: «Εἶπέ τους, ὅτι εἶμαι ἀκόμη ὁ ἴδιος ἐκεῖνος τὸν ὅποιον ἤξευραν, ὅτι ἔχω νοσταλγίαν καὶ ὅτι ἂν ἠμποροῦσα νὰ ἔλθω αὐτοῦ καὶ νὰ πάμε ὄλοι εἰς τὸ ἀκρογᾶλι τοῦ Λαφνιοῦ, θὰ ἐγινόμην καλὰ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν».

Τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα ἦτο εἰς τὸν Γούζην ὄχι ὀλιγώτερον ζωηρὸν καὶ ἔντονον τῆς φιλοπατρίας, κατὰ περίεργον δὲ σύμπτωσιν ἢ πρώτη καὶ ἢ τελευταία εἰκὼν του ἐκ τῆς Θρησκείας ἔλαβον τὴν ἔμπνευσίν των. Ἡ πρώτη εἶναι τὸ «Ὅνειρον τοῦ Ἰωσήφ», σελίς ἀνεκδοτικὴ ἐκ τῆς Παλαιᾶς γραφῆς—ἢ τελευταία, τὸ κύκνειον ἄσμα τοῦ χρωστήρῳ του—τὸν ὅποιον, κατὰ τὴν φράσιν Γερμανοῦ κριτικοῦ, παρέδωκεν ἤδη εἰς τὸν Θεόν, παρ' οὗ τὸν εἶχε λάβει—σελίς ἔμπνεύσεως μυστικῆς ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης: «Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται».

Καὶ εἶναι, περιεργότερα σύμπτωσις ἀκόμη, αἱ δύο εἰκόνες δύο χαρακτηριστικοὶ σταθμοὶ τοῦ ἔργου τοῦ Γούζη: Τὸ ἀνέκδοτον, ἢ πραγματιστικὴ ζωγραφικὴ, ἢ φυσικὴ ἔμπνευσις, ἢ πρώτη—τὸ δράμα ἢ ἰδεώδης ἀνύψωσις, ἢ ὑπερκόσμιος ἀποκάλυψις, ἢ δευτέρα—ἀμφοτέρω δὲ τὰ ἔργα πηγῆν ἔχουν τὴν θρησκείαν, τὴν θρησκείαν τῆς ψυχῆς, ἐννοῶ, τὴν ὑπερτέραν ξηρῶν τύπων, στενῶν

δογμάτων, προλήψεων, δεισιδαιμονιών, τὴν φρησκειάν τὴν ἄσαρκον τῆς Πίστεως καὶ τῆς Ἀγάπης.

— Ὁ κόσμος, ἔλεγεν ὁ Γύζης, παρουσιάζεται συνήθως εἰς προβλήματα ἐνώπιόν μας. Καὶ τὰ προβλήματα αὐτὰ προσπαθῶ νὰ λύσω.

Καὶ τὰ προβλήματα ἐζητεῖ νὰ λύσῃ μὲ ἔλλην τοῦ τὴν ψυχὴν καὶ μὲ ἔλλην τοῦ τὴν διάνοιαν, ἀληθῆς «κατατηξίτεχνος», κατὰ τὴν θαυμασίαν λέξιν τῶν παλαιῶν, εἰσχωρῶν εἰς τὸ βάθος τῆς τέχνης καὶ οἶνει τήκων τὴν ἔλλην, διὰ νὰ ἀνεύρῃ καὶ ψαύσῃ τὸ πνεῦμα, τὸ ἐντὸς αὐτῆς. Ἡ ἀναζητήσις αὕτη τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ἀπολύτου ἰδεώδους τόσον ἐμπαθῆς ἦτο εἰς τὸν Ἑλληνα καλλιτέχνην, ὥστε ἔταν τὸν ἡρώτα κανεῖς εἰς πόσον καιρὸν ἠδύνατο νὰ τελειώσῃ μίαν εἰκόνα, τοῦ ἀπῆντα:

— Ἐγὼ δὲν τὴν τελειώνω ποτέ!

Διότι δι' αὐτὸν πράγματι ἐν ἔργον δὲν ἦτο ποτὲ τελειωμένον καὶ ὑπὲρ τὰς γραμμάς, τὸ σχέδιον, ὑπὲρ τοὺς χρωματισμούς του, ἔζη μίαν ἄλλην τελειοτέραν ζωὴν, τὴν ζωὴν τῆς συλλήψεως καὶ τῆς ἐμπνεύσεως, ἀληθῆς «ἠρώς τοῦ Παρνασσοῦ», ἕπως ὠνομάσθη, ἀναρριχώμενος διαρκῶς δι' ἐντόνου προσπαθείας πρὸς τὴν ἀφθαστον κορυφὴν του.

Δ. Κακλαμᾶνος.

Ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Γύζη

Ἡ Δόξα

Πρέπει νὰ ἔλθω εἰς μερικὰς τῶν εἰκόνων τοῦ Γύζη. Θέλω πρῶτον τὴν Δόξαν του ἀναμνησθῶμεν ὅλοι ἐδῶ. Θέλω τὸ ἁθά-
νατον ἐπίγραμμα τοῦ μεγάλου ποιητοῦ νὰ πλανηθῆ εἰς ψιθυρι-
σμὸν ἐνθουσιώδη ἐπάνω εἰς τὰ χεῖλη ὄλων μας:

Στῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ὄαχη,
Περλατῶντας ἡ Δόξα μονάχη,
Μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια,
Καὶ στὴ κόμη στεφάνι φορεῖ,
Γενομένο ἀπὸ λίγα χορτάρια,
Ποῦχαν μείνει στὴν ἔρημη γῆ.

Ἔχει κατὰ τὸ ἐξόχως ἀρρενωπὸν ἢ Δόξα αὐτῆ, ἢ πινδαρικὸν ἔχουσα τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ κάλλος· ὑψηλὸν καὶ μονῆρες πνεῦμα περιπλανώμενον εἰς τὴν αἵματοβαφῆ γῆν δαιμόνιον ὑπέργειον, ἐγ-

Ἡ Δόξα.

γράφον εἰς τὰς ἀθανάτους Δέλτους τῆς αἰωνίας Μνήμης τὰ ὀνόματα τῶν ἐλευθερωτῶν, δύναμις ὑπερκόσμιος συλλαβίζουσα, εἰς στροφὴν ὕμνου ἀελλώδους, εἰς πνοὴν θυελλώδη τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλά-

δος τῶν ἐρειπίων, τῶν αἱμάτων, τῶν θυσιῶν, τῆς αὐταπρηνήσεως.

Τὸ τετράστιχον τοῦ Σολωμοῦ ἔχει δύο γραφάς. Ἄλλοι λέγουν, ὅτι ὁ ποιητὴς ἔγραψε :

καὶ στὸ χέρι στεφάνι κρατεῖ,
Γενομένο ἀπὸ λίγα χορτάρια,
Ποῦχαν μείναι στὴν ἔρημη γῆ.

Ἄλλοι :

Καὶ στὴν κόμη στεφάνι φορεῖ
..... κ.τ.λ.

Ἦμίλησα μὲ τὸν Γούζην περὶ τῆς Δόξης του καὶ μοῦ εἶπεν, ὅτι ἠγνώνει τὴν δευτέραν ταύτην γραφήν. Ἄλλ' οἱ δύο ποιηταί, ὁ ποιητῆς τοῦ χρωστήρος καὶ ὁ ποιητῆς τοῦ λόγου, συνηντήθησαν εἰς τὸ ὄψος τῆς ἐμπνεύσεως των καὶ ἐπεκοινωνήσαν διὰ τῆς μυστηριώδους συναφείας τῶν ψυχῶν. Καὶ οἱ δύο ἐσταμάτησαν εἰς τὴν αὐτὴν εἰκόνα, παραδέχομαι δ' ἀδιστακτως, ὅτι ἡ ἀληθὴς γραφή τοῦ Σολωμοῦ, ἡ γνησία, εἶναι ἡ παριστάνουσα τὴν Δόξαν στεφανωμένην μὲ τὸ στεφάνι τῶν ὀλίγων χορταριῶν, ποῦ ἀφήκε τοῦ βαρβάρου ἢ ὀλεθρία πνοὴ νὰ φύονται ἀκόμη εἰς τὰ Ψαρά.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Σολωμὸς μ' ἐνέπνευσεν, ἔλεγεν ὁ Γούζης, ἀπαντῶν εἰς ἐπικρίσεις καὶ ἐπιφυλάξεις περὶ τῆς δόξης του. Ἄλλὰ καὶ ἐγὼ ὁ ζωγράφος ποιῶ. Καὶ ἐγὼ εἶμαι ποιητῆς. Δὲν ἠθέλησα κἀντιγράψω τὸν Σολωμόν. Ἐγὼ ἠθέλησα ν' ἀντιγράψω τὴν Δόξαν, τὴν αἰώνιαν Δόξαν, ὅπως τὴν ἠσθάνθην. Ἐπερίμενα τὸ σχέδιον αὐτὸ νὰ τὸ ἐξέτεινα μίαν ἡμέραν εἰς καμμίαν μεγάλην εἰκόνα, πίνακα ἑλληνικόν, ὃ ὅποιος νὰ γίνῃ ὁ πυρὴν ἑλληνικῆς Βαλχάλας¹⁾. Τώρα ὅμως, ποῦ δὲν ἠγνοήθη, θὰ τὸ κάψω, θὰ παραγγείλω εἰς τὰ παιδιὰ μου νὰ τὸ κάψουν !

1) Οὕτως ἐκαλεῖτο κατὰ τὴν σκανδιναυκὴν μυθολογίαν ἡ λαμπρὰ καὶ παμμεγίστη αὐτὴ ἢ αἰθουσα, ἐν ἣ διέμεγον μετὰ θάνατον οἱ γενναίως ἐν μάχαις πεσόντες. Βαλχάλαν ἐπίσης ὠνόμασεν ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος ὁ 1^{ος} μεγαλοπρεπὲς· οἰκοδόμημα, ὃπερ ἠκοδόμησε τῷ 1830—1842 κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Πιρθενῶνος, ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὄρους τιγὸς παρὰ τὸ Regensburg καὶ ὃπερ πλὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ πλαστικοῦ κόσμου συνισταμένου εἰς συμβολικὰς παραστάσεις τῆς γερμανικῆς δόξης, ἔχει ἐν τῷ σηκῷ τὰς προτομὰς ἐνδόξων γερμανῶν.

Εὐτυχῶς ἡ παραγγελία δὲν ἐδόθη. Ἡ Δόξα τοῦ Γόζη ἐσώθη
διὰ τὴν τέχνην· ἐσώθη διὰ τὴν φήμην τοῦ καλλιτέχνου.

Ὁ Ὀλυμπιονίκης.

Εἰς τὸν Ὀλυμπιονίκην τοῦ Γόζη, τὴν φωτεινὴν αὐτὴν κεφαλὴν.

Ὁ Ὀλυμπιονίκης.

τὴν ὁποίαν καταφέργουν τὸ κάλλος καὶ ἡ σκέψις, ἔχομεν ἔντονον τὴν
ἐκδήλωσιν τῆς ἰδιοφυῆς τοῦ τῆς πρωτοτύπου, ἡ ὁποία ἐλληνικὴ τὴν

ἔμπνευσιν δὲν ἔχει τίποτε τῆς ξηρᾶς σχολαστικότητος τοῦ παρεξηγηθέντος κλασικισμοῦ καὶ δι' ὅδων ἀβάτων μᾶς πλησιάζει πρὸς τὴν ῥομαντικὴν Ἑλλάδα, «ἣτις ἀπέβη καὶ πάλιν (λέγει εἰς κριτικὸς) ἡ ὄνειρῶδης χώρα τῆς φαντασίας καὶ κατέστη στοιχεῖον οὐσιῶδες τῆς νεωτάτης τέχνης.» Οἱ λόγοι τοῦ Γκαίτε περὶ τῆς Ἰφιγενείας, ἡ ὁποία «ἀνεξήτει μὲ τὴν ψυχὴν τὴν Ἑλλάδα», ἐπανέρχεται εἰς τὴν μνήμην. «Ἐπτερύγιζον αἱ σκέψεις πρὸς τὰ δώματα τὰ πατρικά, ἔπου ὁ ἥλιος διὰ πρώτην φοράν ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὴν τὸν οὐρανόν.» Ὅποια ἀναπόλησις τοῦ θεάματος τῆς Ὀλυμπίας! Αὐτὸς εἶναι ὁ δοξασμένος ἔφηβος τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἀλκῆς, ποῦ ἀνευφήμει ἡ μυριόστομος ἰαχὴ τοῦ Σταδίου. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἥρωες τοῦ παλαιοῦ, ἀλλὰ πάντοτε ἀθανάτου ὕμνου τοῦ Ἀρχιλόχου, τοῦ ψάλλοντος «Τήνελλα, καλλίνικε». Δι' αὐτὸν οἱ Ἑλληνοδίκαι ἔκοψαν μὲ χρυσοῦν δρέπανον θαλερὸν κλάδον ἀπὸ τῆς «καλλιστεφάνου ἐλαίας», τοῦ ἱεροῦ δένδρου, τὸ ὅποιον ὁ Ἡρακλῆς ἔφερε, κατὰ τὸν ὕμνωδόν, «ἀπὸ τῶν σκιερῶν πηγῶν τοῦ Ἰστρου, ἀπὸ τὴν χώραν τῶν Ὑπερβορείων, διὰ ναποτελέση σκέπην κοινὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ μνήμα κάλλιστον τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἄθλων». Αὐτὸν θὰ στέψη ὁ «γλαυκόχρους κόσμος τῆς ἐλαίας», τῆς ἀποτεθειμένης ἐπὶ τῆς χρυσελεφαντίνης τραπέζης. Τὸν δρόμον αὐτοῦ θὰ σπεύρουν οἱ θαυμασταὶ του μὲ ἄνθη καὶ πολύτιμα δῶρα. Δι' αὐτὸν θ' ἀναρριγήσῃ ῥίγος χαρᾶς καὶ ὑπερηφανείας ἡ πατρίς του. Αὐτὸς εἶναι τέλος ὁ ἐνδοξος, τὸν ὅποιον θὰ δοξάσῃ ὁ Πίνδαρος, ποῦ κατὰ τὸν ποιητὴν

Στεφανηφόρος ἔρχεται κ' οἱ ἄρχοντες ἀκόμα
σηκώνονται ἔμπροστά του
Δόξα χαρίζει θαλερὴ τὸ θεϊκὸ του στόμα,
Ζωὴ τὸ μίλημά του.

ὁ Πίνδαρος ἀπὸ τὸν ὅποιον περιμένουν οἱ νικηταὶ καὶ περιμένουν αἱ πόλεις «ὕμνους λευκοὺς ὅσῳ κρίνα».

Ὑμνους λευκοὺς, λαμπρότερους παρὰ ἡ θνητὴ πορφύρα,
Ἀμάραντα λουλούδια
Στέμμα φωτός, ποῦ δὲ μπορεῖ νὰ τὸ σκοτίσῃ
ἡ μοῖρα

καὶ τοῦ ὁποῖου τὰ ἐπινίκια χαράσσονται εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Ὀλυμπιονίκου διὰ χρυσῶν γραμμάτων. Ἄλλ' ἢ ὀλυμπιακὴ πανηγυρίς δὲν ἦτο μόνον ἑορτὴ σωμάτων, ἦτο καὶ ἑορτὴ ψυχῶν. Τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν, τὰ κοσμοῦντα τὴν Ἄλτιν, ὠμίλουν πρὸς τοὺς θεατὰς περὶ λατρείας καὶ οἱ ἀνδριάντες τῶν ἡρώων, οἱ ὑψοῦντες τὸ θεῖον κάλλος τῶν παρὰ τὸ βεῖθρον τοῦ Ἀλφειοῦ, διηγούντο πρὸς αὐτοὺς τὴν ἡρωϊκὴν παράδοσιν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Γύζης ἀπετύπωσεν εἰς τὴν μορφήν τοῦ Ὀλυμπιονίκου τοῦ τῷ βάρθως ἔλλον τοῦ χαρακτήρος τῆς ἑορτῆς. Ὁ νικητὴς τοῦ δὲν εἶναι μόνον ὑπερόχως ὡραῖος τὸ σῶμα. Εἶναι καὶ ὑπερόχως ὡραῖος τὴν ψυχὴν. Καλὸς κἀγαθός.

Ὁ κότινος στέφει μέτωπον ἄγνόν, «συνανθεὶ ἢ κόμη, μετὰ τῆς δάφνης», κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Φιλοστράτου, καὶ ἡ μορφή ἀποπνέει βαθὺ μυστήριον ὑψηλοφροσύνης καὶ γενναιότητος, περιβάλλει δ' αὐτὴν σεμνότης θρησκευτικὴ. Νομίζει τις, ὅτι ἔχει ἐνώπιόν του ἅγιόν τινα τῆς ἀρχαιότητος. Ἴσως ὑπάρξουν οἱ ψιθυρίζοντες, ὅτι ἀνακαλύπτω πολλὰ εἰς μίαν ἀπλήν κεφαλὴν, ἀλλ' ἐνθυμοῦμαι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον μοῦ ἔλεγεν ὁ Γύζης:—Μὲ ἐννοοῦν καλύτερα εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐχουν κἀτι τὸ ἀνεπιγνώτως ἀφελὲς ἔσσι γράφουν διὰ τὰ ἔργα μου, ἀλλ' οἱ γράφοντες εἰσδύουν βαθύτερα εἰς τὴν σκέψιν μου. Ἐδιάβασα πράγματα ποῦ εἶπα: «Αὐτὸς ἐδῶ ἐπλησίασε τὴν ψυχὴν μου. Αὐτὸς ἐδῶ κἀτι εἶδε μέσα μου, ἔταν συνελάμβανα τὴν ἰδέαν μου. Μία ἀνατριχίλα ἀπὸ τὸ ῥίγος τῆς ψυχῆς μου ἐπέρασεν εἰς τὴν ἰδικὴν του».

Τὸ Τάμμα.

Τὸ «Τάμμα» εἶναι θέμα, τὸ ὅποιον τρις ἐξετέλεσεν ὁ Γύζης καὶ εἰς τὸ ὅποιον ἔβαλεν ὅλην τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν του μὲ τὸ θρησκευτικόν της μυστήριον καὶ τὴν ἀφελῆ πίστιν της, ἀλλὰ καὶ τὸν βαθὺν συμβολισμόν της. Τὸ ἔργον τοῦτο, ἐκ τῶν πρώτων τῆς δευτέρας περιόδου μετέχει καθαρῶς καὶ τῆς πρώτης. Εἶναι σύνθεσις ἰδανιστικῆ ἅμα καὶ σκηνῆ πραγματιστικῆ, μελωδία αὐστηροῦ ρυθμοῦ, σεμνῆς μελαγχολίας καὶ εὐγενοῦς θλίψεως. Κόρη, ζῶσα ἔρωτα χωρὶς ἐλπίδα, πηγαίνει μὲ τὴν μητέρα της νὰ προσκυνήσῃ

τὴν Παναγίαν, φέρουσα εἰς αὐτὴν ὡς ἀνάθημα χρυστὴν καρδίαν. Εἰς τὰς δύο πρώτας συλλήψεις προχωρεῖ ἀκόμῃ, ἂν καὶ ἐξηγ-
 τλημένη, ἢ κόρη, ἀλλ' εἰς τὴν ὑστάτην, τὴν μένουσαν εἰς τὸ ἐρ-
 γαστήριον τοῦ Γύζη, εἰς τὴν τελευταίαν πράξιν τῆς ζωγραφικῆς
 αὐτῆς τριλογίας, ἔπεσε χάμω καὶ ἡ θλίψις τῆς μητρὸς, μετὴν
 ὀδύνην τοῦ γύρω τοπίου, περιβάλλουν ὡς ἐν ἐντάσει πένθους μετρί-
 στιν, μετ' ἀγάπην, μετ' ἐλπίδα τὴν ὠχρὰν αὐτὴν Ἀριάδην. Ποῖον

Τὸ Τάμνο.

βαθὺ ποίημα μυστικισμοῦ καὶ ποῖον περιπαθὲς ἄσμα σκοτεινῶν
 χρωματισμῶν ἔχομεν ἐνώπιόν μας! Καὶ εἶναι τόσον βαθεῖα ἢ ἐκ
 τῆς εἰκόνας ἀναδιδομένη ποίησις, ὥστε δὲν βλέπομεν μόνην τὴν
 ἀγαπῶσαν κόρην ἐδῶ. Διαγινώσκομεν, εἰς σύλληψιν ὀνειρώδη,
 αὐτὴν τὴν Εἰμαρμένην ἐκάστου ἡμῶν, ἢ ὅποια μᾶς ὀδηγεῖ πρὸς
 τὸ προσκύνημα τῆς Εὐτυχίας, τὸ ἀφθαστον, καὶ εἰς τὸ πρόσωπον
 τῆς νεάνιδος βλέπομεν τὸν ἄνθρωπον πίπτοντα ἐξηγντλημένον εἰς
 τὸ μέσον τῆς ζωῆς, πρὸ τοῦ δυνάτη νάντικρύστη τὸν ναόν, ὅπου
 προσμειδιᾷ ἢ χαρά.

Δημ. Γ. Κικλαμᾶνος.

Τὸ κρυφὸ Σχολεῖο.

Τὸ κρυφὸ σχολεῖο.

Ἐξω μαυροφόρ' ἀπελπισιά,
 πικρῆς σκλαβιάς χειροπιαστὸ σκοτάδι·
 καὶ μέσα στὴ θολόκτιστη ἐκκλησιά
 —στὴν ἐκκλησιά, πού πέρνει κάθε βράδυ
 εἰν ὄψι τοῦ σχολεῖου—
 τὸ φοβισμένο φῶς τοῦ κανδηλιῶ
 τρεμάμενο τὰ ὄνειρα ἀναδεύει
 καὶ γύρω τὰ σκλαβόπουλα μίτσει.

Ἐκεῖ καταδιωγμένη κατοικεῖ
 τοῦ σκλάβου ἡ ἀλυσόδετη πατρίδα·
 βραχνὰ ὁ πασᾶς, ὁ δάσκαλος ἐκεῖ
 θεριεύει τὴν ἀποσταμένη ἐλπίδα
 μὲ λόγια μαγικά·

ἐκεῖ ἢ ψυχὴ πικρότερο ἀγροικῶ
τὸν πόνο τῆς καρδιᾶς τῆς, ἐκεῖ βλέπει
τί ἔχασε, τί ἔχει, τί τῆς τρέπει.

Κι' ἀπ' τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ψηλά,
ποῦ ἐβούβανε τὰ στόματα τῶν πλάνων
καὶ ῥίχνει καὶ συντρίβει καὶ κυλᾶ
στὴν ἄβυσσο τοὺς θρόνους τῶν τυράννων,
κι ἀπὸ τῆ σιγαλιά,
ποῦ δένει σιὸ λαμὸ πνιγμοῦ θηλειά,
κι ἀπ' τῶν προγόνων τᾶφθαστα βιβλία,
ποῦ δείχνουν τὰ πανόρχαια μεγαλειά,

Ἐνας ψαλμὸς ἀκούεται βαθὺς
σὲ μελωδίε: ἑνὸς κόσμου ἄλλου
κι ἀνατριχιάζει ἀκούοντας καθεὶς
προφητικὰ τὰ λόγια τοῦ δασκάλου
μὲ μιὰ φωνὴ βαρειά.
«Μὴ σιτιάξεσθε στὰ σοκότη! Ἡ λευθεριά
σὰν τῆς αὐγῆς τὸ φεγγοβόλο ἀστέρι
τῆς νύχτας τὸ ξημέρωμα θὰ φέρῃ».

Ἰ. Πολέμης

Γιὰ τὸν τάφο τοῦ ζωγράφου Γύζη.

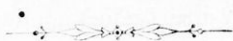
Τεχνίτη Χάρε,
Τὸ συντριμμένο του συμμάζωξε κοντύλι
Μεῖς ἀπὸ τῆς αὐγῆς τὰ χρυσοστέφανα
Καὶ μεῖς ἀπὸ τῆς δύσης τὴν πορφύρα
Τὸ συντριμμένο του κοντύλι
ἦτανε σὰ βαθύφωνη μιὰ λύρα.
Οἱ ὀλόφωτες Κυκλάδες οἱ γεννητρεῖς του,
Τεχνίτη Χάρε,
Τὸ πῶδ λευκὸ κυκλαδικὸ μάρμαρο πάρε,
Τὸν κοιμισμένο ἀνάστησε ζωγράφο
Στὸν ἄξιο τάφο.

Σβῆσε τὸ χρῶμα, τῆς βασίλισσας
 Ζωῆς τὸ γέλασμα τὸ θεῖο,
 Σκάλισε ἀπάνου
 Στῆς πέτρας τὸ σκληρὸ καὶ τὸ γλωμὸ στοιχεῖο,
 Στὴν ἄσπρη λύπη τοῦ σαβάνου,
 Σκάλισε ἀπάνου
 Ὅσα ἱστοροῦσε τὸ κοντύλι του
 Ποὺ ἦτανε σὰ βαθύφωνη μιὰ λύρα,
 Ὅσα ἱστοροῦσε τὸ κοντύλι του
 Μὲς ἀπὸ τῆς αὐγῆς τὰ χρυσοστέφανα
 Καὶ μέσ' ἀπὸ τῆς δύσης τὴν πορφύρα.

Καὶ μὴν ξεχάσης
 Τὰ νεραϊδόπλαστα τῆς μάμμης παραμύθια
 Πρὸς τὰ παιδάκια γύρω τῆς τὰ θαμπωμένα,
 Καὶ τὴν Παρθένα μὲ τὸ τάξιμο,
 Τὴν πονεμένη τῆς ἀγάπης,
 Μὴ τὴν ξεχάσης.
 Σμίξε τὰ ταπεινὰ καὶ διαβατάριζα
 Μὲ τὰ μεγάλα καὶ μὲ τὰ αἰώνια,
 Καὶ τὴν ἄρχαία τὴν Ἀθηνᾶ καὶ τὴν Ἰδέα
 Μὲ τοῦ χωριοῦ τὰ εἰδύλλια καὶ τῆς σκλαβιᾶς τὰ χρόνια.

Καὶ σκάλισε ὅλα
 Ὅσα ἱστοροῦσε τοῦ ζωγράφου τὸ κοντύλι
 Καὶ κάτω κάτω
 Σκάλισε ἀκόμα
 Ἐναβουσμένο ἀπὸ τὸ πάτριο χρῶμα,
 Τὸ μέγα ὄραμα, τὴ Δόξα.
 Καὶ στὸ βιβλίο τῆς κλιτῆ στοχαστικᾶ
 Ἄς γράφῃ ἡ Δόξα τ' ὄνομά του!

Κ. Παλαμᾶς

**Βραχεῖαι εἰδήσεις περὶ τῶν συγγραφέων, ἐξ ὧν
παρελήφθησαν τὰ τεμάχια τοῦ
παρόντος τόμου.**

Ἀδαμαντίου Ἀδαμάντιος.—Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις καὶ εἶναι τῶν καθηγητῆς τῆς βυζαντινῆς τέχνης καὶ ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Πλὴν διαφόρων αὐτοῦ ἀρθρῶν καὶ ἐπιστημονικῶν πραγματειῶν, ἅτινα ἐδημοσίευσεν ἐν ἐφημερίσιν καὶ περιοδικοῖς, ἐξέδωκε καὶ δύο ἐκτενεῖτ μελέτας: Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μωρέως καὶ Ἀγγείας Πείρων.

Βαλαωρίτης Ἀριστοτέλης.—Ἐγεννήθη ἐν Λευκάδι τῷ 1824. Ἔργα αὐτοῦ εἶναι: «Στιχοσχημᾶτα» ἐκδοθέντα τὸ πρῶτον τῷ 1845, «Μνημόσυνα» ἐκδοθέντα τῷ 1857, «Κυρὰ Φροσύνη», Ἀθανάσιος Διάκος» τῷ 1867, «Φωτεινός» τῷ 1891. Τὰ ποιήματα αὐτῶ, ὡς καὶ ἄλλα μεταγενέστερα, ἐξεδόθησαν ἐσχάτως ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Μαρσαλῆ εἰς τρεῖς τόμους, ἐν οἷς περιλαμβάνεται καὶ ἡ βιογραφία τοῦ ποιητοῦ καὶ τὰ ἄλλα περὶ αὐτοῦ ἔργα. Ἀπέθανε δὲ τῷ 1879.

Γρυπάρης Ἰωάννης.—Ἐγεννήθη ἐν Σίφῳ τῷ 1872. Ἐδημοσίευσεν ἐν διαφόροις περιοδικοῖς σειράς ποιημάτων ὑπὸ τοὺς τίτλους: Σκαραβαῖοι καὶ Τερρακότες, Ἰντερμέδια, τὸ βιβλίον τοῦ Τρύφωνα καὶ τῆς Χρυσόφρουδος καὶ ἄλλα. Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Γ. Φέξη ἐδημοσίευσεν μεταφράσιν τῆς Ὁρεστείας τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ Εὐθύδημου καὶ τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος.

Δροσίνης Γεώργιος.—Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τῷ 1859. Ἐξεδοθησαν ποιητικαὶ μὲν συλλογαὶ αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς τίτλους: Ἰστοὶ ἀράχνης, Σταλακτίται, Εἰδύλλια, Ἀμάραντα, Γαλήνη, Φωτερὰ Σκοτάδια ἔργα δὲ περὶ ὑπὸ τοὺς τίτλους: Ἀγροτικά ἐπιστολαί, Τρεῖς ἡμέραι ἐν Τήνῳ, Διηγήματα καὶ ἀναμνήσεις, τὸ Βοτάνι τῆς ἀγάπης, Διηγήματα τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν πόλεων, αἱ Μέλισσαι, τὸ Ψάρεμα, ὁ Κυνηγός, Συλλογαὶ Φυσιζῆς Ἱστορίας, ἡ Σκοπευτικὴ ἄσκησις. Διηύθυνεν ἐπὶ δεκαετίαν τὸ περιοδικὸν καὶ κατόπιν τὴν ἐφημερίδα Ἐστίαν καὶ ἴδρυσε τὸ περιοδικὸν Ἐθνικὴν Ἀγωγὴν, τὸ ὁποῖον διηύθυνεν ἀπὸ τὸ 1898 μέχρι τοῦ 1904.—Νῦν ὑπηρετεῖ ὡς τμηματάρχης ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως.

Θερειανός Διονύσιος. — Έγεννήθη τῷ 1834 ἐν Κερκύρα. Εἰς τὸν κρατίστον Ἑλλήνων δημοσιογράφων ἀπὸ μὲν τοῦ 1855 διατελέσας συντάκτης τῆς «Ἡμέρας» τῆς Τεργέστης, ἀπὸ δὲ τοῦ 1861 μετὰ τοῦ Θεαγένους Λιβαδά ἐκδίδων τὴν «Κλειώ» μέχρι τοῦ 1883. Ἀπέθανε τὸν Μάρτιον τοῦ 1898 ἐν Τεργέστη. Τὰ κήρια αὐτοῦ ἔργα εἶναι, «Ἀδαμάντιος Κοραΐς» εἰς τόμους τρεῖς (ἐν Τεργέστη 1889), «Λιάγραμμα τῆς στοϊκῆς φιλοσοφίας, α' μέρος. Ἡ ἀρχαία Στοά (ἐν Τεργέστη 1892) καὶ Φιλολογικαὶ ὑποτυπώσεις (1885). Πολυάριθμα δὲ εἶναι τὰ περὶ παντοίων ἀντικειμένων καὶ κυρίως φιλολογικὰ αὐτοῦ ἄρθρα τὰ δημοσιευθέντα εἰς τὴν «Κλειώ» καὶ εἶτα εἰς τὴν «Νέαν Ἡμέραν» τῆς Τεργέστης.

Ἰωάννου Φίλιππος. — Έγεννήθη ἐν Ζαγορά τῷ 1800. Ἀρξάμενης τῆς Ἐπαναστάσεως ἔλαβε μέρος ἐν τῇ κατὰ τὴν Θεσσαλομαγνησίαν ἔξερσει. Τῷ 1826 μετέβη εἰς Σύρον, ἐνθα ἐδίδασκεν Ἑλληνικὰ ἐν τῇ συσταθείσῃ αὐτοῦ σχολῇ μέχρι τοῦ 1828. Μετέβη εἶτα εἰς Μόναχον μετὰ τὸν τέκνον τοῦ ναυάρχου Μισοῦλη, ἐνθα ἐσπούδασε τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν. Ἐνταῦθα διατρίβων ἐδίδασκε τὰ Ἑλληνικὰ τὸν βασιλέα Ὀθωνα καὶ βραδύτερον ἐν Ἑλλάδι τὴν Ἀμαλίαν. Ἐπανελθὼν διορίσθη πρῶτος σύμβουλος ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας, ἔπειτα δὲ καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἐνθα ἐδίδασκεν ἀπὸ τοῦ 1839 μέχρι τοῦ 1880, ὅτε ἀπεβίωσεν. Ἐκ τῶν ἔργων του ἀναφέρομεν τὸν Ὀλυμπιακὸν αὐτοῦ λόγον καὶ τὰ ὑπὸ τὸν τίτλον Φιλολογικὰ Πάρεργα, ἐν οἷς διαφαίνεται ἡ δεινότης αὐτοῦ περὶ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν γλῶσσαν.

Καίρης Θεόφιλος. (πρὸ τῆς χειροτονίας του Θωμᾶς). — Έγεννήθη ἐν Ἄνδρῳ τῷ 1781. Ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῇ ἀκμαζούτῃ τότε σχολῇ τῶν Κυδωνιῶν καὶ μετὰ ταῦτα, ἀφοῦ εἰς ἡλικίαν 18 ἐτῶν ἐχειροτονήθη διάκονος, σπουδάσας τὴν φιλοσοφίαν, τὰς φυσικὰς καὶ μαθηματικὰς ἐπιστήμας, ἀπέβη εἰς τὸν μᾶλλον ἀνεπτυγμένον λογίον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, περιόνυμος γενόμενος καὶ διὰ τὰς θρησκευτικὰς καινοτομίας καὶ τὰς τοῦ βίου περιπετείας. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, εἰς ἣν ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος, ἴδρυσε τῷ 1834 Ἐκπαιδευτήριον (Ὁρφανοτροφεῖον) ἐν Ἄνδρῳ, ὅπερ ἀπέκτησε μεγίστην φήμην καὶ οὗ ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἀνήλθε καὶ μέχρις 800.

Ἐπειδὴ δ' ὅμως ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν θρησκευτικῶν ἦτο λίαν φιλελευθερός, καταδιώχθη ὡς αίρεσιάρχης καὶ τὸ μὲν σχολεῖον αὐτοῦ ἐκλείσθη, οὗτος δὲ καταδικασθεὶς κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς ἔξορίαν, τέλος δὲ καὶ εἰς φυλάκισιν ἀπέθανε τῷ 1853 ἐν τῇ φυλακῇ καὶ ἐτάφη ἐν Σύρῳ. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ οἱ συγγενεῖς ἐξεκάλεσαν τὴν καταδικαστικὴν κατὰ τοῦ Καίρη ἀπόφασιν εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον, ὅστις ἀνήρρεσεν αὐτήν. Ὁ Καί-

ρης ὑπῆρξεν ἔνθους καὶ εὐγλωττος ρήτωρ, συγγραφεὺς δὲ πολυγραφώτατος. Ἐκ τῶν ἔργων του ἐδημοσιεύθησαν «Στοιχεῖα φιλοσοφίας», «Θεοσέβεια» καὶ «Προσευχαί», μένουσι δὲ ἀγέζοτα «Ἀριθμητικὴ», «Γεωμετρία», «Ποσοτικὴ» (οὕτως ἐκάλεε ὁ Καΐρης τὴν Ἄλγεβραν), «Φυσικὴ», «Φιλοσοφία», «Ποιητικὴ», «Γραμματικὴ», «Θρησκολογία».

Ὁ Καΐρης ἠρνήθη νὰ δεχθῆ προσενεχθεῖσαν αὐτῷ ἔδραν καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ.

Κακλαμάνος Δημήτριος.—Ἐγεννήθη τῷ 1869 ἐν Ναυπλίῳ. Εἰς τῶν ἐγκρίτων Ἑλλήνων δημοσιογράφων ἰδρύσας τῷ 1890 μετὰ τοῦ Γ. Δροσίνῃ καὶ Θ. Ἀννίνου τὴν ἡμερησίαν «Ἄστυ», ἣν διηύθυνε μέχρι τοῦ 1901, ὅτε ἵδρυσεν τὸ «Νέον Ἄστυ». Ἐκτὸς τῶν καθαρῶς δημοσιογραφικῶν αὐτοῦ ἄρθρων ἐδημοσίευσεν καὶ πλείστα φιλολογικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ ἄρθρα ἐν διαφόροις περιοδικοῖς, πρὸς δὲ καὶ μονογραφίαν περὶ τοῦ ἀποθανόντος ζωγράφου Ν. Γύζη (ἐν Ἀθήναις, 1901). Νῦν ὑπηρετεῖ ὡς διπλωματικός ὑπάλληλος.

Κάλβος Ἀνδρέας.—Ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ τῷ 1792. Συνέθεσεν εἰκοσιν ὄδας εἰς δύο τεύχη, τὸ πρῶτον ἐν Γενεῇ, τὸ δεύτερον ἐν Παρισίοις ἐκδοθέντα. Νεώτατος ἔτι συνέθεσε δύο τραγωδίας, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸν Φώσκολον, ἐπρόδιδον τὴν ἔξοχον τοῦ ἀνδρὸς διάνοιαν. Ἀπέθανεν τῷ 1867. Ἡ Ἔκτασις τοῦ Κάλβου, ἣτοι αἱ εἰκοσιν ὄδαί αὐτοῦ ἀνεδημοσιεύθησαν ἐπ' ἐσχάτων ἐν τῇ λογοτεχνικῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Γ. Φέξη.

Καλλάρης Κ.—Κατάγεται ἐκ Ψαρῶν. Εἶναι ἀντιστράτηγος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ γνωστότατος διὰ τὴν δρᾶσίν του κατὰ τοὺς τελευταίους πολέμους, καθ' οὓς διώκει τὴν Β' Μεραρχίαν. Ἐδημοσίευσεν καὶ ἐντυπώσεις περιηγήσεων αὐτοῦ εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τῶν ἐντυπώσεων δὲ τούτων παρελήφθη καὶ τὸ τεμάχιον τοῦ παρόντος τόμου.

Καρκαβίτσας Ἀνδρέας.—Ἐγεννήθη τῷ 1866 ἐν Λεχαινοῖς τῆς Ἡλείας. Εἶναι ἰατρός τοῦ Στρατοῦ καὶ εἰς τῶν ἐπιφανεστάτων διηγηματογράφων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, γράφας πλείστα διηγήματα ἐν δημόδει ἰδίῳ γλώσσῃ. Ἐδημοσίευσεν δὲ αὐτὰ εἰς ἡμερησίδας, ἡμερολόγια, περιοδικὰ καὶ κατόπιν τὰ πλείστα εἰς ἰδίαν σύλλογόν ὑπὸ τοὺς τίτλους «Διηγήματα» (1892), «Ἡ Λυγερή» (1896), «Ὁ Ζητιᾶνος» (1897), «Λόγια τῆς πλώρης» (1899), «Παλιὰ ἀγάπες» (1900), «Ὁ Ἀρχαιολόγος» (1904).

Κοραῖς Ἀδαμάντιος.—Ἐγεννήθη ἐν Σμύρνῃ τῷ 1748. Ἄμα ἀποπερατώσας τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἐν Σμύρνῃ ἀπῆλθεν ἐμπορίας χάριν εἰς Ἀμστελῶδαμον τῆς ὀλλανδίας τῷ 1772, ἔνθα διέμεινεν ἕξ ἔτη. Ἐπανελ-

θών ἐκείθεν εἰς Σμύρνην, μετέβη εἶτα εἰς Μομπελιέ τῆς Γαλλίας, πρὸς σπουδὴν τῆς Ἱατρικῆς. Γενόμενος δ' αὐτῆς διδάκτωρ καὶ ἐν Παρισίοις ἀπὸ τοῦ 1788 ἐγκατασταθεὶς ἐπεδόθη μετὰ ζήλου ἀκαμάτου εἰς φιλολογικὰς μελέτας καὶ ἐργασίας καὶ ἤρξατο ἐκδίδων τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς μετὰ προλεγομένων καὶ σημειώσεων. Ἐπὶ μακρὰν δὲ σειρὰν ἐτῶν διηνεκῶς καὶ ἀκαταπονήτως ἐργαζόμενος ὁ πολυμαθέστατος καὶ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ πρὸς φωτισμὸν καὶ ἐκπαίδευσιν τοῦ ἐν τῇ ἀμαθείᾳ ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας διατελοῦντος ἑλληνικοῦ ἔθνους ἠτύχησε νὰ ἴδῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς φιλιτάτης πατρίδος, εἰς ἣν τὰ μέγιστα συνετέλεσε διὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ καὶ τῶν πατριωτικῶν του κηρυγμάτων. Ὁ Κοραῆς οὐ μόνον θέσιν περιβλεπὸν ἐν τῇ νῆα ἑλληνικῆ φιλολογίᾳ κατέχει, ἀλλ' αὐτὸς ὡς εἰς τῶν πρωτουργῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας θεωρεῖται. Πλείονα περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ μινθάνομεν ἐκ τῆς αὐτοβιογραφίας του. Ὁ Κοραῆς ἀπέθανεν ἐν Παρισίοις τῇ 25 Μαρτίου 1833.

Λάμπρος Σπυρίδων. — Ἐγεννήθη ἐν Κερκύρα τῷ 1851 ἐξ οἰκογενείας καταγομένης ἐκ Καλαρρῶν τῆς Ἡπείρου. Εἶνε καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἐδημοσίευσεν, πλὴν πλείστων ἄλλων ἐπιστημονικῶν ἔργων ἀναφερομένων κυρίως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν καὶ Παλαιογραφίαν, Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος (1886—1908—Τόμοι 6. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιότατων χρόνων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων), Φραγκίσκου Βερτολίνη Ρωμαϊκὴν Ἱστορίαν μεταφρασθεῖσαν ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ μετὰ προσθηκῶν καὶ βελτιώσεων (1893—94 τόμοι δύο).— Μετέφρασε δ' ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Μαρσαλῆ μετὰ προσθηκῶν καὶ βελτιώσεων τὴν Ἑλλην. Ἱστορίαν τοῦ Ἐρνέστου Κουρτίου (τόμοι πέντε 1895—1900), Εἰσαγωγὴν εἰς τὰς Ἱστορικὰς Μελέτας τοῦ Langlois καὶ Seignobos (1902) Ἐγχειρίδιον ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς Παλαιογραφίας τοῦ Thomson (1903), Ἱστορίαν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν τοῦ Φερδινάνδου Γρηγοροβίου (τόμοι τρεῖς 1904—1906). Ἀπὸ δὲ τοῦ 1904 συντάσσει καὶ ἐκδίδει τὸ περιοδικὸν «Νέον Ἑλληνομνήμονα». Ὡσαύτως μετέφρασε Ἱστορίαν τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ Οὐίλιαμ Μίλλερ (1909—1910). Ἐκ δὲ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἔργου τῶν «Παλαιολογεῖων» ἦτοι τῆς Ἱστορίας τοῦ δεσποτάτου τῆς Πελοποννήσου ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων ἐξέδωκε δύο τόμους περιέχοντας σχετικὰ ἀνέκδοτα κείμενα. Ἀλλὰ πλὴν τῶν ῥηθέντων ἐδημοσίευσεν καὶ πάμπολλα ἄρθρα, λόγους, ἐπιστημονικὰς προγραμματείας ἐν ἐφημερίσιν καὶ περιοδικαῖς τῆς τε ἡμεδαπῆς καὶ τῆς ξένης. Ταῦτα δὲ συμ-

περιελήφθησαν κατά τὸ πλεῖστον καὶ εἰς ἰδίαις ἐκδόσεις ὑπὸ τοῦς τίτλους «Λόγοι καὶ ἄρθρα» (1902), «Μικταὶ σελίδες» (1905) «Λόγοι καὶ ἀναμνήσεις ἐκ τοῦ βορῶ» (1909), «Ἐλευθέρια» (1911). Ἐπίσης ἐξέδωκε τὸν κατάλογον τῶν ἑλληνικῶν κωδίκων τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους εἰς δύο τόμους ἐν Κανταβρυγίᾳ, ὡς καὶ τοῦς καταλόγους τῶν κωδίκων πολλῶν ἄλλων βιβλιοθηκῶν.

Μηνιάτης Ἡλίας. — Ἐγεννήθη ἐν Λιξουρίῳ τῆς Κεφαλληνίας τῷ 1669 καὶ ἀπέθανε τῷ 1714. Εἶναι εἰς τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ τῶν διαπρεπεστάτων ρητόρων τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας Αἰ. κατὰ τὰς διαφοροὺς περιστάσεις τοῦ βίου αὐτοῦ γενομένοι «διδασχάι. του ἰδία δὲ καθ' ὃν χρόνον ἦτο ἱεροκῆρυξ καὶ ἐπίσκοπος ἐν Πελοποννήσῳ, ἀποτελοῦσιν ἀληθῆ ρητορικά ὑποδείγματα καὶ ἀπέβησαν ἐθνωφελέστατον ἀνάγνωσμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Νιρβάνας Παῦλος ¹⁾. — Ἐγεννήθη ἐν Μαριανουπόλει τῆς Ρωσίας τῷ 1866. Ἐδημοσίευσεν: Ἀπὸ τὴν Φύσιν καὶ ἀπὸ τὴν Ζωὴν, Τσερναγόρα, ὁ Θέμος Ἄννινος καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Γελοιογραφία, Φιλοσοφία τοῦ Νίτσε, Παγὰ λαλέοισα (ποιητικὴ συλλογὴ). Καὶ τὰ ἐξῆς δράματα: Ὁ Ἀρχιτέκτων Μάρθα, ἡ Πενταγλώττισσα, Ὅταν σπᾶσῃ τὰ δεσμά του. Ὑπὸ δὲ τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ ὄνομα (Πέτρος Ἀποστολίδης) ἐδημοσίευσεν μελέτας ἀναγομένας εἰς τὴν φυσιολογικὴν Ψυχολογίαν καὶ τὴν Ψυχιατρικὴν.

Παλαμᾶς Κωστής. — Ἐγεννήθη ἐν Πάτραις τῷ 1859 ἐξ οἰκογενείας καταγομένης ἐκ Μεσολογγίου. Ἐκ τῶν ἐμμέτρων ἔργων αὐτοῦ μνημονευτέα τὰ «Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου», «Ὕμνος εἰς Ἀθηναῖν», «Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου», οἱ «Ἰαμβοὶ καὶ Ἀνάκαιστοι», ὁ «Τάφος», ἡ «Ἀσάλευτη ζωὴ», «Ὁ δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου», «Ἡ φλογέρα τοῦ Βασιλιά», «Οἱ Καημοὶ τῆς Λιμνοθάλασσης καὶ τὰ σατυρικά γεμνάσματα», «Ἡ πολιτεία καὶ ἡ Μοναξία», οἱ «Βομοὶ». Ἐκ δὲ τῶν πεζογραφημάτων αὐτοῦ ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς: «Τὸ ἔργον τοῦ Κρυστάλλου», «Ὁ Θάνατος τοῦ παλληκαριοῦ» (διήγημα), «Γράμματα» τόμοι δύο, «Ἡ τρισεύγετη» (δράμα), «Τὰ πρῶτα κριτικά». Ἐξέδωκε δὲ καὶ τὰ ἔργα τοῦ Σολομοῦ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Μα-

1) Εἶναι τὸ φιλολογικὸν ψευδώνυμον τοῦ συγγραφέως, οὗτινος τὸ πραγματικὸν ὄνομα εἶναι Πέτρος Ἀποστολίδης.

ροσλή μετὰ μακρᾶς εἰσαγωγῆς καὶ πλείστα ἄλλα περὶ καὶ ἔμμετρα ἔδημοσίευσεν ἐν ἡμερηίῳ καὶ περιοδικῷ. Ὁ Παλαμᾶς εἶναι ὁ μεγαλύτερος τῶν συγγρόνων Ἑλλήνων ποιητῶν.

Παπαρρηγόπουλος Κωνσταντῖνος.—Ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1815. Τῷ 1851 διορίσθη καθηγητῆς τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τοῦ θανάτου του. Συμβάντος τῇ 14 Ἀπριλίου 1891. Κυριώτατον τῶν συγγραμμάτων του εἶναι ἡ «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» ἐκ 5 τόμων, ἐκδοθεῖσα πολλᾶκις. Πλὴν ὅμως ταύτης καὶ τινων ἱστορικῶν ἐγχειριδίων πρὸς χοῆσιν τῶν σχολείων, ἐξέδωκε πολλὰς μονογραφίας, ὧν σπουδαιότεραι ἡ περὶ τοῦ Γεωργίου Καραϊσκάκη, περὶ ἐποικίσεως Σλαυτικῶν τινων φύλων εἰς Πελοπόννησον. Αἱ πλείσται τούτων ἐδημοσιεύθησαν εἰς ἴδιον τεῦχος ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱστορικαὶ Πραγματεῖαι».

Πολίτης Νικόλαος.—Ἐγεννήθη ἐν Καλάμαις τῷ 1852. Τῷ 1890 διορίσθη καθηγητῆς τῆς μυθολογίας καὶ Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, οἷος διατελεῖ μέχρι τοῦ νῦν. Ἐδημοσίευσεν πλείστας διατριβὰς ἀναφερομένας κυρίως εἰς τὴν ἱστορίαν, τὴν γλῶσσαν καὶ ἐν γένει τὸν βίον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τὸ μέγα ἔργον αὐτοῦ εἶναι τὸ ἀπὸ τοῦ 1899 ἀρξάμενον νὰ δημοσιεύεται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Μαρσαλῆ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ». Τῶν μελετῶν τούτων ἐξεδόθησαν μέχρι τοῦδε 4 τόμοι Παραομιῶν καὶ 2 τόμοι Παραδόσεων. Ἐκ τῶν ἄλλων δημοσιευμάτων αὐτοῦ ἀναφέρομεν τὸν Πρωτανικὸν αὐτοῦ λόγον «Περὶ τοῦ Ἐθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων», τὰς μεταφράσεις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ τῆς «Ἑλλάδος» τοῦ Ἰακώβου Φάλκε (1886—87), τοῦ Ἐγχειριδίου τῆς ἀρχαιολογίας τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ἑλλήνων» τοῦ Γίλβερτ καὶ τοῦ πλείστου μέρους τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας τοῦ Χρίστ. Ἐπίσης ἀπὸ τοῦ 1909 ὡς Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς λαογραφικῆς Ἐταιρείας ἐκδίδει τὸ περιοδικὸν «Λαογραφίαν», ἐν ἧ ἐδημοσίευσεν πλὴν ἄλλων ἐκτενεῖς μελέτας περὶ τοῦ Ἐρωτοκριτοῦ, περὶ τῶν ἀσμάτων τοῦ Ἀκριτικοῦ κύκλου κ. ἄ.

Προβελέγγιος Ἀριστομένης.—Ἐγεννήθη ἐν Σίφῳ τῷ 1850. Ἐδημοσίευσεν ποιητικὰ ἔργα ὑπὸ τοὺς τίτλους : «Θησεύς» (ποίημα ἐπικολυρικόν), «Τὸ Μῆλον τῆς ἔριδος», «Ἀδάμ καὶ Εὐά» καὶ τῷ 1897 συλλογὴν λυρι-

κῶν ποιημάτων, μετὰ τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσε πολλὰ ἄλλα ποιήματα εἰς περιοδικὰ καὶ κατόπιν εἰς ἰδίαν ἐκδοσιν. Ἐγραψε πρὸς τούτους καὶ τὰ ἑξῆς δράματα: «Κόρη τῆς Λήμνου», «Ρήγας», «Ἐπιστροφή τοῦ Ἀσώτου», «Νικηφόρος Φωκᾶς». Μετέφρασε τὸν «Φάουστ» τοῦ Γκαίτε καὶ τὸν «Λαοκόοντα» τοῦ Λέσιγγ.

Ραγκαβῆς Ἀλέξανδρος.—Ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1809. Ἐκτὸς τῶν πολλῶν λυρικῶν ποιημάτων, συνέθεσε τὰ ἑξῆς δράματα: «Οἱ τριάκοντα τύραννοι», «Ὁ Δούκας», «ἡ Φροσύνη», «ἡ Παραμονὴ» καὶ κωμῳδίας, ὧν πρωτεύει «τοῦ Κουτρούλη ὁ γάμος». Μετέφρασε δράματα τοῦ Αἰσχύλου, Σοφοκλέους καὶ Ἀριστοφάνους, τὸν Ἰούλιον Καίσαρα τοῦ Σαίξπηρ, τὸν Νάθαν τοῦ Λέσιγγ, τὴν Ἰριγένειαν καὶ τὸν Φαῦστον τοῦ Γκαίτε καὶ τὸν Τέλλον τοῦ Σίλλερ. Πρὸς δέ, τὴν Κόλασιν τοῦ Δάντου καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ τοῦ Τάσσου. Συνέγραψεν ἐπὶ πλέον διηγήματα, ἐπιστημονικὰ ἔργα ἀρχαιολογικῆς ὕλης, ἱστορίαν τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας κ. ἄ. Ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς ἀπέθανε τῷ 1892.

Σακελλαρόπουλος Σπυρίδων.—Ἐγεννήθη τῷ 1848 ἐν Κερκύρα. Ὑπερέτισε κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς καθηγητῆς γυμνασίου, εἶτα δὲ ὡς γυμνασιάρχης. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1890 διατελεῖ καθηγητῆς τῆς λατινικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ. Ἐκτὸς πολλῶν διατριβῶν αὐτοῦ ἀναφερομένων εἰς τὴν λατινικὴν κυρίως φιλολογίαν καὶ δημοσιευθεισῶν ἐν περιοδικοῖς καὶ εἰς ἴδια τεύχη, μετέφρασεν ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ τὴν Ἱστορίαν τῆς Ρωμαϊκῆς ποιήσεως τοῦ Ὄθωνος Ρίββεκ εἰς τρεῖς τόμους ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Μαρσολῆ 1897—1900 καὶ ἐκ τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας τοῦ Θεοδώρου Μόμσεν τὸ μέχρι τῆς ἐν Πύδνα μάχης τμήμα αὐτῆς ἐκδοθέν ἐν τῇ αὐτῇ βιβλιοθήκῃ. Ἐν δὲ τῷ συλλόγῳ πρὸς διάδοσιν ὀφελίμων βιβλίων τὸ ἔργον τοῦ Ὀλλανδοῦ καθηγητοῦ Hesseling «Βυζάντιον καὶ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς».

Σκουῖφος Φραγκῖσκος.—Ἐγεννήθη ἐν Κρήτῃ κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν. Ἐκπαιδευθεὶς ἐν Ἰταλίᾳ ἐγένετο καθηγητῆς τοῦ ἐν Ἑνετίᾳ ἑλληνικοῦ σχολείου, τῷ δὲ 1681 ἐξέδωκε τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Τέχνη Ρητορικῆ» σύγγραμμά του ἐν ἀπλῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἐξ οὗ ἀποδείκνυται ὁ πλοῦτος τῆς δημῶδους γλώσσης πρὸς τελείαν ἔκφρασιν τῶν διανοημάτων ἡμῶν καὶ ὁ ἐνθουσιώδης πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωσ τοῦ ἀνδρός.

Τρικούπης Σπυρίδων. — Έγεννήθη ἐν Μεσολογγίῳ. Διδαχθεὶς ἐν τῇ πατρίδι του τὰ πρῶτα Ἑλληνικὰ γράμματα μετέβη εἰς Ρώμην, ἔνθα ἐπὶ ἐξαστιάν διέτριπεν ἀσχολούμενος περὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ φιλολογίαν. Συνειργάσθη μετὰ τοῦ λόρδου Γκυίλφορντ πρὸς ἴδρυσιν τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας ἐν Κερκύρα. Ἐπανελθὼν μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐξελέγετο πάντοτε ἀπὸ τοῦ 1824 ἀντιπρόσωπος τῆς πατρίδος του εἰς τὰς Ἐθνικὰς συνελεύσεις, ἐγένετο δὲ ἐπὶ Καποδιστριαίου καὶ ἐπὶ Ὀθωνος Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἀποσταλεὶς ὡς πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος εἰς Λονδίνον διέμεινεν ἐκεῖ ποῦλά ἔτη, ὅτε ἐξέδωκε τὴν «Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως». Ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐγένετο γερουσιαστὴς, ἀποσχὼν δ' εἶτα τῆς πολιτικῆς καὶ ἰδιωτικῶν βίων ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1873. Πλὴν τῆς «Ἱστορίας» ἐξέδωκε καὶ ποιήματά τινα καὶ λόγους ἐπικηδείους, διότι καὶ διαπρεπὲς ρήτωρ ἦτο.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
1. Βραχεία ιστορική έκθεσις τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας.	4-8
2. Ἀποσπάσματα ποιημάτων τῆς πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως περιόδου τῆς νέας ἑλληνικῆς φιλολογίας. Α') ἐκ τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα.	7
Β') Ἐκ τοῦ Ἐρωτοκρίτου.	9
Γ') Ἐκ τῆς Ἐρωφίλης.	15
3. Ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας (ποίημα) ὑπὸ Κ. Παλαμᾶ.	16
4. Δέησις εἰς τὸν Χριστὸν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Φ. Σκούφου.	17
5. Ἑλλάδος καὶ Ἑλλήνων ἔπαινος ὑπὸ Φ. Σκούφου.	19
6. Δεήσεις εἰς τὴν Θεοτόκον ὑπὲρ τῶν ὑπὸ τοὺς Τούρκους δουλευόντων ὑπὸ Ἡλίας Μηλιάτου.	22
7. Ἡ παιδεία τοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας ὑπὸ Φιλίππου Ἰωάννου.	24
8. Ἀδαμάντιος Κοραῖς ὑπὸ Δ. Θερεϊανοῦ.	31
9. Ὁ ποιητὴς Σολωμὸς Ὁ βίος καὶ τὸ ἔργον του ὑπὸ Κ. Παλαμᾶ.	37
10. Ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Σολωμοῦ. α') ἡ γαλήνη, β') ἡ καταστροφή τῶν Ψαρῶν, γ') ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ ὕμνου (ἡ ἄλωσις τῆς Τριπόλεως, ἡ καταστροφή τοῦ Δράμαλι, τὸ Μεσολόγγι, αἱ κατὰ θάλασσαν νίκαί), δ') ἐκ τῆς Ὁδῆς εἰς τὸν Βύρωνα, ε') ἡ ἡμέρα τῆς Λαμπρῆς, ς') ἐκ τῶν ἐλευθέρων πολιορκημένων, ζ') εἰς Μάρκον Μπότσαρη, η') ἡ 1η Μαΐου, θ') γνῶμαι Σολωμοῦ.	44-53
11. Ὁ Αἰὼν τοῦ Αὐγούστου ὑπὸ Σ. Σακελλαροπούλου.	54
12. Ἡ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ Σ. Λάμπρου.	65
13. Αἱ πρῶται ἐκκλησίαι ὑπὸ Σ. Λάμπρου.	70
14. Συμβουλαὶ πρὸς τοὺς νέους τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Ἀδ. Κοραῖ.	76
15. Ἡ δύναμις τῶν γραμμάτων ὑπὸ Ἀρ. Βαλαωρίτου.	80
16. Εἰς τὴν νεότητα (ποίημα) ὑπὸ Ἀρ. Προβελεγγίου.	82
17. Ἐθνικαὶ ἐλπίδες καὶ ὄνειρα ὑπὸ Σ. Λάμπρου.	83
18. Ὁ Ἕλλην ναύτης ὑπὸ Π. Νιρβάνου.	92
19. Ὁ Ὠκεανὸς (ποίημα) ὑπὸ Α. Κάλβου.	97
20. Ἡ Φάλαγξ (ποίημα) ὑπὸ Ἀρ. Βαλαωρίτου.	102
21. Ἡ μάχη τοῦ Μανιάκη καὶ ὁ Παπαφλέσσας ὑπὸ Ν. Γ. Πολίτου.	103
22. Ὁ Ὀρθρος τῶν Ψυχῶν (ποίημα) ὑπὸ Ι. Γρυπάρη.	106
23. Χαρακτηρισμὸς τοῦ Καραϊνίκου ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπούλου.	107
24. Λόγος ἐπικήδειος εἰς Γεώργιον Καραϊσκάκην ὑπὸ Σ. Τρικούπη.	111
25. Εἰς Δόξαν (ποίημα) ὑπὸ Α. Κάλβου.	116
26. Λόγος ἐκφωνηθεὶς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Κυβε-	

	Σελ.
νήτου υπό Θεοφίλου Καίρη	120
27. Ἀνάστασις υπό Σ. Λάμπρου	127
28. Τὰ Καρτέρια υπό Α. Καρκαβίτσα	129
29. Δύσις Ἡλίου υπό Γ. Δροσίνη	136
30. Δύο ἡμέραι ἐπὶ τῆς Πινδου υπό Κ. Καλλάρη	139
31. Περί τοῦ Ἐλευσινίου ἀναγλύφου υπό Α. Ραγκαβῆ	154
32. Εἰς τὰ ἐρεῖπια τοῦ Μυστρᾶ υπό Ἀδ. Ἀδαμαντίου	160
33. Νικόλαος Γύζης υπό Δ. Κακλαμάνου	169
34. Ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Γύζη 1) Ἡ Δόξι, 2) Ὁ Ὀλυμπιονίκης, 3) Τὸ Τάμμα υπό Δ. Κακλαμάνου	178
2) Τὸ κρυφὸ σχολεῖο (ποίημα) υπό Ι. Πολέμη	180
35. Γιὰ τὸν τάφο τοῦ ζωγράφου Γύζη (ποίημα) υπό Κ. Παλαμά	181
36. Βραχεῖαι εἰδήσεις περὶ τῶν συγγραφέων, ἐξ ὧν παρελήφθησαν τὰ τεμάχια τοῦ παρόντος τόμου	183
37. Πίναξ τῶν περιεχομένων	191

2

4132

Τιμᾶται Δραχ. 2.40

024000019957

Τυπ. Ἐπ. Ἀ. Ζαγκουρόγλου, Σατωβριάνδου 4.

